

INSTITUTIONES
IURIS PUBLICI ECCLESIASTICI

VOL. I.

FELIX S. R. E. Card. CAVAGNIS

INSTITUTIONES
IURIS PUBLICI ECCLESIASTICI

EDITIO QUARTA ACCURATIOR

VOLUMEN I.



ROMAE
DESCLÉE, LEFEBVRE ET SOC.
S. SEDIS ET S. RITUUM CONGREGATIONIS TYPOGRAPHI
Piazza Grazioli (Palazzo Doria)

1906

IMPRIMATUR

Fr. Albertus Lepidi, O. P. S. P. A. Magister.

IMPRIMATUR

Ioseph Ceppetelli, Patr. Const., Vicesgerens.

LECTORI BENEVOLO

I. Gloriosae memoriae Leo PP. XIII, ut clericorum institutio novis Ecclesiae necessitatibus apprime responderet, anno scholastico 1880-81, cathedram iuris publici ecclesiastici in suo pontificio Seminario romano erexit, eam facultati legali adscripsit et mihi concredidit.

Etsi autem doctorum virorum optimae de singulis iuris publici ecclesiastici quaestionibus elucubrationes extarent, institutiones tamen huic scholae respondentes deficiebant. Quaedam enim breviores quam scopus requireret; multo autem plures theologicam indolem potius quam iuridicam praeseferebant; fuerant enim in gratiam laicorum iuvenum exaratae; hinc insistunt in Ecclesiae divinitate, proprietatibus, dotibus, notis demonstrandis, ut in locis theologicis mos est; quin imo quaedam ethicas veritates de necessitate et praestantia religionis aut etiam de revelationis possibilitate apologetice pertractant; quae omnia a proposito aliena sunt. Deinde illa librorum qui in iuventutis usum eduntur sors est, ut identidem renovandi sint; etsi enim cuiuslibet scientiae principia immutabilia sint, institutiones

tamen oportet indoli cuiusque aetatis accommodentur; hinc quaedam uberius, quaedam parcius, prout tempora requisierint, in eis exponenda sunt.

Concilii quoque œcumenici Vaticani sessionis quartae, de suprema Romani Pontificis atque infallibili potestate decreta, iuris publici ecclesiastici tractandi rationem non parum immutaverunt. Cum enim plenitudo potestatis eius immediatae atque ordinariae in omnes et singulos pastores et fideles, in omnes et singulas Ecclesias definierint, iam multas quaestiones quae intra septa Ecclesiae agitabantur, aut saltem singulariter erant vindicandae, obsolescere necesse fuit, unaque concludi de fide propositione, plenitudine nempe potestatis supremi Pastoris, ex qua veluti corollaria evidenter fluunt. Institutiones proinde exaravi quas nunc maiori edo fiducia, cum competentium iudicum propitiam censuram sustinuerint (1). Doctrina eadem est ac in prima huius operis impressione; quaedam tantum magis accurate explicare curavi.

Ex his intelliges multa mihi supponenda esse, et plurima non tam demonstranda quam in mentem re-

(1) Vide praesertim ex italicis ephemeridibus: *La Civiltà Cattolica*, fasc. I. Augusti 1883. *La Scuola Cattolica*, fasc. Decemb. 1882, Maii et Septemb. 1883. *La Scienza e Fede*, fasc. Febr. et Iunii 1883. *Il Monitore del Contenzioso*, fasc. Decemb. 1885. *Il Papato*, fasc. 84-85. *La Palestra del Clero*, an. VI, vol. XII, n. 13, pag. 96.

Ex exteris: *The month of London*, fasc. April. et Nov. 1883. *Das Vaterland*, Vindobonae, n. 28 Nov. 1883 et 2 Mart. 1884. *Le journal de Droit Canon et de la jurisprudence canonique*, Lutetiae Parisiorum, Iun. 1883. *Revue de Sciences ecclésiastiques*, Febr. 1884. *Revue hebdomadaire de Lyon*, Dec. 1884. *Semaine religieuse d'Aix*, 1. Mart. 1885. *Diario de Sevilla*, n. 756. *Boletin official eclesiastico de Vich*, 15 Ian. 1886.

vocanda, utpote quae in philosophicis atque theologicis disciplinis atque ecclesiastica historia, iam ex professo enucleata sunt.

Est etiam a positivis Ecclesiae legibus proponendis ipsarumque historia, regulariter abstinendum, ne quae ad scholas textus et institutionum canonicarum spectant, in ius publicum transferantur. Plurimum tamen insisto in principiis quoque iuris publici naturalis declarandis, cum in hac re duplici ex capite erretur; 1. quatenus falsa circumferuntur principia, quae applicata Ecclesiae, perversas dant conclusiones; 2. quia ipsa recta principia naturalia non semper aptari possunt Ecclesiae, quae est naturae supernaturalis.

Cum autem ex principiis generalibus ad particulares descendimus applicationes, non ea mens est ut omnia quae ab Ecclesia superioribus temporibus praestita sunt, nostris renovari velimus, sed tantum ut ea, cum facta sunt, iure praestita esse ostendamus. Hinc Ecclesiae agendi ratio *historice*, ut dicitur, in tuto ponitur, nempe pro ea rerum conditione, quae olim obtinuit; scimus enim multa in ecclesiastica disciplina contingentia esse et non omnia omnibus, sed suis congruere temporibus. Hinc accurate distinguemus media Ecclesiae simpliciter necessaria, et media tantummodo utilia aut pro aliqua tantum temporum conditione necessaria, et sic vita Ecclesiae explicabitur, simulque omnis in eam invidia vitabitur.

II. Ante inductam, saeculo decimo octavo, distinctionem inter ius ecclesiasticum publicum et privatum, Canonistae quaestiones iuris publici pro opportunitate, in ipso iure canonico evolvebant. Item praestabant et Theologi. Primus qui ius publicum ecclesiasticum ut separatam tradidit disciplinam, teste Scavini, fuit Antonius Schmid S. I. anno 1771, quamvis plures iam antea

huius inducendae distinctionis necessitatem adnotassent. Ita Gibert, in suo opere cui titulus, *Corpus iuris canonici per regulas naturali ordine digéstas,* tit. 2. prolegom. p. I. sectione unica. Ioannes Adamus p. Ickstatt, *De Studio iuris, ordine atque methodo scientifica instituendo,* Ingolstadii 1747. Ioannes Nepomucenus Andres, *De necessario iurisprudentiae naturalis cum ecclesiastica nexu,* Virceburgii 1751.

Quidam scriptores utrumque ius, publicum et privatum, simul sed distinctis sectionibus tradiderunt. Ita *Devoti Ioannes* in suo maiori opere, *Ius ecclesiasticum universum, publicum et privatum,* Romae 1837, vol. 3, quod opus continet quidem ius publicum, sed quoad privatum, libros tantum primum et secundum Decretalium, cum auctor morte praeventus fuerit.

Item *Salzano P. D. Michael,* archiepiscopus titularis Edessenus, *Lezioni di diritto canonico publico e privato,* pluries excusae, Neapoli; edit. XIII. est an. 1875, vol. 4.

P. Abraham a S. Susanna, Istituzioni di diritto ecclesiastico publico e privato, antico, del medio evo e novissimo, Napoli 1869, vol. 2. Item: *Nozioni e problemi di diritto canonico publico e privato in conformità del diritto novissimo,* vol. un. Napoli 1869.

Barba, Diritto ecclesiastico publico e privato, Napoli, vol. 2.

Zallinger, Iuris ecclesiastici publici et privati institutiones, vol. 5, Romae 1833.

Multo autem plures exponunt tantummodo ius publicum, vel completas tradendo institutiones, vel fundamentales eiusdem veritates vindicando.

D. Crouzet qui ex germanica in gallicam linguam vertit opus clari Georgii Phillips, *Du droit ecclésiastique dans ses sources,* adiecit caput valde utile, cui

titulus: *Essai de bibliographie du droit ecclésiastique* (Paris, Jacques Lecoffre et C. 1852), in quo circa praecipuas iuris materias distinctis articulis auctores allegat, et de singulis prudens iudicium pronuntiat. Ad rem nostram faciunt praesertim articuli:

14. *De la hiérarchie en général;*
15. *De la puissance ecclésiastique;*
17. *Rapport des deux pouvoirs;*
25. *Des immunités et des privilèges du clergé;*
33. *Des immunités et des asiles;*
37. *De la juridiction ecclésiastique.*

Praestat et nobis quosdam alphabetico ordine indicare, italos praesertim domino Crouzet incognitos aut ei posteriores.

Audisio can. Guglielmo: Diritto pubblico della Chiesa e delle genti cristiane, Romae 1863, vol. 3. *Diplomazia ecclesiastica*, Romae 1864. *Sistema politico di Federico II. e di Pier delle Vigne*, Romae 1866. *Della Società politica e religiosa nel secolo XIX.* Hoc tamen postremum opus ab Ecclesia prohibitum est, et auctor laudabiliter se subiecit. Cuius prohibitionis causam praecipuam puto consistere in *parallelismo*, ut ita dicam, inter Ecclesiam et Statum; ponit enim ambas societates non modo in proprio ordine independentes sed et iure pares, ut adnotavit card. Thomas Zigliara articulis de hac re editis in ephemeride *L'Osservatore Romano*. Qui error, si bene inspiciatur, influxum suum exercet et in aliis eiusdem auctoris operibus. Contra eum egregie scripsit Antonius Agliardi, nunc S. R. E. cardinalis episcopus Albanensis in sua italica *Critica* praecitati operis, Mediolani 1877.

Supracitatus *Barba Franciscus* edidit: *Il diritto pubblico ecclesiastico secondo la mente di Leone XIII*, vol. duo, Neapoli, tip. Giannini, an. 1900.

Barbato Aloisius, cum adnotationibus suis edidit Neapoli anno 1848: *Saggio elementare del diritto pubblico ecclesiastico,* vol. 2; quod opus sine nomine iam publicatum fuerat Lucani in Helvetia, et est *Antonii Vittadini.*

Idem *Barbato* plura alia Neapoli edidit, sed prolixa, ut *Libera Chiesa in libero Stato,* an. 1866. *La separazione della Chiesa e dello Stato,* an. 1868. *Gli appelli alla Santa Sede. L'exequatur.*

Bianchi Ioannes Antonius: Della Podestà e della polizia della Chiesa, cuius prima pars inscribitur: *Della indiretta dipendenza della podestà temporale del regno, dalla podestà spirituale del sacerdozio nella cristiana religione.* Romae editio princeps, an. 1745. vol. 7. Hoc opus omnium praeclarissimum et eruditissimum est. Hunc auctorem quamvis et a domino Crouzet laudatum, recenseo ob maximam eius praestantiam. Idem praesto infra quoad Muzzarelli et Zaccaria.

Bolgeni quoque *Ioannes Vincentius,* plura de iuribus Ecclesiae scripsit, praesertim adversus Iansenistarum errores; ad rem nostram faciunt: *L'Episcopato;* editio postrema quod sciam est Urbisveteris, an. 1837, vol. 4. Laudatur et a D. Crouzet. *Esame dell'opera intitolata: Vera idea della santa Sede,* vol. un., Roma 1836, ediz. 4. *Dei limiti delle due podestà;* qui tamen liber est prohibitus donec corrigatur. Sed in auctoris excusationem notandum est, opus esse posthumum, et continere dissertationem exaratam ad consultationem S. Sedis, ut indicaretur quid eius iudicio, praesertim concordatis, potestati civili indulgeri posset, quidve non; in quibus adsignandis, nimis politicae auctoritati indulsit, atque ecclesiasticae detraxit.

Bonino Enricus: Osservazioni sulle relazioni giuridiche tra la Chiesa e lo Stato. (Est Critica operis

eiusdem tituli Stephani Castagnola), Genova, tip. della Gioventù, 1884.

Briganti mons. Antonio, arcivescovo titolare di Apamea: *Studio critico sulle relazioni giuridiche tra Stato e Chiesa, dell'onorevole Stefano Castagnola,* Roma, Propaganda, 1884.

Cappellari Mauro (qui fuit Gregorius XVI.): *Il trionfo della santa Sede.*

Cenni Enrico: Della Chiesa e dello Stato, Firenze, an. 1867.

Charles Antoine: De la puissance de l'Eglise.

Concha Fernandez: Derecho publico ecclesiastico, Santiago de Chile, vol. 2, 1872.

De Fourny: De iurisdictione ecclesiastica. Buri Ducis, 1875.

De Gennaro. La Santa Sede. Napoli, Tip. Savastano, 1895.

De Hammerstein Ludovicus: De Ecclesia et Statu iuridice consideratis. Treviris, 1886.

De Lecco: Saggio sulle relazioni della Chiesa e dello Stato. Napoli 1870-72.

De Luise: De iure publico ecclesiastico. Neapoli et Parisiis, 1877.

De Maistre: Du Pape. De l'Eglise gallicane.

D'Hulst: Le droit chrètien et le droit moderne. Paris, 1886.

Duballet B. Trailé des principes du droit Canonique. Vol. 3. Paris, Oudin, 1896-98. Sunt prima volumina, du *Cours complet de droit Canonique;* absolvunt ius publicum ecclesiasticum, pluribus quoque allatis documentis; quoad ius mere canonicum, opus continuatum non fuit.

Gerbertus Martinus: De legitima Ecclesiae potestate circa sacra et profana.

Gerdil Card. *Opuscula de ecclesiastica hierarchia.* Habentur separatim impressa Typographia S. C. de Propaganda.

Giobbio Mgr. *Adolfo. Lezioni di diplomazia ecclesiastica,* Roma, Pustet, vol. 4, an. 1899 et seqq.; hactenus prodierunt volumina tria. Haec materia valde affinis est iuri nostro, illudque complet, et optime a Giobbio evolvitur.

Idem auctor edidit volumen, cui titulus *La Chiesa e lo Stato in Francia durante la rivoluzione 1789-1799.* Romae, Pustet 1905. Opus sane praeclarum et nostris diebus valde utile. Aliud volumen circa *relationes Ecclesiae et Status in Gallia* ab anno 1799 ad nos usque sub praelo est.

Gousset Card. *Exposition des principes de droit canonique,* 1859.

Gual: L'equilibrio entre las duas podestades. Barcelona, vol. 3, 1852.

Hergenroether Card. *La Chiesa cattolica e lo Stato cristiano nel loro storico svolgimento.* Parma.

Laderchi: Relazione della Chiesa con lo Stato. Modena, 1845.

Liberatore p. Matthaeus: La Chiesa e lo Stato. Napoli, 1872. *Del Diritto pubblico ecclesiastico.* Prato, 1887.

Liruti: De finibus utriusque potestatis. (Anonyme tamen prodiit).

Luppoli Vincentius: Iuris ecclesiastici praelectiones. Est potius compendium.

Mamachi: Epistolae ad Iustinum Febronium, de ratione regendae christianae reipublicae, deque legitima Romani Pontificis auctoritate. Romae 1776-77, vol. 2.

Marchetti Ioannes, archiepiscopus titularis Ancy-

ranus: *Della Chiesa quanto allo stato politico.* Roma, vol. 3, 1819.

Mauti: Elementos de derecho publico ecclesiastico. Quito, 1870.

Mazzotta Vitaliano: Il Cesarismo ed altri opuscoli. Roma, 1870.

Muzzarelli: De auctoritate Romani Pontificis. Vol. 2, Gandavi, 1815.

Nannetti Emidio: Brevi nozioni di diritto pubblico ecclesiastico. Vol. 2, Bologna, 1840.

Pallottini: Sacerdotium et imperium. Vol. 2, Romae, 1875.

Patroni Giuseppe: Il Papato e gli Stati. Siena, 1880. *Scritti varii.* Roma, 1882.

Pinchetti Sanmarchi. Guida diplomatica ecclesiastica, vol. primum, Romae, Desclée, an. 1903. Optandum est, eruditum ac perutile opus cito absolvatur.

Prisco Card. *Lo Stato secondo il diritto e gli insegnamenti di Leone XIII.* Roma, 1887.

Recco: Dell'esistenza di vera giurisdizione nella Chiesa. Roma, 1791. *Delle due potestà,* Roma, 1793.

Reques: Derechos de la Iglesia, del estado y de la familia. Barcelona, 1868.

Rohrbacher: Rapporti delle due podestà.

Roskovany Augustinus, episcopus Nitriensis in Hungaria: *Monumenta catholica pro independentia potestatis ecclesiasticae.* Vol. XII. Quinque Ecclesiis, 1847. Nitriae, 1876.

Sambucy: De l'harmonie entre l'Eglise et l'Etat. Paris, 1845.

Sarnelli: L'autonomia della Chiesa. Napoli.

Scavini: Ius publicum ecclesiasticum.

Soglia Card. *Institutiones iuris publici ecclesiastici.*

Sota: Manuale de derecho publico ecclesiastico. Besanzon Vinda Dey, 1857.

Taparelli: Saggio di diritto naturale. Quamvis hoc opus agat de iure naturali tum privato tum publico, tamen de natura quoque societatis religiosae optime pertractat atque cum maxima utilitate perlegitur. Adest et *Compendium* italice quoque ab auctore methodo fere mathematica exaratum, ideoque pluribus difficilius est intellectu, aliis iucundius.

Tarquini Card. *Institutiones iuris publici ecclesiastici.*

Ventura P. Ioachim: Ius publicum ecclesiasticum. Opus valde rarum. Celebris hic orator fuit ultimus qui in Romano Archigymnasio (La Sapienza) tradidit ius publicum ecclesiasticum, quam cathedram in Archigymnasio instituerat Leo Papa XII, constitutione *Quod Divina Sapientia*, diei 28 augusti 1824.

Vittadini. Vide *Barbato.*

Vizzardelli Card. *Carolus: Institutiones iuris publici ecclesiastici.*

Zaccaria Franc. Opera contra Febronium, praesertim *Antifebronius vindicatus.* Adest et *Antifebronius abbreviatus* qui meliore ordine digestus est, sed rarus. Huius auctoris valde commendabiles sunt et opusculi: *Lasciamo stare le cose come stanno* (refutat hanc desidiosorum excusationem). *Rendete a Cesare quel che è di Cesare ed a Dio quel che è di Dio. Comandi chi può* (id est qui potestatem habet), *obbedisca chi deve.*

Consuli etiam potest alia collectio D. Roskovany, cui titulus: *Collectio Monumentorum de potestate Summi Pontificis*, Nitriae 1867-1876, vol. XI, in qua copiosissimam litteraturam eorum recenset qui a tertio saeculo ad nostram aetatem egerunt de potestate Summi

Pontificis diversis sub respectibus; in qua materia multa sunt quae ad ius Ecclesiae publicum referuntur, praesertim sub rubrica *Pontificatus et imperium.*

Sed maxime oportet iuris publici ecclesiastici studiosum, prae oculis habere ipsa documenta pontificia quae de re nostra loquuntur; excellunt autem inter omnia encyclicae litterae Leonis Pp. XIII., *Immortale Dei*, die 1. Nov. 1885, quae de civitatum christiana constitutione inscribuntur, et aliae quas de humana libertate dedit die 20. Iulii 1888. In his enim Summus Pontifex veritatem non modo docet sed et suadet atque illustrat.

III. Sunt tandem apud singulas gentes, scriptores qui ius publicum ecclesiasticum exponunt prout a respectiva lege civili admittitur; hi valde utiles sunt iis qui negotia forensia, politica aut patrimonialia Ecclesiae pertractant, ut sciant quid praestari, quidve caveri possit, aut pati necesse sit, vel exigi aut saltem tentari valeat. Saepe enim dolendum est leges in Ecclesiam iam satis graves, ab ipsarum executoribus exasperari et opportunam defensionem aut ignorari aut praetermitti. Italos hac in re utile est consulere:

Bertolotti can. Giuseppe. — Il Parroco italiano nei suoi rapporti colle leggi dello stato, vol. 2. Savona, Tip. Ricci, 1890.

Calchi-Novati avv. Giulio e sac. Pietro — Il diritto ecclesiastico dello Stato italiano esposto come studio complementare del diritto canonico. Milano, Bertorelli 1903.

Cardillo Prof. Primicerio Luigi. — Trattato teorico, pratico di giurisprudenza canonica, confrontata con la legislazione civile. Foggia, via Vescovado. L. 3, presso l'autore.

Giovannelli Enrico e Galvana Emilio. — Regola-

menti per l'ammistrazione della proprietà ecclesiastica nelle provincie lombarde, venete e parmensi. Milano, Agnelli.

Idem *Giovannelli* edidit — Manuale per i parroci e beneficiati. Milano, Agnelli, 1902. Un vol. XX, 360. L. 2.50.

Grassi Maria. — Manuale della legislazione e giurisprudenza italiana intorno al diritto pubblico ecclesiastico, Firenze, 1879.

Istruzioni e giurisprudenza, per la difesa legale delle Fondazioni e legati pii ecc. Piacenza, Tip. Solari, 1895.

Palmulli avv. Vincenzo. — Guida per le disposizioni di ultima volontà in materia di opere pie. Napoli.

Parlati e Salvatore d'Amelio. — La legge sulle opere pie (17 luglio 1890), ed i regolamenti amministrativi e di contabilità. Napoli, Luigi Pierro, piazza Dante.

Rivarolo sac. Pietro. — Il governo della Parrocchia considerata nei suoi rapporti colle leggi dello stato. Vercelli.

Adsunt etiam Ephemerides, ut: *L'Avvisatore ecclesiastico;* editur a supralaudato can. Bertolotti, Savona (Lib. 2).

Il consultore giuridico. Editus est a supralaudato adv. Grassi, qui antea ediderat *Monitore* del contenzioso in rapporto agli interessi religiosi e sociali. Postea prodiit opera adv. Enrici Ciaranfi, Florentiae, via Pandolfini usque ad an. 1900.

Il monitore ecclesiasttco. Romae, auctore card. Gennari.

Rivista di diritto ecclesiastico, (del regno d'Italia); direttori avv. Guglielmo Caselli e Serafino Giustiniani. Roma, Via Genova, 23. (Lib. 15).

IV. Si quis autem velit scriptores consulere qui ius italicum in materia ecclesiastica non modo exponunt sed et defendunt, videre poterit:

Brunialti Attilio. Lo stato e la Chiesa in Italia. Torino, Unione tip. editrice, 1892.

Calisse Carlo. Diritto ecclesiastico (italiano) Firenze, Barbera, 1893.

Cogliolo Pietro. Codice ecclesiastico cioè legislazione civile italiana in materia ecclesiastica. Firenze, Barbera.

Conforti Luigi. Manuale di polizia ecclesiastica; 2ª ediz., Milano 1902. Società ed. libr.

Id. Il codice dei Parroci, Napoli, Pietroccola, 1893.

Olmi Cesare. Il diritto ecclesiastico vigente in Italia. Hoepli.

Magni. Del diritto pubblico ecclesiastico del regno coordinato colle disposizioni del diritto canonico conservato dalle leggi civili. Venezia, Cecchini Gio. 1886.

Pertile. Corso elementare di giurisprudenza ecclesiastica.

Saredo Giuseppe. Codice del diritto pubblico ecclesiastico del regno, vol, 4. Torino, Unione tip. editrice.

Scaduto. Diritto ecclesiastico vigente; Napoli, 1891.

V. Placet quoque et Gallos quosdam historiae causa indicare.

M. Affre. Traité de l'administration temporelle des paroisses, Xme ed. 1884.

Allègre (Le Chan.) Code civil commenté à l'usage du clergé etc., nouv. édit., 2 vol., Paris, Roger et Chernovitz, 1894.

André (Mgr.) Cours alphabétique de la Législation civile ecclésiastique. Nouv. édit., 4 vol., Paris, 1869.

Id. Dictionnaire de Droit canonique, édition de l'ab. Wagner, Paris, Waltzer.

Besson (P.) De la séparation de l'Église et de l'Etat, brochure, Paris, Retaux-Bray, 1888.

Campion, Manuel pratique de droit civil ecclésiastique, 1 vol., Paris, Dupont, 1860.

Deshayes. Memento iuris ecclesiastici, publici et privati, 1 vol., Paris, Berche et Tralin, 1894.

Duballet B. Cours complet de droit Canonique; volumen XIII, agit *des conseils de fabrique;* Paris, Oudin, 1896.

Dubief et Gottefrey. Traité de l'administration des cultes (Extrait du répert. du droit administratif). 3 vol., Paris, 6. Dupont, 1892.

Gaudry. Traité de la Législation des cultes, 3 vol., Paris, L. Vivès, 1854.

Hébrard (Mgr). Les articles organiques. 1 vol., Paris, Lecoffre, 1869.

Icard. Praelectiones iuris canonici. 3 vol., Paris, 1886.

Joly (Ab.). Le concordat et les articles organiques, Paris, 1882.

Ollivier (Em.) Nouveau Manuel de Droit ecclésiastique français, 1 vol., Paris, Garnier, 1886.

Prompsault (Ab.) Dictionnaire de Droit civil ecclésiastique, 4 vol., Paris, Migne, 1861.

Ravelet. Code Manuel des Lois civiles ecclésiastiques, IV. éd., 1 vol., Paris, Palmé, 1889.

Tilloy. Traité téorique et pratique de droit canonique.

PRAEFATIO

Summarium. — 1. Ius Ecclesiae in hominem; 2. huius recessus a Deo logica gradatione; 3. item historico ordine.

§ 1.

VI. A Deo, perfectissimo et infinito, essentialiter dependent omnia quae creare voluerit; ideoque essentialiter ei subordinata et ad illum ordinata sunt; quae ordinatio remote et mediate in irrationalibus, proxime autem et immediate in creaturis rationalibus verificatur; hinc ipsis Deus est quies et perfectio, et eiusdem lex, est veritas atque earumdem creaturarum rationalium bonum. Homo autem a primitiva integritate et iustitia ad praesentem imbecillitatem peccato lapsus, Deo obedientiam denegat, et bonum suum alibi quaerit, et in se aut expresse aut implicite reponit.

VII. Recedere autem a Deo, mendacium est et infelicitas; mendacium, quia bona a Deo separata, inania sunt et vana; ideoque et infelicitas, cum miseriam adducant. Divina autem bonitas omnia restaurat in Christo, etenim et in praesenti vita D. N. directe restaurat spiritualem ordinem, indirecte et temporalem ex parte.

VIII. Missio autem Domini perpetuatur in Ecclesia, quae est corpus eius mysticum et ipse caput eius invisibile; eam enim instituit ut in ea et per eam omnes homines gratia eius aeternam consequantur salutem.

Qui igitur vere adhaeret Deo, et Ecclesiae eius adhaeret, et illius naturam ac iura agnoscit ac reveretur.

IX. Et quoniam homo non purus spiritus est, sed anima et corpore constat, hinc ius est Ecclesiae homini consulendi tum in interioribus tum in exterioribus; imo directe actio eius in exteriora fertur. Est insuper homo socialis et quidem non modo in genere, sed ad civilem societatem a natura ordinatus. Hinc et potestas Ecclesiae ad hominem quatenus socialis est extenditur, et ad ipsam porrigitur civilem rempublicam in iis quae directe aut indirecte sunt ad Deum. Proinde Ecclesia ius habet actionem suam exercendi exterius, socialiter, privatim et publice.

§ 2.

X. In recessu autem a Deo plures gradus esse possunt; maximus est atheismus; ideoque vitae et societatis institutio nulla Dei habita ratione, sed praesentis temporis tantum; quod logice ducit ad curam boni sui individualis tantum. Medii autem sunt gradus innumeri, quorum praecipuos innuimus.

Atheis accedunt deistae, qui Deum provisorem ordinis naturalis agnoscunt, sed supernaturalia quaeque reiiciunt, ideoque Ecclesiae nullum ius obiectivum concedunt, sed ad summum *putativum*, eam habentes ut formam humanitus institutam et perfectibilem naturalis sensus religionis.

XI. Succedunt qui revelationem admittunt, et quidem, ut ad rem nostram deveniamus, christianam, sed quamcumque Ecclesiae visibilis auctoritatem ignorant, ideoque privatae interpretationi revelationem ipsam concedunt, ut protestantes.

Hi societatum quoque religiosarum visibilium con-

stitutionem seu, ut aiunt, confessiones religiosas non proscribunt; verum quoniam exterioris publici ordinis moderamen, naturaliter ad civilem auctoritatem spectat, ei religiosas societates sin minus quoad externam politiam subiiciunt, ideoque Ecclesiam collegium subalternum in statu habent, id est ut societatem maiori et perfectae subordinatam.

XII. Ab his non multum discrepant schismatici, qui etsi auctoritatem religiosam agnoscant, non eam tamen, supremam saltem, quam Dominus instituit, cumque virtute divina non roborentur, tandem saeculari potestati obnoxii evadunt.

XIII. In postrema classe collocandi sunt qui veram Ecclesiam et in ea auctoritatem a Domino statutam agnoscunt, sed errant sive in eo quod obiectum potestatis eius limitent, aut independentiam, cum civili in pluribus subalternam faciant, aut in subiecto, cum non eam formam potestatis adamussim agnoscant quam Dominus instituit; ex. gr. aliquid potestatis plebi christianae tribuunt, aut corpori pastorum a Summo Pontifice separato. Huiusmodi sunt vel fuerunt aulici seu regalistae, vel caesaristae, Iansenistae, Richeriani, Gallicani, Febroniani. Hi quamvis, attenta quantitate obiecti minus errent, non tamen minus periculose, quin forsitan magis; cum enim ipsorum cum veritate discrepantiae minores sint, facilius seducunt et difficilius refutantur.

XIV. Est accensendum et genus his omnibus analogum, quod nostra aetate large obtinet, eorum nempe, qui etsi Deum admittant, non modo naturalis, sed supernaturalis quoque ordinis auctorem, imo etsi Ecclesiam Catholicam agnoscant et communionis eiusdem, iure an iniuria non quaerimus, glorientur, tamen putant haec quidem prae oculis habenda esse in foro

conscientiae et etiam exterius in privata cuiusque vita, sed in re publica instituenda, a christiana et multo magis a catholica religione praescindendum esse, sed iuxta placita tantum naturalis rationis et religionis procedendum, ideoque omnes cultus, dummodo morali sensui non repugnantes, aeque esse in societate suscipiendos.

Sed quidam magis logice, et a quavis religione etiam naturali praescindendum esse contendunt et statum, ut dicunt, *atheum* proclamant. Hos ut a denominationibus magis odiosis, sed forsitan magis specificis et veris abstineamus, generali *praescindentium* designatione notabimus.

Horum proinde ultimae practicae conclusiones non multum differunt ab alicuius priorum classium conclusionibus: nempe pro naturali libertate licitum esse Ecclesiae explicare actionem suam, sed salvo ordine publico, cuius custos et iudex est civilis auctoritas, et quoniam pro diversa gubernioruum indole et maxima religionis in societatem efficacia, omnia fere possunt existimari ordini publico necessaria vel contraria, nam et ipsa sacramentorum administratio, ex. gr. matrimonii aut ordinis et praedicatio verbi Dei, possunt turbas aliquas excitare aut exteriores effectus producere, hinc nihil est quod hac theoria subiici non possit laicae potestati et ecclesiasticae subtrahi. Hi autem omnes errores, quos nunc vix adumbravimus, erunt suis locis enucleatius exponendi et refutandi.

§ 3.

XV. Iamvero vix Ecclesia in mundo apparuit et divinam suam originem ac potestatem asseruit, insania visa est ethnicis potestatibus, iudicio proconsulis et

praesidis, cum sanctus Paulus disputaret; Act. enim XVIII, 15, Gallio proconsul Acaiae dixit: « Si vero quae« stiones sunt de *verbo et nominibus et lege vestra,* « vos ipsi videritis; iudex ego horum nolo esse ». Et cap. XXVI. 24. Festus (praeses) magna voce dixit: « Insanis, Paule, multae te litterae ad insaniam con« vertunt; » et alibi idem Apostolus aiebat; « Christum « praedicamus, Iudaeis scandalum, gentibus autem « stultitiam ». Sed cum uberes fructus, quos Dei opitulante gratia, Ecclesia quotidie referebat, eius vitalitatem ostenderunt, tunc civilis potestatis spretus in furorem versus est et persecutio acerrima tribus saeculis subsecuta.

Etenim etsi romana respublica divinitatem agnosceret, tamen praeterquam quod recta eiusdem notione carebat, nullum divinitatis ipsius repraesentantem imperatore augustiorem agnoscebat, nec ullus cultus absque eius sanctione licitus habebatur; hinc qui imperator erat et pontifex maximus, et sicut philosophia a veteribus definiebatur: rerum divinarum atque humanarum scientia, ita et imperium definiri potuisset: *rerum divinarum atque humanarum suprema atque armata potestas.*

XVI. Data autem Ecclesiae pace, etsi divina eius origo et auctoritas agnosceretur, tamen pluribus de causis et praecipue ob antiquam de sacris disponendi consuetudinem, coepit imperatoria potestas plus aequo in negotiis religionis sese immiscere; ex quo saepe indirecte haeresum protectio et catholicorum praesulum vexatio ac tandem schismatis consummatio.

XVII. In occidente autem nova regna barbarica ad fidem conversa, non doctrinales difficultates Ecclesiae ab initio opponebant, sed tantum reales ob morum violentiam; sed tempore procedente, primo imperato-

res romano-germanici, deinde praesertim Galliae reges, occasione plurium causarum, praecipue feudorum, electionum ecclesiasticarum, privilegiorum, libertatum, consuetudinum, etc., erigi coeperunt adversus Ecclesiae supremam potestatem et a suis leguleiis defendi.

XVIII. Non tamen Ecclesiae auctoritas denegabatur, tantum indebite limitabatur sive in obiecto sive in suo subiecto. Sed, exorto protestantismo, omnino reiecta, et ei suffecta, quoad exteriorem disciplinam, principum potestas. Non tamen denegabatur ordo supernaturalis; imo primi protestantes mordicus propugnabant sacras litteras esse oportere fundamentum cuiuscumque legislationis christianae, ita ut Grotius inter protestantes iuristas facile princeps, ad Evangelium propagandum, et bellum infidelibus indici posse defenderet.

XIX. Non ergo adhuc consummata erat separatio socialis a Deo et Christo eius. Sed logica necessitate ulterius processum est. Semel enim reiecta Ecclesiae auctoritate, nutare coepit ipsa sacrarum litterarum divina auctoritas, et ut opus mere humanum consideratae sunt, atque ad rationalismum deventum est; quod saeculo decimo octavo obtinuit. Etsi enim et antea, ut in omni sociali evolutione contingere solet, quidam singulares haberentur rationalistae, non adhuc in sectam excreverant, neque in societate influxus ipsorum persentiebatur. Sed rationalistae priores ut plurimum erant theistae, quamvis deistae. Adhuc ergo in profunditate abyssi procedi poterat ut ad atheismum deveniretur, sive pantheismi, sive materialismi aut positivismi nomine, sive quocumque alio tegatur fuco.

XX. Hi motus extra Ecclesiam; sed ut solet, quaedam velut repercussio intra ipsam Ecclesiam habita est, ut cum aer inficitur in locis circumstantibus et loca per se sana aliquid patiuntur. Hinc si et ante protestanti-

smum exortum, plures erant indebiti auctoritatis laicae in negotiis ecclesiasticis interventus, multo magis postea, ita ut sicut principes protestantes in omnibus reiiciebant Ecclesiae potestatem et exclusive curabant exteriorem religiosae societatis politiam, ita inter catholicos, servata fide divinae institutionis Ecclesiae eiusque potestatis, tamen externum regimen placito regio in omnibus fere subiiceretur, et Ecclesiae potestas in multis restringeretur, opera praesertim aulicorum et Febronianorum. Pariter sicut protestantes omnem auctoritatem a populo repetebant, ita et e catholicis quidam egressi multa a populo derivare conati sunt, ut Richerius.

XXI. Tandem suam echo habuit in catholicis societatibus et rationalismus, cum plures illum reiicientes obiective, docuerint tamen in re publica regenda praescindendum esse a qualibet veritate religiosa saltem supernaturali; quod aetate nostra factum est, ita ut apostasia societatis a Christo nunc ubique fere obtineat, cum leges ubique fere condantur nullo habito respectu ad vitam futuram et supernaturalem ordinem, sed ad bonum tantum praesens temporale, et, inversa ordinatione divina, Ecclesiam cogant exerere legislationem suam intra limites legislationis civilis.

Quamvis autem incredulitas seu naturalismus vel rationalismus sit maximus nostrae aetatis error, ad practicas et ultimas consequentias deductus, tamen non desunt residua errorum superiorum aetatum, regalismi praecipue; ideoque omnium horum nobis ratio habenda erit.

PROLEGOMENA

In antecessum totidem articulis sit:

1° De notione iuris publici ecclesiastici;
2° De eius divisione in internum et externum;
3° De differentiis cum affinibus disciplinis;
4° De ordine tractationis.

ART. 1.

NOTIO IURIS PUBLICI ECCLESIASTICI.

Determinanda est 1. notio maxime generica iuris ipsius; 2. notio generica infima, id est iuris publici; 3. notio specifica, seu iuris publici ecclesiastici.

§ I. QUID SIT IUS.

1. Ius multipliciter sumi potest (1); pro scopo nostro tres notamus acceptiones; formalem, obiectivam et efficientem.

1. Lucas a Penna in suis *Commentariis in tres posteriores lib. Cod.*, lib. 10, tit. I, adnotat significationes viginti sex.

I. *Ius sumptum formaliter seu subiective.*

2. Formaliter consideratur ius prout est aliquid in operante; quae proinde acceptio dicitur etiam subiectiva. Et sic ius definitur: *Facultas moralis aliquid faciendi, omittendi aut exigendi inviolabilis.*

Dicitur 1° *facultas*, et sic distinguitur ab obligatione, quae est *necessitas;* 2° *moralis,* id est conformis ordini ac legi morali, et per consequens conformis fini ultimo entis rationalis et eius naturae complete inspectae, nec non rationi in genere et rationi Dei in specie eiusque voluntati, ideoque legi aeternae ac naturali; quae omnia explicare ad nos non pertinet, sed ex ethica ut nota supponimus.

Ex eo quod ius sit facultas *moralis,* distinguitur a facultate mere *physica,* quae contra moralem legem agere potest.

3° Dicitur facultas moralis *faciendi, omittendi aut exigendi,* ut indicetur eius obiectum esse actus externos. Etsi enim antiqui (2) distinguerent ius in internum et externum, prout considerabant facultatem moralem ponendi actus tantum internos, vel etiam externos, nunc obtinet nomen iuris coarctare ad actus externos, sive *positivos,* qui consistunt in *faciendo,* sive *negativos,* qui in *omittendo.* Actus autem noster positivus extendi potest et ad actus alienos exigendos, sive positivos, sive negativos.

Cum autem de iure disseritur, considerantur actus per se id est ratione obiecti sui, a quo essentialis eorumdem moralitas pendet, et praescinditur ab elementis accidentalibus quae vel actum bonum valent

2. Wattel, saec. XVIII.

corrumpere, ut finis pravus, vel malum excusare, ut ignorantia inculpabilis.

4° In definitione iuris, dicitur postremo esse facultatem *inviolabilem,* nempe inviolabilem a ceteris; per quod exprimitur moralis necessitas qua ceteri tenentur revereri ius nostrum.

II. *Ius sumptum obiective.*

3. Ex tradita definitione apparet ius proxime cadere super actiones, et quoniam actionibus sua sunt obiecta, hinc ius remote ad obiecta quoque porrigitur.

4. Cum ius nostrum ceteros nobis obliget, hinc denominatio iuris translata est etiam ad significandum *id quod nobis debitum est.* Et haec acceptio iuris dicitur *obiectiva*, vel *materialis.* Sic dicimus: « Ius suum cuique tribuito », ut habet Gregorius IX in prooemio Decretalium.

III. *Ius sumptum efficienter.*

5. Tertio ius sumitur *efficienter,* et tunc significat ipsam legem a qua ius subiective sumptum derivat, vel a qua sancitur; iuxta quod agitur de lege naturali aut positiva, aut de utraque simul.

Hinc divisio iuris in naturale et positivum; et huius subdivisio in divinum et humanum; et rursus huius partitio in ecclesiasticum et civile, pro diversa lege et auctoritate a qua dimanat vel firmatur. — Haec divisio trahi potest et ad ius subiective et obiective sumptum.

6. Quamvis ius subiective sumptum emanet a lege, non tamen sequitur nullam esse intrinsecam actionum bonitatem aut malitiam. Non enim omnis lex est con-

tingens; imo prima omnino necessaria est, utpote quae rerum essentias atque essentiales relationes sequitur et exprimit, ut n° 453. exponetur. Hinc ius emanat a lege quia saltem procedit a lege aeterna Dei, quae est ordinatio rerum omnium creandarum in mente Dei existens; complectitur proinde directionem creaturarum omnium ad suum finem et earumdem relationes.

7. Lex autem civilis, hominum vitio condi potest contra legem Dei; tum proprie non est lex, quia moralis non est, sed est perversio legis. Hinc quod ab ipsa praescribitur, dicitur *legale* sed non *legitimum*. Quamvis enim etymologia harum vocum eadem sit, tamen usu eumdem valorem non receperunt.

Quoties autem iuris nomen adhibemus, illud sumimus prima significatione subiectiva et formali, nisi aliud manifeste constet.

§ II. OFFICIUM.

8. Iuri respondet *officium* seu *obligatio*, quae est *necessitas moralis aliquid faciendi, omittendi aut praestandi*. Etenim lex quae alicui concedit facultatem aliquid agendi aut exigendi, ne sibi contradicat, necesse est imponat ceteris moralem necessitatem sese non opponendi huic facultati et praestandi quod ob eam exigitur; hinc notioni iuris correlativa est notio obligationis.

§ III. CONDITIO UT IUS NOSTRUM CETEROS OBLIGET.

9. Tamen ut ius nostrum producat in aliis obligationem illud servandi, necesse est eis innotescat. Id praesumitur in foro externo, quando agitur de iuribus innixis titulo omnibus communi vel notorio. In foro enim

externo proceditur iuxta quod communiter contingit. E contra si titulus iuris nostri sit specialis et non manifestus, necesse est eum demonstrare.

§ IV. IUS EXTRINSECE IMPERFECTUM.

10. Aliquando ob aliquod accidens non valemus ius nostrum sufficienter ostendere, ut si amiserim chirographum in quo consistebat unica probatio crediti mei. Tunc ius dicitur imperfectum sed extrinsece, quia imperfectio non afficit ipsum ius, sed tantum eius ostensionem. — Cum haec imperfectio sit accidentalis, nos ab ea praescindimus.

§ V. IUS INTRINSECE PERFECTUM ET IMPERFECTUM.

11. Haec notio ac divisio sumitur ex conceptu iuris obiective considerati; sic enim ius est, id quod nobis debitum est. Sed vel aliquid debitum est ex iustitia vel ex caritate. Si primum, ius est intrinsece perfectum; si alterum, est intrinsece imperfectum. Titulo enim iustitiae in se nihil deest ut per eum efficaciter obtineatur quod debitum est, ideoque est perfectus. Quod enim ex iustitia debitum est, possumus exigere, vi quoque mediante, regulariter publica in statu sociali, et aliquando etiam privata.

E contra titulo caritatis aliquid deest ut efficaciter obtineamus quod nobis ex ea debitum est. Requiritur enim accedat bona aliorum voluntas; ex caritate enim non id petimus quod ad nos pertinet, sed quod alienum est et ex humanitate imploramus. Hinc petere quidem possumus sed non exigere. Facultas convenienter petendi est ius perfectum, sed deest facultas exigendi; hinc tale ius relate ad ultimum suum obiectum est in-

trinsece imperfectum, cum imperfectio oriatur ex ipso titulo a quo procedit. Cum de iuribus sermonem habemus nisi aliud moneamus, semper de intrinsece perfectis agimus.

§ VI. OFFICIA IURIDICA ET MERE ETHICA.

12. Officium respondens alieno iuri perfecto dicitur officium iuridicum; officia caritatis et virtutum monasticarum (prudentiae, temperantiae et fortitudinis), dicuntur mere ethica, seu mere moralia.

Nobis tantum de officiis iuridicis res est. Accedente tamen positivo praecepto superioris potestatem habentis, officium mere ethicum evadere potest iuridicum.

Haec distinctio officiorum in iuridica et mere ethica, respicit tantum forum humanum; nam respectu Dei omnia officia iuridica sunt, cum ex iustitia erga ipsum teneamur eadem observare.

§ VII. SUBIECTUM IURIS.

13. Cum ius sit facultas moralis, patet illud proprie in personis tantum residere, quia personae tantum sunt capaces eorum quae moralia sunt, ut est ius, officium, imputabilitas, meritum, demeritum, praemium et poena.

Persona iuridica physica et moralis.

14. Est autem philosophis persona, *rationalis naturae individua substantia,* id est substantia rationalis alteri incommunicabilis et intrinsece in operando independens; iuridice autem nomine personae intelligitur quodvis subiectum capax iuris. Et quoniam iura quaedam habentur a singulis, et quaedam a pluribus quatenus consociatis, hinc iuridice dividitur persona in

physicam et moralem; illa dicitur quoque persona naturalis; haec est *plurium hominum unio subiectum iuris existens.* Societas autem est: *Plurium hominum unio ad eumdem finem communibus mediis consequendum,* quae societas, quatenus est alicuius iuris subiectum, est persona iuridica moralis.

Persona iuridica vera et fictitia.

15. Persona non modo physica sed et moralis, vera persona est quia ex veris personis constat; sed ad prospiciendum diversorum generum indigentiis, hominum facto eriguntur aliquando instituta, quibus capacitas iurium tribuitur; huiusmodi sunt domus hospitales, studiorum gymnasia et similia.

Cum recognoscantur ut totidem subiecta iuris, concipiuntur ad modum personae seu habent personalitatem quidem iuridicam sed fictitiam, quia pacto vel lege positiva, ideoque fictione iuris, constitutam; non enim ex veris personis proprie constant. Sunt tamen in gratiam verarum personarum condita quia ad bonum hominum ordinata. A suis igitur institutoribus personalitatem iuridicam participant. Hae institutiones sunt proinde vera *entia moralia,* quia entitatem habent moralem et iuridicam. Iure canonico et romano vocantur *causae piae.*

Recentes quidam hanc personalitatem iuridicam fictitiam, vocant personalitatem *mere iuridicam.*

Potest autem dari et persona iuridica mixta ex veritate et fictione.

Persona iuridice perfecta et imperfecta.

16. Sed persona iuridica est *perfecta* vel *imperfecta.* *Perfecta, si est in proprio ordine sibi sufficiens et independens,* et proinde plene sui iuris; dicitur in

proprio ordine, quia solus Deus est simpliciter independens. E contra persona *imperfecta* est quae neque in suo ordine est sibi sufficiens et independens.

17. Notandum autem nullam personam physicam esse perfectam, quia est per accidens si sit extrasocialis et proinde de facto independens, cum a natura ordinetur ad societatem civilem pro fine temporali, et pro fine supernaturali ordinetur ex facto Dei ad Ecclesiam. Hinc perfectio iuridica tantum in societate haberi potest, sed non semper habetur; quando autem id fiat, videbimus infra num. 57.

His positis deduci potest differentia inter ius publicum et privatum.

§ VIII. IUS PUBLICUM ET PRIVATUM.

18. Ius competens societati perfectae uti tali est publicum; ius competens personis et societatibus imperfectis est privatum.

§ IX. IUS PUBLICUM ECCLESIASTICUM.

19. Cum Ecclesia sit societas iuridice perfecta, ut infra demonstrabitur, sequitur ius publicum ecclesiasticum esse *ius competens Ecclesiae ut societati perfectae*.

Animadvertimus, cum iam definiverimus quid sit ius in genere, posse in definitionibus specificis eidem subordinatis, uti voce generica iuris, brevitatis causa, quin peccemus in regulas logicas iubentes definitum in definitione includi non oportere; quod semel pro semper dixisse sufficiat.

Ius publicum ecclesiasticum divinum et humanum.

20. Ius autem Ecclesiae publicum dividitur in divinum et humanum, prout lege divina vel facto humano constitutum est. Illud dicitur quoque ius publicum essentiale, fundamentale, primarium, originarium, nativum et constituens Ecclesiam; et in praesenti providentiae ordine est immutabile, sicut ipsa Novi Testamenti oeconomia. Eidem autem innituntur quae factis humanis legitimis superinduci valent. Quod contingit vel facto unius Ecclesiae, vel Ecclesiae simul et societatis civilis. Unius Ecclesiae, ut cum suprema potestas diversimode participat suam auctoritatem. Ita diversa fuit pro temporum diversitate potestas metropolitarum, primatum, patriarcharum, conciliorum provincialium. Facto Ecclesiae et societatis civilis, ut praesertim fit in concordatis aut in iis quae moribus, consentiente Ecclesia, introducuntur in eiusdem Ecclesiae favorem aut onus. Nos autem agimus de iure publico Ecclesiae essentiali et divino, quod proinde formaliter et subiective inspectum, definiri potest: *Ius ex divina lege competens Ecclesiae ut societati perfectae.*

Scientia iuris publici ecclesiastici.

21. Definito quolibet obiecto, definiri potest scientia eiusdem; sufficit genus proximum scientiae ipsius in definitione ponere, et definitionem obiecti, quae constituit differentiam specificam scientiae ipsius. Igitur scientia iuris publici ecclesiastici divini est *scientia iuris competentis Ecclesiae tanquam perfectae societati ex divina eius institutione.* Verum quoniam omne subiectum pollens iuribus, obstringitur quoque officiis, hinc ad completam cognitionem naturae eius

iuridicae, oportet eiusdem quoque officia exponere, licet obiectum praecipuum huius studii sint eius iura.

Hinc scientia iuris publici ecclesiastici divini definitur: *Scientia iurium et officiorum Ecclesiae tanquam perfectae societatis, ex divina eius institutione promanantium.* Scimus quid sit scientia, quid ius, quid officium; per ea verba « ex divina institutione » satis innuitur principium formale huius scientiae, id est ex divina revelatione esse hauriendam.

22. Ut enim genus proximum scientiae exprimatur, necesse est lumen indicare sub quo scientia conficitur, id est principium formale. Iamvero cum Ecclesia sit institutionis positivae et supernaturalis, ideoque existat quia Christus Dominus voluit, et eo modo existat quo ipse voluit, et proinde iis iuribus instructa quae eidem supremus rerum omnium Dominus concessit, apparet fontem huius scientiae esse revelationem. Sed quoniam revelatio non destruit ius naturae sed illud firmat et perficit, hinc saepius et ad naturalis rationis principia, sub custodia divinae revelationis investigata, recurritur si materia patiatur ipsorum applicationem. — Igitur duo prae oculis semper habenda sunt: I. divinam revelationem esse basim iuris nostri, eique obsisti non posse, ideoque ex ea arguendam esse divinam voluntatem, non autem a priori; II. ipsa principia rationis non aliter esse interpretanda ac revelatio probaverit; hinc cum sensus divinae revelationis clarus est, ex praetensis rationis naturalis principiis in contrarium argui non potest.

23. Ad iuris publici ecclesiastici fundamentalis disciplinam spectat etiam ostendere quomodo et ius publicum humanum legitime superinduci valeat, non autem quodnam superinductum sit. Hinc nostrum erit ostendere quoad ius internum, quaenam negotia, suprema

auctoritas possit sibi reservare, communicare aut delegare, salvo iure divino, non autem quaenam singulis aetatibus sibi reservaverit, communicaverit aut delegaverit. Tamen aliquando necessarium vel utile est, ad ius ipsum determinandum, aliqua de historia attingere, ea praesertim quae exercitio iuris Ecclesiae occasionem praebuere. Quid autem nunc vigeat, potius simul cum iure privato traditur, cum ad competentiam magistratuum ecclesiasticorum determinandam necessarium sit, ut sciamus quaenam leges particulares et quaenam iudicia ac sententiae sint validae. Hinc ius privatum auctum iure publico ecclesiasticae originis, dici solet simpliciter ius canonicum, postquam inducta est specialis disciplina pro iure Ecclesiae publico divinae originis. Sic una traditur legislatio ab Ecclesia procedens, atque canone mere disciplinari et proinde mutabili constituta. Quamvis enim et ius privatum quasdam contineat leges divinas, potior tamen pars est mere ecclesiastica, et ab eo quod principale est quaelibet res denominatur.

Item ad ius nostrum spectat in aperto ponere potestatem Ecclesiae leges concordatas condendi, non autem exponere quaenam conditae sint aut adhuc vigeant; hoc enim ad diplomatiam ecclesiasticam spectat, etsi aliquando et pro re nostra ad historicam declarationem utiliter recurratur.

Pariter cum nobis tradendae sint institutiones iuris publici, principia generalia quae illud determinant exponenda sunt; sed circa particularia obiecta, innumerae moveri possunt quaestiones, quae ex principiis generalibus recte applicatis resolvuntur, quin in institutionibus possibile sit singulas commemorare, sicut impossibile est et in institutionibus theologiae moralis; hinc plures quaestiones vel ab historicis attinguntur,

vel ab Ecclesiae apologistis pro temporum necessitate, et insignes de singulis materiis disquisitiones inveniuntur.

Item notandum est nos exponere ius Ecclesiae, non autem oeconomiam publicam, quae partem prudentialem exercendi hoc ius respicit.

24. Quamvis ius ecclesiasticum publicum et privatum distinguantur, tamen sunt valde connexa; etenim ius privatum supponit ius publicum; neque enim leges iustas cognoscimus, nisi competentiam legislatoris circa subiectum et obiectum potestatis dignoscamus. Hinc est et tractatores iuris privati, seu canonici, plura in mentem revocare praesertim de subiecto potestatis ecclesiasticae, et defendentes singula legum genera ab impugnationibus heterodoxorum aut neotericorum saepe in quaestionibus publici iuris circa competentiam Ecclesiae seu circa obiectum legislationis ingredi; hinc et nos in eo melius plures speciales quaestiones iuris publici prosequimur. Discrimen tamen est quod hi per accidens, et data occasione, haec exponunt; e contra in iure publico ex professo et ex ordine; hinc est etiam priorem disciplinam melius et communius dici ius canonicum, quam privatum, quia omnia comprehendit quae canone lata sunt.

25. Hinc differentia inter ius publicum et privatum est duplex, nempe ex parte obiecti et fontis. Exposuimus eam quae ex parte obiecti. Ex parte fontis in eo consistit quod ius publicum innititur revelationi. et quamvis ab Ecclesia proponatur, tamen est ab ea ut a magistra, non ut a legislatrice; e contra privatum innititur auctoritati Ecclesiae, et ab ea proponitur ut legislatrice, id est ipsum condit; et quando etiam proponit ius sive naturale sive positivum, ipsum facit ecclesiasticum quatenus ecclesiastica sanctione munit;

quo sub respectu sancit et ius publicum; sed tunc eius lex non fertur in ipsum ius publicum, sed in eos qui illud violant.

ART. 2.

IUS PUBLICUM INTERNUM ET EXTERNUM.

26. Ius publicum inspecto termino quem sibi obligat dividitur in internum et externum; nam ius societatis perfectae vel refertur ad suos, vel ad extraneos. Verum plura consideranda sunt.

I. Possumus inspicere ipsam societatem per modum unius, seu ipsam personam moralem perfectam, quoad ius quo pollet in ordine ad finem suum; ex hoc primo fluit potestas societatis erga suos.

II. Possumus evolvere relationes iuridicas societatis perfectae erga alias societates perfectas.

III. Inspici potest interna constitutio huius personae perfectae.

Prima et tertia pars constituunt ius publicum internum; secunda externum, et a prima derivat.

ART. 3.

DIFFERENTIAE IURIS PUBLICI ECCLESIASTICI CUM AFFINIBUS DISCIPLINIS.

27. Scientiae differunt vel ex parte obiecti, vel fontis, vel utriusque. Iamvero fons theologiae et iuris publici ecclesiastici est idem seu revelatio; ergo restat diffe-

rant ratione obiecti; sed necesse non est ut obiectum duarum scientiarum sit materialiter diversum; sufficit sit formaliter; hinc potest idem obiectum considerari a pluribus scientiis diverso sub respectu; id fit in re nostra; etenim quaenam sit natura et quaenam iura Ecclesiae docet theologia dogmatica; de quibusdam Ecclesiae iuribus agit et theologia moralis, et tandem de iisdem agit ius publicum ecclesiasticum; sed differentia est in modo, quae pendet a diversitate scopi; hinc diversitas respectus sub quo idem obiectum consideratur, et proinde extensionis qua de eo agitur.

28. Theologia enim dogmatica proponit quae revelata sunt quatenus sunt fide credenda; speculative igitur de iis agit; e contra theologia moralis agit de iisdem ex fine practico, ut nempe actio conformetur fidei; et tamen quae ex revelatione tradit theologia moralis sunt et fide credenda. Non ergo distinguitur moralis a dogmatica quasi veritates morales non essent credendae, sed quia ideo proponit credenda ut eadem operemur; hinc principia revelata evolvit sub respectu practico, et applicat ad humanas actiones; e contra pars dogmatica ea considerat sub respectu mere speculativo. Ergo ex diversitate finis desumitur an aliqua revelata veritas sit obiectum theologiae dogmaticae vel moralis; et quod de veritatibus revelatis dicimus, intelligatur etiam de veritatibus ceteris ad quas extenditur magisterium Ecclesiae. Item ex diversitate finis desumitur diversus respectus et extensio, qua de eadem veritate pertractatur, ex. gr. de sacramentis.

29. Iamvero theologia moralis considerat veritates revelatas sub adspectu practico sed privato, et quidem pro interna sanctificatione individuorum. Sed possunt etiam considerari in ordine ad regimen sociale Ecclesiae, et tunc proponuntur a iure ecclesiastico privato

seu iure canonico; vel prout referuntur ad operationem politicam Ecclesiae seu ad eius operationem quatenus est societas perfecta, et tunc spectant ad ius publicum ecclesiasticum, ex diverso fine adaequato, et proinde diverso sub respectu; tamen quaedam necessario communia sunt, nec limites semper exacte adsignari possunt.

30. Si autem subordinationem quaeramus, theologia dogmatica praecedit et supponitur a iure publico ecclesiastico; etenim sicut intellectus speculativus extensione fit practicus, etiam veritates speculativae de Ecclesia, si extendantur fiunt practicae, ideoque extensio dogmaticarum veritatum dat ius publicum ecclesiasticum. Hinc ius est scientia secundaria respectu dogmaticae theologiae; hinc sua principia non demonstrat, sed desumit ex dogmatica; tantum ea illustrat sub eo respectu, quo ad eius finem referuntur, eaque, ut ita dicam, flectit ad suum scopum.

31. Ex quo sequitur et differentia qua ecclesiasticis definitionibus et verbo Dei scripto et tradito, utimur in iure publico et in theologia dogmatica. In hac enim adversus haereticos demonstranda est veritas catholicae doctrinae et catholicae verbi Dei interpretationis ex fontibus propriis. E contra in iure publico, ecclesiasticae definitiones adsumuntur ut principia, et verbum Dei adsumitur iuxta eum sensum qui in Ecclesia receptus est. Quibus catholicis veritatibus suppositis quaeritur quid iuris, et difficultates ex natura rei, si quae sunt, dissolvuntur. — Hoc de rigore methodi scientificae: in facto tamen, quasdam fundamentalissimas veritates dogmaticas quae principia maxima iuris publici suppeditant, ad maiorem utilitatem, iuristae non tam desumunt ex libris theologicis, quam ex professo demonstrant, ex. gr. Ecclesiam esse societatem perfectam,

utique afferendo theologica dogmatica argumenta, sed non tam insistendo in positivis allegationibus sacrarum litterarum et traditionis, quam in theologicis rationibus, illud insuper addendo ut cum principiis iuris naturalis dogmaticas revelatas veritates conferant et ex iisdem quantum fieri potest, illustrent; quod semper in iure publico servatur.

Relationes autem iuris publici ecclesiastici cum theologia morali, minus proximae sunt, cum, exceptis generalissimis honestatis principiis, ex. gr. Deo praecipienti obediendum esse, relationes iuris publici ecclesiastici cum veritatibus propriis theologiae moralis sint minus arctae.

32. Cum autem saepius dimicandum cum iis sit, qui non acquiescunt Ecclesiae magisterio, ac theologicis argumentationibus, ex. gr. cum rationalistis, tunc iura Ecclesiae defendenda sunt, in quantum fieri potest, ex iis principiis iuris naturalis quae admittunt vel admittere debent et adversarii; imo aliquando ad hominem, id est ex principiis adversariorum, aliquando non omni ex parte veris, sed Ecclesiae minus noxiis; ut si ex principio libertatis adsociationis quae aliquando propugnatur nimis amplis limitibus, deducamus eam et ordinibus religiosis concedendam esse, ideoque non posse absque flagranti contradictione eisdem negari quod publicis perturbatoribus conceditur.

Haec tamen defensio quae fit ad hominem, aut ex meris principiis iuris naturalis, est necessario imperfecta, cum Ecclesiam non consideret prout est, seu ut societatem perfectam divinitus institutam; hinc est tantum defensio quaedam secundaria et subsidiaria, sed saepe in praxi magis utilis quam discussio theologica; illam enim audiunt et qui hanc reiiciunt, ideoque ex ea aliquid concedunt, et qui ex hac omnia negarent.

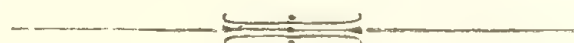
ART. 4.

ORDO TRACTATIONIS.

33. Tractatum dividimus in duas partes, generalem et specialem: prima determinat fundamentalia principia iuris publici ecclesiastici divini; secunda eadem principia evolvit et applicat praecipuis quaestionibus, praesertim in historia celebrioribus.

Quaestiones generales a specialibus secernere opportunum visum est ratione methodi, cum illae secundis intermixtae retardent theoriae expeditam evolutionem, confusionemque pariant; item saepius ob relationum pluralitatem multa principia subaudiunt quae aliquando expleta tantum generali tractatione innotescunt; ac tandem particularium quaestionum determinatus numerus non est, et interdum non eae exponendae sunt quae iuxta scientificam praestantiam potiores essent, sed quae temporum opportunitas indigitat.

Rursus primam partem dividimus in libros duos; in primo sermo est de iure Ecclesiae tanquam societati perfectae competente, ex divina institutione primum, dein de eo quod ei competere potest ex titulo acquisito; in 2. agitur de subiecto potestatis ecclesiasticae seu de Ecclesiae constitutione.



PARS PRIMA GENERALIS

LIBER PRIMUS.

DE IURE ECCLESIAE TAMQUAM PERFECTAE SOCIETATIS, IN SE INSPECTO.

§ I.

FINIS ECCLESIAE REMOTUS ET PROXIMUS.

34. Ex fine cuiusvis societatis determinatur, primo ius eius essentiale, secundo quorum iurium accidentalium capax esse possit; iamvero finis Ecclesiae remotus est salus hominum aeterna, proximus est animarum sanctificatio; haec autem habetur per gratiam sanctificantem quae a Deo infunditur, ordinario per sacramenta, et ex ipsius hominis cooperatione, per fidem et opera bona; homo enim adultus excitatus et adiutus gratia actuali praeparatur ad gratiam sanctificantem recipiendam aut ad eam conservandam augendamque cooperatur.

§ II.

POTESTAS ORDINIS IURISDICTIONIS ET MAGISTERII.

35. Societati perfectae non modo ius competit sed et potestas, cuius conceptus praeter ius quoddam sal-

tem genericum, importat et quamdam superioritatem, sive praecellentiam erga membra societatis, in ordine ad finem socialem ut statim ex dicendis apparebit. Iamvero Ecclesiae commissa est tum potestas conficiendi et administrandi sacramenta et sacramentalia, tum homines regendi in fide et moribus; hinc duplex potestas, ordinis et iurisdictionis.

Illa importat primo vim quamdam supernaturaliter collatam in ordine ad recensitos effectus, et sic subiecto cui competit confert quamdam praecellentiam super alia membra societatis in ordine ad finem socialem secundo secum fert ius eamdem vim debitis modis exerendi. Potestas autem iurisdictionis confert proprie dictam superioritatem, et est species praestantissima iuris.

Potestatem ordinis nonnulli, praesertim Germani, vocant etiam potestatem ministerii.

Phillips in op. *Principia iuris canonici*, § XXXII et alibi, recenset et potestatem magisterii; sed haec non est distincta a potestate iurisdictionis; magisterium enim vel est mere doctrinale vel auctoritativum; primum nullum ius tribuit.

Magisterium autem auctoritativum est pars iurisdictionis. Iurisdictio enim proprie est publica potestas gubernativa personarum, seu ius dirigendi membra societatis perfectae ad finem ipsorum.

Iamvero ius docendi est utique ius in personam; gubernat enim voluntatem, et si est infallibile, gubernat et mentem et est in eius utilitatem; ergo pertinet ad potestatem iurisdictionis. Verum aliquando iurisdictio sumitur strictiori sensu prout excludit magisterium infallibile, et est potestas regendi homines in suis actibus externis ad finem communem, et sic communis est cuilibet perfectae societati. Ecclesia quatenus habet

charisma infallibilitatis directe gubernat mentem; quatenus societas exterior gubernat externam fidei professionem; sed ex infallibilitate pendet intensitas et extensio huius exterioris gubernationis fidei.

36. Potestas ordinis dividitur in eam quae est iuris divini et in eam quae iuris ecclesiastici; illa est potestas conficiendi et administrandi sacramenta, haec sacramentalia; illa fundamentalis est et essentialis, haec secundaria et accessoria. Potestas ordinis confertur per ritum sacrum et proinde non est delegabilis et est indelebilis; e contra potestas iurisdictionis confertur per legitimam missionem et subditorum adsignationem, ab eo factam cui ius est; proinde de se delegabilis est; qui enim pollet iure regendi, ex rei natura valet id praestare tum immediate, tum mediate, id est per se vel per alios, nisi lege vel praecepto superioris prohibeatur. Est pariter revocabilis, cum revocabilis sit missio et subditorum adsignatio; non enim procedit a charactere sacramentali indelebili.

Potestas autem ordinis iuris ecclesiastici, imitatur naturam potestatis ordinis iuris divini, ad cuius similitudinem ab Ecclesia instituta est.

In iure publico ecclesiastico agitur de potestate iurisdictionis et non de potestate ordinis, quam nemo unquam Ecclesiae denegavit ex iis qui aliqualem saltem eius divinam naturam agnoverunt, et nullum ex guberniis sibi vindicavit. — Tamen exercitium potestatis ordinis cadit sub potestate iurisdictionis; et hoc sub respectu sub ea comprehenditur.

§ III.

DIVISIO LIBRI.

37. Cum Ecclesia sit societas perfecta, ei competunt quae propria sunt cuiuslibet societatis perfectae seu quae ex genere derivant; et deinde cum Ecclesia sit a ceteris specie distincta, competunt ei quaedam propria seu specifica. Prius exponemus quae sunt generica et communia. Natura autem societatis perfectae competit etiam societati civili; ideoque inquirendae relationes iuridicae utriusque societatis.

Sed praeterea naturam societatis perfectae sibi agnoscunt et falsae quaedam societates religiosae. Cum hae societates versentur in hoc mundo, tum Ecclesia tum praesertim societas civilis habere possunt vel debent contactum cum eis earumque membris. Inquirendae sunt proinde respectivae relactiones iuridicae ad normam principiorum catholicorum.

Ulterius inter Ecclesiam et Statum, praeter relationes iuridicas (normales vel anormales) quae exsurgunt ex ipsa rerum natura, possunt esse aliae relationes, contingentes ex factis legitimis, praesertim conventionales; de eisdem determinandi erunt modi legitimi quibus valeant constitui et conservari.

Hinc praesentem librum dividimus in sex sequentia capita:

I. De societate iuridica perfecta generatim;

II. De iuridica perfectione Ecclesiae;

III. De iuridicis relationibus Ecclesiae et societatis civilis;

IV. De iuridicis relationibus Ecclesiae cum ceteris religiosis societatibus;

V. De iuridicis relationibus Status catholici cum sectis falsae religionis;

VI. De relationibus iuridicis Ecclesiae et societatis civilis, ex factis contingentibus legitimis.

CAPUT I.

DE SOCIETATE IURIDICA PERFECTA GENERATIM.

Totidem articulis agemus,

1° De iuridica societate humana generatim;

2° De potestate societatis perfectae in suos;

3° De relationibus iuridicis societatum perfectarum.

ART. I.

DE IURIDICA HUMANA SOCIETATE GENERATIM.

Definitio; elementa; divisio; iura.

Definitio societatis.

38. Societas humana definitur: Plurium hominum unio ad eumdem finem communibus mediis consequendum (1).

Elementa societatis.

39. Ex qua definitione apparent eius elementa, quae sunt quatuor: id est 1° *hominum pluralitas; 2° eorumdem unio; 3° finis; 4° media.*

1. V. praeclarum opus Iuris publici naturalis Alexandri Biondi, Romae, an. 1859, in quo humanae societatis natura optime exponitur.

I. *hominum pluralitas;*

II. *eorumdem unio;* id est coniunctio moralis, quae consistit in conspiratione ad eumdem finem; et habetur cognitione et appetitione; hinc est societatem propriam esse tantum entium intelligentium; etenim cognitio finis communis prout talis est, et eius appetitio, continet cognitionem quamdam abstractam et reflexam, ideoque praetersensibilem; bruta enim possunt tendere ad id quod est finis, sed non illud agnoscunt ut tale; item possunt simul tendere ad idem, sed non cognoscunt hanc communitatem finis, cum id rursus importet cognitionem abstractam et reflexam. Ergo tantum improprie societas praedicatur de brutis; requirit enim capacitatem conspirationis mentis et voluntatis.

Societas amicalis et iuridica.

40. Iamvero haec conspiratio vel est ex mero affectu vel ex aliqua obligatione, sive obligatio procedat a iure praevalente sive a pacto; in 1. casu habetur societas mere *amicalis*, seu unio mere moralis, de qua nobis sermo non est; etsi enim et ipsi sint suae sanctissimae leges, tamen eius iura sunt imperfecta et eius obligationes sunt mere ethicae, et non extenditur ad ius publicum; in 2. casu societas est *iuridica.*

41. Hinc definitur *societas iuridica: Hominum unio ad eundem finem communibus mediis consequendum, iuris vinculo colligatorum.* De ea tantum in posterum nobis sermo erit.

Societas iuridica necessaria et voluntaria.

42. Dividitur vero in iuridice *necessariam* et *voluntariam*, prout lege iubente, aut voluntate moraliter libera, contracta est.

Hic autem semel pro semper adnotamus, quoties nobis de necessitate aut libertate sermo erit, moralem intelligere, non physicam, nisi aliud aperte constet.

Finis societatis.

43. III. elementum societatis est *finis.* Finis in genere definitur: *Id cuius gratia aliquid fit.* Finis ergo societatis est bonum ad quod consequendum societas formata est. Hoc bonum potest esse sive aliquid simplicis, sive complexi; ita felicitas temporalis ex pluribus resultat etiam ad invicem separabilibus.

Semper tamen finis societatis unus est; si enim socii ad diversa tenderent, deficeret inter eos moralis coniunctio. Finis oportet sit aliquod bonum, ut appetitum movere possit; necesse est autem sit bonum aliquo saltem modo sociis commune, ut eos omnes movere possit; si quidam ad bonum aliorum tantum laborant, inter eos non societas, sed dominium unius et servitus proprie dicta ex parte alterius, adest. Tandem oportet finis sit bonum aliquod honestum, ut societas ipsa iuridica esse possit.

Media societatis.

44. IV. elementum sunt *media*, quae et ipsa oportet sint aliquo modo communia. Et primo requiruntur media; secus socii effective saltem non tenderent ad finem, sed illum vel iam possiderent, vel nequirent consequi. Sed secundo oportet haec media sint *aliquo modo* communia; ideo enim plures uniuntur ut iuvamen habeant ex coniunctione; secus nulla esset unio, vel esset inefficax, id est in mera benevolentia consistens; et nos consideramus unionem efficacem, ex qua sola exurgere potest vinculum iuris; ut autem iuvamen reciprocum adsit, requiritur aliqua communio mediorum, si non semper materialis, saltem connexionis, ut Menenius Agrippa populo romano ostendit. Hinc conspiratio sociorum non modo est in unitate finis, sed etiam mediorum, ex quo fit efficax.

45. Iamvero hominum pluralitas seu multitudo dicitur etiam materia societatis; finis constituit formam extrinsecam, quia sociis propositus determinat naturam huius moralis compositi.

Comparatio quatuor elementorum, societatem iuridicam constituentium.

46. Comparemus modo quatuor elementa constituentia societatem iuridicam: id est multitudinem, vinculum iuridicum, finem, media.

I. *Finis ceteris elementis praestat;* continet enim rationem existentiae societatis ipsius.

II. *Media pendent a fine* cum debeant esse eidem proportionata, et in eo habeant suam rationem sufficientem. « Ea quae sunt ad finem sortiuntur bonitatem « ex ordine ad finem », ait S. Th. 2. 2. q. 81.

III. *Natura seu specificatio societatis pendet a fine adaequato;* etenim multitudo hominum et vinculum morale sunt elementa communia omnibus societatibus, ideoque generica; media pendent a fine; ergo sequitur societatem specificari a fine suo adaequato. Quod si sint plures societates quae eumdem finem specificum sibi proponunt, eae non specie sed numero tantum differunt; ita plura regna. Hinc si finis societatis sit spiritualis, et natura eiusdem talis erit; si sit supernaturalis, et societas; tamen quoniam homines tendunt ad finem prout communi conspiratione attingi potest, hinc est quod societas, etsi sit spiritualis et supernaturalis ob finem, tamen ob media erit non modo spiritualis et supernaturalis sed etiam externa et visibilis: igitur eius media adaequate inspecta oportet sint mixtae naturae, seu 1° spiritualis et supernaturalis, ut effectum spiritualem et supernaturalem valeant causare; neque enim causa potest esse inferior effectui; et 2° sint naturae

sensibilis et exterioris, ut ab hominum societate valeant administrari. Aliud enim est societas spirituum, et aliud societas spiritualis hominum. Media oportet sint sensibilia pro intellectu et pro voluntate, quoniam voluntas iisdem movetur; hinc sequitur eius finem proximum esse *finis spiritualis et supernaturalis assecutionem per media socialia seu externa.*

47. Ex natura finis pendet etiam an societates plures eiusdem speciei exstare possint; si enim talis sit ut omnium hominum requirat conspirationem, tunc unica esse potest societas; secus plures esse possunt vel etiam debent. Ita cum polyandria sit iure naturae vetita, necessario plures familiae esse debent. Ex quo apparet quamvis perfectius una sit societas religiosa, tamen potuissent esse plures; perfectior est quia magis respondet unitati finis ultimi et Dei unitati, et caritati inter homines promovendae.

48. IV. *Ex fine pendet status iuridicus societatis*, seu quale et quantum ius competat societati ex eius natura, ut sit et operetur. 1° *Quoad existentiam;* et sane societas habet rationem medii pro consociatis ad assecutionem finis; hinc qualis est eorumdem relatio ad finem, talis est et relatio ad societatem ad eum ordinatam; quia ius habens ad finem, per se ius habet ad media ad eum natura sua proportionata; dicimus per se, quia si per accidens conflictus esset cum fine et bono maiori, seu moraliter magis necessario, cessaret ius ad haec media; debet enim semper servari ordo finium; sed nos semper res consideramus per se, praescindendo ab eo quod fit per accidens; illud enim est regula, hoc exceptio. Hinc si finis societatis sit liber, etiam societas est voluntaria. Si finis est obligatorius et societas determinata sit necessaria ad eumdem, etiam ipsa societas erit necessaria, seu obligatoria. Si ius ad

finem sit absolutum, et ius ad societatem quae illum procurat absolutum erit; unde haec societas erit iuridica per se. Si ius ad finem sit conditionatum et dependens, et ius ad relativam societatem tale erit; si finis subordinatus, et societas; si subalternus id est inferior, et societas in eodem genere; si in suo ordine independens, et societas erit independens seu perfecta; si supremus, et societas. Hinc ex natura finis oritur et ius intersociale, societatumque paritas vel imparitas, seu *maioritas* vel *inferioritas;* ita enim se habent societates inter se, sicut fines ipsarum; quod principium est saepius invocandum ad innumeras quaestiones solvendas: et ratio est quia societates sunt media ad earumdem fines, et media stant inter se sicut fines ad quos habitudinem natura sua habent. Dico natura sua, nam si per accidens tantum, tunc natura sua feruntur ad aliud; et proinde duos effectus producunt, primum directum et ex natura sua; secundum indirectum et per accidens; ideoque cavendum est ne prosequendo quod est per accidens, in ordinem moralem peccemus ob ea quae sunt per se; id enim naturae rerum adversatur, ideoque rationi, quia accidentale praeponeretur substantiali, et ideo contra ius esset. Pariter vice versa attendi debet status conflictus cum bono maiore, ut supra diximus: hinc per accidens posset cessare vel suspendi ius ad medium natura sua proportionatum, ob malum gravius exinde derivans etsi per accidens.

49. 2° Ex natura finis, potest aliqua ratione derivare et *interna constitutio* societatis, et ideo eius status iuridicus sub hoc respectu. Etenim si finis est liber, societas est per se *aequalis;* societas aequalis est in qua omnes socii pari iure praediti sunt pro eiusdem societatis regimine; e contra *inaequalis.* In societate vo-

luntaria seu libera, natura finis determinat subiectum potestatis ita ut omnes socii per se aeque ei participent, licet postea mutuis pactis possint inaequalitatem constituere. Si finis est necessarius, societas erit inaequalis, si inaequalitatem exigat ex rei natura, vel ex iure praevalente quod necessitatem finis et correlativae societatis posuit.

Ita societas civilis habet finem necessarium, sed in ea ex ipsa rei natura habetur inaequalitas: cum enim sit necessaria ad supplendam familiarum insufficientiam, cumque familiae sint societates natura sua inaequales, hinc ipsarum aggregatio in statum civilem conservat praeexistentem inaequalitatem; instituitur enim societas civilis non ad destruendam sed ad iuvandam familiam; familia autem est natura sua inaequalis, etenim genitores qua tales, sunt iure naturae superiores filiis; filios ac patres semper consideramus formaliter ut tales; quod si filiis cum ad adultam aetatem pervenerint discedere placeat et separatas constituere familias, iure suo utuntur; item si ex reciproco consensu mallent societatem inire cum genitoribus ut inter aequales; tunc enim et filii habentur ut patres-familias, seu familiae suae quam habent vel habere possunt. Igitur cum societas civilis conservet familias, etiamsi omnes patres-familias eodem iure concurrerent ad civilem societatem ineundam, quod per se esse potest, hoc ipso constituerent societatem inaequalem. Ergo natura specifica finis necessarii potest determinare societatis inaequalitatem.

50. Imo ex natura finis determinari potest et quod societas sit *organica* vel *inorganica;* organica est quae non immediate constat individuis, sed minoribus societatibus aliqualiter autonomis; autonomia est ex graeca voce αυτος (sui ipsius) et νομος (lex), ideoque

significat societatem legislatricem sui ipsius; hinc vere autonoma est tantum societas perfecta et independens; sed hoc nomen secundum quid competit et societati imperfectae cui conveniat aliqualis independentia, quatenus habet campum suae actionis et competentiae, quamvis sub vigilantia, modificatione et dependentia societatis in eodem genere maioris.

51. Societatis organizatio fit vel per *synthesim* vel per *divisionem*; per *synthesim* si societates independentes uniantur sive iure cogente sive libere in maiorem societatem; ita familiae in civitatem, civitates in regnum, et regna minora in maius. Ecclesiae id non competit nisi per accidens si Ecclesiae schismaticae uniantur Ecclesiae verae. Tamen cum gradus episcopalis sit divini iuris, Ecclesia quamvis attento fine non exigat organizationem, eam exigit ex voluntate fundatoris; sed per divisionem, etenim prius quis essentialiter adscribitur per baptisma Ecclesiae universali, deinde ab eius lege destinatur uni ex Ecclesiis particularibus in quas Ecclesia ipsa dividitur. Sed divisio fieri potest vel in societates *homogeneas* vel *heterogeneas*, id est eiusdem naturae vel diversae, quod latius vel strictius sumi potest. Item potest esse maior vel minor: in societate civili organizatio essentialis est tantum ut adsint familiae: civitatibus autem et provinciis vel datur competentia propria vel tantum executio legum supremae potestatis: haec est imperfectior organizatio, et vix organica dispositio dici debet. Hinc duplex systema: *centralismus* et *regionalismus*; hic magis naturalis, et proinde ecclesiastica organizatio hoc systema imitatur.

52. Ianvero exemplum allatum societatis civilis ostendit eam ex sui finis natura esse organicam; finis enim eius est supplere insufficientiam familiarum et socie-

tatum minorum pro evolutione perfecta individuorum, familiarum et generis humani, externasque inter homines moderari relationes; unde est societas non modo inaequalis sed et organica, cum familias seu societates minores aliqualiter autonomas contineat. E contra societas coniugalis est inaequalis inorganica; item paternalis et herilis; ex his oritur familia, quae proinde dici potest tum organica, quia saltem duabus (omissa herili) constat, tum inorganica, quia centrum est pater-familias in omnibus; unde non est collectio societatum adaequate distinctarum in maiorem societatem, sed distinctarum tantum inadaequate, quia pater-familias est membrum necessarium cuiusque ex his.

53. Qui autem ex ipsa rei natura habent ius constituens societatem, ut per se loquendo et in abstracto patres-familias in prima origine societatis civilis, possunt alias constabilire inaequalitates, quae et perpetuae esse possunt, ut si monarchiam haereditariam constituant; sicut in facto hae inaequalitates statim exsurgere possunt, ut si potenti familiae sponte adhaererent aliae minores, ex qua praevalentia sensim sine sensu evolvitur forma monarchica; ita ex iusto bello vel aliis legitimis causis.

54. Societas autem supernaturalis impossibile est exigat aequalitatem, cum media ad finem in se non habeat, sed necessario accipiat a fundatore, a quo proinde pendet designatio subiecti potestatis.

55. 3º Pariter *ex finis natura oritur ius societatis constitutae ad operandum,* id est ad media quibus societas uti potest ad sui finis consecutionem; habet enim ius ad media proportionata, salvo ordine finium; quod significat, 1. tendendo ad fines liberos, non debet praeiudicium inferri finibus necessariis; nec 2. tendendo ad fines inferiores, finibus maioribus; et 3. si fines

aequales seu collaterales sint, ex aequo servandi si fieri potest, etiam alterius consecutionem differendo, si non urget; in vero autem conflictu, datur libertas. Fines enim seu bona quae appetimus et ad quae operando tendimus sunt alii aliis subordinati, et omnes fini ultimo; hinc cum finis inferior, ordine et entitate, opponitur superioris consecutioni, cum hic sit magis necessarius ad finem ultimum, ille cessat esse moralis; siquidem absolute appetimus tantum finem ultimum, et cetera appetendi officium est tantum quatenus cum eodem necessario connectuntur, sive natura sua sive facto aliquo contingente; ius autem ea appetendi est tantum hypotheticum, id est dummodo non repugnent cum aliis necessariis; et si plura sint per se necessaria, praeferenda sunt quae fini ultimo proximiora; inter subalterna enim, inferiora habent rationem sufficientem suae appetibilitatis quatenus ducunt ad superiora; quod si ad ea non amplius ducant, cessat appetibilitas; si removeant, prohibetur; si autem conflictus sit inter ea quae sunt parallela seu eiusdem ordinis, et sint etiam eiusdem entitatis, tunc datur libertas eligendi alterutrum.

Diximus eiusdem ordinis; nam bona sunt alia aliis superiora, attenta eorumdem specie, ex qua derivat ordo ipsorum. Hinc bona materialia sunt omnibus inferiora: materialibus succedunt sensibilia, deinde intellectualia, et ultimo veniunt moralia. Sunt enim ipsi ordines sic dispositi a natura, ut inferiores suum scopum habeant in superioribus quibus inservire debent. Inter bona moralia vero, quae sunt naturalia praeferuntur bonis positivis, quia illa sunt necessaria ex natura sua, haec autem contingenter. Item in ipso ordine naturali quae Deum respiciunt praeferuntur iis quae respiciunt societatem; haec rursus praeferuntur individualibus.

In eodem autem ordine attenditur entitas; ita in ordine temporali vita praevalet libertati, libertas divitiis. Hinc bona habent suam hierarchiam ut ideae a singularibus ascendendo ad specifica et generica.

56. Regulae in conflictu servandae desumi possunt et ex natura legum protegentium bona; et sunt sequentes:

I. Lex divina praefertur humanae.

II. Ex humanis, ecclesiastica praefertur civili.

III. Ex divinis, lex naturalis praefertur positivae.

IV. Ex duabus legibus eiusdem originis (id est si ambae naturales, vel positivo-divinae, vel ecclesiasticae, vel civiles), lex negativa seu prohibens praefertur affirmativae seu praecipienti.

V. Si eiusdem originis et etiam eiusdem qualitatis (seu ambae affirmativae vel negativae), praefertur quae maioris entitatis est, seu 1. quae nobiliorem terminum habet; hinc officium erga Deum praefertur officio erga homines; officium in bonum publicum, officio in bonum privatum; 2. si terminus sit idem, attenditur natura boni quod lex protegit; hinc vita praefertur bonis externis.

VI. Omnibus paribus datur optio.

Divisio societatis
in iuridice perfectam et imperfectam.

57. Specialem considerationem meretur divisio societatis in iuridice perfectam et imperfectam, ideoque paulo fusius de ea loquendum est.

In genere perfectum est, id cui nihil deest quod ad naturam, conditionem et finem eius spectet. Hinc iuridice perfecta dicitur ea *societas quae quoad ius est sibi in suo ordine sufficiens ac independens.* E contra imperfecta est quae *quoad ius non est sibi in suo ordine sufficiens ac independens.* Hinc societas iuridice per-

fecta praedita est iure sufficienti et independenti pro consecutione sui finis, et per consequens ius habet ad media sufficientia ad suum finem obtinendum et in ipsorum usu independens est.

58. Attenta autem rerum natura, perfectio vel imperfectio iuridica societatis oritur ex fine eiusdem. Finis enim est aliquod bonum in suo genere completum et perfectum, vel non. Bonum completum et perfectum in suo genere sufficit ad appetitum nostrum in eo genere explendum, nec aliquid ultra desiderandum in eo genere relinquit. Hinc bonum completum et perfectum non est pars alterius boni homogenei, neque medium ad aliud homogeneum. E contra si fuerit pars boni universalis homogenei, aut medium ad aliud homogeneum consequendum, incompletum est et imperfectum. Ita libertas, sanitas, scientia, honor, sunt quidem bona, quia per se appetibilia sunt, sed in suo genere incompleta, quia stant in genere bonorum temporalium, et singula non sufficiunt, sed sunt partes eorum quae ad temporalem felicitatem assequendam requiruntur. Divitiae autem non sunt per se appetibiles, sed tantum tamquam media ad alia bona temporalia procuranda, ideoque a fortiori bonum incompletum constistuunt.

Iamvero bonum in suo genere completum, est quoque in eo genere sibi sufficiens, et independens; *sibi sufficiens,* quia in eo genere complectitur omnia, vel tamquam partes, vel tamquam media; *independens*, quia ad aliud bonum homogeneum non ordinatur. Atqui ius societatis proportionatum est eius fini. Ergo societas ex sua natura habens ut finem, bonum in suo genere completum, pollet iure in suo ordine pleno, et alteri iuri in eo genere non subordinato; igitur in suo

ordine sibi sufficit et est independens, seu est iuridice perfecta.

59. E contra societas quae habet ut finem, bonum aliquod incompletum, est de se iuridice imperfecta, quia sibi non sufficit, et est ordinata ad aliam maiorem societatem tamquam pars ad totum, et per consequens ex sua natura nata est pendere a maiore societate curante bonum in eo genere perfectum. Ita societates scientificae aut industriales sunt de se imperfectae.

Possent tamen aliquando frui independentia per accidens, si non adhuc adscriptae essent societati maiori curanti bonum in eo genere completum.

60. Cum dicatur perfecta ea societas quae est *in suo ordine* sibi sufficiens et independens, sequitur hanc sufficientiam et independentiam non esse absolutam, sed relativam; hinc non extenditur ad omnes ordines et ad omnia genera bonorum, sed tantum ad suum ordinem, habentem pro fine bonum aliquod in suo genere completum. Hinc si plura sint genera talium bonorum, esse poterunt plures societates iuridicae perfectae, singulae in ordine suo.

Hinc poterit societas perfecta, altera indigere et ab ea pendere pro iis quae referuntur ad bonum non proprium sed heterogeneum. Haec dependentia dicitur *indirecta*, quia est ratione boni heterogenei. E contra dependentia societatis imperfectae a sua maiori homogenea, dicitur *directa*, cum sit in eodem genere bonorum; et societas homogenea minor respectu suae maioris, dicitur *subalternata*, quod indicat dependentiam directam, id est ratione materiae et finis proximi.

61. Etsi esse possint plura genera bonorum completorum, tamen notandum est finem hominis ultimum unicum esse, ideoque ei subordinari ceteros fines; si proinde sit aliqua societas pro scopo suo habens ipsum

finem ultimum, ei subordinabitur quaelibet alia societas quatenus relationem dicat ad finem ultimum; in reliquis autem independens erit.

62. Sicut per accidens frui valet independentia momentanea, societas de se imperfecta, ita e converso fieri potest societatem quae de facto sibi sufficere valeat et independenter subsistere, dependentem esse et imperfectam, si nempe in concreto sit pars alterius societatis, aut iustis titulis alterius subiiciatur imperio. Item in concreto esse possunt societates, in nonnullis ex iis quae referuntur ad suum finem completum, independentes, et in aliis non; ita status vasalli alterius status. Hinc sicut dominium privatum aliquando per accidens gravatur servitute, ita et societates perfectae, quae servitutes tunc politicae dicuntur. A quibus omnibus, cum sint per accidens, praescindimus, considerantes ea tantum quae ex rei natura fluunt.

63. Sed quicumque sit finis societatis, semper ei concedendum est ius dominii; quia cum hominum societas sit exterior et visibilis, indiget rebus materialibus, ex. gr. loco ubi socii adunentur. Iurisdictionem autem suam explicat societas perfecta in territorio sibi respondente, ideoque in universo orbe si universalis sit. Hinc ex proportione subiecti ad finem fit ut semper ei competat ius comparandi sibi, mediis de cetero idoneis, bona quaedam temporalia. Hoc ius in societate perfecta est independens, sicut cetera eius iura. Stabilis autem proprietas est optimum medium providendi sibi redditus, 1. quia certius; 2. quia semper dat eamdem proportionem cum hominis substentatione.

Societatis praestantia.

64. Cum quatuor sint quae societatem constituunt, idest multitudo, unitas, finis et media, patet societatem

eo esse perfectiorem: 1. quo maior est multitudo; 2. quo arctior unio seu vinculum morale, tum obligationis tum affectus; 3. quo finis seu bonum excellentius; 4. quo media efficaciora. Ex quo iam datur intelligi quantum excellens sit societas ecclesiastica quae extensione omnes homines amplectitur; unione maxime obligatoria et maximae charitatis pollet; tendit ad finem ultimum et supernaturalem; mediis efficacissimis, imo et facillimis.

Sequitur insuper societate perfici homines; etenim perfectio consistit in cognitionum acquisitione, voluntatis recta institutione, et actionibus externis utilibus; atqui societas dat menti cognitionem debiti finis et mediorum, voluntatem instituit in amore finis et mediorum, actiones exteriores moderatur et media suppeditat; hinc socii collatis viribus animae et corporis mutuo adiuvantur.

ART. II.

DE POTESTATE SOCIETATIS PERFECTAE IN SUOS.

Cum in praesenti articulo de potestate societatis perfectae in suos agendum sit: 1° de ea generatim agimus; 2° speciatim de potestate legislativa; 3° de iudiciali; 4° de executiva.

SECTIO I.

DE POTESTATE SOCIETATIS PERFECTAE IN SUOS, GENERATIM.

Totidem paragraphis 1. demonstrandum est societatem iuridicam esse personam moralem; 2. videnda quantitas iuris socialis in se inspecti; 3. qualitas et

quantitas iuris socialis in socios; 4. origo potestatis socialis in se; 5. in subiecto concreto; 6. divisio potestatis socialis.

§ 1.

SOCIETAS IURIDICA EST PERSONA MORALIS.

65. Persona moralis est subiectum iuris; iamvero omnem societatem iuridicam alicuius iuris subiectum existere, extra dubium est. Cum enim iuridica sit, 1 ius habet ad existendum, cum aut lege iubente, aut saltem iusto pacto, lege permittente, ad honestum scopum inita sit. 2° Cum operatio sequatur esse, ius habet operandi ad finem suum consequendum ut n° 55. probatum est; cumque nobis de societate iuridica perfecta sermo sit, eius ius plenum et independens est; singuli autem socii sunt lege aut pacto erga ipsam societatem obligati pro consecutione finis socialis; societas igitur et erga eos iure pollet.

Verum videamus primo: quantum sit eius ius comparate ad ius singulorum sociorum; deinde quantum et quale sit super socios ipsos.

§ 2.

DE QUANTITATE IURIS SOCIETATIS COMPARATE AD IUS SINGULORUM SOCIORUM.

66. Quaeritur quantum sit ius societatis comparate ad ius singulorum sociorum, an nempe socii, societatem ineundo, simul conferant sua iura quae habebant ut individui, et ius societatis nihil aliud sit nisi summa horum iurium collatorum, sive omnium quae in eo ordine possident individui si societas sit completa et perfecta, sive aliquorum, si partialis; vel an ius sociale sit aliquid excedens hanc summam, ideoque praevalens, sui generis.

Si I^um sequeretur: 1. voluntate sociorum societatem dissolvi, et potestatem socialem nihil posse in socios omnes simul invitos; dicimus omnes; si enim aliqui tantum, etiam multi, sint inviti contra pactum sociale, cuius observantiam et pauci urgent, servandum est, nisi aliud expresse conventum fuit; 2. sequeretur societatem nihil posse quod singuli in eadem specie non potuissent.

Si II^um, tunc 1. potestas socialis valet obligare socios et repugnantes; 2. aliqua praecipere ad quae singulis ius non est. Igitur quaestio est magni momenti.

67. Iamvero distinguimus inter societatem necessariam et voluntariam. Si 1.^m habeatur, ius societatis est praevalens; idque duplici ex capite esse potest: I. si finis socialis non est adaequate identicus cum fine individui, sed maioris praestantiae, seu speciei moralis superioris; hinc mirum non est *a*) si pro fine superiore proprio societatis, ei liceat media adhibere quae individuo pro suo fine inferiore non licent, id est mirum non est si ius sociale praestet iuri individuali; *b*) item mirum non est si potestati sociali ius sit obligandi et socios omnes simul invitos, cum finis sit iuridice necessarius, et eius assecutio sit societati praecepta. Hic finis necessarius et altior verificatur comparando individuum cum societate civili. Etsi enim tum individuus tum societas civilis sint ordinati ad suam felicitatem temporalem, tamen individuus brevi vivens tempore, quoad se destinationem habet valde limitatam; e contra societas civilis est persona moralis de se perpetua, ideoque ordinatur ad bonum praetergrediens singulorum civium et singularum familiarum sortem; hinc aliquando membra sua iuste sacrificat, ut in bello, et ad plura alia ius habet ad quae non extenditur ius individuale.

II. Haec praevalentia haberi potest et cum finis ne-

cessarius est idem pro individuo et pro societate, sed cum media illum consequendi non possidentur ab individuis sed a societate; id evenit in Ecclesia; siquidem finis in ordine supernaturali intentus ab individuo est proxime sanctificatio, remote salus aeterna, ad quae individuis procuranda ordinatur ipsa Ecclesia; sed Deus qui hunc finem supernaturalem iure praevalente adsignavit, quique proinde extrinsecus quodammodo est humanae naturae, media sanctificationis et salutis non concessit singulis sed tantum Ecclesiae. Ergo Ecclesia *a*) habet sibi obligatos socios et invitos, quia habet potestatem eos ducendi ad finem necessarium. *b*) Eius potestas ad plura extenditur, quae ab individuis iure proprio non attinguntur. Igitur ius societatis necessariae est praevalens.

68. Est autem quaedam societas necessaria in genere, sed libera singulis; haec est *coniugalis*, quae in genere a natura humano generi praescribitur, sed non singulis; cum igitur habeat finem proprium a natura intentum, suas habet leges a natura praescriptas, ideoque semel ac quis libere eamdem contraxerit et eius finem libere susceperit, exsurgit ius praevalens; id est 1° quoad media, quaedam enim potest ad quae singulis ius non est; 2° non amplius est in potestate contrahentium societatem resolvere, ideoque cum sit societas imperfecta subdita maiori societati, huius auctoritas potest exigere ne ab absolutis officiis eiusdem societatis partes discedant. Societas autem familiaris quoad reliquas sui partes essentiales, id est, quoad societatem paternalem, necessaria omnino est.

69. Videamus modo de societate plene voluntaria. Consideranda sunt duo: finis et media, ut videamus an ex alterutro capite, eius ius sit praevalens summae iurium individuorum, vel in ea tantum consistat. Animadver-

timus nos loqui de iure quod ei ex sua natura competit, non autem considerare privilegia seu iura quae a superiore societate a qua pendeat possint eidem tribui.

Ipsa 1° ordinatur ad finem liberum, libera sociorum voluntate electum, ad quem et singuli ius habebant tendendi singulariter. Ergo ratione finis non praevalet. E contra singuli non habent ius tendendi ad finem societatis civilis, vel paternalis aut filialis; de hac est evidens, cum a natura, finis cura detur patri, non filio; item in civili singuli nequeunt ordinare relationes externas familiarum et supplere auctoritative insufficientiam earumdem pro perfectione humani generis; possunt enim haec curare mediis tantum ethicis, non auctoritativis exigendo et imperando.

2° Cum finis sit omnino liber, si omnes velint recedere, recedunt; hinc non est datum potestati sociali cogere socios si omnes velint societatem solvere.

3° Ratione mediorum, de iis tantum disponit quae singuli socii simul conferunt. Ergo neque ratione mediorum est in ea ius speciei diversae ac sit in singulis. Est quidem in ea quantitas mediorum quae in singulis non erat; hinc societas perficit singulos et eis possibile vel facile reddit quod secus esset vel impossibile vel difficile. Conferuntur enim in societate cognitiones, ex quo mens perficitur; item mutua fovetur benevolentia atque vinculo obligationis firmatur, ex quo voluntas perficitur; at maxime conferuntur vires physicae, ideoque societas perficit individuos; sed non sunt in societate voluntaria nisi collecta ea media quae erant in sociis divisa, ex qua collectione utique perficiuntur et media ipsa et socii eis utentes, et fiunt obligatoria ex pacto, quae erant libera, sed non exsurgit ius ad aliquod medium specifice novum.

70. Igitur non est in societate voluntaria plus iuris quam exhibeatur a summa iurium collatorum a sociis.

Tamen quia singuli socii perficiuntur et ampliantur ipsorum media ex mutua communicatione et adiutorio, persona moralis exsurgens est de facto perfectior omnibus sociis distributive sumptis, ideoque eius ius est accidentaliter melius; dico accidentaliter quia est in eadem specie; ita ius commercii est specie idem in individuo et in societate, quamvis ex societate in meliorem statum devenerit singulorum ius, ac ideo melius factum sit. Sed in omnibus distributive continetur potentialiter ius omnium collective sumptorum, quia est in eorum potestate ponere societatem.

§ 3.

QUAE ET QUANTA SIT POTESTAS SOCIETATIS PERFECTAE RELATE AD SOCIOS.

Potestas societatis perfectae in socios enuntiari potest sequenti quadripartita propositione:

1.ª *Quae sunt necessaria vel utilia ad finem plene consequendum societas perfecta a sociis exigere iure potest.*

2.ª *Quae non sunt necessaria aut utilia ad finem exigere non potest.*

3.ª *Quae sunt necessaria aut utilia sed pertinent ad ordinem quemdam superiorem, ea per se ordinare et determinare non valet.*

4.ª *Sed determinata a competenti societate, iure, per se loquendo, urgere potest.*

71. Probatur per partes. Quoad I.am: socii obligati sunt vel ex iure praevalente a quo societas constituta est, vel ex pacto legitimo ad tendendum ad finem socialem mediis proportionatis; qui enim tenetur ad finem, tenetur et ad media proportionata; secus haberetur contradictio, quia lex naturae exigeret quod est impossibile, seu finem sine mediis. Ergo societas exigere potest a

sociis quae sunt necessaria vel utilia, cum ius habeat ad plenam et tutam finis consecutionem; et generalius exigere potest quae sunt proportionata ad finem.

72. Nota tamen, etsi societati ius sit ducendi socios ad plenam finis consecutionem, id non absolute intelligendum esse, sed relative ad vires sociales. Finis enim est perfectio, et quidem in Ecclesia est perfectio spiritualis, iuxta verbum Domini: « Estote perfecti sicut et Pater vester coelestis perfectus est ». Sed consecutio perfectionis simpliciter est impossibilis; hinc Dominus perfectionem proposuit ut typum ad quem aspirare debemus, ut semper perfectionem nostram augeamus, id est, ut aiebat S. Paulus, « ut quotidie crescamus in Christo ». Verum certi sumus nunquam nos eam assecuturos; tamen ad eam aspirando semper crescimus, cum duplici elemento conficiatur, viribus nostris et gratia; iamvero quamvis limes sit tum viribus humanis tum capacitati gratiae, iuxta leges praesentis ordinis, tamen ita distat ut in indefinitum augeri possit perfectio nostra. Haec de individuis; sed sicut perfectio individui relativa est eius viribus ita perfectio societatis est relativa conditioni et viribus societatis ipsius; hinc legislatio ducit ad perfectionem relativam, seu ad gradum accommodatum viribus societatis; et quoniam conditio socialis variabilis est, spectat ad prudentiam legislatoris leges accommodare statui sociali, quamvis semper tendat ad eumdem finem. Quoniam autem vires sociales resultant ex eo quod communiter possibile est, potest esse individuis aliquibus possibile, quod non est communitati; hinc individui possunt attingere perfectionem plenius ac communitas; proinde ipsis et praecepta dari possunt quae nequeunt societati. Hinc actus heroici individuis praecipi possunt, sed non societati.

73. Ex quibus sequuntur duo corollaria.

I. Saepe media idonea ad finem esse possunt plura, ita ut per se electioni locus sit, et per se plus minus indifferens sit quodnam eligatur. Dicimus *plus minus,* quia sicut de minimis non curat praetor, neque legislator. Tamen ut plurimum nequit permitti individuis ut ad libitum eligant, quia id confusionem pareret et, deficiente conspiratione, finis non attingeretur.

Exemplum evidens suppeditatur a militia; possunt enim esse plures modi aciem instruendi et dimicandi; sed si cuique militum libera tribueretur facultas, praelium certissime infelicem exitum haberet, nisi aliquando per accidens. Igitur cum necessaria sit vel utilis determinatio mediorum idoneorum, societas pollet iure ea determinandi, et determinata exigendi.

II. Circa media necessaria vel utilia ius est societati iudicium ferendi tum circa qualitatem tum circa quantitatem eorumdem, ita ut sicut determinat cum plura sunt, ita auctoritative declaret cum unica sunt.

74. Quid autem si in hoc iudicio erret? Tunc si erraret in eo quod unice iudicaret ut idonea quae unica non sunt, eius declaratio saltem valeret ut determinatio medii idonei quamvis non unici; si autem erraret undequaque quatenus medium propositum nec unicum neque idoneum est, tunc incidimus in 2am partem thesis, id est *quod societas ius non habeat exigendi quae ad finem nec necessaria sunt neque utilia.*

75. Prob. 2.a thesis pars.

Etenim in hac hypothesi deficit rationabilitas et utilitas legis, et ratio ob quam socii tenentur societati praestare actus suos; est enim consecutio finis; sed quod est omnino inutile non ducit ad finem; hinc errante societate et proponente media inutilia ad finem, socii per se non tenentur. S. Th. 1a 2ae, q. 90, a. XI.

« Omnis lex ordinatur ad communem hominum salu-
« tem et in tantum obtinet vim et rationem legis; se-
« cundum vero quod ab hoc deficit, virtutem obligandi
« non habet ».

Diximus socios non teneri per se; etenim per accidens possunt teneri, si duo verificentur: 1° rem praeceptam quamvis inutilem esse tamen licitam; 2° exstare aliquam aliam rationem id exigentem, ex. gr. ad turbas et scandala vitanda. Haec obligatio est per accidens, idest non exsurgens ex ipsa rei natura, sed ex aliqua accidentali circumstantia.

76. Idem iudicium ferendum est si societas exigat quae sunt nociva, dummodo haec noxietas non importet etiam illiceitatem; quaedam enim nocent tantum materialiter, et quaedam damna materialia etiam ex officio vitanda sunt.

77. Prob. 3ª pars. Nempe *ea quae ad finem necessaria vel utilia sunt sed ad superiorem ordinem pertinent, non posse ordinari et determinari a societate inferioris ordinis.* Et sane; ius est cuilibet tendendi ad finem suum, sed salvo ordine finium seu servata ordinum subordinatione; iamvero qui ad consequendum finem inferiorem disponit de iis quae natura sua spectant ad ordinem superiorem, perturbat finium ordinem. Nam curam susciperet eius quod non ei sed alteri commissum est, et periculo se exponeret contradicendi ei qui competenti potitur potestate. Ergo ius suum excederet.

78. Prob. 4ª pars. Seu *quae sunt fini assequendo necessaria vel utilia sed ordinis superioris, semel ac a competenti superiori societate fuerint ordinata et determinata, posse, per se loquendo, a societate inferioris ordinis merito exigi a suis.* In hac enim hypothesi auctoritas inferior non usurpat sibi quae sunt superioris, sed tantum inservit superiori et sibi con-

sulit; ad utrumque autem ius habet, cum ex hypothesi necessaria sint fini suo. Tamen in his urgendis non debet modum a superiore auctoritate permissum excedere; cavere enim debet ne dum urget media ordinis superioris pro consecutione sui finis inferioris, noceat ipsi superiori fini, media urgendo eo modo qui fini superiori non convenit, iudicio competentis auctoritatis; hinc diximus, per se loquendo iure pollere ea urgendi, cum per accidens eo carere possit. Deinde ea media urget subditis suis, quatenus sunt subditi superioris auctoritatis; quod si subditi huius non essent, pro eis auctoritas superior non determinasset huiusmodi media, ideoque ab iisdem exigi non possent.

Quadripartita propositio de potestate societatis perfectae in suos, quam demonstravimus, servata proportione valet et de societatibus imperfectis. Omnes enim societates iuridicae iure exigunt a suis quae ad proprium finem necessaria sunt, salvo ordine finium; sed societates perfectae ea exigunt independenter; imperfectae dependenter a sua maiori, ideoque salvis iis quae eidem reservata sunt.

79. Ob. contra 3am partem: Qui ius habet ad finem, ius habet ad media omnia necessaria; atqui auctoritas socialis ius habet ad finem suum; ergo et ad media omnia.

Resp. hanc difficultatem nos preoccupasse Qui ius habet ad finem, ius habet ad media servato ordine finium et servata subordinatione ordini superiori, conc., his non servatis neg.; id est ius habet ad media proportionata; iudicat autem de proportione mediorum sui ordinis, non autem superioris, sed tantum eadem urget cum a competenti auctoritate ut proportionata, subditis proposita fuerint. Hinc auctoritas inferior ius habet recurrendi ad auctoritatem superiorem ut ipsa provideat.

80. Ex his quae disputavimus iam apparet necessitas quod 1° in societate sit auctoritas; est enim auctoritas *ius socios obligandi in ordine ad consecutionem finis socialis.* Auctoritas differt a iure sicut species a genere; ius est genus, auctoritas species; omnis auctoritas est ius, sed non vice-versa. Auctoritas obligat et cum declarat, quia est declaratio authentica; hinc vel ponit nexum iuridicum medii cum fine, vel illum obligatorie declarat.

Auctoritas autem societatis perfectae plene inspecta dicitur maiestas, vel imperium, italice *sovranità.* Est autem in se seu in suo conceptu una, quia una societas et eius finis, quamvis diversis gradibus possit participari; hoc sensu aiebat S. Cyprianus: « Episcopatus unus est cuius a singulis in solidum pars tenetur »; dicitur *in solidum,* quatenus non est scissa societatis auctoritas, et imminuta ob comparticipationem quae plurium propria est; hinc multo minus imminuta non est suprema potestas ex aliorum subordinata participatione.

2.° Patet auctoritatem requirere aliquod subiectum; etenim auctoritas, cum sit ius obligandi socios, exigit subiectum sicut omne ius, et ab eo praescindendo est quid abstractum, et proinde incapax agendi; agit enim quod physice subsistit. Iamvero cum societas ius habeat 1° declarandi obligatorie media necessaria, 2° determinandi media aliqua cum plura sunt idonea, apparet haec requirere actionem concretam, ideoque subiectum concretum huius iuris, quod est auctoritas in concreto, quae proinde est *subiectum potestatis socialis.*

81. Hoc subiectum consistere non potest in singulis sociis ita ut omnes sint distributive aeque competentes; etenim oporteret quod 1° singuli eodem modo iudicarent de mediis necessariis; 2° eodem modo eligerent inter plura media idonea; 3° sponte actionem conformarent iudicio. Sed si haec difficile haberi possunt in

parva societate amicabili, et ut plurimum brevi tempore, nullo modo verificantur in societate numerosa et perpetua, ut est perfecta societas; in tanta enim iudiciorum diversitate, affectuum pugna et voluntatum depravatione est moraliter impossibilis ipsa iudicii uniformitas, multo magis impossibilia sunt cetera. Et etiamsi haec essent possibilia, tamen non destruerent in societate iuridica existentiam auctoritatis, ideoque eius subiecti, sed tantum exercitium eiusdem non necessarium, per accidens, facerent.

82. Hoc subiectum pluribus rationibus constitui potest, dummodo idoneis eius fini assequendo seu exercendae potestati sociali, de quibus rationibus, quae formae sociales appellantur, suis locis agemus. Hoc subiectum potestatis oportet sit determinatum. Est determinatum etsi sit ipsa multitudo; etenim 1° non est subiectum auctoritatis multitudo utcumque sed legitime ordinata, ut aiebat Tullius: *populus est coetus iuris consensu et utilitatis communione sociatus*; quae legitimitas constituitur lege positiva vel eruitur ex ipsa natura personae moralis aequalis; 2° singuli tenentur stare legi.

83. Oportet etiam subiectum auctoritatis sit unum aliquo modo, ne in eius deliberationibus contradictio habeatur. Huic subiecto competunt et alia iura socialia praeter enunciata in propositione; sed quoniam maxima est eius necessitas et maximi momenti est in sociatate, de eo mentionem facere voluimus cum primo occurrerit opportunitas, ut sermo in futuro minus esset abstractus, ita ut cum loquamur de potestate societati competente intelligamus eam quae auctoritati sociali convenit.

84. Hinc in concreto societas constat duabus partibus, multitudine et subiecto auctoritatis seu auctoritate in

concreto; 1ª est materia, quia est aliquid ordinandum et ordinabile ad plures fines: materia enim est elementum de se indeterminatum ad aliquod compositum constituendum, et determinabile; quae indeterminatio in iure non sumitur absolute ita ut sit aliquid omnino indeterminatum, sed relative ad compositum; et in re nostra sunt homines, qui utique iam sunt in sua specie humana determinati, sed possunt accipere ulteriorem determinationem, ut non modo sint homines sed et socii, et quidem societatis determinatae; 2um elementum est forma seu principium determinans materiam, ordinans et specificans compositum morale quod dicitur societas. Iamvero est auctoritas in concreto quae multitudinem ordinat ut efficaciter tendat ad finem. Hinc finis dicitur forma societatis extrinseca; est enim bonum distinctum a societate ipsam movens. Auctoritas e contra dicitur forma intrinseca, quia consistit in subiecto vivente in ipsa societate.

§ 4.

DE ORIGINE POTESTATIS SOCIALIS IN SE INSPECTAE.

85. Inquiri potest origo potestatis socialis in se inspectae, et origo eiusdem in determinato subiecto. Prima quaestio est mere iuridica, seu rationaliter iuridica; altera est historica, seu historico iuridica. Hae duae quaestiones respondent duplici quoque origini societatis, nempe mere iuridicae et historicae.

Inquirere originem iuridicam alicuius societatis, significat inquirere causam primam efficientem existentiae eius iuridicae, an nempe inita sit lege aliqua iubente, vel pacto libero. Inquirere autem originem historicam, significat inquirere facta quibus homines aut parendo legi, aut plena libertate morali agentes, societatem inierunt. Si societas nulla lege iubeatur, tunc libera

contrahentium voluntas continet originem tum iuridicam, tum historicam; e contra, si societas lege praecipiatur, tunc origo eius iuridica consistit in ipsa lege; origo historica, in iis factis quibus homines legis intentionem executioni demandarunt.

86. Quoniam societas iuridica importat in ipsa societate potestatem, prout in praecedenti paragrapho explicatum est, hinc patet originem potestatis in se inspectae, ab origine iuridica societatis ipsius pendere, ideoque in societate necessaria potestatem emanare a iure praevalente quo societas ipsa hominibus praescripta est; e contra, in societate libera, potestatem emanare a iure personali sociorum.

§ 5.

DE ORIGINE POTESTATIS SOCIALIS IN SUBIECTO.

87. Potestas autem socialis requirit aliquod subiectum, quod diversimode constitui potest. Aut enim est persona physica aut moralis; in primo casu habetur monarchia, in secundo poliarchia, quae rursus subdividitur in aristocratiam et democratiam, prout resultet ex paucis praestantibus sociis, aut ex omnibus. Hae tres dicuntur formae simplices sociales seu regiminis. Dantur quoque formae mixtae pro diversa proportione quibus componitur subiectum morale potestatis ex duabus vel tribus formis simplicibus.

88. Iamvero in societate voluntaria, cum omnis potestas emanet a voluntate sociorum, patet subiectum essentiale esse socios ipsos, qui tamen exercitium iuris socialis valent etiam delegare uni aut pluribus. E contra in societate necessaria, videndum est an causa iuridica eiusdem determinaverit quoque subiectum potestatis vel non. Si primum, tunc origo potestatis in subiecto est eadem ac origo iuridica societatis ipsius. Id factum

est in Ecclesia, cum Christus Dominus ipse formam regiminis ecclesiastici determinaverit, imo et primos pastores elegerit atque instituerit, a quibus ceteri ordinati sunt.

Si autem lex quae causa iuridica societatis est, potestatem quidem socialem constituerit, sed subiectum eiusdem non determinaverit, tunc factis humanis determinatur. Ab illis autem determinari debet quorum interest; atqui re per se considerata, omnium in communi interest; ergo ab omnibus simul ex aequo determinatur. Sed si quis per accidens habeat ius praevalens, ipse determinat solus aut praecipue. Factis humanis, auctoritatis subiectum determinatur in re civili; excepta enim theocratia hebraica, Deus non determinavit subiectum civilis potestatis.

89. Verum ex hoc neotherici deducunt potestatem socialem, *la sovranità*, essentialiter et inalienabiliter spectare ad ipsum populum, qui eligendo principem aut optimates non alienat suum ius, sed tantum delegat pro meliori exercitio. Hinc sequitur collatam potestatem revocare posse, et principem atque optimates, meros depositarios eiusdem esse, non proprietarios. Et proinde habentur quidem diversae formae regiminis seu gubernii, sed una est forma subiecti supremae potestatis, nempe democratia.

90. Potestatem civilem a Deo immediate collatam fuisse populo, et ab eo transferri in principem, docuerunt et insignes ex scholasticis, ut Bellarminus, *De laicis*, lib. III, cap. VI; et Suarez, *De legibus*, lib. III, cap. IV, nec non in *Defensione fidei catholicae et apostolicae adversus anglicanae sectae errores*. Cum enim Iacobus, Magnae Britanniae rex, primatum in humanis et in divinis sibi vindicaret, contendens sibi a Deo immediate collatam esse potestatem, ideoque a summo quo-

que Pontefice independentem, Doctores catholici merito observabant, 1° potestatem regiam circa temporalia versari, et non circa sacra; 2° in ipso ordine temporali non manare a Deo eadem immediata ratione ac potestas pontificia. Nam Christus Dominus formam regiminis ecclesiastici determinavit, quae ab Ecclesia mutari non potest. Hinc Cardinales eligendo Summum Pontificem personam quidem designant, sed auctoritas ei immediate a Christo derivat. E contra Deus nullam formam specialem regiminis civilis praescripsit, sed rem factis humanis determinandam reliquit; hinc regulariter in prima societatis formatione, voluntate populi determinatur. Imo populus saltem aliquando recuperat ius suum, ut 1 si extinguatur subiectum determinatum, ex. gr. dynastia; 2° si deficiant conditiones quibus imperium ei collatum est. Hinc potestatem habitu tantum apud populum perseverare docebant, cum lege regia in principem translata est, quam translationem quasi alienationem dicebant, ideoque potestatem a populo non amplius formaliter possideri, neque ad libitum revocari posse.

91. Imo Bellarminus cit. cap. 6. (lib. III. *de laicis*) putabat hanc potestatis traslationem in unum vel aliquos paucos, ex divino praecepto faciendam esse. Scribit enim; « Respublica non potest per se ipsam exercere « hanc potestatem; ergo tenetur eam transferre in ali- « quem unum aut in aliquos paucos. »

Id tamen universim verum non est, cum impossibile tantum sit ut populus numerosus, ipse executionem det legibus suis, non autem impossibile sit condat leges per se, quarum executionem magistratibus committat, sicut faciunt et reges.

92. Postquam autem apparuerunt enormes abusus qui ex theoria potestatis a populo collatae, opera neotherico

rum derivati sunt, Doctores catholici in hanc materiam subtilius inspexerunt. Hinc docuerunt Deum hominem condidisse societate indigentem, ideoque lege naturali praecipere hominibus ut societatem ineant; societati Deus suam adsignat potestatem; subiectum tamen eiusdem non determinat, sed determinandum relinquit hominibus qui societatem efformant seu eis qui divino parentes impulsui et praecepto, societati dant historicam originem. Determinandum autem est conformiter naturae finis socialis. Iamvero si res in se inspiciatur, finis socialis obtineri potest tum si societas regatur ab uno, tum si a paucis, tum si ab omnibus, quamvis in hac hypothesi regulariter minus perfecte. Hinc in prima normali societatis formatione est in potestate populi aut se designare subiectum auctoritatis socialis, sive ex toto sive ex parte, aut designare unum aut paucos. Proinde potestas socialis ante hanc designationem non est in populo formaliter, sed tantum virtualiter, quia nempe semetipsum designare valet; et per consequens populus non est subiectum potestatis civilis positivum, id est a natura designatum ut necessarium, sed tantum negativum, quando nempe societas inita est, nec ullum speciale subiectum publicae potestatis designatum fuit. Hanc theoriam luculenter invenies in *Encyclica, Immortale Dei, 1 Nov. 1885* (1).

93. Verum neotherici dicunt ex eo quod populus valet se designare, semper praesumendum esse semetipsum designasse; quisque enim suam amat independentiam et perfectionem. Et proinde dicendum esse reges habere

1. Pro ampliori evolutione huius materiae, vide opus nostrum, *Nozioni di diritto pubblico naturale ed ecclesiastico, n. 133 e segg.*, nec non dissertationem, *Il diritto divino e il diritto umano nella società, part. 2.*

tantum delegationem exercitii potestatis publicae, sed ipsam potestatem in popolo residere.

Huic observationi respondetur praesumptionem cedere veritati; iamvero publicis moribus vel etiam constitutionibus obtinuit ut quando populus intendit delegare tantum exercitium publicae potestatis, non reges constituat aut imperatores, sed consules aut praesides. Optime autem populus non designat se in subiectum publicae potestatis, sed unum vel paucos, quia illud regulariter minus expedit fini sociali. Hinc praeterquam quod praesumptio cedit veritati, apparet quoque praesumendum esse populum favisse suae independentiae, quando id iuvat publicae tranquillitati et felicitati, non autem quando obstat, ut saepe fit in re nostra.

94. Ex is apparet non idem esse potestatem competere societati et competere populo seu multitudini; competit enim societati formatae, ideoque postquam multitudo coaluit et designatum fuit subiectum potestatis socialis. Hinc potestas est in societate, sed non necessario in multitudine; sicut virtus visiva est in homine, non tamen in universo corpore; potestas tamen civilis instituta est et collata in bonum multitudinis seu corporis socialis, sicut virtus visiva data est oculis in utilitatem integri individui et omnium eius partium. Haec pro quaestionis praestantia de hac materia indicare iudicavimus.

§ 6.

DE DIVISIONE POTESTATIS SOCIETATIS PERFECTAE IN SUOS.

95. Divisio publicae potestatis ceteris praeferenda, est in legislativam, iudicialem et executivam. Oportet enim 1° normam dare communitati obligatoriam, ut socii finem socialem operando consequantur; quod per potestatem legislativam praestatur.

2° Oportet ius controversum in concreto dirimere, aut laesum ad poenam infligendam auctoritative declarare, quod fit per potestatem iudicialem. Hinc duplex iudicium, civile et criminale, quae divisio et in iure ecclesiastico retinetur; etenim iudicium dicitur civile, non attenta auctoritate iudicante sed materia iudicabili. Inspecta auctoritate iudicante, in materia tum civili tum criminali, dividitur in ecclesiasticum et saeculare, prout auctoritate sacra vel profana proceditur. Potestas iudicialis legem applicat casibus particularibus concretis, quia interpretatio abstracta legis dubiae vel obscurae, spectat ad potestatem legislativam.

3° Eorum quae leges vel sententiae iudiciales praescribunt, executio curanda est; quod efficaciter fit a publica potestate, si a privatis sponte et ordinate praestari nolit aut non possit. Hinc potestas executiva.

96. Potestatis executivae partes sunt tres, idest 1° potestas gubernativa, seu regendi personas conformiter legibus; 2° administrativa, nempe curandi bona; 3° coactiva. Ius autem poenas constituendi comprehenditur sub legislativa; poenarum applicatio sub executiva; hinc de coactiva interest tractare ut de obiecto ad quod extendi potest competentia legis; nam quod lex constituta executioni demandetur, est sequela necessaria: hinc sequentibus sectionibus agemus separatim 1° de potestate *legislativa;* 2° de *iudiciali;* 3° de *coactiva.*

SECTIO II.

DE POTESTATE LEGISLATIVA, SPECIATIM.

Quaeramus totidem paragraphis 1° de notione et divisionibus legis; 2° de eius promulgatione; 3° de materia legis in genere.

§ 1.

NOTIO ET DIVISIONES LEGIS.

97. Lex definitur a S. Thoma, 1ª 2ªᵉ, q. 90 a. 4. « Ordinatio rationis ad bonum commune ab eo qui curam « communitatis habet promulgata. » Huius definitionis analysis pertinet ad ius canonicum, ideoque ut notam eam supponimus. Natura autem et limites potestatis legislativae patent ex iis quae num. 71. et seqq. exposita sunt.

98. De divisionibus legis agitur pariter abunde in iure canonico; ideoque pauca innuemus quae ad ius publicum specialius referuntur.

Lex potest praescribere actus positionem, vel omissionem; hinc leges *affirmativae* et *negativae*. Affirmativae dicuntur aliquando et *positivae*; sed hoc nomen melius reservatur legibus latis non ex necessaria rerum natura, sed arbitrio et prudentia legislatoris.

Leges *negativae* sunt aut *irritantes*, aut *prohibentes*, aut utrumque simul.

99. Ad prohibentes revocantur *permissivae*, etenim proprie prohibent molestare eum qui aliquid fecerit aut omiserit. Possunt autem rationabiliter ferri per se vel per accidens. Per se, 1° si quod permittitur sit in se honestum et fini sociali non necessarium; tunc lex positiva permissiva non est necessaria, nisi per accidens, ut si antea extitisset lex positiva prohibens, aut disputaretur de rei liceitate, aut quidam sibi immerito ius impediendi tribuerent. 2° Rationabiliter quoque per se permittitur quod est inhonestum sed alienum a fine et sphaera socialis actionis, ex. gr. ordinis superioris; puta fidei non susceptio est res inhonesta, sed auctoritas socialis civilis aut ecclesiastica nequit cogere infideles, etsi mala conscientia maneant in infidelitate, ad fidem

suscipiendam, quia auctoritas Ecclesiae non fertur in eos qui foris sunt; civilis fertur in eos sed pro sua sphaera civili; atqui religionis susceptio non est huiusmodi. Ergo fidei susceptio non cadit sub competentia auctoritatis civilis aut ecclesiasticae.

Per accidens lex permissiva rationabiliter fertur, si quod permittit sit in se inhonestum et fini sociali nocivum, sed maiora mala ex eius prohibitione haberentur; tunc lex dicitur potius tolerans et obligat inferiores magistratus et etiam privatos ne privata auctoritate impediant ceteros ab abusu suae libertatis; privatus enim male agit si sibi usurpet auctoritatem super alios quam non habet, cum publica potestas expedire non putaverit hunc abusum compescere. Excipe nisi privatus habeat titulos speciales; ex. gr. dominus in servum, pater in filium quaedam potest quae tamen lex non potest, vel saltem non sibi vindicat; puta pater recte puniret ebrietatem in filio, etsi lex civilis eam non puniret in cive.

Igitur lex permissiva, puniendo violatores libertatis aliorum, punit auctoritatis usurpationem, et quando est per se, protegit libertatem individui, non autem abusum prout talis est; ex. gr. etsi infidelis teneatur suscipere fidem, tamen ius habet ne ad hoc cogatur, cum fides sit suscipienda sponte; ergo ius habet ut protegatur eius libertas, quamvis ipse ea abutatur; etiam tunc lex protegit aliquod bonum seu libertatem personalem et personae dignitatem.

§ 2.

DE LEGIS PROMULGATIONE.

100. — Lex nequit esse formaliter norma agendi pro communitate, nisi eidem intimetur. Ad hoc requiritur 1° ut proponatur ab eo cui ius est societatem dirigendi

ad suum finem; 2) manifestetur societati; 3) tamquam obligatoria; quae tria nomine promulgationis indicantur, quae etiam dicitur forma legis. In hoc autem quod proponitur societati, lex differt a praecepto quod respicit individuos; sed est differentia pro obligatione morali et iuridica, accidentalis; sicut enim superior societatis directe et primario curat societatem, ita indirecte aut saltem secundario per potestatem executivam curat et singulos: nisi enim singuli curarentur et aliquando directe, licet secundario, ipsa societas non procederet, quia societas separata ab omnibus singulis est aliquid abstractum.

101. Ex his facile deducuntur plura corollaria. I. Promulgationem esse rite factam si eiusmodi sit ut moraliter ad omnes diffundi legis notitia potuerit; id expresse docet Innocentius III *in cap. I. tit. 5 de Postulatione Praelat. lib. I. Decret.* Intimatio autem personalis necessaria non est, imo regulariter in magna societate esset impossibilis. Subditi autem habent obligationem procurandi sibi notitiam legum, cum ius legislatoris et obligatio subditorum sint correlativa. Hinc Reg. XIII. Iuris in 6° « Ignorantia facti, non iuris excusat. » Hinc sequitur primam legis manifestationem oportere esse authenticam, seu factam iussu legislatoris et ita ut appareat eius voluntate esse factam; sed eius propagatio necesse non est sit officialis; sufficit deducat in certam notitiam factae authenticae promulgationis.

II. Lex obligat et successores in societate; cuius rei et alia ratio est, quod fertur in societatem quae est persona moralis, quae eadem est etsi mutentur paulatim individui, sicut domus censetur eadem etsi paulatim mutentur eius partes; sed societas prout talis non modo censetur sed est eadem, eadem nempe persona moralis quamvis constans diversis membris physicis.

III. Sufficere promulgationem in una civitate aut loco ex quo ad alia loca moraliter derivare possit notitia factae promulgationis, nisi ipse legislator aliud caveat. Quae sedulo sunt animadvertenda; etenim non modo in aliquibus regnis posset vi impediri ecclesiastica promulgatio, sed tempore persecutionis neque solemnitates consuetae servari possent, ex gr. si Summus Pontifex esset captivus.

IV. Sequitur, quod maius est, legem obligare ante acceptationem subditorum, imo et ipsis repugnantibus; iuri enim praecipiendi quod legislatori competit, respondet obligatio obediendi in subditis.

§ 3.

DE MATERIA LEGIS IN GENERE.

102. Lex oportet sit honesta et utilis ut sit rationabilis. Ex his sequitur: I. Non esse iniustam legem quae offendat ius ceteroquin vigens, sed eo in casu vigere desinens ex conflictu cum iure maiore; ex gr. lex praecipiens bellum laedit vitam singulorum ad quam ius de se habent, sed cum adsit conflictus cum bono publico, eidem tenentur renuntiare.

II. Lex rationabilis cum lata est, potest fieri irrationabilis, id est vel inhonesta vel inutilis, ex circumstantiarum mutatione; tunc abroganda est vel ei derogandum.

III. Si quae lex sit societati utilis, sed aliquibus minus utilis vel etiam nociva, potest vel debet dispensari.

103. Constituta potestate societatis perfectae, constitutum est principium quo possit iudicium ferri de singulis obiectis; etenim videndum est an attentis concretis conditionibus societatis, sint utilia vel necessaria fini sociali, et an superioris ordinis sint. Haec applicatio a nobis fiet loquendo in specie de potestate Ecclesiae, cum

eus finem perspectum habebimus. Totum enim ius legislativum in eo consistit ut animadvertat ex una parte naturam finis socialis, ex alia naturam sociorum, et proinde media accommodet utrique extremo.

104. *Scholion.* Quamvis legislativa potestas competat modo perfecto societati perfectae, tamen in societatibus vere organicis aliqualis potestas legislativa competit et minoribus societatibus, intra limites legislationis generalis, et relate ad obiectum et finem specialem societatis minoris. Ideo enim sunt vera organa quia habent sphaeram actionis suae quamvis sub vigilantia et dependentia maioris: sub dependentia, quia haec quaedam sibi reservat vel ei sunt reservata ab ipsa natura, ea nempe quae afficiunt statum societatis perfectae; sub vigilantia, quia haec invigilat ne illa in suo ordine abutatur sua potestate; hinc competentia legislativa huius pendet a fine particulari eiusdem, et non attingit quae spectant ad finem generalem et ad relationes inter partes societatis perfectae.

SECTIO III.

DE POTESTATE IUDICIALI, SPECIATIM.

Duplici paragrapho, 1. enucleamus naturam potestatis iudicialis; 2. adumbramus criteria praecipua pro recto eius exercitio.

§ 1.

ENUCLEATUR NATURA POTESTATIS IUDICIALIS.

105. Potestas iudicialis est ius declarandi seu proponendi modo obligatorio, quaenam subditorum actiones in concreto sint iuri conformes, quaeque eidem difformes, et effectus legitimos eiusdem conformitatis aut difformitatis; idest ius declarandi applicationem legis

seu effectuum legis, actionibus subditorum. Hinc tria in iudicio distinguuntur: 1° iudicium circa rectum sensum legis; 2° circam naturam facti; 3° circa relationem facti ad legem, in cuius declaratione consistit sententia: 1um iudicium est theoreticum et mere iuridicum; 2um mere empiricum; 3um est mixtum, id est empirico-iuridicum.

106. Potestas iudicialis societatis perfectae differt a potestate arbitrorum voluntariorum et arbitratorum; arbitri enim voluntarii et arbitratores sunt personae electae a contendentibus, ideoque 1° tantum invocati interveniunt, et sicut ius iudicandi datur eis ex pacto, ita modus iudicium exercendi pendet ex pacto, et ex voluntate reciproca contendentium retractatur vel modificatur. E contra societas intervenit iure suo et eum modus servat quem expedire iudicaverit, nec limites agnoscit eius ius nisi quos iustitia et ipsa rei natura ac necessitas determinant.

107. 2 Arbitri non habent vim cogendi socios ut stent ipsorum sententiae, sed tantum pollent vi directiva, cui partes tenentur stare ex pacto; sed si eis placeat a pacto recedere, in ipsorum potestate est. Generatim tamen leges civiles et canonicae cogunt alterutram partem ad servandum *laudum* arbitrorum et arbitratorum si altera urgeat; e contra societas perfecta iudicat cum potestate propria exequendi sententiam.

108. In societate nemo est iudex in causa propria, principe excepto, seu eo qui auctoritate suprema pollet. Et sane 1° cum ius competens membris quatenus talia sunt, statuatur a lege, cumque munus legem declarandi ad eiusdem auctorem spectet, et lex sit quid publici, non singuli privati sed socialis potestas dirimit controversias quae inter socios oriantur in ea materia in qua sunt adsociati; hinc ipsa declarat conformitatem actio-

num cum lege; et proinde si societas sit civilis non iudicat de iure Ecclesiae, nec vice versa per se loquendo.

2° Si iudicium spectaret ad privatos, aeque spectaret ad utrumque contendentem; sed tunc cum polleant eodem iure, nemo praevaleret; hinc essent respective independentes; et tunc si media pacifica non sufficiunt ad partes concordandas, non superest nisi bellum, id est quod quisque vi mediante prosequatur quod putat esse ius suum, cum non teneatur stare iudicio alterius. Sed bellum solvit societatem, cum auferat mutuam conspirationem ad bonum commune. Ergo nequit dari inter socios prout tales sunt.

109. A regula enunciata excipitur *princeps;* ipse enim non est aequalis sed superior ceteris; hinc iudicat suas controversias ut persona publica, non ut privata; alii nequeunt ei bellum indicere, cum non sint aequales. Tamen valde expedit et apud omnes civiles populos in usu est, ut princeps suas privatas causas non ipse iudicet, sed iudicibus delegatis committat, qui proinde suprema potestate delegata procedunt, et oportet princeps eis veram perfectamque libertatem relinquat.

110. Sicut autem in societate perfecta est perfecta potestas iudicialis, ita et in societate imperfecta sed aliquatenus autonoma est potestas iudicialis; tantum autem porrigitur potestas iudicialis, per se loquendo, quantum legislativa; dixi per se, id est nisi superior auctoritas det maius vel minus ius. Etenim quisque iudicat de iis quae praescribit; qui enim ius habet praescribendi media, ius habet exigendi ut adhibeantur; hic ius habet 1° determinandi sensum legis et modum applicationis eiusdem singulis factis: « Unde enim ius prodiit, interpretatio quoque procedat » legitur in cap. *inter alia*, 31, *de sententia excommunicationis;* 2° ius habet inspiciendi an facta respondeant legi; hinc co-

gnoscendi et iudicandi de factis ipsis, ut sententiam proferat de eorumdem convenientia aut difformitate cum lege, ideoque declarat quaenam legis dispositiones, seu praemia aut poenae sint eisdem applicandae, vel quaenam iura sint acquisita. Igitur per se competentia potestatis legislativae determinat competentiam potestatis iudicialis.

§ 2.

ADNOTANDA PRO RECTO EXERCITIO POTESTATIS IUDICIALIS.

111. Sicut ex natura et fine legis deduximus praecipuas eius proprietates et normas a legislatore prae oculis habendas in iisdem constituendis, ita et pro iudiciali potestate praestabimus, in eorum praesertim commodum qui iuri tantum ecclesiastico operam dant; idem in sequenti articulo quoad potestatem executivam.

Cum scopus potestatis iudicialis sit ut ius controversum determinetur, et ius violatum reparetur, patet reduci ad veritatis et iuris victoriam; sed ut iuris victoria socialiter habeatur, oportet innotescat iustitia sententiae evidenter ipsi communitati. Ut enim aiebat S. Paulus de iis maxime qui officium publicum gerunt, oportet iusti sint non modo coram Deo, sed etiam coram hominibus. Hinc legislator curare debet I. ita iudicia institui ut veritas facile et tuto appareat iudicibus; et quoniam plus vident oculi quam oculus, pro gravioribus negotiis tribunalia collegialia institui solent.

II. Appareat evidenter iustitia iudicum societati; primum quod recensuimus est essentiale; hoc alterum est secundarium, tamen magni adhuc momenti. Id quamdam iudiciorum importat publicitatem atque solemnitatem, ut non modo legisprudentes adsistere valeant litigantibus, eisque proponendi sua argumenta ac re-

spondendi libera sit facultas, sed praesertim in iudicio criminali, testium et probationum valor contradictioni accusati exponatur, et cognitionem publicam directe vel indirecte (ut cum scriptae probationes communicantur) non effugiat. Solemnitas autem tendit tum ad reverentiam popularem, tum ad cautelas quasdam inducendas. Id per modum regulae; si enim incolumitas socialis de publica cognitione aliter aliquando consulat, faciendum est; est enim salus populi suprema lex, salvo iure superiore. Hinc si publicitas et solemnitas obstet securitati publicae, ex. gr. si testes inveniri facile non possent timore perversorum, tunc sufficiat curare iudicibus certo rem innotescere; quoad publicam fiduciam supplebit notoria iudicum integritas, ut praesertim fit in re ecclesiastica, in qua facilius procedi potest secreto et summarie, etiam ex natura poenarum quae infliguntur; sunt enim reparabiles; et deinde datur appellatio saltem in devolutivo ad summum Pontificem, ut in suspensionibus ex informata conscientia. Deinde aliae cautelae non desunt; de quibus vide cap. ult. de Haereticis in 6., nec non Eminentissimum Hergenroether in suo opere germanico, *Ecclesia Catholica et Status christianus in sua evolutione historica quoad praesentis temporis quaestiones dissert. 16. pag. 2. n. 5.* (1).

Ad hanc etiam libertatem testium ordinatur reorum graviorum criminum custodia, non modo ne fugiant et subtrahant se iudicio.

III. Sed non tantum oportet iudicia ita instituantur ut facile pateat veritas, sed etiam cum possibili minimo incommodo eius cui ius est. Siquidem et hoc iniquum est, ius non posse absque difficultate locum suum tenere.

IV. Cum societas numerosa est, impossibile est omnia

1. Vide versionem italicam, Parma, Fiaccadori, 1878, vol 3.

iudicentur a suprema potestate; hinc necessitas instituendi iudices inferiores, quibus minora demandentur, reservatis maioribus principi eiusque assessoribus, quibuscum ad maiorem securitatem iudicat vel aliter supremo tribunali iuxta diversas guberniorum formas. Hinc necesse est princeps non modo ita instituat iudiciorum agendorum rationem ut facile veritas appareat iudicibus, sed etiam ut difficile ex malitia iudicum pervertatur iudicium; ad quod iuvat tum publicitas de qua supra, tum collegialis natura tribunalium pro negotiis maioris saltem momenti, tum maxime

V. Ius appellationis ad tribunalia superiora et tandem ad supremum cui ipse princeps praesidet. Quae appellatio et faciliorem reddit veritatis cognitionem. Tamen pro minimis negotiis non solet concedi, quia plus noceret reipublicae quam iuvaret.

VI. Cum iudicium constet I. iudicio theoretico circa legis sensum et rectum applicationis modum; II. iudicio empirico circa factum; ex quorum comparatione fertur sententia, oportet utrique provideatur per rectam institutionem tum scientificam tum forensem iudicum. Sed oportet praeterea ad cognitionem deveniant auctoritatis iura controversa et, maxime, violata; hoc fit analogia factorum, ex sensibilitate sociali, sicut a sensibilitate individuali oritur cognitio facti individualis, dum iudicium theoreticum fit a mente. Igitur oportet *a*) libera sit facultas privatis tum accedendi ad tribunal ob ius controversum, tum ob ius violatum; hinc et ut defendantur ab iniuriis adversariorum et delinquentium, et etiam ut pauperes adiuventur quatenus habeant defensorem ex officio et immunitatem a taxis iudicialibus. *b*) Quoniam non semper facile est, sint criminum accusatores quia hoc spectat ad bonum publicum, et non ad privatum, de quo maxime privati sol-

liciti sunt, oportet socialis potestas invigilet ex officio ut facile possit crimina cognoscere.

VII. Ut sententiae sint efficaces et civium fiduciam mereantur, consulendum est promptae et integrae earumdem executioni.

SECTIO IV.

DE POTESTATE EXECUTIVA SPECIATIM.

112. Circa potestatem executivam cum nemo negaverit ceteras eius partes, et tantum de coactiva vel de ea gubernatione quae ad eam accedit, errores plurimi fuerint maioresque quaestiones, de his diligentius loquendum est, et totidem paragraphis quaerendum 1. de existentia et natura potestatis coactivae; 2. de iure praeventionis; 3. de iure censurae; 4. de regimine urbano; 5. de crimine; 6. de poena; 7. de iure veniam concedendi; 8. de vi armata; 9. scholion. de unitate supremae potestatis, eiusque unico subiecto.

§ I.

EXISTENTIA ET NATURA POTESTATIS COACTIVAE.

113. Potestas coactiva est *ius vim physicam adhibendi in personas ad consecutionem finis socialis.*

Propositio. — *Competit societati perfectae potestas coactiva in suos.*

Et sane competit societati perfectae ius adhibendi media proportionata natura sua ad sui finis consecutionem; iamvero finis obtinetur primo, praescribendo haec media sociis ut ea sponte ponant, et ab eis exiguntur iure, si rationis usu polleant. Sed deficiente bona sociorum voluntate, vis est unicum medium natura sua proportionatum ad finis socialis consecutio-

nem; etenim media non alia sunt nisi moralia aut physica: moralia quae rationi ostendunt necessitatem agendi, et voluntati hanc moralem seu rationalem necessitatem imponunt; id praestat efficacissimo modo lex generaliter, et sententia iudicialis ac praeceptum magistratus pro particularibus negotiis et personis; physica consistunt in vi quae: 1° in ordine externo ponit media quae erant ponenda et removet obstacula quae erant non ponenda, et reordinat ordinem laesum.

Vis semper est physica sive sit materialis sive spiritualis, dummodo sit vis externa socialis; etenim hic physicum non opponitur spirituali, sed morali, quod consistit in obligatione cui voluntas potest resistere. E contra vis physica est necessitas cui voluntas nequit resistere, ideoque obtinet effectum suum etiam invito subdito, ut faciunt et censurae, puta excommunicatio.

114. 2° Vis socios ex invitis facit volentes. Voluntas enim quae rationibus non flectitur, suadetur poena; et hoc dupliciter: I. antecedenter; etenim timore poenae incurrendae, praestantur ea quae secus non praestarentur; II. consequenter, ad ulteriores poenas vitandas, cum experti sumus poenas praesentes; est enim in natura voluntatis ut moveatur appetitione felicitatis sive ad ea procuranda quae eam conferunt, sive ad vitanda contraria; igitur cum vis privationem alicuius boni inferat et causet aliquem dolorem sive ordinis materialis sive spiritualis et socialis, movet proinde voluntatem natura sua, ut sponte quaedam ponat et quaedam omittat. Igitur vis quae de se est elementum non rationale, fit rationalis per quandam participationem et extensionem, cum rationi inservit, ideoque illi ordini exequendo quem ratio praescribit; est enim ex rationis praescripto proprium vis physicae ut a voluntate iusta regatur; regitur autem a iusta voluntate,

cum a superiore adhibetur ad compellendas sociorum iniustas voluntates aut quomodocumque ad ordinem servandum, aut ad violatum reparandum.

Multo autem magis apparet vim rationabiliter, ideoque iure adhiberi, cum vi iniustae vis iusta opponitur; etenim vis vi repellitur; ideoque sociis attentantibus vi sua privata ordini sociali, vis ipsa socialis opponitur ut a nocendo impediantur.

115. Confirmatur propositio. Inutilis esset potestas legislativa et iudiciaria sine coactiva; etenim perversi homines non praestarent quae lege, praecepto vel sententia essent praescripta. Igitur oportet societas polleat et vi coactiva tamquam sequela potestatis legislativae et iudicialis.

116. Ex his patet fundamentum iuridicum seu titulus seu ratio ex qua oritur ius vis coactivae; est enim necessitas tutelae ordinis socialis et vis physicae proportio eidem tutelae, ne finis socialis consecutio fiat impossibilis ex toto vel ex parte. Tutela autem ordinis in eo est quod 1° defendatur ab impugnantibus seu conantibus eum turbare, et 2° executioni mandetur et invitis sociis, aut ipsi ex invitis fiant volentes, aut 3° iam violatus reparetur.

Item patet in quas personas vis coactiva exerceatur, id est in omnes a quibus laeditur ordo socialis; vel in discrimen vocatur.

§ 2.

IUS PRAEVENTIONIS.

117. Societati ius quoque est praeveniendi laesionem, non modo eam repulsandi in actu aggressionis vel eam reprimendi: possumus enim tria considerare: 1° praeventionem ab attentatione, 2° defensionem in actu aggressionis, 3° restaurationem laesionis consummatae.

Etenim I. sunt quaedam bona quae semel laesa restaurari nequeunt; ita vita, membra mutilata; et multo magis animorum innocentia; cum ergo societas ius habeat haec bona sociis suis conservandi, cumque saepius defendi non possint in actu aggressionis, puta ex inopinata aggressione, patet eorumdem laesionem esse praeveniendam, id est ius est societati constituendi eas cautelas quae necessariae sunt vel utiles ut hae aggressiones vel non fiant, vel raro; hinc arma non indiscriminatim permittuntur, nec in societate ecclesiastica lectiones librorum malorum. Imo saepe magistratibus ius tribuitur interveniendi auctoritate et prudentia sua, cum casus inopinati, vel specialia rerum adiuncta id requirant. Praeventio est rationalis, quia est de se medium proportionatum ad bonorum conservationem; iamvero qui habet ius ad finem, habet ius et ad media proportionata, sed salvo ordine finium; hinc non debent ad delicta praevenienda, maiora bona impediri aut tot cautelae poni, ut nimis arcta sit libertas sociorum; est autem nimis arcta cum legibus ita opprimuntur ut activitas languescat; abstinebunt enim a malis quibusdam, sed et nihil boni aggredientur. Oportet insuper delicta praeveniantur minori quo fieri possit sociorum incommodo.

II. Sunt alia bona quae restitui possunt, sed cum difficultate, unde Leo III. in Epistola I. ad Metropolitam Illiriae (apud Labbaeum) ait: « Cautius usurpa» tionibus antequam tententur obsistere, quam quae » usurpata fuerint vindicare ». Vel restitui possunt, tantum cum incommodo partis laesae, ut honor laesus ex libello famoso; igitur delictum praeveniendum est ne discrimini exponatur ordo publicus vel ne innocentes inutili vexationi subiiciantur. Sunt autem quaedam bona quae restitui possunt, sed non semper a delinquente;

ex. gr. si incendio doloso a paupere patrato pereat aliquid. Et tandem semper laesus fuit ordo moralis publicus, etsi ordo materialis fuerit reintegratus; interest autem impedire laesionem publici ordinis moralis, cum bonum morale sit excellentius inter bona cuiusque societatis.

118. Quoad modum praeventio fit tripliciter: I. lege, quae periculosa sunt prohibendo; II. pariter lege, determinando casus in quibus magistratus valent quaedam ut periculosa praevenire; III. cum casus periculosi impraevisi occurrunt: tunc magistratus, vel expressa generica legis concessione vel saltem ex ipsa publicae auctoritatis natura valent praevenire et epikeia locum habet sub speciali tamen eiusdem magistratus responsabilitate.

§ 3.

IUS CENSURAE.

119. Doctrinae propagatio unum est ex negotiis quod sub praeventione cadere potest. Etenim attenta hominis conditione in concreto et maxime populi, nec omnes idonei sunt sophismatibus dissolvendis, nec pravis cupiditatibus quae excitantur valent omnes resistere. Ergo si error et deceptio haec non praeveniatur, frustra quis curabit eam evellere postquam radices egerit. Hinc fluit ius censurae in iis quae typis publice eduntur. Id praesertim valet in Ecclesia quae ut suum directum obiectum habet doctrinam. Sed servata proportione obtinet et pro societate civili.

120. Contra ius censurae opponunt fautores libertatis typicae impressionis (libertà di stampa), errorem esse rationibus confutandum; hoc medium unice esse accommodatum indoli mentis humanae.

Resp. Si omnes pollerent ingenio sufficienti et recta

voluntate immuni a quavis mala inclinatione, concedi posset; sed cum haec in concreto non verificentur, oportet errandi occasionem removere, ideoque errorem non modo directe impugnare rationibus, sed et indirecte. Quamvis autem confutatio doctrinalis sit medium proportionatum ad scientiam gignendam, non est semper proportionatum ordini sociali servando; nos autem agimus de salute societatis, non de scientifica institutione.

121. Obiiciunt 2. Unusquisque ius habet bonum publicum procurandi prout suppetant vires, quod maxime fit per doctrinae, quae vera iudicatur, propagationem.

Resp. Unusquisque hoc ius habet servata hierarchia sociali conc., secus nego; alio enim modo ad publicum bonum concurrunt privati, et alio modo socialis auctoritas; illi oportet servent debitam subordinationem.

122. Obiicitur 3. Ipsa socialis auctoritas errare potest; ergo saltem extra Ecclesiam ius censurae non adest. -- Conc. antecedens, nego consequens. Etenim si haec ratio valeret, tunc nec leges ferre posset in aliis materiis. Probat tantum tria: 1. socialem auctoritatem teneri subiicere se auctoritati infallibili, in iudicando, si adsit; 2. ab hac praescindendo non posse aliquid exigere quod non sit evidens sensui communi, saltem peritorum; 3. si excedat, haberi incommodum per accidens in hac materia, sicut et in ceteris.

§ 4.

DE REGIMINE URBANO.

123. Necessitas praeveniendi delicta, et simul ipsorum auctores facile detegendi, postquam patrata sunt, importare potest in societate institutionem quamdam specialem quae italice ex graeca voce dicitur *polizia*, la-

tine autem *regimen urbanum*. Iamvero media quibus utitur haec institutio, ut sint efficacia oportet ut plurimum sint secreta; hinc huius institutionis periculum ne eius officiales abutantur potestate sua; hinc etiam facile fit populis invisa cum ipsum secretum, locum facile det calumniis; deinde apparent onera quae imponit, sed non sic apparent utilitates quas affert, cum maior utilitas sit negativa, id est ipsa tranquillitas socialis.

124. Verum ad abusus vitandos oportet 1° officiales sint electissimi; 2° maiori poena plectantur si abutantur; 3° severior in ipsos sit vigilantia; 4° actio socialis praeservatrix regulariter ad actiones tantum ordinis publici referatur; hae enim sunt obiectum publicae activitatis; 5° sed exceptionaliter et in interna oeconomia privatorum sese immiscere valet, dummodo ex exterioribus indiciis appareat necessitas huius interventus; 6° secretum servandum donec auctor delicti detectus eiusque probationes fuerint collectae; sed postea sufficienti publicitate actus donandi sunt, ut supra diximus de iudiciali agentes potestate.

125. Actio socialis praeservatrix praesertim in eos fertur de quibus, certitudine quadam morali, iudicari potest eos esse ordinem publicum turbaturos; ita vagi, otiosi, qui alias crimine fuerunt coinquinati, etc., de quibus speciales leges condi possunt.

126. Coactiva autem praeservatrix potestas et in eos fertur qui societati ex naturae vitio nocere possunt, ut sunt furiosi, pestilentes et his similes. Hos enim societas custodit vel removet, sicut cetera inpedimenta physica, ex gr. feras, salva tamen dignitate humanae personae.

127. Sed praesertim coactiva potestas in poenis decernendis applicandisque manifestatur. Igitur videamus

1° quid sit crimen, 2° quid poena, et 3° quaenam socialis potestas in poenis intimandis; de quibus tamen breviter, cum in iure criminali ex professo de his sermo instituatur.

§ 5.

DE CRIMINE.

128. *Formalis transgressio legis moralis* est *peccatum*, et Deum offendit. *Dolosa transgressio legis offendens ius hominis perfectum*, est *delictum*, seu *crimen*, quae duo ut synonima sumimus. Delictum locum habere potest, tum in statu extra-sociali, qui regitur lege naturae, tum in statu sociali qui regitur lege sociali positiva; haec tamen, regulariter sancit saltem generali modo et ius sociale naturale. In statu sociali delictum definiri potest *dolosa transgressio legis ordinem socialem turbans*. Notandum tamen transgressiones legum mere poenalium, mitiori vocabulo a recentioribus non appellari delicta, sed *contraventiones*. Si iniustum damnum inferatur non ex dolo, sed ex omissione debitae diligentiae, habetur *quasi delictum*. Omissio debitae diligentiae dicitur *culpa iuridica*; lex enim praesumit aliquam culpam in ea omissione intercessisse. Diligentia debita est maior vel minor pro diversa negotiorum natura.

129. Delicti duo sunt elementa: *dolus* et *damnum*; *dolus* idest prava voluntas infringendi legem; *damnum* id est turbatio ordinis *socialis*.

130. In disciplinis iuridicis proprie consideratur delictum, et non peccatum; illud enim de se interest societatis. Sub nomine vero delicti latiori sensu comprehendimus et quasi delictum, et sic sub generaliori conceptu poterit crimen definiri: *Actio vel omissio iniusta, auctori suo imputabilis, socialem ordinem*

turbans. Est iniusta, id est contra legem, et est imputabilis ex dolo vel ex culpa; turbat ordinem socialem, et sic distinguitur a mero peccato. Quot autem species ordinum socialium, tot sunt et criminum, et praecise civile et ecclesiasticum; hinc diverso criterio utrumque iudicatur ex diversitate ordinis seu finis quem laedit.

131. — Ex his sequitur I. non esse delictum peccatum mere internum; neque si manifestetur postquam commissum est, nisi de societate agatur cuius finis est ipsa moralis personae institutio in sanctitate; tunc enim laedit ordinem socialem ipsa manifestatio peccati interioris.

Sequitur II. propagationem doctrinae ordinis socialis subversivae, esse delictum, ideoque merito puniri. Doctrina enim est quae homines ad operandum impellit, ideoque doctrina impellens ad ordinis subversionem, est causa eiusdem subversionis; id praestat menti errorem captiose proponendo et voluntatem inordinatis affectibus movendo; est autem quid externum; ergo est delictum.

Sequitur III. conatum externum ad delictum, esse delictum quamvis minus delicto consummato. Propositio habet duplicem partem: 1° Conatum externum esse delictum; est enim *actus exterius dolosus apparens, ad consummationem delicti tendens;* hinc incipit ordinem socialem turbare, et illum vere turbat, si non physice saltem moraliter. Hinc non est conatus actio mere indifferens, sed oportet vel per se vel per accidens ordinem dicat exterius delicto. Proinde non sunt audiendi qui attentatus delictorum impunitos vellent, ideo quia nullum malum ex eis provenit; etenim saltem adfuit turbatio moralis exterior ordinis socialis,

quae et illud facit ut horrorem delicti imminuat, ideoque ceteros ad delinquendum procliviores faciat.

2° Diximus conatum esse delictum minus quam crimen consummatum; haec propositio aliquos iuristas contradictores habuit; aiebant enim illum qui conatum posuerat, iam manifestasse propositum delicti patrandi; sed voluntas peccandi est peccatum eiusdem speciei ac ipsa patratio peccati; etenim actio exterior non mutat speciem actus, sed tantum accidentaliter eum aggravat.

Sed omissa quaestione morali de identitate specifica actus interni et externi, quae quamvis vera, ad rem non est, certum est actum externum convertere peccatum in delictum; nos autem de hoc quaerimus; et etiam moralistae docent actum externum maiorem solere prae se ferre malitiam, cum in peccandi proposito voluntatem magis obfirmatam ostendat. Solet autem evenire saepe eum qui peccatum proposuit, deterreri ab eo consummando, quia realitas plus terret quam idealitas; ita sanguinis effusio deterret animum non omnino depravatum.

Iamvero certum est merum peccandi propositum non turbare ordinem socialem; turbari vero a conatu; sed minus quam a delicto consummato.

132. Quid autem de delicto praeterlapso, seu frustrato, cum nempe casu stetit ne delictum consummaretur positis de cetero a delinquente omnibus necessariis, ut si ictus ex inopinata causa diverteretur? Applicanda est crimini praeterlapso eadem ratio ac vero conatui, nempe puniendum esse sed aliquanto minus ac delictum consummatum; defuit enim damnum, quamvis nonnulli repugnent, quia hic delinquens posuit exterius omnia media idonea ad delictum consummandum, dum merus conatus non importat media omnia. Sed a primis addi etiam posset ratio oeconomica, ut

nempe erranti semper locus sit poenitendi cum aliqua utilitate; secus si primus ictus incassum feriret, delinquens nulla utilitate alliceretur ut a secundo abstineret.

§ 6.

DE POENA.

133. Poena generatim sumpta est *malum passionis ob malum actionis.* Inspici potest vel sub respectu morali, vel sub respectu sociali; prima sub consideratione afficit peccatum et Deum auctorem habet, nisi voluntarie fuerit ei satisfactum; sub secunda afficit delictum et infertur a potestate legitima. A nobis consideratur sub respectu sociali et sic definitur: *malum physicum contra delinquentem sancitum a publica potestate ob ordinis perturbationem in societate per delictum inductam.* In hac definitione nomine mali physici intelligitur privatio cuiuslibet boni subiectivi, excepta voluntatis rectitudine, sive agatur de bono materiali, sive sensibili, sive spirituali, ut habetur in censuris, sive sociali, ut est privatio bonae famae et iurium socialium adnexorum.

Hinc non consideramus *poenas conventionales,* quas paciscentes sibi mutuo promittunt, si conventionibus non steterint. Neque *poenam civilem,* quae est reparatio damnorum privatis illatorum, a iudice indicta; consideramus enim ordinem publicum. Iamvero de poena plura inquirenda sunt; 1° de iure societatis perfectae eam inferendi; 2° criteria fundamentalia innuenda erunt pro recta poenarum constitutione.

I.

De iure societatis perfectae poenas inferendi.

134. Quaeritur I. an societati perfectae ius sit poenas inferendi. Et respondendum est affirmative attenta tum

intrinseca iustitia, tum societatis necessitate atque utilitate.

Et I. poenae a societate illatae iustae sunt; et id probatur 1° ex laesione quam societati delictum infert. Consideremus enim ideam meriti ac demeriti. Qui nos beneficio afficit, creditor fit; qui iniuria, fit debitor. Iustitia enim vult ut unicuique quod suum est reddatur. Hinc qui ab alio recipit bonum, augetur eiusdem causa et proinde ei obligatur, id est fit ab eo dependens et eius debitor. Quod non ita intelligendum est veluti si materialiter tantumdem restituere teneretur; nam tunc frustra donum recepisset, sed quatenus et semper animum gratum gerere debet, quod importat recognitionem beneficii, et ita affectus disponere ut requirit relatio inter beneficium accipientem et dantem; iamvero beneficio affectus debet amorem benefactori, tamquam causae sui boni, amor enim est affectus relativus ei quod nobis bonum est; et benefactor ut talis, bonus nobis est.

2° Beneficio affectus debet etiam benefactori suo opera congruentia exhibere, data occasione, pro benefactoris necessitate et sua facultate. Debitum autem subsistit usque ad proportionatam beneficii restitutionem.

E contra qui alium iniuria afficit, eum iniuste minuit, et sic male de eo meretur atque non modo fit debitor reparationis damnorum (quod ad iustitiam civilem pertinet), sed etiam fit dignus cui tantumdem boni alias debiti subtrahatur, ut ea mensura qua mensus est remetiatur ei, et eam legem patiatur qua ipse in alios usus est, et sic proportio servetur inter id quod aliis intulit et quod in se sustinet.

Hanc ordinis violati compensationem atque restitutionem coactive procurare ad eum spectat cui eiusdem ordinis cura incumbit; hinc 1° legislatori cuius lex vio-

lata est, et 2° ipsi laeso si indipendens sit; secus superiori competit, a quo licet eam exposcere, amore tamen iustitiae, non caeco naturae instinctu. Laudabile autem est iniuriam condonare, nisi aliud suadeat necessitas; venia enim novum beneficium est nocenti elargitum, ideoque maius.

135. 3° Poenarum iustitia absolute inspecta probatur ex iure societatis ordinem socialem violatum reparandi. Etenim delictum impunitum est deordinatio socialis permanens. Consideremus 1° ordinem naturalem, 2° socialem. Quoad I. ex rerum natura est ut operatio recta ad felicitatem ducat, id est bonum honestum causa sit boni delectabilis; et e contra, malum morale sit causa mali subiectivi. Etenim felicitas est quies subiectiva ex possessione debiti obiecti consequens; seu ex possessione obiecti ad quod natura destinat ut vere proportionatum capacitati et indoli subiecti; potentiae enim creaturae sunt quid incompleti et imperfecti, quod tendit ex naturae necessitate ad sui perfectionem, quam in se non habet, sed extrinsecus invenit in obiectis proportionatis. Proportio autem pro creatura rationali ultimo est in Deo, et proxime in ordine ab ipso statuto seu in ordine morali. Est igitur felicitas in observantia ordinis; et e contra ordinis transgressio est de se incapax felicitatis producendae; hinc miseriam adducit, et eo maiorem quo a vero obiecto et fine longius sit erratum. Ex hoc sensus communis clamat: virtutem natura sua praemio dignam esse et vitium poena; quae vox nihil aliud est nisi expressio naturalis necessitatis, consentaneae diversis ordinibus pro ipsorum indole.

Id verificatur in ordine naturae ex quo imperfecta sanctio habetur in hac vita, et perfecta atque aeterna in alia.

136. Ex quo apparet iustitia poenarum aeternarum, quas fides docet, et recta ratio non improbat. Hae enim poenae sunt 1° maxime praeservatrices; sed 2° nequeunt dici exemplares quia eas experientia non apprehendimus; 3° emendatrices dici tantum possunt sensu quodam improprio, quatenus nempe ipsarum timore emendamur in vita, dum adhuc velle et nolle superest; item 4° non sunt defensivae societatis nisi quatenus praeservatrices, quia qui eas experiuntur iam societati nocere non possunt. Sed sunt effectus necessarius peccati, cuius poenitentia acta non est. Etenim qui libere adhaesit tamquam fini suo ultimo, ei quod tale non est, potestatemque amisit voluntatis mutandae, iam est in perpetua impossibilitate assequendi felicitatem suam; sed id est desperatio absoluta, seu absoluta infelicitas. Et nota potestatem voluntatem mutandi statim auferri posse; qui enim malum semel elegit, iam ei ex se adhaesit ut fini ultimo, spreto et posthabito bono infinito. Igitur poena aeterna reparat ordinem moralem violatum ut qui libere alienum se fecit a summo bono, vere careat summo bono ideoque felicitate, et facto suo ostendat veram bonitatem eius quod sprevit et veram vanitatem eius quod elegit. Igitur poena haec perpetuo corrigit quod mala voluntas semel sed irreparabiliter deliquendo admisit.

137. II. Consideremus ordinem socialem. Sicut adest ordo moralis, ita adsunt et ordines sociales, et sicut ordo moralis procedens a natura, naturaliter continet suam sanctionem, quae a Deo eius auctore executioni mandatur, ita et ordines sociales, qui et ipsi sunt ordines morales particulares, oportet contineant suam sanctionem, quae a suis legislatoribus ordinatur et executioni mandatur.

Et sane ordo socialis proponit sibi suum bonum quod

est aliqualis felicitas, perfectio et quies sociorum; ad illud consequendum leges condit; igitur iustum est et rerum naturae conforme ut legum observatores eam obtineant aliqualem felicitatem quae ordini sociali respondet, quantum praesens imperfecta conditio permittit, et legum violatores ea careant. Contra ordinem ergo est si legum violatores et legum observatores sint in eadem conditione respectu bonorum socialium, et magis adhuc si violatores praestent bonis prae observatoribus. Sed ordo socialis non semper de se habet efficaciam naturalem, ut eius violatio ipso facto privet delinquentem bonis quae societas custodit aut defendit; imo aliquando ipsa legis violatione usurpantur; oportet ergo efficaciae naturali quae deest, substituatur efficacia legis et iudicis. Igitur lex debet delinquentibus auferre eam tranquillitatem et felicitatem qua ceteri fruuntur. Hinc delictum impunitum est deordinatio quaedam permanens, quae proinde a custode ordinis socialis auferri debet, et aufertur per applicationem poenae delicto proportionatam. In hoc consistit criminis vindicatio, et sub hoc respectu iustitiae socialis, poena est vindicativa, seu expiatrix vel reparatrix et restauratrix violati ordinis.

II.

Probatur ius societatis poenas inferendi ex eius necessitate atque utilitate.

138. Societas enim ad illud ius habet quod est necessarium et proportionatum ad eius finis consecutionem. Atqui huiusmodi sunt poenae. Et sane: cum horror mali moralis est ex hominum malitia insufficiens ad eos in officio continendos, non aliud superest quam ad illationem mali physici recurrere. Ergo poenae illatio est necessaria; sed est etiam proportionata, quia volun.

tas ex natura sua movetur maxime ex bono subiectivo. Iamvero lex per poenae comminationem homines deterret a delinquendo. Cum enim homines ad delinquendum moveantur inordinata appetitione alicuius boni subiectivi, spreto bono obiectivo seu morali, lex comminando aliud malum subiectivum aequale vel etiam maius, vincit pravam inclinationem voluntatis; igitur poena ante delictum est praeservatrix et sic sancit legem, seu eam firmat, efficaciamque ei impartitur ad hominum voluntates movendas. Quod si nihilominus praevaleat pravus affectus et admittatur delictum, tunc delinquens legi iniuriam irrogat et fit debitor poenae, quam oportet applicare, quia antecedens eius efficacia ex eo pendet quod vere applicetur, data legis transgressione. Et sic poena fit expiatrix vel etiam emendatrix quoad patientem, et vindicativa ex parte societatis poenam inferentis, et exemplaris quoad ceteros.

139. 1° Est de se emendatrix, si patiens emendationis adhuc capax sit. Cum enim inordinata appetitione boni subiectivi legem violaverit, ex malo subiectivo per poenam illato, removetur eius affectus a delicto.

2° Est expiatrix sive corrigatur, sive non; cum satisfaciat iustitiae morali et sociali. Morali quidem; ille enim qui peccavit, necesse est poenitentiam agat sponte aut invitus. Est enim veritas sensus communis, virtutem meritum gignere et praemio dignam esse; vitium demeritum progignere et poena mulctandum esse. Cuius rei fundamentum in ipsa rerum natura est. Oportet enim bonum delectabile sit sequela boni honesti, et e contra miseria sit sequela mali moralis, ut ostenditur ex professo in ethica, et innuimus num. 135.

140. Sed praeterea per poenam satisfit societati. Qui enim deliquit societatem offendit et eius ordinem turbavit, indebitum sibi usurpando bonum; hinc fit debitor

poenae. Per poenam igitur satisfacit societati et proportionatum sustinet malum; hinc reparat expiatione laesionem ordinis socialis.

3° Haec mali tolerantia ex parte patientis considerata dicitur expiatio, cum male habeat quia male egit; considerata autem ex parte societatis laesae, poenae illatio fit vindicativa iuris laesi. Malum enim infertur quia male actum est; sed scopus legis humanae non est satisfacere legi morali simpliciter, aut violatum ordinem moralem simpliciter vindicare; id enim ad iustitiam Dei spectat; sed illum vindicare tantum prout refertur ad ordinem socialem.

4° Tandem poena fit exemplaris respectu ceterorum sociorum, quia intuitu poenae quam delinquentem sustinere cernunt, deterrentur ab eo imitando, sicut pravo eius facto ad delinquendum illecti fuerant.

141. Igitur poena defendit societatem ante delictum, quia a delinquendo deterret. Rursus defendit post delictum, quia ceteros a delinquendo removet, et ipsum delinquentem ab aliis delictis retrahit. Poenae autem graviores et ulterius solent defendere societatem, quatenus delinquentem collocant in impossibilitate nocendi, vel in perpetuum, ut poena capitalis et carcer ad vitam, vel ad tempus, quoadusque nempe praesumatur longitudine poenae, voluntatem delinquentis fuisse contritam et a delinquendo remotam.

142. Ex finibus poenae, expiatorius seu vindicativus est praecipuus et magis directus ac obiectivus, si res absolute consideretur.

Tamen pro diverso societatis perfectae fine, diversa fit huius principii applicatio. Etenim I. potest lex quaedam praecipere quae directe sibi proponunt bonum individui; tunc individuus homo ea non observando, utique laedit ordinem socialem, sed sui causa statutum,

et proinde non tam laedit ordinem socialem quam individualem; lex tunc non solet poenam addere nisi ad summum voluntarie suscipiendam seu poenitentiam, et quidem privatam si peccatum non fuit publicum, ne per publicitatem poenitentiae detur scandalum quod per ipsum peccatum datum non fuerat; hinc pertinet potius ad forum internum. Ex hac poenitentia fit ut qui ordinem suum violavit, illum reparet salutariter pro se. Finis enim uniuscuiusque rei est mensura eius, seu et iuris quo gaudet, et modi quo ius exercendum est, et relationum eius.

143. II. Potest societas lege sua sibi proponere ut ordinem imponat relationibus reciprocis individuorum vel etiam familiarum, et ut ipsorum ipsarumque iura defendat. Tunc violando eas leges non tam individuus violat bonum suum, quam alienum, cuius cura et defensio societati commissa est et quae curanda est etiam si sit non salutariter pro delinquente, dummodo utilis laeso. Tunc non tam poenitentiae quam merae poenae feruntur. Meram autem poenam dicimus quae vel vindictam vel saltem exemplaritatem sibi proponit ut finem directum.

144. III. In qualibet societate, quicumque de cetero sit eius finis sive bonum individuorum, sive externum commune, necessaria est partium inter se coordinatio et subordinatio publicae potestati; ideoque leges pro organizatione societatis constituenda et servanda. Hinc laesio harum legum non offendit bonum individuale aut privatum, sed publicum, et eam lex mera poena persequi potest.

145. Haec comprehendit et tutelam societatis, quae ex rei custodia habetur, cum probabile est ordini publico cum aliorum detrimento eum rursus esse attentaturum. Custodia per se esset praeventio; sed in-

duit naturam poenae, quia non ex naturali causa eius necessitas derivat, sed ex antecedente delicto non satis emendato.

Scopi vindicativi et exemplaris differens ratio est; nam poenae vindicativae iusta mensura est lex talionis, ut nempe quantum boni quis sibi indebite usurpavit vel usurpare conatus est, ordinem violando, tantumdem mali patiatur.

146. Lex talionis iusta est, quia ipsius iustitiae punitivae expressio est, cum iustitia sit ad aequalitatem habendam ordinata. Locum tamen habere potest tantum in delictis quae laedunt bona physica, sensu superius explicato num. 133; haec enim tantum possunt honeste auferri, non ipsum bonum morale; et quidem neque in bonis physicis potest semper locum habere; quid enim si quis bis occiderit? Profecto nequit ipse denuo capite minui. Cum autem applicatur, considerandum est delictum non materialiter sed formaliter; sic qui in impetu passionis deliquit, minus imputabilis est ac qui ex praemeditatione, ideoque male utrique eadem poena inferretur, quia materialiter est idem delictum sed non formaliter; nos autem formaliter regulam sumimus, et qui eam impugnaverunt, materialiter eamdem considerabant, et societati cuilibet perfectae, etiam ei quae sibi proponit finem distinctum a fine individuorum, negabant ius puniendi in vindictam.

147. E contra poena exemplaris ad meram societatis defensionem, tantum punit quantum ad cives deterrendos sufficit, etsi id sit minus quam talionis lex exigeret.

Aliquando tamen et contrarium evenit, ut nempe ex fine exemplari plus puniatur delictum quam per se lex talionis exegisset; id fit si delictum facile imitatores inveniat, qui non amplius deterrentur poenis de

cetero proportionatis; tunc enim poenae augendae sunt sed respondent delicto in concreto inspecto, in omnibus nempe suis circumstantiis tum intrinsecis tum extrinsecis considerato; adeoque adhuc adest lex talionis, sub ampla hac significatione sumpta.

COROLLARIA.

148. Ex dictis apparet I. originem et fundamentum iuris poenalis esse ius tuendi ordinem socialem; eius autem exercitium fieri ex verificata necessitate poenae pro eiusdem ordinis tuitione.

II. Apparet etiam finem esse conservationem ordinis ipsius, quae conservatio et eius restaurationem importat.

III. Apparet reparationem privatae personae laesae vel damnorum materialium ipsi societati illatorum, non cadere sub poena; etenim ad iustitiam commutativam pertineret, non autem ad distributivam, cuius pars est iustitia criminalis.

IV. Emendatio rei non est finis poenae primarius et directus, nisi societas sibi proponat bonum singulorum ut proprium et directum finem; in quo etiam casu semper cedit bono publico; hinc cum Ecclesia illud sibi proponat, sunt in ea poenae medicinales seu censurae. Ceterum quatenus societas sibi proponit tantum bonum publicum, ut societas civilis, non est finis directus poenae; etenim cum poenae inflictio sit functio socialis, habet eundem finem ac socialis potestas; sed ex hypothesi socialis potestas habet pro fine bonum publicum; ergo et poena; sed correctio per se spectat ad ordinem privatum; ergo non est obiectum essentiale potestatis punitivae.

149. Notandum tamen bonum publicum quoque augeri ex bono privato, et illud in hoc directe redundare

et sibi proponi ut quid secundarium et accidentale a societate. Hinc si fieri potest, et hic finis curandus est, et proinde sibi proponitur et a societate civili, quamvis ratione secundaria si eam comparemus cum societate ecclesiastica. Ceterum exageratio finis medicinalis poenae profecta est ab iis qui quamlibet severitatem a publica poena remotam volebant; hi solliciti erant boni privati, sed societatem exspoliabant vi defensiva ab hostibus suis, et sic ut mites se exhiberent scelestis, indefensos derelinquebant honestos, cum e contra humanitas primo in probos explicanda sit.

V. Apparet in societate poenam non sibi simpliciter proponere vindictam moralis culpae; id enim spectat non ad ordinem socialem sed ad moralem, cuius legislator iudex et vindex est Deus; sed attenditur moralis laesio ordinis socialis. Tamen quia naturalis honestas est fundamentum cuiuslibet humanae societatis, hinc poena et tuitionem ordinis moralis suscipit hoc generali sub respectu, quatenus nempe est fundamentum socialis ordinis, ideoque publica scandala coercet, et proinde semper considerat laesionem ordinis socialis; hinc punit laesionem moralis ordinis pro maiori vel minori efficacia quam ad sensum moralem et publicam conscientiam pervertendam praesefert; exemplo sint publicae blasphemiae aut publica delicta contra honestatem.

150. Obiicitur ex tradita doctrina sequi puniri non posse delicta quae nequeunt renovari; etenim finis poenae est tuitio ordinis socialis; sed tueri non potest quod semel violatum, nequit denuo violari.

Resp. tuitionem ordinis socialis respicere 1° transactum, quia poenae comminatio deterret a delicto patrando; sed ut hoc praestet efficaciter, oportet vere applicare poenam; 2° respicit futurum non modo pro

eo delicto sed et pro reliquis; iamvero impunitas unius speciei ad alia diversae speciei impellit; 3° poena restaurando ordinem, per hoc illum tuetur.

151. VI. Ex hoc apparet et posse puniri delicta, cuius nullus superest effectus; ex gr. si et damna reparata sint, et emendatio rei secuta sit et scandalum ablatum ac ex poenitentia aedificata sit societas. Venia donari poterit a societate quae primario intendat ipsum bonum individuorum; sed adhuc verum est ordinem publicum laesum fuisse et homines poena deterreri ab eiusdem nova perturbatione.

III.

Criteria fundamentalia pro recta poenarum constitutione.

152. Generale principium est talem esse debere poenam, ut sit sufficiens, tutelae ordinis socialis; est enim eius finis et media sunt a fine dimetienda; ideoque illud poenae genus est eligendum et ea proportione applicandum quae fuerit efficacior tuendo ordini sociali. Ad id praesertim iuvat sequentia notare.

I. Oportet poenae sint certae et inevitabiles; hinc plus iuvant poenae leviores sed certae et inevitabilis applicationis, quam graviores sed quae difficile possint applicari ob difficultatem reum detegendi; vel quae facile possint evitari ex protectione, privilegiis et aliis mediis indirectis.

II. Poena, quo magis respondet naturae criminis, eo melior est: per quae enim, ait Sapientia increata, quis peccaverit, per haec et punietur; quae regula in quantum fieri potest et a iustitia humana servanda est. Etenim cum quis legem offendat ex inordinato amore alicuius boni, si poena malum inferat in specie contraria, maxime opponitur pravae inclinationi, ideoque

maxime deterret, et perfectius ad aequalitatem ordinem restaurat. Hinc plagia carceribus, furta poena pecuniaria, calumniae infamia, homicidia securi puniuntur.

III. In poenis oportet salva sit dignitas personae humanae; sunt enim quid morale; hinc poenae quae per se deteriorem delinquentem faciunt moraliter, non sunt adhibendae. Hae enim non modo non corrigunt, quod non semper potest exigi, sed etiam emendationem impediunt. Hinc negare detentis in carceribus subsidia religionis non licet, aut in poenam ad communionem Ecclesiae neque in extremis admittere, non licet, et neque regulariter expedit ad exitum vitae differre; quod etsi aliquando in usu fuerit, a moribus Ecclesiae recessit.

IV. Eo maior oportet sit poena quo maior ordinis externi perturbatio a delicto illata.

V. Item quo maius bonum a delinquente sperabatur et quo facilior impunitas; utrumque enim maxime allicit ad delinquendum; cumque poena ad contrarium effectum ordinetur, oportet in contrarium impellat.

VI. Item gravior poena cum delicta frequentiora; tunc enim factum ostendit poenam hactenus fuisse inefficacem; excipe nisi perturbatio nimia in societate oriretur ex omnium criminum punitione.

VII. Hinc sequitur pro temporum, locorum et personarum circumstantiis sapienter poenas variari posse et debere.

§ 7.

DE IURE VENIAM DELINQUENTIBUS CONCEDENDI.

153. Hoc ius pertinet ad legislatorem. Etenim sicut lege statuitur poena pro delinquentibus, attentis iis quae communiter contingunt, ita per exceptionem, attentis specialibus circumstantiis, venia conceditur. Utrumque

enim descendit ex eodem principio: socialis siquidem potestas oportet curet bonum societatis; atqui id regulariter fit per debitae poenae irrogationem; sed aliquando et poenae condonatio potest expedire reipublicae. Ergo hac data hypotesi ius est sociali potestati ignoscendi. Cum de lege generali agamus, hoc ius spectat supremae potestati; ille enim legem solvit iure proprio, qui eam fert. Inferiores autem legislatores, prout in Ecclesia sunt episcopi, paritate rationis relaxant legem particularem a se conditam.

154. Obiiciunt: vel adsunt rationes ad poenam relaxandam, vel non: si 1[um] non est gratia, si 2[um] est iniustitia et adversatur bono publico.

Respondeo has rationes esse posse iustitiae vel convenientiae; iustitiae, si poena quae in genere est iusta, sit iniusta ex specialibus circumstantiis. Etenim leges admittunt epikeiam, seu exceptionem in eo casu qui si a legislatore praevisus fuisset, certe sub lege eum non inclusisset. Imo etsi per absurdam hypothesim legislator humanus valeret praevidere omnes possibiles casus, tamen non expediret omnes has exceptiones in lege commemorare, quia confusionem pareret. Ergo applicando legem prout litteraliter sonat, aliquando committeretur iniustitia, quia supponeretur delictum ubi delictum non fuit. Tunc igitur relaxatio poenae est actus iustitiae.

Sed praeterea exstare possunt rationes convenientiae, puta gratitudo societatis pro acceptis beneficiis, vel ob utilitates futuras, vel etiam ad ostendendam aliquando benignitatem principis, qui Deum repraesentat et ita exercet iustitiam ut misericordiae non obliviscatur. De Reg. Principum lib. I. cap. 12, S. Thomas ait: « Iustitiae in eo zelus accenditur (in rege), dum « considerat ad hoc se positum ut loco Dei iudicium

« regno exerceat; ex altero mansuetudinem et clemen-
« tiae lenitatem acquirit, dum reputat singulos qui suo
« subsunt regimini sicut propria membra ».

155. Nostrum non est causas inquirere huius aequitatis, cum a criminalistis ex professo tradantur; sufficiat animadvertere alias esse posse ex parte societatis, ut multitudo delinquentium; alias ex parte delinquentis, ut praeclara merita anteacta; alias ex parte principis, ut ostensio clementiae.

156. Sed cessat ius gratiae quoties relaxat disciplinam et alios ad delinquendum faciliores facit; ideoque gratiae causa non est praesumenda sed probanda, seu satis evidenter innotescere debet.

§ 8.

DE VI ARMATA.

157. Lata sententia necesse est eam exequi; quid si damnatus sponte eam non suscipiat, ut faciunt certissime obdurati in crimine? Eritne societas absque medio tum se defendendi ab ulterioribus aggressionibus, tum tentandi delinquentis correctionem, tum deterrendi ceteros ab eius imitatione? Id sine contradictione affirmari nequit. Igitur necessaria est vis ad sententiam exequendam, quae dicitur armata ut a vi legis, seu iuris distinguatur, tum a vi canonica quae in eo consistit ut delinquens per iudicis sententiam fiat debitor poenae, et ceteri teneantur ad eum habendum ut ethnicum et publicanum nisi Ecclesiae satisfecerit.

Multo magis vis armata necessaria est ad tuendam ipsam existentiam societatis adversus hostes tum internos tum maxime externos, qui eidem attentarent, Vim enim vi repellere oportet. Et in genere vis necessaria est pro coactiva iuris proprii consecutione, conservatione aut exercitio.

158. Verum notandum est non esse necessarium societati perfectae habere vim armatam propriam, sed sufficit ius obligandi eam societatem perfectam quae ex natura sua specifica habet vim armatam, ad eam adhibendam in ministerium societatis superioris ordinis. Id enim pro societate superiore sufficit; etenim obtinet finem suum; neque id minuit eius perfectionem iuridicam; etenim non petit sed imperat (attenta ordinatione divina) societati inferiori usum vis armatae in sui favorem; igitur non ostendit dependentiam iuris quae aufert perfectionem societatis, sed dependentiam facti qualem habet et rex a subditis, et pater a filiis, et dominus a servis, et anima a corpore, quae etsi eidem praestet, eo tamen indiget.

159. Neque obiici potest: si inferior armata potestas non pareat, tunc superior potestas finem suum non obtinebit. Id verificaretur etsi societas superior esset armata, sed minus quantitate quam inferior, quae ei opponeretur; est igitur vitium facti, non iuris; si igitur societas inferior armata, est erga superiorem bene affecta, ut velit muneri suo satisfacere, ei ministerium suum suppeditabit, vel ei libenter permittet proprios habere lictores, quos proteget legibus et armis suis; quod si male affecta, et ei impediet formationem vis armatae propriae, quae saltem sit numero attendibilis, vel si tolerabit eius paucos lictores, non eos defendet, nec maiori vi armata seu exercitu proprio societatis superioris permittet defendi, ne in suo territorio sit vis armata a se independens, et sibi viribus aequalis ut suam facti independentiam tueatur.

§ 9.

Scholion. — DE UNITATE POTESTATIS SUPREMAE EIUSQUE UNICO SUBIECTO.

160. Vidimus in societate perfecta tres esse potestates: legislativam, iudicialem, executivam quae maxime coactivam amplectitur. Iamvero quaeritur an hae tres potestates sint tantum partes distinctae eiusdem potestatis, vel potestates separatae; item an in subiecto eodem resideant oportet, vel in disparatis subiectis residere valeant.

Dicimus autem primo non esse tres potestates separatas, sed tres partes eiusdem supremae potestatis, seu esse tres functiones eiusdem. Et sane hae potestates sunt ad invicem coordinatae et subordinatae fini sociali; hic exigit 1° ut media proponantur, 2° iudicetur de ipsorum usu, 3° executioni etiam coactive mandetur. Ideo autem proponuntur, aut de iis iudicium civile fertur ut executioni mandentur; item ideo de iis fertur iudicium criminale ut executioni coactive mandentur; finis igitur cuiusque potestatis est bonum sociale, et primae duae ordinantur ad tertiam; sunt igitur partes unius potestatis seu rectoriae societatis ipsius; hinc est hanc distinctionem fuisse veteribus ignotam, ita ut neque apud Graecos neque apud Romanos iurisconsultos occurrat.

161. Ex primae quaestionis resolutione pendet et resolutio secundae. Si enim sunt tres functiones eiusdem supremae potestatis, et totidem eius respectus diversi, sequitur et unitatem subiecti requirere; ius enim indivisibile, indivisibile requirit subiectum. Et sane, si residerent in subiectis adaequate distinctis, non coordinarentur per se, sed aliquando tantum per accidens, ad finem socialem. Etenim potestas legislativa legem

ferret, sed iudicialis 1° posset legem interpretari et applicare sensu diverso; 2° posset iudicia omittere aut inopportune eadem instituere. Item potestas executoria exequi posset vel sensu diverso ab eo quem intenderat legislator, et sic non adhiberentur media quae vere fuerant praescripta; vel posset negligenter eadem executioni mandare.

Oportet ergo sit aliquis unus qui et leges interpretetur et applicet executionique mandet vero sensu a legislatore intento, et tempore ac modo opportuno, ut socialis conspiratio habeatur. Ille autem ex ipsa rei natura est, qui legem tulit; hic enim scit quid media praescripta importent, et quomodo et quando applicanda; etenim ceterae duae functiones, seu iudicialis et executiva, nihil aliud sunt nisi applicatio et quaedam veluti extensio primae; igitur ei natura sua subordinantur. Ergo requirunt unitatem subiecti.

162. Tamen hoc subiectum esse potest physicum vel morale et si morale oportet aliquo modo sit organicum, ita ut non omnes personae physicae idem constituentes pari iure participent; etenim aliquis praeses saltem per turnum, necessarius est. Erit autem eo perfectius quo magis unitati sociali sapienter procurandae idoneum erit; quod perfectissime invenimus factum in Ecclesia, in qua et suprema potestas competit uni personae physicae, et tamen iure divino adiutores habet pastores omnes, qui et ea quae sint opportuna, experientia propria agnoscant et cum leges exequi debeant et fructus ex eisdem reportare, etiam humano modo loquendo, maximo stimulo percelluntur ad eas sapienter condendas; quo autem firmius et indubitatum ius capitis, eo maior libertas discutiendi, inferioribus pastoribus concedi absque periculo potest.

163. Quamvis autem suprema potestas competat uni

subiecto, ideoque eidem conveniat tum potestas legislativa, tum iudicialis, tum executiva, tamen exercitium immediatum harum potestatum potest dividi, et aliquando expedit dividatur; praesertim iudicialis potestatis exercitium commode in pluribus negotiis (ex. gr. civilibus) datur magistratibus delegatis a suprema potestate. Sicut enim necessaria est coniunctio in eodem subiecto ad unitatem et efficaciam socialis conspirationis in finem, ita pro ordinata executione legum et iudiciorum utilis est divisio organorum quibus mediantibus hae potestates exercentur; nam divisis organis, magis distincte officia procedunt et perfectius singuli officium suum agnoscunt.

Item difficilior est abusus, cum non iidem officiales negotium incipiant et absolvant, sed diversi, qui proinde ad invicem sese invigilant. Si diversi id praestarent absque subiectione eidem supremae auctoritati, deesset unitas regiminis et conspirationis; sed servatur cum sint subiecti supremae potestati, a qua et impulsum uniformem recipiunt, et quae invigilat ut omnes muneri suo satisfaciant.

Hinc est in nationibus barbaris eosdem esse magistratus civiles et militares, legislatores, iudices et executores; apud civiles gentes haec distribuuntur ut et princeps aliquos sibi adsciscat quibus utatur ad leges conficiendas, alios ut iudices, alios ut rectores, alios ut duces. Et etiam in re ecclesiastica videmus diversa tribunalia et Congregationes statutas fuisse.

164. Hae rationes quae utilem saepe ostendunt divisionem functionum sub suprema potestate, aliquibus occasionem errandi tribuerunt ut dividerent ipsas potestates; quod praesertim in re civili praestitit Montesquieu. Hic parens habetur modernae formae gubernii repraesentativi, ut potestas legislativa simul competat

principi, optimatibus et oratoribus populi; iudicialis iudicibus a principe electis sed inamovibilibus, exceptis casibus a lege statutis; executiva principi sed per ministros responsabiles exercenda.

165. Ut oratores populi eum repraesentent non modo de iure sed etiam vere de facto, quantum fieri potest, oportet deputati eligantur a diversis classibus et corporationibus socialibus. Tunc repraesentantes nationis seu status eum repraesentant organice, quia eliguntur a diversis organis societatis. Quamvis autem respicere possint et debeant ad interesse suae classis, tamen illud procurare debent harmonice ad interesse totius societatis; secus non societatem ipsam repraesentarent sed foederationem minorum societatum.

166. Ad melius obtinendam repraesentationem omnium iurium socialium, et tutiorem societatis gubernationem, alicubi inductum est et *votum multiplex* eligentium, ut nempe qui duplicem vel triplicem vestem habent in societate, duplex vel triplex votum conferant. Ita ex. gr. omnes cives maiores aetate et integri status habent suum votum, sed coniugati aut proprietarii bonorum immobilium aut doctores, etc. habent duplex aut triplex, etc.

167. Quamvis populus in forma gubernii repraesentativa moderna, vel etiam in forma democratica, non exerceat per se potestatem legislativam simpliciter, potest tamen sibi reservare quaedam maiora negotia; ut nempe in eis directe exquiratur suffragium populi. Tunc gubernium acceptat quaedam ad *referendum* populo ipsi.

ARTICULUS III.

DE RELATIONIBUS IURIDICIS SOCIETATUM PERFECTARUM.

168. Potestas societatis vel est in suos vel in extraneos; sed individui extranei aut extraneae societates imperfectae prout tales, referuntur ad extraneam societatem mediante sua societate perfecta, cuius iurisdictioni addictae sunt. Ab his igitur societas perfecta extranea illud exigere poterit quod a societate maiori eis homogenea est sibi debitum et in eis redundans. Diximus prout extranei sunt; potest enim individuus vel societas imperfecta per accidens se subiicere iurisdictioni societatis extraneae, puta ratione delicti in eius territorio admissi.

Igitur nobis inquirendae sunt relationes iuridicae societatum perfectarum. Possunt distingui vel materialiter et formaliter vel formaliter tantum.

169. Materialiter distinguuntur ratione membrorum, cum socii unius nullo modo sunt alteri adscripti; formaliter, ex scopo specifice diverso societatis; et tunc possunt iidem homines utrique societati adscribi. Nequeunt autem convenire utroque modo, quia tunc non duae essent societates sed una; potest tantum aliquis individuus adscribi duabus societatibus eiusdem naturae, ex. gr. duobus regnis.

Igitur nobis inquirendae sunt relationes iuridicae societatum perfectarum 1° quando formaliter discrepant sed non materialiter; 2° quando distinguuntur materialiter. Sed in primo casu magna differentia est si sint in statu concordiae vel conflictus. Status concordiae est cum ex rerum natura, possibilis est consecutio finis utriusque societatis absque detrimento finis al-

terius, ita ut nec impediatur nec imminuatur; e contra est status conflictus; agitur proinde de conflictu obiectivo, non autem de eo qui pendet ex malitia aut errore alterutrius partis, qui dici posset ex defectu subiectivo. Sit igitur 1° de ipsarum relationibus in statu concordiae; 2° in statu conflictus; 3° de societatibus quae materialiter distinguuntur.

§ 1.

DE RELATIONIBUS IURIDICIS DUARUM SOCIETATUM PERFECTARUM, FORMALITER TANTUM DISTINCTARUM IN STATU CONCORDIAE.

170. Considerare possumus I. relativa officia communia utrique societati, tum negativa, tum affirmativa; II. officia specialia prout aequales fuerint vel inaequales; rursus officia alia derivant ex ipsa societatum comparata natura, alia ex mera charitate; haec inter communia recensenda sunt, quia charitas obligat ex titulo generali; illa et communia esse possunt et specialia.

Totidem propositionibus haec officia enunciamus, incipiendo a communibus.

Propositio I. — *Ex duabus societatibus formaliter tantum distinctis in statu concordiae versantibus, neutra debet aliam impedire.*

171. Haec propositio enuntiat officium negativum commune iustitiae.

Prob. I. ratione finis. Etenim finis lege praescriptus vel permissus, ita obtinendus est ut absque necessitate non impediatur alius finis honestus, et multo magis si lege praeceptus; contraria enim agendi ratio esset irrationabilis utpote absque compensatione impediens aliquod bonum. Atqui ex hypothesi status concordiae, nulla est necessitas utrique societati impediendi finem

alterius ob prosecutionem proprii. Ergo in statu concordiae, neutra debet aliam impedire.

Hoc argumentum exhibet officium negativum ex reciproca iustitia societatum.

172. Prob. II. ratione subiecti. Etenim utraque societas oportet curam habeat sui subiecti; atqui ex hypothesi subiectum tenetur simul pluribus obligationibus; sed regula generalis iuris naturalis est, ut cum quis pluribus tenetur obligationibus, omnes servet, cum conciliabiles sunt. Sed ex hypothesi in casu nostro sunt conciliabiles; loquimur enim de statu concordiae. Ergo utraque societas non debet alteram impedire, seu, quod idem est, ita legem suam accommodare debet ut locus sit alteri legislationi et finis utriusque consecutioni.

Hoc argumentum probat enuntiatum officium, ex iustitia societatis erga sua membra.

Propositio II. — *Utraque societas tenetur alteri auxilium ferre ex charitate, iuxta leges virtutis eiusdem.*

173. Quamvis charitas non pertineat ad relationes iuridicas, tamen de eius quoque officiis agimus, ad explodendum errorem *non interventus.* Et propositio enuntiata exhibet officium commune affirmativum ex charitate; etenim officium commune affirmativum ex iustitia nullum est, cum officia affirmativa ex inaequalitate societatum pendeant, ideoque inferius considerentur; qui enim pares sunt, nihil sibi positive debent officio absoluto, seu ex mera rerum natura, sed tantum officio hypothetico, seu posito titulo aliquo contingente.

174. Sed non ita est de officiis charitatis. Charitas enim omnes obligat tum aequales, tum inaequales, prout uni fuerit necessitas et alteri facultas; hinc facilius obligat potentiores, cum ipsis soleat esse facultas et ceteris necessitas. Sed charitas non constituit officium iu-

ridicum sed mere ethicum; hinc peti sed exigi non potest. Si tamen adsit superior iuridicus, poterit hic adigere et ad officia charitatis praestanda. Sed cum agamus de societatibus perfectis ideoque independentibus, id non verificatur.

Propositio III. — *Societas ordine inferior, tenetur positive inservire superiori necessariae, tum ut societas, tum ratione membrorum.*

175. In mentem revocandum est quaenam societas sit ordine superior et quae inferior; quoniam societates diximus specificari ex suo fine, ea superior quae tendit ad finem moraliter superiorem et magis necessarium; finis autem ultimus est simpliciter necessarius; ceteri prout sunt media ad eumdem; hinc prout sunt proximiores vel remotiores a fine ultimo, ita stant inter se. Considerare autem possumus societatem ordine inferiorem, I. ratione suae naturae prout talis est; II. quatenus considerantur personae quae sunt simul membra superioris societatis.

176. Inservire positive, est ea ponere quae necessaria vel utilia sunt consecutioni finis societatis superioris. Hoc posito, prob. prop. I. ratione finis, ex quo ipsa societas inferior tenetur in necessariis deservire superiori. Etenim ideo prosequi possumus bona inferiora quatenus sunt ordinabilia ad superiora, et tandem ad supremum. Haec ordinatio aliquando est directa, quatenus sunt media de se necessaria, proportionata et sufficientia fini superiori, ideoque eiusdem ordinis; et tunc societas ea prosequens est subalterna ratione materiae, societati superiori, et est proinde imperfecta. E contra quando bona inferiora non sunt eiusdem ordinis ac finis societatis superioris, ad eum relationem tantum indirectam dicere possunt, ideoque subordinatio societatis inferioris non est ratione materiae sed

finis. Iamvero in casu nostro verificatur haec tantum subordinatio; nempe cum ex hypothesi bona inferiora sint necessaria fini superiori, ob praevalentem necessitatem huius, sunt praestanda. Secus bona inferiora non inservirent unico fini ob quem rationabiliter appetibilia sunt et ad quem de se sunt ordinata.

177. Prob. 2. ratione membrorum. Societas inferior est ex hypothesi collectio personarum quae tendunt ad finem societatis superioris: ergo subiectum tenetur positive ad hunc finem consequendum; hinc ad necessaria, sive eiusdem sive inferioris ordinis.

Propositio IV. — *Societas superior tenetur ex sui natura adiuvare inferiorem in iis quae proprio fini necessaria sunt.*

178. Etenim sic procurat finem suum quem procurare debet, ut dictum est in praecedenti argumento, omnibus mediis necessariis sive eiusdem sive inferioris ordinis. Tamen non dicitur societatem superiorem deservire inferiori, quia deservit qui alteri subordinatur, et implicat superiorem subordinari inferiori; hinc illum potius adiuvat; et sic non praestat actum iustitiae erga inferiorem, sed actum debitum sibi.

§ 2.

DE RELATIONIBUS IURIDICIS SOCIETATUM PERFECTARUM FORMALITER TANTUM DISTINCTARUM IN STATU CONFLICTUS

179. Ut praemonuimus duae societates in conflictu sunt, cum una nequit fini suo insistere quin impediat finem alterius. Igitur est conflictus oriens ex necessitate rerum, non ex malitia aut imperitia; tunc enim corrigendus est defectus.

Quaerimus igitur quid iuris in conflictu; et distin

guimus inter societates pares et impares; pares sunt quae finem moraliter eiusdem valoris habent; impares quae diversi, ex. gr. societas civilis atque ecclesiastica. Sit

I. DE IMPARIBUS.

Propositio I. — *Ex duabus societatibus imparibus formaliter tantum distinctis quae in conflictum deveniant, ea praevalere debet quae finem altioris ordinis habet.*

180. Ratio est quia ex duabus obligationibus eidem subiecto inhaerentibus, quae in conflictum venerint, ea praevalere debet quae bonum maius tuetur. Et sane bonum minus impediens bonum maius est relative malum; ideo autem ius est prosequendi bona minora quia ducunt ad maiora aut ad ea disponunt; hinc tale ius cessat cessante conciliatione cum maiori bono.

Propositio II. — *Ius ferendi iudicium circa veritatem conflictus eiusque extensionem, spectat ad societatem superiorem.*

181. Ius disponendi de mediis necessariis ad aliquem finem, includit ius iudicandi de ipsorum necessitate. Atqui ius disponendi de mediis est proportionatum praestantiae finis. Ergo et ius iudicandi de mediorum necessitate est proportionatum praestantiae eiusdem finis. Hinc est praevalens in eo qui curam habet finis altioris; et proinde de conflictu iudicat societas superior.

182. Quod si societas superior evidenter erraret (supponimus enim agi de societate fallibili) in gravamen inferioris, haec per se non teneretur obedire superiori, quia praeciperet quae ad finem socialem non sunt necessaria, ut vidimus supra agentes de iuribus societatis in sibi subditos num. 75.

II. DE PARIBUS.

183. Quoad societates pares perfectas, quae constent iisdem membris, dari non possunt; etenim societates aut distinguuntur natura aut numero; duae societates perfectae quae tendant ad finem diversae naturae sed pares non dantur; oporteret enim tenderent ad duos fines distinctos qui essent completi, seu integrum quemdam ordinem sibi sufficientem complectentes, sed eiusdem praestantiae, idest ad duos fines parallelos respectu superioris finis. Iamvero haec duo bona in suo ordine completa eiusdem praestantiae non dantur. Etenim duo tantum sunt bona completa, nempe felicitas praesens et futura; sed sunt bona imparia; non autem sunt duae felicitates praesentes aut duae futurae. Hinc patet paritatem dari tantum posse inter duas societates imperfectas, ex. gr. inter duas societates commerciales diversae materiae quae moraliter sint eiusdem valoris.

Si autem duae societates tendant ad idem bonum, tunc non distinguuntur natura sed distingui possunt numero, ut duae nationes; et in hac hypothesi si omnia membra sint eadem, iam non sunt duae societates sed una; ergo fieri tantum potest ut sint quaedam individua pertinentia utrique societati. Tunc si conflictus sit inter utramque, cum utrique obedire impossibile sit, superest eligant, et exclusive uni adscribantur, derelicta alia.

§ 3.

DE RELATIONIBUS IURIDICIS SOCIETATUM PERFECTARUM QUAE DISTINGUUNTUR MATERIALITER.

184. Animadvertimus duas societates huiusmodi esse non posse absolute supremas; etenim cum hierarchia

societatum pendeat ex fine, oporteret utriusque finis esset absolute supremus; sed talis est tantum finis ultimus; ergo oporteret essent distinctae, ad invicem independentes et ad finem ultimum ordinatae. Id importaret Deum duas societates religiosas, quae eodem tempore vigere deberent, instituisse; quod non fecit, et minus sapienter fieri potuisset. Si autem exstarent regerentur 1° lege negativa iustitiae, ne se ad invicem laederent; 2 lege positiva charitatis; et quoniam finis utriusque esset absolutae necessitatis, hinc strictissima charitate devincerentur, sicut et homines singulares inter se, quoad necessaria pro vita aeterna.

185. Igitur remanet sint vel impares, idest una tendens ad finem ultimum, altera ad finem proximum non necessarium pro ultimo, id est ad felicitatem praesentem, vel pares sed inferioris ordinis, ut duo status.

Iamvero si 1um, videndum est an superior sit necessaria vel non; si hoc, inferior tenetur tantum erga eam lege negativa iustitiae, et positiva charitatis; ita synagoga erat suprema, sed non necessaria pro non hebraeis. Si autem societas superior sit necessaria, tunc inferior societas quamvis actu eius subdita non sit, tamen ordinatur ut fiat, ideoque eius membra tenentur eidem adscribi, et sic non amplius materialiter distinguerentur duae societates. Interim non est inter eas subordinatio quae oritur ex duabus obligationibus actualibus in eodem subiecto, sed per se adest quae ex ratione finis exurgit. Diximus *per se;* nam si societas inferior bona fide ignoret hanc subordinationem, per accidens excusatur. Quid autem societas superior iure exigere possit, videbimus cum de relationibus Ecclesiae cum statu infideli.

186. Si autem sint pares, sed inferioris ordinis, distinguendus est status concordiae et conflictus. In statu

concordiae tenentur I. lege negativa iustitiae ne se ad invicem impediant; cum enim ex hypothesi adsit conciliabilitas inter finem utriusque, et sint iure pares, neutra debet alteram impedire. Non tamen tenetur ex iustitia alterutra alteri inservire; quia sunt pares et proinde non subordinatae. Sed II. teneri possunt aliquando ex charitate ad mutuum adiutorium. Lex enim charitatis oritur ex generali societate quae est inter omnes homines, ideoque ligat et societates pares quae esse possunt ad invicem extraneae, attento fine speciali societatis, sed numquam sunt extraneae ratione humanitatis.

187. In statu conflictus neutra est alteri immolanda, sed ex aequo communis utilitas est procuranda. Sunt enim pari iure pollentes, ideoque utriusque ius in quantum fieri potest, conciliandum est, ideoque bona dividenda, si divisibilia, vel compensanda. Excipe nisi maior societas cui subordinentur aliud exigat.

188. Sed quid si ius utriusque sit dubium? Tunc communi concordia lis est componenda. Sed quaeritur an teneantur arbitros seligere, eisque rem committere. Respondemus negative; etenim cum sint independentes et perfectae, non tenentur suae independentiae nuncium mittere, sed ex sua independentia ius sufficiens habent ad sibi consulendum, ideoque et ad ius suum prosequendum; imo non modo ius sed et officium in omnibus quae assequendi sit obligatio.

189. Tamen optime eligunt arbitros in quaestionibus minoris momenti, idest pro iis iuribus quibus salva republica renunciari potest: item aliquando per accidens societas iure par, sed viribus inferior; expedit enim ei potius salutem suam committere arbitris, quam bellicae sorti. Tunc licet et duellum.

DE DUELLO.

190. Duellum (1) esse potest quadruplex; 1° auctoritate privata susceptum et pro causa privata; 2° auctoritate publica pro causa privata (duellum iudiciale); 3° auctoritate privata et causa publica; 4° auctoritate et causa publica. Primae tres species sunt illicitae; 4am licitam esse simpliciter plures concesserunt; roborant exemplo S. Wenceslai ducis et regis Bohemiae, qui et ab angelis defensus est, adversario dicentibus: « ne ferias ». Verum ad hoc exemplum respondetur: 1° etsi Sancti subiective operati sint recte, non tamen sequitur semper rectas fuisse obiective ipsorum actiones, cum potuerint vel bona fide errare (sic vidimus tempore magni schismatis occidentalis Sanctos inter se discrepasse); vel potuerint opinionem probabilem tuto sequi ex dictamine reflexo; vel in casu exceptionali in re nostra; etenim dicimus duellum publicum causa et auctoritate, regulariter esse illicitum; supremae enim potestati officium est defendendi societatem omnibus viribus, non autem publicam salutem valet sorti committere; atqui per duellum cum utraque pars ponatur in eadem conditione, nuntium mittitur mediis magis efficacibus, et sorti committitur publica salus. Ergo duellum hoc per se illicitum est. Tamen per accidens potest esse licitum, si minores sint vires; tunc enim melius est rem sorti committere. Sed tunc liceitas est tantum ex parte debilioris; quod si vires sint aequales, utraque pars teneretur per media pacifica, hinc et per sortem pacificam, rem finire; si autem

(1) De duello vide opusculum D. Iosephi Patroni, in quo omnia quae ad rem faciunt, abunde invenies. (Siena 1881).

una renuat, licebit alteri et duellum. Est igitur aliquando licitum per accidens, ut esse potuit S. Wenceslao.

DE BELLO.

191. Ex eo quod utrique societati perfectae pari, facultas est prosequendi ius suum, quin per se teneatur ad arbitros recurrere, proprie non sequitur utramque esse iudicem in causa propria. Etenim id est tantum ex parte; neutra enim potest alteram obligare ut stet suo iudicio; sed iudex utrasque partes obligat; in casu utraque tantum est iudex hoc sensu, quod iudicio suo prosequitur ius suum. Si autem amicalis compositio haberi non possit, tunc armis utraque prosequi potest ius suum. En igitur bellum ultima ratio regum.

192. Circa bellum notandum est, iustum esse non quatenus sit medium idoneum dirimendae controversiae; sicut enim duellum inter privatos, non est idoneum, quia non ostendit cuinam ius et ratio faveat, ita nec bellum. Sed bellum iustum tantum est cum vi cogimus adversarium ad ius nostrum certum colendum, vel cum, etsi ius nostrum sit dubium, tamen ipse nullam amicalem et rationabilem compositionem admittit. Hinc est quod obiective bellum ex utraque parte iustum haberi nequit; oporteret enim vel ius aeque et perfecte esse ex utraque parte, vel vim physicam esse medium proportionatum controverso iuri definiendo. Atqui utrumque est absurdum: 1um quia lex moralis sibi contradiceret dando duobus ius aequale et exclusivum eidem indivisibili bono; quod si sit divisibile, dividendum est, vel si indivisibile saltem compensanda altera pars, ideoque non est ius exclusivum. Item absurdissimum est 2um, idest vim physicam esse medium dirimendi ius controversum. Haberi posset ut tale, sicut

et duellum tantum ex superstitione, nempe putando Deum sive in duello, sive in bello semper dare victoriam ei cui ius favet; sed id Deus non promisit; ergo id exspectare est tentatio Dei, quae est una ex speciebus superstitionis, quibus in virtutem religionis peccatur. Hac superstitione laborabant multum antiqui populi barbari qui romanum imperium occupaverunt.

193. Igitur bellum iustum ex utraque parte esse nequit; potest utraque pars bona fide errare, et praesertim potest subditis incerta esse belli iniustitia, ideoque eis officium est suo principi praecipienti obediendi. Posito autem iure proprio certo, vel in se, vel reflexe, idest saltem ex irrationabilitate adversarii qui aequas amicales compositiones non admittit, bellum est per se iustum, (quamvis esse possit illicitum si aliae extrinsecae conditiones non verificentur, idest quod mala maiora timeantur). Etenim vis physica est natura sua medium idoneum et proportionatum ad ius nostrum prosequendum contra eos qui illud voluntarie non reverentur, ut ex necessitate faciant quod ex officio nolunt praestare.

194. E contra societates in suo ordine dependentes seu imperfectae, nequeunt ad bellum recurrere, cum subiiciantur iudicio maioris societatis cuius partes sunt; etenim officium est societatis maioris moderandi relationes reciprocas suarum societatum minorum; hinc vis physica earumdem irrationabiliter adhibetur. Hinc male medio aevo familiae, aliquando usque ad septimum gradum consanguineitatis et affinitatis, inter se pugnabant.

195. Pariter si sint societates minores adscriptae distinctis societatibus maioribus, inter has controversia finienda est, primo amicaliter, quo non succedente, per bellum. Sed non potest bellum directe committi

inter duas societates minores, cum utraque habeat suum legitimum iudicem.

196. Quid autem si falso societas quaedam putet se supremam? teneturne societas vere suprema eidem morem gerere? item tenenturne societates inferiores eam agnoscere ut sibi superiorem? Profecto error aliorum non minuit per se nostra iura, ideoque nec societates inferiores tenerentur ei se subiicere, nec superior legitima eam ut sibi parem habere. Iura enim per se ex veritate oriuntur et non ex errore. Quae tamen societas in errore est, quatenus bona fide in eo versatur, excusatur a culpa prosequendo putativum ius suum.

197. Tamen notandum est aliquando per accidens errorem aliorum limitare ius nostrum; dixi aliquando; ut enim nosmetipsos defendamus et ut nos ipsi aliquid iure faciamus aut omittamus, sufficit certi simus de nostro iure; sed ut exigamus ab aliis ut aliquid nobis praestent, oportet regulariter saltem, praesumere possimus ipsis constare de iure nostro et de sua obligatione; secus iniuria exigeremus ut praestarent nobis id de cuius obligatione eis non constat, et vim adhibendo non eam adhiberemus in subsidium rationis, ut vi physica flectantur qui vi morali flecti nolunt; etenim ex hypothesi vis moralis seu obligatio eos non urgeret, ideoque vi nostrae resistendo recte agerent.

His explicit caput primum quo theoria societatis humanae perfectae in genere, considerata est. Iam ad Ecclesiam sermo est convertendus.

CAPUT II.

DE PERFECTIONE IURIDICA ECCLESIAE.

Totidem articulis agendum est 1° de Ecclesiae notione; 2° de eius distinctione a societate civili 3° de eius natura iuridica; 4° de eius perfectione iuridica, ex sui natura; 5° ex voluntate divini Fundatoris; 6° speciatim agendum est de eius potestate punitiva et 7° de vi armata.

ART. I.

ECCLESIAE NOTIO.

198. Exposuimus iura societatis perfectae; remanet demonstrare Ecclesiam esse societatem perfectam. Tamen si supra exposita iura societatis perfectae negarentur derivare ex eius natura, imminueretur potestas societatis civilis, sed non ecclesiasticae. Etenim in promptu esset ostendere ex voluntate Christi ei sua iura competere, etsi non derivarent necessario ex natura societatis perfectae; seu esssent iura ab extrinseco collata, etsi ab intrinseco non emergentia. E contra societas civilis cum nulla alia iura habeat quam quae ab intrinseca eius natura derivant, imminuta esset in suis iuribus.

199. In antecessum oportet Ecclesiae notionem, iuxta ipsam rerum veritatem, idest iuxta principia catholica, determinare. Est autem Ecclesia: *societas a Christo Domino instituta ut in ea et per eam exclusive homines salutem aeternam consequantur*. Theologorum autem est exponere quomodo qui bona fide sunt extra corpus Ecclesiae, seu extra ipsam Ecclesiam proprie sumptam prout est vera hominum societas,

adhuc salvari possint per suam adscriptionem ad animam Ecclesiae, quae fit per gratiam sanctificantem; haec enim sunt per accidens; sed per se, medium exclusive necessarium ad vitam aeternam, est adscriptio Ecclesiae quae fit per baptisma.

200. Ecclesia ex catholica doctrina est vera hominum societas, ideoque visibilis, externa; est inaequalis, ideoque in ea est hierarchia, ordinis et iurisdictionis, et iurisdictio suprema simul et immediata residet in Summo Pontifice.

Sed res nobis esse potest vel cum regalistis, vel cum haereticis, vel cum infidelibus. Regalistae volunt videri catholici, et plures etiam bona fide erraverunt; hinc subiective esse poterant boni catholici; igitur contra eos urgemus merito veritates catholicas circa naturam ipsius Ecclesiae ut appareat quid iuris ex iisdem descendat, ideoque ut contradictio appareat ex admissione principiorum et negatione conclusionum necessariarum. Si autem non admitterent divinam Ecclesiae institutionem ut societatis distinctae a civili, eiusque necessitatem negarent, tunc res esset cum haereticis aut infidelibus, ideoque disputatio iuridica haberi non posset antequam theologica fuisset perfecta; tantum aliqualis defensio Ecclesiae ad hominem, vel ex generalibus principiis iuris naturae, institui posset.

Videamus primo quid de Ecclesia in se spectata iudicandum iuxta obiectivam veritatem, seu iuxta principia catholica: agendo autem cap. 6° de relationibus Ecclesiae cum statu heterodoxo, incredulo vel pagano, exponetur quid Ecclesia ad hominem ab eis petere aut exigere possit.

ART. II.

DE DISTINCTIONE ECCLESIAE A SOCIETATE CIVILI.

201. Aliud est Ecclesiam distingui a societate civili, aliud esse societatem perfectam; etenim distingui a societate civili admittunt regalistae proprie dicti seu veteres. Hi enim fatebantur Ecclesiam esse societatem supernaturalem, in eaque esse potestatem ordinis, divinae omnino institutionis; imo esse aliqualem iurisdictionem seu potestatem disciplinarem, sed negabant eam esse perfectam, seu independentem a civili. Hinc veteres regalistae curam et defensionem suscipiebant Ecclesiae, eiusque tutelam, et aliquando puniebant transgressores legum Ecclesiae, etiam plus quam vellet ipsa Ecclesia, quae aliquando eos de hoc reprehendit. Volebant enim Ecclesiam conservare sed in ea dominando. Admittebant tamen eam distingui a civili, non modo ut provincia a regno, idest ut societas minor a sua maiori in eodem ordine, sed distingui specie essentialiter, quamvis esset dependens quoad exteriorem disciplinam a statu. Quae dependentia plus vel minus extendebatur; considerando enim administrationem Sacramentorum posse turbare ordinem externum, ad eam quoque aliqui civilem iurisdictionem traducebant, imo et ad dogmatum definitionem ex analoga ratione; ideoque quidam ita attenuabant potestatem Ecclesiae ut fere ad nihilum redigeretur; alii autem prout erant magis religione imbuti, minoribus limitibus coarctabant.

202. E contra recentes sunt increduli, ideoque statum superponunt Ecclesiae non ad eam protegendam sed destruendam, nec ipsis aliqua cura est de legibus ecclesiasticis; hinc ad summum considerant Ecclesiam

ut societatem in eodem ordine subalternam sicut familia est distincta a societate civili, sed in eodem ordine; imo eam non habent ut societatem iuridicam, sed tantum ut amicalem (1).

203. Iamvero Ecclesiam esse natura distinctam a societate civili, demonstrant theologi attendendo 1° eius originem, 2° finem, 3° media.

I. Distinguitur origine; societas enim civilis est originis naturalis quoad ius et humanae quoad factum; Ecclesia est originis positivae divinae et supernaturalis quoad ius et quoad factum.

II. Fine; illa tendit ad felicitatem naturalem et quidem temporalem; haec ad spiritualem et quidem supernaturalem.

III. Mediis; cum haec sint fini proportionata; hinc societas civilis externis actionibus utitur; illa proprie intendit internam sanctitatem, consistentem in fide et gratia, quamvis talia bona procuret per media externa, sed ex his mediis quaedam sunt rigorose supernaturalia, ut sacramenta; alia ob originem, ut doctrina revelata et infallibiliter proposita.

(1) Ita Mamiani, *Teoria della Religione e dello Stato* (Firenze, Le Monnier, 1868). Minghetti *Stato e Chiesa;* Castagnola, *Delle relazioni giuridiche dello Stato e della Chiesa;* Cadorna Carlo, *Il principio della rinascenza e uno strascico del medio evo, ossia la conciliazione-transazione* (Roma, Loescher, 1887) de quo errore vide opusculum meum, cui titulus *Della natura di società giuridica e publica, competente alla Chiesa*. Roma, Tipografia Vaticana, 1887. — Postea editum est eiusdem auctoris opus posthumum, *Religione, diritto, libertà,* vol. 2, Milano, Hœpli 1893. Vol. II, pag. 917, et seqq. multa opponit mihi et ceteris scriptoribus catholicis praesertim ephemeridis *Civiltà Cattolica*. Sed cum attente omnia perlegerim, nihil inveni quod in meo opusculo immutandum sit. Principia enim systhematis iam complete exposuerat auctor in praecedentibus suis publicationibus.

Igitur nobis quaestio non erit de distinctione Ecclesiae a statu; eam enim negare tantum potest incredulus qui D. N. ut hominem purum traducat, nulla praeditum auctoritate instituendi societatem religiosam supernaturalem. De societate enim religiosa naturali, idest intra ambitum naturae, non inquirimus.

204. Multo minus nobis sermo esse potest cùm iis qui nullam societatem iuridicam a Domino fuisse institutam contendunt, sed meram religiosam doctrinam traditam fuisse, aut amicalem tantum societatem constitutam. Hos enim ad theologos transmitteremus qui facile demonstrarent ex ss. litteris consideratis ut documentis historicis plenissima fide dignis, nec non ex aliis criticis fontibus, Christum Dominum societatem religiosam iuridicam instituisse; siquidem adsignat adscriptionis modum per baptisma; magistratus in Apostolis, Matt. XVIII. « quaecumque alligaveritis », et praesertim in B. Petro, Matt. XVI. « Tibi dabo claves ». Item media in sacramentis, nec non necessitatem imponit huius societatis, Marc. ult. « qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit », quae et ex dicendis de natura societatis ecclesiasticae manifesta fient.

Accedit factum historicum hanc societatem nobis sese sistere ut vere iuridicam societatem ascendendo ad tempora superiora usque ad Apostolos et ad ipsum Christum.

ART. III.

DE NATURA SOCIETATIS LEGITIMAE ECCLESIAE COMPETENTE.

Propositio. — *Ecclesia Christi est societas vi sua legitima.*

205. Illa est societas vi sua legitima (seu iuridica quoad existentiam), quae fundata est ab eo cui potestas erat eam instituendi, et proinde etiam tribuendi ius existendi et vivendi seu operandi conformiter proprio fini; atqui huiusmodi est Ecclesia; fundata enim est a Christo Domino, cui « omnis potestas collata est in coelo et in terra ». Matt. XXVIII, 18.

Ergo Ecclesia non ex humana concessione aut voluntate, sed vi sua est societas legitima et ut talis agnoscenda est ex lege divina, cui omnes subiiciuntur.

ART. IV.

DE PERFECTIONE IURIDICA ECCLESIAE EX SUI NATURA (1).

Propositio. — *Ecclesia Christi est societas natura sua iuridice perfecta.*

Prob. ex quadruplici capite; 1° quia est societas suprema; 2° quia una simul et universalis; 3° quia supernaturalis; 4° quia spiritualis.

206. Et I. quia est suprema; quae argumentatio est omnium firmissima et evidentissima; Ecclesia enim est societas iuridica et suprema; societas iuridica et suprema est natura sua iuridice perfecta. Ergo Ecclesia

(1) De natura iuridica et perfecta Ecclesiae vide citatum opusculum quod edidi typis Vaticanis an. 1887.

est societas iuridice perfecta. Prob. mai. Gradus societatis desumitur ex eius fine, et ea suprema est quae ad finem supremum tamquam ad finem suum directum tendit. Sed Ecclesia directe tendit ad finem supremum seu ultimum, idest ad salutem aeternam; est enim instituta ut medium exclusive ad hoc necessarium, ut articulo I. huius cap. dictum est. Ergo Ecclesia est societas suprema. Iam autem demonstravimus eam esse societatem iuridicam. Ergo Ecclesia est societas iuridica et suprema.

Prob. minor. Societas perfecta est ea quae est completa et iuridice independens; est autem per se completa et iuridice independens quae habet ut finem bonum aliquod in suo ordine completum, ut explicantes naturam societatis perfectae diximus num. 58. Atqui societas suprema tendit ad bonum completissimum, idest directe ad finem ultimum, qui ad alium nullo modo ordinatur, et cui ceteri omnes subordinantur. Ergo societas suprema est iuridice perfectissima.

207. Hinc absurdum est eam carere mediis, aut ea accipere iuridice ab alia; etenim ius eius ad finem est absolutum et illimitatum cum sit finis absolutae necessitatis, et ei subordinantur ceteri fines; ergo iure adhibet media omnia iudicio suo, et ea vel habet realiter vel saltem virtualiter.

Ecclesia habet realiter, idest formaliter et immediate, media supernaturalia ei a Christo Domino collata; virtualiter autem habet media naturalia; iam enim erant in mundo ante Ecclesiam, sed iure ea exigit a subditis suis qui ea possideant immediate. Cum ea petat auctoritative, eadem possidet iuridice; e contra subditus petit auxilium a superiore, non auctoritative sed subordinate; hinc non ipse subditus iudicat de iustitia petitionis sed superior, qui ei indulget iudicio suo.

Scholion. **208.** Ut patet ex consideratione primae propositionis institutae argumentationis, eius vis pendet a revelatione, idest a fide docente Ecclesiam esse societatem institutam pro consecutione finis ultimi, supernaturalis, seu vitae aeternae. Huius enim rei veritas tantum ex fide innotescere potest; etenim nec natura humana ordinatur per se ad finem supernaturalem, neque ullus homo habere potest ius vindicandi sibi directionem ad felicitatem vitae futurae etiam naturalis ordinis. Et ideo ut admittamus de Ecclesia eam dirigere homines ad vitam aeternam, oportet admittamus Christum Dominum saltem fuisse legatum divinum in Ecclesiae institutione, ideoque et iure instituisse Ecclesiam, et potestate praeditum fuisse eidem media efficacia conferendi ad vitam aeternam. Qui enim legatus Dei non est, neque potest hominem ordinare et obligare ad finem supernaturalem, neque mediis pollet ad eumdem finem proportionatis. Si autem Dominus fuit legatus divinus, sequitur etiam fuisse Deum, cum id pluries expresse in Evangelio asseruerit.

209. Hinc cum dicimus Ecclesiam esse societatem perfectam natura sua, non intelligimus esse societatem perfectam iure naturae absoluto, sed supposito facto divino eam instituente ut veram societatem hominum necessariam ad vitam aeternam, sequi hoc ipso, esse societatem perfectam; est igitur ius hypotheticum, et quidem non facti naturalis, sed sequens ex ipsa natura facti supernaturalis.

Sub eadem consideratione et sequentia argumenta sunt accipienda quae ex aliis Ecclesiae attributis arguunt. Hinc ab exordio nostrae pertractationis diximus peccatum originale adversariorum in hac materia esse incredulitatem qua factum divinum institutionis Ecclesiae saltem adaequate non admittunt.

210. Prob. 2° ex eo quod Ecclesia est una numer et simul universalis. Cum societas ecclesiastica sit una non modo specie sed numero, et simul sit universalis, sequitur eam distingui a societate civili non modo specie sed numero. Etenim societates civiles sunt numero plures; hinc non iidem homines sunt membra omnium societatum politicarum, sed iidem debent esse membra Ecclesiae et alicuius societatis civilis. Quo posito ita arguimus: cum societas constet subditis et imperante, sequitur societates quae diverso constant supremo imperante, distingui numero; est enim imperans qui unitatem in concreto tribuit societati et est eius forma in concreto. Iamvero si Ecclesia non esset independens, penderet ab auctoritate civili, cum nulla alia sit iuridice perfecta; proinde auctoritas civilis esset suprema in ipso ordine ecclesiastico. Sed status civiles sunt plures, ideoque plura et subiecta supremae potestatis adaequate distincta. Ergo haberentur plures Ecclesiae, non una Ecclesia, seu haberentur Ecclesiae nationales, non Ecclesia universalis, sicut habentur plures Status ad invicem independentes, et non habetur unicus Status.

211. Neque dicas quod esset una Ecclesia ex unitate finis et charitatis, et etiam fidei, si Deus dedisset infallibilitatem singulis Ecclesiis; etenim id ostenderet unitatem in specie, sed non in numero. Iamvero Christus Dominus fecit unam Ecclesiam numero; fecit autem eam societatem veram hominum, idest visibilem et iuridicam, non tantum affectuum et amicalem; ergo requiritur in ea unitas auctoritatis supremae. Neque sufficit unitas dogmatis et sacramentorum; nam pro unitate societatis requiritur unitas regiminis, secus et societates civiles essent unica societas numero.

Neque dici posset Ecclesiam pendere a collegio eth-

narchico, idest regum seu praesidum, nam hoc collegium iuridice non adest et esset probandum ex facto divino.

Scholion. **212.** Si per absurdam hypothesim Dominus contulisset potestatem religiosam principibus, et proinde tot condidisset Ecclesiae quot Status, Ecclesia tamen adhuc distingueretur a Statu, 1° specie, cum tenderet ad diversum finem; 2° numero inadaequate, quia fieri posset non omnes cives Status esse membra Ecclesiae, quamvis ex hypothesi omnes principes essent fideles, imo Pontifices sui Status. Hinc distingueretur quod ipsi praestarent auctoritate regia et quod pontificia, sicut erat in dominiis ecclesiasticis; hinc adhuc verum esset has Ecclesias per se consideratas seu in abstracto esse distinctas et independentes a civili, quia subiectum utriusque potestatis respectiva iura possideret ob distinctum et completum finem.

213. Regalistae dicunt Ecclesiam esse independentem a Statu in abstracto, seu prout est religio, non autem in concreto, seu prout est societas visibilis; sed id opponitur fidei, cum Ecclesia sit una et universalis non modo ut religio, sed ut visibilis et vera societas; sed societas consistit non modo in unitate fidei, sed et regiminis; ergo oportet sit distincta et independens a civili, secus esset multiplex regimine, idest ut visibilis societas (1).

214. Ex hac Ecclesiae universalitate fit ut in sacris Scripturis populi exhibeantur ut ingredientes in Ecclesiam; est igitur societas maior et una, in qua ceterae ingrediuntur. Isaias cap. 2. « Et erit in novissimis die-« bus praeparatus mons domus Domini in vertice mon-« tium, et elevabitur super colles et fluent ad eum

(1) V. Patroni Giuseppe. Il Papato e gli Stati cap. I. a. 3.

« omnes gentes. Et ibunt populi multi et dicent: ve-
« nite et ascendamus ad montem Domini et ad domum
« Dei Iacob et docebit nos vias suas et ambulabimus
« in semitis eius. »

215. Probatur 3° ex supernaturalitate Ecclesiae. Cum Ecclesia sit supernaturalis, et eius potestas est supernaturalis; oportet enim sit proportionata fini, cum sit medium et de ceteris omnibus mediis disponat. Hinc potestas Ecclesiae etiam iurisdictionis, oportet sit supernaturalis, etiam ex eo quod disponit de ipsa potestate ordinis. Iamvero repugnat potestatem civilem esse per se subiectum potestatis supernaturalis, aut ab ea pendere potestatem supernaturalem; civilis enim est potestas naturalis et repugnat potestatem naturalem esse per se supernaturalem, aut ab ea pendere per se potestatem supernaturalem, quia repugnat maiorem pendere a minori. Ergo oportuit divinum Ecclesiae Fundatorem constituisse potestatem ecclesiasticam distinctam et independentem a civili, et constituisse subiectum potestatis distinctum, aut ipsam potestatem civilem eiusque subiectum elevasse ad ordinem supernaturalem, adeo ut haberet ex Christi voluntate eam potestatem in Ecclesiam quam per se non habebat. Verum praeterquam quod id repugnasset Ecclesiae unitati, ita alienus fuit Dominus a conferenda potestate ecclesiastica principibus, ut potius pluries praedixerit ipsos hostiles futuros Ecclesiae: « ante « reges et praesides ducemini propter me in testimo- « nium illis et gentibus ».

216. Probatur 4° ex Ecclesiae spiritualitate. Repugnantia quod potestas civilis sit per se subiectum potestatis ecclesiasticae aut saltem quod haec ab illa per se pendeat, apparet et ex fine quem sibi proposuit Dominus in Ecclesia instituenda. Fuit enim ut genus

humanum restauraret et a via perditionis in quam gentes ingressae erant reduceret. Iamvero potestas civilis per se regitur tendentiis humanis; cum igitur ex peccato originali hae tendentiae sint depravatae, Dominus efficaciter non consuluisset correctioni generis humani si Ecclesiae regimen contulisset auctoritati civili, nisi prius sanasset subiectum potestatis civilis; sed non apparet id factum esse; imo ex Evangelio contrarium praedicitur, nempe reges et praesides Ecclesiae adversaturos. Ergo potestas ecclesiastica est distincta et independens a civili, et subiectum illius est distinctum et independens ab huius subiecto.

Scholion. **217**. Non modo interest cognoscere argumenta valida, sed et quae minus recte allata sunt; etenim ab his est abstinendum; nocemus enim causae veritatis si infirma argumenta afferimus; adversariis enim occasionem praebemus spernendi et cetera argumenta. Hinc examinemus argumentum quo nonnulli utuntur ad probandum Ecclesiam esse societatem independentem a civili et perfectam. Arguunt ex eo quod Ecclesia sit antecedens ipsi societati civili; Ecclesia enim Dei est coaeva generi humano; hinc et cum vita patriarchalis vigebat, obtinuit: absurdum autem est societatem quae praecedit pendere a subsequente. Ergo concludunt, Ecclesiam esse independentem a societate civili.

Sed hoc argumentum multipliciter peccat: 1° confundit Ecclesiam Dei cum Ecclesia Christi.

2° Supponit Ecclesiam Dei ante Christum fuisse societatem perfectam; quod est falsum; etenim ante Christum utique aderat synagoga, sed praeterea Ecclesia Dei complectebatur et alias personas, quia non aderat pro gentibus obligatio ingrediendi synagogam; imo

quaedam gentes quae in Pentateucho enumerantur, ut Ammonites et Moabites, Deut. XXIII. 3., excludebantur a synagoga, erant enim delendae; et tamen nemo excludebatur a salute aeterna, et proinde ab Ecclesia Dei; synagoga autem erat societas perfecta, sed eius natura erat sui generis; cum esset divina legislatio tum religiosa tum civilis apud hebraeos.

3° Ecclesia Dei extra hebraeos et generatim ante Moysen, nec erat societas iuridica, sed amicalis inter iustos, qui iuxta familias suas tempore Patriarcharum Deum colebant.

4° Falsum est principium, idest societatem antecedentem non posse pendere a subsequenti; etenim familia est antecedens et tempore et natura societati civili; et tamen hac instituta ab ea pendet, quia ad eam ordinatur ut minus perfectum ad magis perfectum in eodem genere.

Igitur dicendum est, argumentum valere si observemus Christum dedisse formam iuridicam Ecclesiae Dei, ideoque fecisse veram societatem exteriorem, obligatoriam et unam, quae antea erat societas quaedam indeterminata, generica, amicalis. Sed tunc hoc argumentum reincidit in aliquod antecedentium.

Quid autem si quis non admitteret factum divinum institutionis Ecclesiae? Tunc tantum ad hominem arguere possumus et ex principiis generalibus iuris naturae, ut suo loco videbimus.

ART. V.

DE PERFECTIONE IURIDICA ECCLESIAE EX POSITIVA VOLUNTATE DIVINI FUNDATORIS.

Propositio. — *Ecclesia Christi est societas iuridice perfecta ex voluntate sui divini Fundatoris.*

218. Haec demonstratio proprie fit a theologis dogmaticis, qui eam conficiunt argumentis tum generalibus tum specialibus; haec postrema distinctim ostendunt Christum Dominum contulisse Ecclesiae independentem potestatem legislativam, iudicialem et coactivam. Nobis sufficiat argumenta quaedam generalia in mentem revocare, ob rei praestantiam.

Probatur I. ex sacris Litteris: 1° testimonio Matth. XVI, 18, 19: « Tu es Petrus et super hanc petram aedi« ficabo Ecclesiam meam... et tibi dabo claves regni « coelorum. Et quodcumque ligaveris super terram erit « ligatum et in coelis, et quodcumque solveris super « terram erit solutum et in coelis ». Iamvero Ecclesia dicitur 1° fundata super Petrum; sed si potestas ecclesiastica esset dependens a civili, Ecclesia proprie esset fundata super Caesarem, imo super Caesares seu reges. 2° Non omne quod Petrus ligaret aut solveret in terris ligaretur et solveretur in coelis, sed quod prius Caesar vel princeps confirmasset. 3° Petrus autem ligat et solvit omnia; ergo non pendet a principibus; illud enim « quodcumque » saltem intelligendum est de iis quae ad vitam aeternam et scopum religiosum referuntur; secus sequeretur Petro datam esse potestatem etiam temporalem directam universalem, seu regiam, quod certe regalistae non admittunt.

219. 2° Item Matth. XVIII, 18. Dominus alloquens universos apostolos collegialiter, ait: « Amen dico vobis,

« quaecumque alligaveritis super terram erunt ligata « et in coelo et quaecumque solveritis super terram erunt soluta et in coelo ». Super quem textum duae superiores postremae observationes repeti possunt. Et notat Ioannes XXII. Constit. *Licet iuxta doctrinam* (Raynald. tom. V, p. 347, edit. Lucensis) eos quoque ligari qui sunt inviti; ideoque potestas Ecclesiae non est mere directiva sed obligans. Idem patet ex contextu; nam versiculo antecedenti 17, ait: « Si Eccle« siam non audierit sit tibi sicut ethnicus et publica« nus »; qui ergo Ecclesiam non audit, excluditur a regno Dei quod est in terra et quod ad coelum ducit, cum extra Ecclesiam salus non detur; est igitur sanctio maxima, nisi poenituerit.

220. 3° Item textus Matth. ult. 18-20: « Data est mihi « *omnis* potestas in coelo et in terra. Euntes ergo do« cete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris « et Filii et Spiritus Sancti, *docentes* eos servare omnia « quaecumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum « sum omnibus diebus usque ad consummationem sae« culi ». Mittuntur ergo apostoli cum plenitudine potestatis, et proinde independenter 1° ad praedicandum; 2° ad sacramenta administranda, quorum primum est baptisma; 3° ad disciplinam constituendam, nam docent modum servandi omnia quae Christus imperavit; et in his praestandis habent Dominum secum usque ad saeculi consummationem, idest tum ipsi tum ipsorum successores; et proinde Ecclesia est infallibilis in suis iuribus asserendis, idest in iis proponendis quae Dominus ei mandavit imperare populis. Igitur cum ad vitam aeternam ducat etiam disciplina, Ecclesia est in ea proponenda independens, cum agat ex plenitudine potestatis Christi ipsius.

221. Probatur II. ex traditione. Ad quaedam capita

reducimus ss. Patrum testimonia, quorum speciminis gratia unum vel alterum sub singulis capitibus afferimus. Notandum est ss. Patres non reiecisse civilem potestatem tantum cum contradicit iuri divino, ut et paterfamilias et quilibet alius eam reiiceret dicendo « oportet magis obedire Deo quam hominibus », sed reiecerunt quemcumque interventum ex defectu competentiae et ob independentiam Ecclesiae. Si autem Ecclesiae commissa esset tantum infallibilitas in docendo, seu potestas magisterii, et potestas ordinis idest sacramentorum, sed non potestas iurisdictionis, saltem independentis, non posset Ecclesiae simpliciter asseri plenitudo potestatis, et eius superioritas super reges, nec simpliciter repelli interventus civilis potestatis in re ecclesiastica. Iamvero haec ss. Patres statuunt.

222. Etenim 1. affirmant plenitudinem potestatis esse in ecclesiastico magistratu. S. Ignatius mart. epist. ad Trallenses, « Quid est aliud episcopus, quam is qui « omnem principatum ac potestatem in Ecclesia obti- « net (1) » ?

2º Verum imperium et civili praestantius esse in Ecclesia. S. Gregorius Naz. orat. 17. ad Theodos.: « Te « quoque imperator, imperio meo et throno lex chri- « stiana subiicit. Imperium enim et nos quoque epi- « scopi gerimus; addo etiam praestantius et perfectius; « nisi vero aequum est spiritum carni fascem submit- « tere, et coelestia terrenis cedere ». Iamvero si pote-

(1) Nota generatim in citationibus graecorum apud auctores exstare accidentales varietates, ob differentes versiones. Ita Emidius Ruggeri in suo opere *Storia de' Ss. Padri e dell' antica letteratura della Chiesa*, Firenze, 1876, vol. I. textum s. Ignatii ad Trullenses, sic vertit: « Episcopus omni principatu et potestate superior est ».

stas ecclesiastica esset dependens a civili, imperator non subiiceretur imperio vero et throno episcopali.

Idem s. Gregorius Naz. orat. 20. refert Modestum, praefectum praetorii sub Valente interrogasse s. Basilium: « Nos vero quid tandem tibi videmur? Nihil « sane, inquit Basilius, dum haec iubetis (idest in spi-« ritualibus);... vos quidem praefecti estis et quidem « illustres non inficias eo: minime tamen Deo prae-« stantiores: socios tamen vos habere mihi quidem am-« plum et honorificum fuerit... sed ut alios quosdam « qui nobis subiecti sunt ».

Item s. Isidorus pelusiota lib. 3. ep. 246. (edit. parisien. 1658): « Ex sacerdotio et regno rerum admini-« stratio conflata est; quamvis permagna utriusque dif-« ferentia sit. Illud enim veluti anima est, hoc velut « corpus; ad unum tamen et eumdem finem tendunt; « hoc est ad animae salutem. »

Item s. Ioannes Chrysostomus hom. 15. in 2[am] ad Cor. num. 3 et 4: « Duplex imperii genus est; alterum « cuius opera homines populis et urbibus imperant ac « civilem hanc vitam moderantur... At vero hic aliud « quoque imperii genus est, ac civili quidem imperio « sublimius. Quodnam igitur est hoc? Quod in Ecclesia « viget... hoc enim imperium tanto civili excellentius « quanto coelum terra, imo etiam praestantius. »

Item s. Gelasius papa ad imp. Anastasium scribens: « Duo sunt, imperator Auguste, quibus principaliter « mundus hic regitur, auctoritas sacra Pontificum et « regalis potestas, utraque principalis, suprema utraque, « neque in officio suo alteri obnoxia est. »

Idem s. Gelasius papa ep. 4. « Quod si dicunt: Impe-« rator hoc facit, hoc ipsum quibus canonibus, quibus « regulis est praeceptum?... Si quantum ad religionem « pertinet nonnisi Apostolicae Sedi iuxta canones de-

« betur summa iudicii totius. Si quantum ad saeculi « potestatem, illa a Pontificibus et praecipue a b. Petri « Vicario debet cognoscere, quae divina sunt, non ipsa « eadem iudicare. »

S. Ambrosius in sermone contra Auxentium de Basilicis non tradendis: « Quid honorificentius quam ut « Imperator filius Ecclesiae esse, dicatur?... Imperator « enim bonus intra Ecclesiam, non supra Ecclesiam « est. »

Et s. Augustinus: « Imperator est in Ecclesia, non « supra eam. »

Symmachus papa in apologia contra Anastasium imperatorem: « Conferamus honorem Imperatoris cum « honore Pontificis, inter quos tantum distat quantum « ille humanarum rerum curam gerit, iste divinarum. »

S. Fulgentius (apud Suarez, Defensio fidei catholicae, « lib. VI, cap. 1, n. 4): « Quantum pertinet ad huius « temporis vitam, in Ecclesia nemo Pontifice potior, « invenitur. »

S. Gregorius M. in Epistola inserta ante acta Synodi sextae: « Idcirco Ecclesiae praefecti sunt Pontifices a « Reipublicae negotiis abstinentes, ut Imperatores simi-« liter ab ecclesiasticis abstineant et quae sibi commissa « sunt, capessant. »

Et Stephanus VI imperatori Basilio scribit: « Accipe, « quaeso, benigna fronte quae sequuntur. Datum est « tibi curare ut iustitiam ministres subditis tuis, et leges « condas, ut terra marique militares copias disponas. « Haec est praecipua cura potentiae et principatus tui. « Gregis vero cura nobis commissa est tanto praestantior « quanto distant a coelo ea quae in terra sunt. »

3° Tradunt praeter ecclesiasticos magistratus, neminem aliquid posse in Ecclesia, etsi rex sit aut imperator. S. Ioannes Damascenus orat. I. de Imaginibus:

« Ne tentes imperator, ecclesiasticum statum dissolvere. « Ait enim Apostolus: quosdam quidem posuit Deus in « Ecclesia apostolos, quosdam autem prophetas, alios « vero evangelistas, alios autem pastores et doctores: « non autem dixit reges. »

Idem s. Io. Damascenus orat. 2. de Imaginibus: « Tibi « parebimus imperator, in his quae ad huius saeculi « negotia pertinent. Verum ad res Ecclesiae statuendas, « pastores habemus qui nobis verbum loquuntur, atque « instituta ecclesiastica tradiderunt. »

Eadem repetit s. Theodorus studita, referente Teocteristo in vita s. Nicetae cap. 5. apud Bolland. die 3. Aprilis: « Tibi quidem imperator civilis status et exer« citus commissus est; haec igitur cura. Ecclesiam autem « pastoribus et doctoribus, ut ait Apostolus, derelinque. « Hoc tibi ante omnia respondemus res ecclesiasticas ad « sacerdotes doctoresque pertinere; imperatori vero « exterarum curam propriam esse (1). » (Apud Baronium ad an. 814. n. 17 et 19).

4° Subesse Ecclesiae in iis quae ad eius finem assequendum pertinent, etiam supremos magistratus; et si contra egerint, iniuria agere. Ita Lucifer Calaritanus, qui antiquitus ut sanctus habebatur, lib. I. pro Athanasio ad Constantium imp. cuius indebitus interventus in re ecclesiastica notus est; animadvertit Lucifer forsitan imperatorem posse pro se invocare legem Deut. XVII. 8. 9. in qua praeter sacerdotes memoratur et iudex; hic iudex iuxta communem sententiam est ipse summus Sacerdos, cum de eo scriptum sit v. 12.: « Qui autem « superbierit, nolens obedire sacerdotis imperio qui eo « tempore ministrat Domino Deo tuo et decreto iudicis, « morietur homo ille et auferes malum de Israel. »

(1) V. Bolgeni, *Limiti dei due poteri, pag. 65.*

Tamen Lucifer ab hoc praescindit et arguit contra imperatorem in hypothesi etiam quod Moyses loquatur de iudice civili. Sunt autem verba Moysis: « Si difficile et « ambiguum apud te iudicium esse perspexeris... Surge « et ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus « tuus. Veniesque ad sacerdotes levitici generis et ad « iudicem qui fuerit illo tempore, quaeresque ab eis « qui indicabunt tibi iudicii veritatem etc. » Lucifer autem subdit : « Sed dicis isto in loco Deo devotissimus « Moyses quomodo sacerdotum fecit mentionem, sic et « iudicis. Proba te super nos factum iudicem, proba ad « hoc te constitutum imperatorem, ut nos armis tuis « ad omnem implendam voluntatem amici tui diaboli « perduceres. Cum probare non possis, quia praeceptum « sit tibi non solum non dominari episcopis, sed et ita « eorum obedire statutis, ut si subvertere eorum de« creta tentaveris, si fueris in superbia comprehensus, « morte mori iussus sis, quomodo dicere poteris iu« dicare te posse de episcopis quibus nisi obedieris, « iam quantum ad Deum, mortis poena fueris multa« tus? » Ut patet hic applicat textum veteris legis novae ex hypothesi et ex quadam analogia; sed excludit interventum imperialis auctoritatis non modo ratione abusus quia contradiceret in eo casu iuri divino, sed per se et simpliciter. Quae doctrina Luciferi Calaritani habet consentientes omnes Patres illius aetatis.

S. Athanasius ita eidem Lucifero rescripsit: « Acce« pimus epistolas et libros religiosissimae ac sanctissi« mae animae tuae, in quibus perspeximus imaginem « apostolicam... magisterium veritatis... doctrinam verae « fidei... traditionem integram patrum nostrorum, regu« lam rectam ordinis ecclesiastici... Videris esse tem« plum Salvatoris, qui in te habitans haec ipsa per se

« loquitur... Crede mihi Lucifer, non tu solus haec lo-
« cutus es, sed Spiritus Sanctus tecum. »

Idem Athanasius in hom. ad monachos citat textus eiusdem sententiae ss. Pontificum Liberii et Iulii et episcopi Hosii et aliorum. Vide Roskovany, *Monumenta catholica pro independentia potestatis ecclesiasticae*, vol. I. En celebris textus Hosii cordubensis episc. ex hist. arian. ad monachos s. Athanasii (edit. maurin. n. 44). « Quid tale a Constante (fratre Constantii) actum « est? aut quis ibi episcopus relegatus? aut quando « iudiciis ecclesiasticis interfuit? Desine, quaeso et me- « mineris te mortalem esse; reformida iudicii diem, « serva te in illam diem purum, nec te misceas eccle- « siasticis rebus, neque nobis in hoc genere praecipe; « sed potius eas a nobis disce. Tibi Deus imperium com- « misit, nobis quae sunt Ecclesiae concredidit; quemad- « modum qui tibi imperium subripit, contradicit ordi- « nationi divinae, ita et tu cave ne quae sunt Eccle- « siae ad te trahens magno crimini obnoxius fias. De te « scriptum est: quae sunt Caesaris Caesari; de nobis « quae sunt Dei Deo. Neque igitur fas est nobis impe- « rium in terris tenere, neque tu thimiamon et sacro- « rum potestatem habes. » Et num. 52. « Quandonam « Ecclesiae decretum ab imperatore accepit auctorita- « tem? » Ibidem vocat Constantium abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta.

Notandum passim Patres allegare verba Domini « red- « dite quae sunt Caesaris Caesari, quae sunt Dei Deo » ad defendendam independentiam utriusque potestatis.

Item s. Ambrosius in ep. 14. alias 33. alloquebatur Valentinianum imp. sic: « Allegatur imperatori licere « omnia, ipsius esse universa. Noli te gravare imperator « ut putes te in ea quae divina sunt imperiale ali- « quod ius habere; noli te extollere, sed si vis divi-

« nitus imperare, esto Deo subditus; scriptum est: Quae « Dei Deo, quae Caesaris Caesari. Ad imperatorem pa« latia pertinent, ad sacerdotem Ecclesiae; publicorum « tibi moenium ius commissum est, non sacrorum. »

S. Eusebius vercellensis et Lucifer ad imp. Constantium: « Non enim de re romana iudicium est, quo « tibi ut imperatori fides adhibeatur, sed de episcopis « agitur, et oportet in hoc iudicio pari iure cum reo « et accusatore agi. »

S. Hilarius (opp. tom. 2.) ad eumdem imp. Constantium: « Provideat ac decernat clementia tua, ut omnes « ubique iudices, quibus provinciarum administrationes « creditae sunt, ad quos sola cura et sollicitudo publi« corum negotiorum pertinere debet, a religiosa obser« vantia se abstineant, neque post hoc praesumant « atque usurpent, et putent se causas cognoscere cle« ricorum. »

Leontius episcopus ad eumdem imp. « Miror impe« rator quî fiat ut aliis curandis destinatus, alia tra« ctes? qui cum rei militari et reipublicae praesis, « episcopis ea praescribis quae ad solos episcopos per« tinent ».

Item Liberius papa pluribus et pluries ex s. Athanasio et Theodoreto, defendit libertatem iudicii ecclesiastici; (et nota agi non de causa dogmatica, sed de personali Athanasii, ideoque disciplinari).

Felix III. papa an. 492 ad imp. Zenonem: « Certum « est hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis « Dei agitur, iuxta ipsius constitutum regiam volun« tatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non « praeferre... » (Roskovany num. 21).

Gregorius II. ad Leonem Isaurum (an. 717 ad 731) in Bullario Rom. tom. I. « Quemadmodum Pontifex « introspiciendi in palatium potestatem non habet, ac

« dignitates regias deferendi, sic neque imperator in « Ecclesias introspiciendi et electiones in clero peragendi, neque consecrandi, etc. ».

223. Probatur III. ex facto perenni Ecclesiae. Etenim non modo traditio christiana semper vindicavit Ecclesiae suam independentiam doctrinaliter, sed multo magis practice factis, ut ex allatis testibus ss. Patrum colligi potest, et ex Ecclesiae definitionibus inferius afferendis, nec non ex universa ecclesiastica historia.

Etenim 1° Ecclesia non modo sese constituit contra praeceptum synagogae act. IV. et V. (quando apostoli dixerunt coram synedrio: oportet magis obedire Deo quam hominibus), quod praeceptum manifeste erat nullum, utpote contrarium divinae iussioni evangelium praedicandi, ut et veteres regalistae concedebant; sed insuper etiam in ordinanda disciplina, apostoli semper processerunt, numquam requirendo auctoritates hebraeorum; hinc et concilium act. XV. celebrarunt, et postea Paulus cum Sila v. 31. « perambulat Syriam et « Ciliciam, confirmans Ecclesias, praecipiens custodire « praecepta apostolorum et seniorum; » et tunc maxima pars christianorum adhuc ex iudaeis conversis resultabat.

Item act. XVI. 4. Paulus et Timotheus « cum pertran- « sirent civitates tradebant eis custodire dogmata quae « erant decreta ab apostolis et senioribus qui erant « Ierosolymae. »

2° Independenter a politica potestate, imo ea repugnante, apostoli fundaverunt et ordinaverunt Ecclesias in universo orbe romano.

3° Data pace Ecclesiae, ipsi imperatores agnoverunt Ecclesiae independentiam, de quo statim authenticas probationes afferemus.

4° Quod si aliqui imperatores, ut Constantius, Valens

et alii Constantinopolitani, sese immiscuerunt negotiis ecclesiasticis, a Patribus repulsi sunt, ut supra vidimus.

5° Idem praestitit Ecclesia cum imperatoribus occidentalibus, medio aevo, praesertim occasione investiturarum, nec non cum aliis regibus, et cum Henrico II. Angliae rege, et aevo moderno in praetensione regii placiti, usque ad nostra tempora, adeo ut Ecclesia numquam acquieverit cum imminuta est ipsius independentia, ut ex particulari examine singularum quaestionum, quae diversis aetatibus inter Ecclesiam et societatis civilis rectores exortae sunt, apparebit, cum eas singillatim evolvemus.

224. IV. Confirmatur thesis ex imperatorum christianorum confessione. 1° Constantinus Magnus imperator, cum episcopi ariani supplicem libellum eidem dedissent, ut refert Rufinus (saec. V.) Hist. eccl. lib. I. cap. 2. eisdem reposuit: « Deus vos constituit sacerdotes et « potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi, et « ideo nos a vobis recte iudicamur; vos autem non « potestis ab hominibus iudicari. Propter quod Dei solius « inter vos expectate iudicium, et vestra iurgia quae- « cumque sunt ad illud divinum reserventur examen. « Vos enim nobis a Deo dati estis Dii, et conveniens « non est ut homo iudicet Deos, sed ille solus de quo « scriptum est: Deus stetit in synagoga Deorum; in « medio autem Deus iudicat. »

Idem Constantinus ex Eusebio lib. 3. de Vita Constantini cap. I. in Conc. Nicaeno non prius assedit quam episcopi annuissent, et finito Concilio scripsit epistolam ad Alexandrinam Ecclesiam apud Socratem lib. I. cap. 9: « Quod tercentis placuit episcopis nihil aliud « existimandum est quam Dei sententia, praesertim cum « in tantorum virorum mentibus, insidens Spiritus San- « ctus divinam voluntatem aperuit. »

2° Valentinianus I. (an. 364-376) ut refert Sozomenus Hist. eccl. lib. 6. cap. 7. ad episcopos occidentis: « Mihi qui in sorte sum plebis fas non est talia curio-« sius inquirere; sacerdotes quibus ista curae sunt, « inter se ipsos, quocumque loco voluerint conveniant. » Ergo celebratio concilii est libera, et ibi negotia ecclesiastica pertractantur libere.

3° Theodosius M. (an. 379-395). leg. 3. cod. *de episcoporum iudiciis* vult episcopos iudicare de causis ecclesiasticis et quae contra facta fuerant ait: « Contra leges « non minus divinas quam humanas improba temeritate « commissa. »

4° Honorius (an. 395-408) epist. ad fratrem suum Arcadium orientis imp. vehementer eum reprehendit quod s. Ioannem Chrysost. in exilium egerit iudicio saeculari. « Cum si quid de causa religionis inter antistites « ageretur, episcopale oportuerit esse iudicium; ad illos « enim divinarum rerum interpretatio, ad nos religionis « spectat obsequium. »

5° Theodoricus rex, quamvis arianus, cum accusatus esset Symnachus papa et audisset in synodo romana 4ª sub eodem Symmacho habita, Papam non posse iudicari, voluit lex ecclesiastica observaretur et Symmachus iudicio non fieret obnoxius.

6° Iustinianus imp. Nov. VI. « Maxima quidem in « hominibus sunt dona Dei a suprema collata clementia, « sacerdotium videlicet et imperium; et illud quidem « divinis ministrans, hoc autem humanis praesidens ac « diligentiam exhibens; ex uno eodemque principio utra-« que procedentia exornant vitam. »

7° Basilius imp. in Syn. VIII, laicos alloquens ait. « Nullo modo vobis licet de ecclesiasticis causis sermo-« nem movere. Haec enim investigare Patriarcharum, « Pontificum et Sacerdotum est, qui regiminis officium

« sortiti sunt et coelestes adepti sunt claves; non no-
« strum, qui pasci debemus. » (Orat. Basil. imp. in Concil. VIII. act. X. apud Labb. tom. VIII. col. 1134). Idem Imperator eadem oratione act. X. « De nobis autem « laicis, tam qui in dignitatibus, quam qui absolute con- « versamini, quid amplius dicam non habeo, quam.... « quod qualiscumque religionis et sapientiae laicus exi- « stat, vel etiam si universa virtute interius polleat, « ovis vocari non desinet.... oportet nos cum timore et « fide sincera hos (Patres) adire et a facie eorum ve- « reri, cum sint ministri Domini omnipotentis et huius- « modi formam possideant. »

8° Inter reges medii aevi praestat invocare testimonium Ludovici VII. Galliarum regis qui de Friderico I. Aenobarbo reluctante potestati Ecclesiae (apud Baronium ad an. 1162 num. 10) ait: « An ignorat praedi- « ctus Imperator, quod D. N. I. C. cum esset in terris, « b. Petro et per eum universis successoribus eius oves « suas pascendas commisit? Nonne audivit in Evangelio « ab eodem Filio Dei eidem Principi Apostolorum esse « dictum: Simon diligis me? Pasce oves meas? Num- « quid sunt hic Francorum reges vel aliqui praelati « excepti? » Aiebat enim Imperator romanus ad se tantum spectare quae respiciebant Romanum Pontificem, et non ad ceteros Principes christianos.

225. Probatur V. Ecclesiasticis definitionibus. 1° Occurrit constitutio dogm. Io. XXII. X. Kal. Nov. an. 1327 quae incipit *Licet*, adversus errores Marsilii Patavini et Ioannis de Ianduno, quae legi potest apud Raynaldum, continuatorem Baronii ad an. 1327 num. 27 et apud Roskovany op. cit. vol. 1. In ea defenditur independentia Ecclesiae ab imperatoria seu civili potestate, et in specie potestas coactiva; et in verba Matt. XVII. « quaecumque alligaveritis » observat Pontifex ligari

et invitos; item s. Petrum morte plectisse Ananiam et Saphiram, et s. Paulum Elymam magum caecitate ad tempus, et Corinthium tradidisse Satanae etc.; et contraria doctrina Marsilii damnatur ut haeretica.

2° Item tradit pluribus articulis Bulla Coenae. Ita appellatur quoniam usque ad Clementem XIV (an. 1769) solebat publicari singulis annis feria quinta maioris hebdomadae, seu in Coena Domini. Card. Iosephus Hergenroether in suo opere germanico, in italicum verso, *Ecclesia et status christianus,* dissert. 4. p. 2. num. 9. ait tempore Urbani V (an. 1362-70) habuisse septem articulos, et decem sub Martino V (an. 1417); alias deinceps subiit modificationes; sed post Urbanum VIII (an. 1627) remansit substantialiter eadem. Eius vis considerabatur pendere ab annuali publicatione quoad partem disciplinarem; sed s. Pius V (an. 1568) ei dedit vim perpetuam. Post an. 1769 non amplius publicata est ad querelas cum principibus Ecclesiae infensis vitandas; sed pro eius valore dogmatico sufficit semel publicatam fuisse.

3° Omnia documenta quibus Summi Pontifices damnarunt facta civilis auctoritatis vindicantis sibi superioritatem in ecclesiasticis negotiis, praesertim damnationes regii placiti et *exequatur,* quibus mediis auctoritas laica asseruit suam superioritatem relate ad Ecclesiam; quae documenta in speciali disputatione de eodem regio placito erunt afferenda, et apud eumdem Roskovany collecta inveniuntur.

Pariter ex Syllabo notabiles sunt propositiones XIX. « Ecclesia non est vera perfectaque societas plane li- « bera, nec pollet suis propriis et constantibus iuribus « sibi a divino suo Fundatore collatis, sed civilis po- « testatis est definire quae sint Ecclesiae iura, ac limi- « tes inter quos eadem iura exercere queat; » in qua

proposit. Ecclesia dicitur plane libera ad iudicandam suam immunitatem a civili potestate.

Prop. XX. « Ecclesiastica potestas suam auctorita-« tem exercere non debet absque civilis gubernii ve-« nia et assensu. »

Prop. LIV. « Reges et Principes non solum ab Ec-« clesiae iurisdictione eximuntur, verum etiam in quae-« stionibus iurisdictionis dirimendis superiores sunt « Ecclesiae. »

Tandem in iure habemus plures canones, quos quilibet consulat in Decreto Gratiani, distinctione X, quorum praecipui summantur sic : 1us « Lex Imperatorum « ecclesiastica iura dissolvere non potest (Nicolai I). » 3us « In ecclesiasticis causis Regis voluntas Sacerdo-« tibus est postponenda (Felix III. papa) » 5us « Quae « sacerdotum sunt, regibus usurpare non licet (Nic. I. « ad Michaelem imp.) » 6us « Tribunalia regum sunt « sacerdotali potestati subiecta (S. Greg. Nazianz.) ».

Et celebris est canon XI., distinctione 96, Ioannis I: « Si imperator catholicus est, filius est non praesul « Ecclesiae; quod ad religionem competit, discere ei « convenit, non docere. »

OBIECTIONES ET DIFFICULTATES.

I. *Ex ratione.*

226. Arguunt praecipue ex ratione, moderni praesertim qui divinam revelationem negant, vel saltem ab ea praescindendum esse in materia iuridica defendunt.

I° Itaque dicunt: Ecclesiam esse societatem perfectam in ordine religioso, ideoque in eo independentem; sed non esse perfectam in ordine iuridico. Est enim perfecta in ordine suo et non in ordine alieno, prout

est iuridicus, qui lege naturae subest societati civili, quae una instituta est ad ius iudicio supremo dicendum, et cuique quod suum est tribuendum. Hinc Ecclesia libere dogma tradit, sacramenta et sacramentalia administrat, idoneam disciplinam ad fidelium sanctificationem instituit; salva tamen semper debita dependentia a potestate civili quoad ordinem iuridicum, et publicam tranquillitatem; imo nonnulli non erubescunt addere et quoad publicam moralitatem. Hanc dependentiam maiorem vel minorem adsignant pro diversa scriptorum indole. Pauci docuerunt et novas dogmaticas definitiones non esse propagandas si iudicio potestatis civilis exinde timenda sit turbatio tranquillitatis publicae; ex quo repetebant ius principum interveniendi in conciliis pro ipsis fidei iudiciis. Multo plures hanc dependentiam limitant ad leges et actus disciplinares, utpote qui sunt contingentes, ideoque salva fide possunt poni vel non. Omnes autem eam asserunt pro bonis et aliis iuribus temporalibus acquirendis, administrandis, alienandis; imo nonnulli ipsum ius acquirendi bona temporalia contendunt communicari Ecclesiae a societate civili, et hoc sensu negant Ecclesiam esse societatem iuridicam lege divina (1). Societatem autem civilem, iura civilia Ecclesiae communicare, quidam rigidiores dicunt intuitu tantum utilitatis temporalis quam ex Ecclesia capit, prout nempe inservit ad moralitatem et civilitatem promovendam. Alii autem etiam in utilitatem mere spiritualem ipsius Ecclesiae, ob iustam libertatem debitam civibus pro omni scopo honesto, dummodo componi possit cum publica utilitate temporali. Omnes pariter negant Eccle-

(1) Vide citatum opusculum meum, *Della natura di società giuridica e publica competente alla Chiesa*.

siae ius proprium inferendi poenas temporales, necnon tribuunt societati civili ius iudicandi de competentia iurisdictionis ecclesiasticae, et de legalitate seu canonicitate actuum eiusdem, saltem quoad effectus temporales quos importent; videndi ex. gr. an sententia depositionis clerici a suo beneficio fuerit lata iusto iudicio, id est servato ordine canonico a statu recognito, vel non, ad hoc ut saltem ei auferantur *temporalitates*, prout sunt fructus praebendae, vel ut aliud aequivalens ei adsignetur. Status enim non iudicat an lex Ecclesiae fuerit bene applicata, seu non ingreditur quaestionem meriti, ut aiunt, sed tantum videt 1° an lex Ecclesiae adversetur legi civili; 2° an in iudicio servatae sint solemnitates praescriptae; 3° in utroque casu, iuxta benigniores regalistas, limitat suam defensionem ad corrigendam tantummodo sententiam ecclesiasticam quoad effectus temporales. Quod de sententiis iudicialibus, dicatur et de actibus extraiudicialibus. Haec enim omnia spectant ad ordinem iuridicum, id est ad iustitiam circa materiam temporalem. Hanc temporalem materiam nonnulli ita ampliaverunt ut ad omnia fere extenderetur, cum considerarent honoris laesionem quae fluit ex sententia lata contra leges civiles aut non servato ordine canonico recognito a lege civili.

227. Praescindimus in praesenti a specialibus quaestionibus et nominatim a iure poenas temporales inferendi, de quo infra n. 277. et seqq., et difficultatem consideramus sub conceptu generico, subiectionis Ecclesiae quoad ordinem iuridicum, quae ita se habebat: Ecclesia est societas perfecta in ordine suo; atqui ordo Ecclesiae proprius est religiosus et non iuridicus, qui ad statum exclusive et iure naturae spectat. Ergo Ecclesia non est societas iuridice perfecta.

Resp. Ecclesiam esse societatem iuridice perfectam in ordine suo, idest in omnibus quae ad eius finem referuntur, concedo; in iis tantum quae sunt eiusdem naturae ac sit finis eius, nego. Atqui ordo Ecclesiae proprius est religiosus; distinguo, seu est ordo eorum omnium quae ad religionem referuntur, sive spiritualis naturae sint sive temporalis, concedo primam partem minoris; eorum tantum quae sunt eiusdem naturae spiritualis ac eius finis, nego 1^{am} partem minoris. Quoad secundam partem: ordo Ecclesiae proprius non est iuridicus, distinguo: non est iuridicus mere temporalis, concedo; non complectitur ut quid secundarii et ea iuridica temporalia quae connectuntur cum fine spirituali, nego.

228. Analogo modo distinguantur affines declarationes quae subiungebantur: ordo iuridicus spectat lege naturae exclusive ad statum, distinguo: ordo iuridicus mere temporalis, concedo; attingens supernaturalem religionem, nego. Et negatur consequens, id est Ecclesiam non esse societatem iuridice perfectam.

Ecclesia enim accepit a suo divino Fundatore plenam potestatem quoad ea omnia quae ad eius finem referuntur; iamvero cum Ecclesia constet ex hominibus et inter homines versetur, non modo spiritualibus indiget sed et temporalibus; hinc de eis quoque iure disponit potestate independenti; et per consequens talis eius potestas, utpote a Deo immediate procedens, est ab omnibus recognoscenda, etiam a statu civili. Et per hoc non laeditur competentia civilis. Societas enim civilis est instituta iure naturae pro consecutione temporalis felicitatis, ideoque administrat ea omnia quae referuntur ad finem temporalem, et praesertim moderatur et tuetur ordinem iuridicum ex titulis naturalibus procedentem. Sed Deus instituens societatem civi-

lem pro cura ordinis temporalis, non sibi abstulit potestatem hominem ordinandi quoque ad finem supernaturalem, et committendi curam talis finis auctoritati distinctae a civili, sicut fecit Ecclesiam instituendo. Ordo autem determinatus, resultat ex omnibus mediis quae ad determinatum finem consequendum adhibenda sunt; hinc cum pro humana societate, quamvis directa ad finem supernaturalem, necessaria sint media etiam sensibilia et materialia, sequitur ordinem spiritualem et supernaturalem complecti quoque media materialia et naturalia; hinc aliud est finis spiritualis, et aliud ordo spiritualis pro humana societate. Iamvero Ecclesiae concredita est cura finis et integri ordinis spiritualis, et societati civili commissa est cura finis et relativi ordinis tantum temporalis. Per consequens Ecclesia est independens in usu omnium mediorum, etiam temporalium; secus si disponeret iure proprio independenti tantum de mediis spiritualibus, non haberet plenam potestatem in ordine ad finem suum, et retardari posset vel impediri a societate civili. Igitur perfectio iuridica est Ecclesiae necessaria ut sit perfecta tamquam societas religiosa.

229. Ex his patet distinctionem a veteribus regalistis inductam inter disciplinam Ecclesiae internam et externam, quarum prima tantum iudicio ecclesiastico reservatur, secundam tribuendo competentiae civili, esse falsam; sub nomine enim disciplinae internae intelligebant rerum ecclesiasticarum ordinationem ad finem religiosum et intra religionis ambitum; et nomine disciplinae externae, ordinationem effectuum iuridicorum rerum ecclesiasticarum, vel etiam earumdem rerum ecclesiasticarum pro effectibus iuridicis; ideoque contra Christi Domini institutionem negabant comple-

tam et independentem Ecclesiae potestatem quoad ea omnia quae ad eius finem referuntur.

230. Obiic. II. Ordinare ea quae promovent publicam prosperitatem temporalem spectat ad auctoritatem civilem; sed res religiosa maxime promovet prosperitatem temporalem, ut infra n. 444. et seqq. probabitur. Ergo auctoritati civili spectabit saltem ordinare religionem prout refertur ad publicam temporalem prosperitatem. Hinc in statu naturae cum nulla alia esset religio nisi naturalis, et nulla publica auctoritas nisi civilis, haec rem universam religiosam publicam administrabat, id est curabat religionem et prout est in bonum civile, et prout religio est; prima dici potest cura religionis externa, altera interna. Instituta religione supernaturali, profecto cura interna ad sacerdotium spectat, sed directio exterior remanet principi.

Resp. Ad statum spectare ordinare ea quae promovent publicam prosperitatem temporalem si sint ordinis naturalis, concedo; supernaturalis, nego. Atqui religio christiana est supernaturalis; ergo eam ordinare non spectat ad societatem civilem.

Ratio distinctionis patet ex principio fundamentali n. 55, enuntiato, id est eum qui curat finem, disponere de mediis proportionatis, sed salvo ordine finium. Satis autem societas civilis consulet prosperitati temporali si rem religiosam a competenti religiosa auctoritate ordinatam proteget, contraria removendo et utilia procurando ut n. 174 dictum est.

231. Et notandum est, instituta religione supernaturali, non amplius subsistere religionem naturalem ut institutionem stantem per se, adeo ut eius ordinatio posset relinqui societati civili, concessa ordinatione religionis supernaturalis, ecclesiasticae auctoritati. Non enim duplex cultus publicus est Deo exhibendus, unus

naturalis et alter supernaturalis continens in se ut suum fundamentum et elevans ad scopum supernaturalem etiam cultum naturaliter Deo debitum. Hinc unice auctoritas ecclesiastica ordinat universam rem religiosam.

232. Obiic. III° Si per institutionem supernaturalis religionis, esset societati civili subtracta et ordinatio exterior rei religiosae, imminuta essent iura naturalia societatis civilis; sed imminutio iurium naturalium repugnat. Et insuper alienos faceret principes et magistratus ab amplectenda supernaturali religione; quod est inconveniens. Ergo videtur dicendum conservatam esse societati civili saltem politiam religiosam, seu ordinationem eius exteriorem.

Resp. Essent imminuta iura naturalia absoluta societatis civilis nego; hypothetica subdistinguo: cum detrimento ipsius societatis nego; cum utilitate concedo. Repugnat imminutio iurium naturalium absolutorum, transeat; hypotheticorum, subdistinguo: cum detrimento rei civilis concedo; cum utilitate nego.

Quoad secundam partem, imminutio iurium etiam hypotheticorum, principes ab acceptanda religione supernaturali alienos faceret, rationabiliter nego; irrationabiliter transeat. Et negatur consequens.

Media quaedam referuntur ad finem civilem directe et quaedam indirecte; directe quae immediate promovent bonum temporale; indirecte quae proxime promovent bonum spirituale et per consequens tantum, bonum temporale. Illa temporalia sunt, haec spiritualia. Iamvero ius proprium et absolutum societatis civilis, est ordinare ad suum finem media temporalia, non autem spiritualia; id ei competit tantum hypothetice, donec nempe versetur in statu mere naturali. Deus autem instituens ordinem supernaturalem, per hoc non mutat finem proximum societatis civilis, neque ei au-

fert ius disponendi de mediis directis, sed tantum eam collocat in meliori conditione, ex qua fit ut ei non amplius competat ordinatio rei religiosae, cui melius consulitur per potestatem supernaturalem, et sic religio fit efficacior et per consequens magis promovet ipsum bonum temporale. Hinc talis subtractio est tandem in utilitatem societatis civilis. Loco autem iuris hypothetici ordinandi rem religiosam naturalem, dat ei Deus officium protegendi religionem supernaturalem, de quo infra n. 409, quod ius ob excellentiam finis, valde nobilius est ac sit ipsa ordinatio exterior religionis naturalis; ordo enim supernaturalis excedit absque proportione ordinem mere naturalem, ideoque qui illi etiam secundario participat, praestantior est.

233. Ex his apparet et quid respondendum sit effato illi quod saepe auditur, *gratia non destruit naturam sed perficit.* Si enim perficit, aliqua addit et modificat, et proinde quaedam etiam imperfecta aufert. Iamvero iura, diversa sunt pro diversa conditione in qua quis est; hinc quoniam essentia est semper eadem et iura rigorose essentialia semper eadem sunt: sed cetera modificantur; ita et homo aut familia extra societatem, est independens; ideoque pollet pluribus (ex. gr. armata vi prosequendi ius suum), quae amittit inita societate; et tamen perfectior est status civilis quam solitarius. Iamvero quod religio esset tantum naturalis, sine ullo pontifice divinae institutionis, ac proinde quod curaretur ab hominibus, hinc quod et a principe posset curari, non erat naturae perfectio, sed imperfectio; igitur ad ea pertinet, quae a gratia seu ab ordine supernaturali modificari et auferri possunt.

234. Transmisimus autem quod asserebatur de repugnantia imminutionis iurium naturalium absolutorum, ne distinctiones nimis multiplicarentur. Etenim forma-

liter quidem iura naturalia absoluta nequeunt imminui; si enim mutarentur, iam non essent absoluta; possunt tamen imminui et immutari materialiter, per translationem de uno subiecto in aliud. Id in re nostra eveniret si ex parte institueretur theocratia, id est si Deus ipse sibi reservaret partem regiminis socialis, quod per vicarium a se designatum exerceret, reliquis minoribus relictis auctoritatibus humanitus institutis. Auctoritas a Deo immediate instituta esset formaliter pars civilis societatis, ideoque huius iura non essent mutata, quamvis pars eorumdem adempta esset auctoritatibus naturaliter ei praesidentibus. Etsi igitur poneretur religionis naturalis ordinationem pertinere ad ius absolutum societatis civilis, id non impediret quod committi posset immediate a Deo auctoritati supernaturaliter institutae; et tunc civilis potestas resideret in subiecto morali, resultante ex Pontifice et ex principe.

235. Obiic. IV . Si Ecclesia esset iuridice perfecta, sequeretur eius leges et ceteros actus iurisdictionis, non modo de se praeditos esse valore morali, sed etiam iuridico, absque consensu societatis civilis. Iamvero id enorme videtur. Confundit enim obligationem religiosam quae mere moralis est cum obligatione iuridica, et ordinem religiosum cum civili. Religiosa obligatio est mere moralis, quia natura sua hominem ligat Deo et non ceteris hominibus; hinc de officiis religiosis ratio redditur tantum Deo et non hominibus; et proinde Ecclesia suadeat viam coeli, eamque volentibus demonstret eosque pro viribus adiuvet, sed nulla imponi potest iuridica obligatio. Etenim societas civilis debet omnibus libertatem iuridicam in materia religiosa, quia libertas iuridico-religiosa est ius naturale et absolutum, et tyrannis est vim inferre conscientiae. Poterit tamen lex civilis sancire quaedam praecepta religiosa, sed in-

tuitu utilitatis civilis, non autem ut mere religiosa sunt; et tunc evaderent iuridica, sed vi legis civilis, a qua tantum potest emanare quod vim civilem habeat, sicut a potestate religiosa necesse est derivet quod importet obligationem religiosam.

236. Difficultas multa continet, quae per partes examinamus. Primo dicebatur quod si Ecclesia esset societas iuridice perfecta, sequeretur eius leges non modo vim moralem sed etiam iuridicam habere, quod pluribus de causis videtur inconveniens.

Iamvero ad omnes aequivocationes auferendas, primo in mentem revocandum est quod num. 12. exposuimus, quid nempe veniat nomine obligationis iuridicae et mere moralis.

Mere moralis est obligatio quae conscientiam quidem ligat et nos obligat Deo, sed ex ipsa rei natura urgeri nequit in foro humano, quia nos non obligat hominibus, et nullus iuris titulus in eis est ad nos compellendos.

E contra obligatio iuridica est, cum nos devincit in foro quoque externo ceteris hominibus, qui iuris titulum habent ad exigendum implementum nostrae obligationis et ad puniendam eiusdem violationem.

Sed quod ceteris ex iustitia debemus, aut debemus tamquam hominibus simpliciter, vel tamquam civibus, vel tamquam christianis; quaedam enim ceteris debemus vi legis naturae tamquam membris societatis universalis sub summo legislatore Deo; quaedam e contra debemus vi legis et societatis civilis, et quaedam vi legis et societatis supernaturalis.

Forum semper externum est, et obligatio semper iuridica, quia nos devincit hominibus et ab eis iuste urgeri potest; non tamen semper civilis est. Hinc male confunditur obligatio iuridica cum obligatione civili;

omnis enim obligatio civilis iuridica est, sed non vice versa. Et sane, iustitia viget inter homines et extra societatem civilem, et iustitia viget et in societate mere religiosa, ut infra dicetur.

Modo comparemus ius naturae cum societate civili. Hac instituta, nequeunt amplius singuli iudicio suo coactive prosequi ius suum, etsi eis competat ex titulo naturali, sed administratio iustitiae non modo derivantis ex titulo civili sed ex titulo quoque naturali, reservatur ipsi societati. Hinc si forte ius nostrum naturale nequeamus ostendere in foro civili, fit in foro externo inefficax, ideoque de facto et per accidens amittit vim iuridicam (coactivam) retenta tantum vi morali. Ex hac accidentali inefficacia, quidam occasionem sumpserunt confundendi quod est iuridicum et quod est civile.

237. Videamus secundo de societate religiosa, 1° an in ea sint officia quaedam iuridica; 2° de huiusmodi officiis relate ad societatem et ad ius civile.

Etiam in Ecclesia non sunt iuridica omnia officia, lege sive divina sive ecclesiastica proposita; quaedam enim afficiunt tantum forum internum; huiusmodi sunt quae quamvis externa, directe tamen praescribuntur pro individuali sanctificatione, ut de ieiuniis et abstinentiis; haec ad forum externum trahuntur tunc tantum quando ob scandalum perturbant ordinem socialem.

Alia e contra in foro externo iuridica sunt; quaedam lege naturae, tum absoluta tum hypotetica, et quaedam lege divina positiva.

Et I. lege naturae absoluta, saltem officia negativa erga Deum iuridica sunt; quae enim iniuriam Deo exterius irrogant, offendunt publicum sensum moralem et religiosum; hinc ipsam naturalem hominum socie-

tatem, cum ei subtrahant fundamentum omnis moralitatis, ut n. 452 et seqq. demonstrabitur.

Multo igitur magis haec offendunt societatem religiosam, cui directe adversantur; cumque sint officia naturae absoluta, ab omnibus quorum interest eorumdem violatio coerceri potest; ergo et a societate religiosa cuius maxime intersunt.

II. Quaedam autem iuridica sunt ex lege naturae hypothetica, id est posita legitima institutione societatis religiosae. Etenim etiamsi supponeretur extare iuridicam libertatem recedendi a religione revelata et ab Ecclesia, tamen semper extaret iuridicum officium, eius bona et munera non usurpandi, neque molestiam inferendi eis qui in Ecclesia perseverare vellent. Id enim obtineret etsi ageretur de societate religiosa mere naturali, cum respondeat iuribus intrinsecis cuilibet licitae societati, et naturali singulorum honestae libertati. Et id quidem neque negari solet ab adversariis; tantummodo huius rei iudicium vindicant auctoritati civili, potiusquam ecclesiasticae. Verum cum demonstraverimus hanc esse independentem in omnibus quae ad eius finem referuntur, concessa existentia iuris, sequitur illud non subiici iudicio civili, sed ecclesiastico.

III. Ipsa socialis perseverantia in professione et exercitio revelatae religionis et communionis ecclesiasticae semel susceptae est iuridice obligatoria, ex positiva Dei lege. Etenim Deo omnia officia ex iustitia debemus; et hoc sensu dicuntur coram eo iuridica. Potest autem Deus vicariam sui potestatem alteri concedere, ad hoc ut curet observantiam officiorum quibus erga Deum ipsum tenemur. Et tunc titulo iuridico, homo a Deo delegatus, compellit ceteros ad ea officia adimplenda, quae de cetero coram hominibus mere moralia essent.

Iamvero Ecclesia est quae pro filiis suis locum Dei

tenet et ab eo potestatem accepit curandi ipsorum salutem. Hinc cum potestate dirigit ipsorum moralem conscientiam in foro tum interno, tum externo, pro diversa actuum natura. Hinc quae in Ecclesia referuntur ad forum externum, debita fiunt non modo coram Deo, sed et coram ipsa Ecclesia; seu iuridica evadunt in ipso foro externo.

238. Posita existentia officiorum quae in foro externo Ecclesiae iuridica sunt, videamus 2 quid de huiusmodi officiis in foro civili, an nempe in eo quoque ut iuridica haberi debeant.

Et id indubium est de officiis religiosis negativis, cum absoluta lege naturae imponantur; item dicendum de iis quae ad possessionem bonorum et aliorum temporalium iurium ecclesiasticae societatis referuntur. Et haec quidem et ab adversariis solent admitti, etsi de iisdem iudicium male reservent ipsi societati civili, ut supra diximus.

Quod autem attinet ad ipsos actus positivos religiosos, dicendum est eos a societate civili habendos esse prout sunt. Sunt autem iuridici coram Ecclesia et non directe coram societate civili, quia illi et non huic debiti sunt; ergo societas civilis debet eos habere ut iuridicos coram ipsa Ecclesia; hinc ad petitionem eiusdem Ecclesiae urgebit, sicut urget iura privatorum qui sibi consulere valent, ad ipsorum petitionem tantum. Differentia tamen in eo erit, quod societas civilis, petitionem privatorum suscipit ut sibi subditorum, et de eius iustitia videt; e contra petitionem Ecclesiae suscipere debet ut sibi superioris, ideoque ministerialiter ei inservire, et non iudicare de eius iustitia sed eam praesumere, ut dicetur infra.

239. Sed obiiciebant esse contra libertatem iuridicam

conscientiae, quam status debet omnibus, urgere obligationes positivas religiosas ad petitionem Ecclesiae.

Respondetur libertatem conscientiae iuridicam in eo consistere quod quis non compellatur ad eam religionem profitendam ad quam officio iuridico non adstringitur; non autem consistit in eo ut impune valeat recedere a religione erga quam officio iuridico obligatur. Atqui ex hypothesi de eo agimus qui iam officio iuridico erga religionem catholicam teneatur. Ergo nullo modo violatur eius libertas iuridica, si habeatur ut iuridice ligatus ad huius religionis professionem.

240. Ex his quoque apparet non confundi officia religiosa cum officiis civilibus; officia enim religiosa non sunt hoc ipso civilia, etsi sint iuridica coram Ecclesia; quae valet invocare ministerium civile ad ea urgenda, si ipsa expediens iudicaverit.

241. Obiic. V°. Si Ecclesia esset societas iuridice perfecta, haberetur, ut aiebat Febronius, status in statu; id est haberetur duplex suprema potestas in eodem territorio et erga eosdem subditos; atqui id repugnat. Nam una potestas limitaret alteram, ideoque neutra esset independens.

Resp. haberetur status in statu eiusdem naturae, nego; diversae, concedo; item haberetur duplex suprema potestas eiusdem ordinis, nego; diversi, concedo; et contradistincta minori negatur consequens. Repugnat enim duplex suprema potestas in eodem territorio et super eosdem subditos, in eadem materia et in eodem ordine, sed non in diversa materia et ordine; tunc enim unaquaeque conservat suam relativam independentiam. Iamvero Ecclesia et status non sunt in eodem ordine, sed in diverso, id est Ecclesia habet ut suum, ordinem spiritualem, et status ordinem temporalem.

242. Obiic. VI°. Independentiam quoque in diverso

ordine repugnare; nam cum subditi sint iidem, haberi potest conflictus inter utramque potestatem, et subditi nescirent cui obedire

Resp. 1° indirecte. Si argumentum allatum aliquid valeret, ostenderet societati civili negandam esse naturam societatis perfectae et independentis; etenim si una tantum esse potest societas perfecta, profecto talis potius dicenda erit quae curat finem ultimum aeternum, quam quae finem contingentem et temporalem.

Resp. 2° directe: haberi potest conflictus per se nego; per accidens subdist. et adest norma iuridica illum dirimendi conc.; secus nego.

Et I. notandum est conflictum haberi posse vel per se, seu attento fine et natura societatis, ita ut finis unius excludat finem alterius, vel materia unius seu obiectum, excludat ordinationem duarum societatum, ideoque semper adsit conflictus; vel haberi potest per accidens, id est ex contingenti aliquo adiuncto; et tunc non est semper, sed tantum aliquando et quidem partialiter quoad aliqua obiecta et actus aliquos. Iamvero posita independentia Ecclesiae et status civilis, non sequitur conflictus per se; non enim est repugnantia inter finem utriusque; neque materia temporalis capax est tantum legislationis ecclesiasticae vel civilis; imo per se adest convenientia; etenim Deus qui Ecclesiam instituit pro felicitate aeterna, instituit quoque civilem societatem pro temporali; bona autem temporalia non sunt per se mala ut volebant Manichaei, sed vidit Deus cuncta quae fecerat esse valde bona; tantum attendendum est, ut ait s. Gregorius papa, ut sic transeamus per bona temporalia ut non amittamus aeterna. Igitur conflictus non est per se, sed per accidens; hinc non semper, sed tantum aliquando; et partialiter, pro societate.

243. Est autem per accidens I. aliquando ex vitio

hominum, ex. gr. quia inordinate appetunt temporalia; et tunc sequitur tantum corrigendum esse quod inordinatum est; et praesertim notandum conflictum hunc oriri potius ex vitio magistratuum civilium quam ecclesiasticorum, quia, ut aiebat s. Ambrosius (Epist. ad sororem), « cupidiores sunt imperatores sacerdotio, « quam sacerdotes imperio ». Quod si aliquando esset ex vitio magistratus ecclesiastici, ex. gr. episcopi, tunc non est imputandum institutioni, seu Ecclesiae, sed personae.

II. Aliquando est citra culpam hominum si quae temporalia de cetero honesta opponantur, ex speciali adiuncto, bono spirituali; sed id nihil aliud probat quam quod temporalia non constituunt finem ultimum, aut proximum necessarium (ut gratia sanctificans), sed contingentem et proinde ordinandum, et ut plurimum ordinabilem ad vitam aeternam, sed non semper, quo in casu ab eo abstinendum est. Sed id non fit ex ipsa rei natura, cum ex hypothesi agamus de re per se honesta, sed per accidens, ut in re contingenti; neque semper fit, imo neque frequenter, quia quae sunt per accidens raro fiunt. Imo pro societate, fit tantum partialiter; e contra pro indivuo aliquando fit totaliter, cum ex. gr. ad succurrendum in spiritualibus proximo, puta ad infantem baptizandum, vita est amittenda; sed nunquam fit ut societas debeat suae existentiae sacrificium pati, verum ab aliquibus tantum bonis prosequendis aut conservandis abstinere.

244. Concedimus vero, conflictum qui esset per se, inter duas societates aliquid prae se ferre in ordine morali et iuridico inordinatum; etenim lex moralis approbaret duas societates inconciliabiles, ideoque sibi contradiceret. Sed conflictus per accidens, eo quod ex causa accidentali et contingenti oritur, non excludit

existentiam iuridicam duarum societatum independentium, sed tantum importat necessitatem conciliandi existentiam utriusque, aliquo temperamento, seu aliqua rationali norma.

Iamvero vel societates sunt ratione finis pares vel impares; si impares, id est una tendens ad finem superioris ordinis, altera inferioris, norma est hanc cedere primae; hinc societas civilis cedat Ecclesiae; si pares, ut duae nationes, tunc vel dividant bonum ad quod ambae per se ius habent, si est divisibile, vel statuatur compensatio; quod si impossibile fuerit, ad sortes recurrendum esset; hinc bellum ex utraque parte per se iustum numquam adest. Bellum enim quamvis vocetur ultima ratio regum, tamen non est ratio; etenim consistit in vi physica, et absurdum est vim physicam esse medium iuridicum seu rationale resolvendi conflictum iurium seu rationum. Vis physica rationabiliter adhibetur tantum ad executionem eius quod ratio dictat, cum impedimentum aliquod opponitur.

245. Obiicitur VII°. Societas perfecta oportet habeat plenam iurisdictionem, quae importat proprium territorium; nemo enim in alieno territorio potest liberam exercere potestatem, sed tantum domino permittente et ab eo dependenter. Atqui Ecclesia caret territorio; est enim principis. Ergo Ecclesia non est societas perfecta.

Respondeo negando Ecclesiam carere territorio; agitur enim de iure explicandi auctoritatem suam in aliquo territorio, non autem de dominio civili aut politico. Etenim ius relate ad territorium, vel est utendi, fruendi de eius utilitate atque de eodem disponendi excludendo ceteros relate ad eamdem utilitatem, et tunc est dominium privatum, seu proprietatis; vel est ius exercendi in eo iurisdictionem, et tunc vel respicit iurisdictionem

civilem, vel ecclesiasticam; si 1um habetur dominium politicum; si 2um dici posset haberi dominium religiosum vel ecclesiasticum huius territorii.

Iamvero sicut necesse non est eum qui gaudet dominio privato, polleat dominio politico, ita necesse non est ut qui pollet politico, gaudeat et ecclesiastico. Quod si ius Ecclesiae exercendi suam missionem in territorio aliquo, non placeat appellare dominium religiosum, dicatur ius servitutis activae, vel quocumque alio nomine designetur, dummodo res conservetur.

Fundamentum difficultatis oritur ex falso supposito ius in aliquo territorio esse indivisibile, adeo ut qui dominus est, talis sit quovis sub respectu; quod non est verum; etenim ius in territorio oritur ex titulo illud conferente; sed titulus potest conferre dominium privatum, quin conferat politicum, et politicum quin conferat ecclesiasticum. Hinc dominium unius est ius exclusivum aliorum, sed in eodem ordine, id est dominium privatum Caii excludit dominium privatum Sempronii, sed non excludit politicum regis; ita et dominium politicum regis non excludit dominium seu ius religiosum Pontificis. Hinc falsa sententia protestantium: « cuius est regio, illius est et religio ».

Iamvero Ecclesia accepit a suo divino Fundatore, Matt. ult., missionem in universam terram ex plenitudine potestatis Christi; « data est mihi *omnis* potestas in coelo et in terra; euntes ergo docete *omnes* gentes, etc. » Neque est contradictio cum dominio regis, quia hoc respicit dominium politicum; igitur utraque iurisdictio, ecclesiastica et civilis, potest exerceri in eodem territorio.

246. Ex hoc apparet quam falsa sit et sententia eorum qui auctoritatem summi Pontificis dicunt *extraneam* ut invidiam et diffidentiam principum excitent;

etenim auctoritas summi Pontificis est immediata et universalis; hinc s. Bernardus scribens ad Eugenium III. lib. 3. de consid. cap. I. ait: « Orbe exeundum est ei, qui forte volet explorare, quae non ad tuam pertinent curam. » Hinc a sancto Officio schismatica et haeretica declarata est sub Innocentio X. propositio asserens constitutiones pontificias extra eius dominium temporale promulgatas, in alieno territorio legem ferre; quam propositionem iterum reprobavit Clemens XI. constit. *Accepimus*, diei 11 Ian. 1715.

247. Obiic. VIII°. Societas independens pollet iuribus maiestaticis; atqui Ecclesia eis caret, sed tantum eis pollet societas civilis. Ergo Ecclesia non est societas independens.

Resp. si nomine iurium maiestaticorum indicetur suprema potestas, id est legislativa, iudiciaria et coactiva ordinis civilis, Ecclesiae non competit; sed si intelligitur, ut intelligendum est cum de re ecclesiastica agitur, potestas suprema independens legislativa, iudicialis et coactiva ordinis ecclesiastici, iura maiestatica Ecclesiae competunt, quamvis hoc nomen soleat adhiberi ad civilis potestatis iura indicanda. Quod autem Ecclesiae competat suprema potestas in ordine suo independens obligandi per leges, iudicandi et puniendi non modo per poenitentias sed coactive, subditos suos, demonstravimus in thesi.

248. Obiic. IX°. Ecclesiam esse in republica; sed pars oportet suo toto subordinetur tamquam maiori. Ergo Ecclesia pendet a statu.

Resp. dist. mai. Ecclesia est in republica formaliter, negamus, materialiter sub., si sermo sit de singulis fidelibus aut de Ecclesiis particularibus conc., de ipsa Ecclesia universali iterum subd., si inspiciantur respu-

blicae in concreto nego; in abstracto et in communi transeat.

Quoad minorem, dist., suo toto subordinari debet pars formalis conc., materialis nego et nego consequens,

Formaliter esse in aliqua societate significat esse partem homogeneam eiusdem, id est ratione finis proximi; materialiter autem esse in alia significat contineri in membris et territorio alterius. Iamvero Ecclesia non est pars formalis reipublicae, cum eius finis sit distinctus et superior, utpote spiritualis et supernaturalis.

249. Materialiter autem possumus transmittere cum non officiat thesi nostrae. Tamen etsi tempore societas civilis praecedat Ecclesiae, ideoque haec in illa materialiter recipiatur, in Dei mente prius intenditur Ecclesia quae curat bonum spirituale et dein respublica; hinc haec veluti in illa recipitur. Deinde Ecclesia cum sit catholica, excedit quascumque societates civiles distributive sumptas; et quoniam in concreto iuridice non existit societas civilis in genere, sed singulae societates civiles, hinc Ecclesia est materialiter maior singulis; collective autem essent aequales quoad territorium et etiam quoad membra quando Ecclesia obtinebit plenam suam evolutionem et fiet unus pastor et unum ovile.

250. Quod si non consideremus societatem civilem in genere, sed status nunc existentes, etiam falsum est Ecclesiam materialiter esse in republica; etenim tantum singuli homines prius recipiuntur in republica et deinde per baptisma fiunt christiani; sed ipsae societates civiles hodiernae efformatae sunt in Ecclesiae sinu, cum eis praeexistat et veluti sint totidem eius familiae quas genuit et suscepit.

251. Obiic. X°. Ecclesia est societas spiritualis sed societas spiritualis mediis tantummodo spiritualibus

utatur oportet; etenim necesse est media sint fini proportionata. Sed societas utens tantum mediis spiritualibus dici nequit perfecta. Ergo Ecclesia non est societas perfecta.

Resp. Ecclesiam esse societatem spiritualem ratione finis, sed non ratione sociorum; hinc neque mediorum, cum haec oporteat sint proportionata fini assequendo, attenta natura subiecti a quo adhibenda sunt; igitur si a societate hominum adhibenda sunt, oportet sint sensibilia; nam et sensibilis est homo, et homines tantum sensibiliter inter se valent communicare, ideoque socialis auctoritas uti potest tantum mediis sensibilibus, quae tamen tendunt ad effectum spiritualem. Cum autem Ecclesia sit non modo societas tendens ad finem spiritualem, sed etiam supernaturalem, oportet haec media et supernaturalem efficaciam habeant, idest gratiam sanctificantem producendi, quae efficacia profecto invisibilis est; media proinde oportet sint sensibilia seu visibilia ut ab Ecclesia valeant ministrari, et insuper habeant efficaciam invisibilem, ut gratiam producant; et hac ex causa unice a Deo dari possunt, cum ipse unus possit tribuere efficaciam supernaturalem rebus sensibilibus, ut habemus in sacramentis.

252. Obiic. XI°. Finis Eccleiae est salus aeterna; sed salus aeterna tantum libere obtineri potest. Ergo Ecclesia nequit cogere fideles. Sed societas perfecta habet ius cogendi suos. Ergo Ecclesia non est societas perfecta. Addit Mamiani, *Teoria della Religione e dello Stato*, (Firenze, Le Monnier, 1868) pag. 51, coactionem non religionem generare, sed religionis simulacrum, ideoque inutilem esse, noxiam et inhonestam. Ei concinunt Castagnola Stephanus, *Delle relazioni giuridiche della Chiesa e dello Stato;* Cadorna Carolus, *La conciliazione-transazione,* et ceteri neotherici passim.

Resp. libertatem quae servanda est in prosecutione finis spiritualis ex catholica doctrina duplici in casu considerari, 1° ad merendum; est enim necessaria ut actus sit meritorius; 2° ut quis adultus fidem amplectatur et Ecclesiae adscribatur. Iamvero neutro sub respectu opponitur iis quae diximus de potestate Ecclesiae etiam coactiva in suos; etenim ideo quia est in suos, non respicit conversionem infidelium, qui nequeunt cogi ad baptisma, neque puniri si ad illud non veniant. Sed nos agimus de fidelibus; iamvero his necessaria est libertas ad merendum; verum id non excludit ius Ecclesiae tum eos obligandi per leges, praecepta et sententias, tum puniendi; lex enim datur personae physice liberae, sed quae per legem amittit libertatem moralem: poena autem fertur in eos qui libertate abusi sunt. Poena vero movet voluntatem ut libere bonum faciat, sive antecedenter eam deterrendo ne a bono propositio discedat et legem infringat; sive consequenter ad delictum, ut eius libere et interne poeniteat Deoque et societati satisfaciat, ut eius officium est; ergo non cogit, sed plus vel minus efficaciter voluntatem movet ut libere bonum operetur. Libertas enim ad meritum requisita, est libertas indifferentiae, quae nequit auferri quacumque externa coactione; haec tantum voluntatem deterret, sed non cogit; sed deterrere voluntatem a malo non est laedere eius dignitatem; secus Deus qui proponit poenam aeternam, maxime laederet humanam dignitatem et libertatem. Et sane laesio est, cum contra ordinem naturae ad aliquid inclinamus, non autem cum conformiter naturae; tunc enim curamus ut persona servet suam dignitatem, et ne abutatur libertate physica contra libertatem moralem, eius limites violando. Hinc de se, coactio non

tendit ad hypocrisim generandam, sed potius ad virtutem promovendam.

253. Deinde notandum est poenas praesertim temporales plus proponi ad iniurias contra religionem propulsandas, ideoque ad actus irreligiosos impediendos, quam ad procurandam positionem actuum religiosorum. Quod si aliquando timore poenae, quis ponat actum externum absque necessariis internis dispositionibus, et sic peccet, forsitan etiam graviter, erit ex mero abusu peccatoris et praeter intentionem societatis, quae intuitu boni publici, permissive se habet quoad peccatum individui. Et proinde propositae difficultati respondetur in forma: Finis Ecclesiae est salus aeterna tum individui tum societatis conc.. individui tantum nego. Salus aeterna tantum libere obtineri potest, dist. id est oportet operari cum libertate indifferentiae conc., absque ullo motivo extrinseco nego. Iamvero Ecclesia per poenae comminationem non aufert libertatem indifferentiae, sed tantum voluntatem roborat contra pravas inclinationes, ideoque potius eam adiuvat ut muneri suo satisfaciat.

254. Ex his apparet potestatem coactivam non opponi non modo charitati erga societatem ecclesiasticam sed neque erga individuum, cum Ecclesia, quantum de se est, delinquentem puniat ut eum salvet, iuxta quod de incestuoso corinthio aiebat s. Paulus « ut spiritus « salvus sit in die D. N. I. C. » Id bene explicat s. Augustinus pluries, ut epist. 85: « An non pertinet ad di« ligentiam pastoralem etiam illas oves, quae non vio« lenter ereptae, sed blande leniterque seductae a grege « aberraverint, si resistere voluerint, flagellorum ter« roribus, vel etiam doloribus revocare? » Et in op. contra Parmen. lib. III. cap. III. n. 3. alludens ad virgam nominatam ab Apostolo (I. Cor. IV. v. ult.): « Num-

« quid tamen et virga sine charitate est, quia ita con-
« texuit (s. Paulus): In virga veniam ad vos an in cha-
« ritate? Sed quod sequitur *et spiritu mansuetudinis*,
« admonet intelligi, quia et virga charitatem habet.
« Sed alia est charitas severitatis, alia charitas man-
« suetudinis; una quidem charitas est, sed diversa in
« diversis operatur. » S. Paulus autem nominans virgam videtur alludere ad Prov. XIII. 24: « Qui parcit
« virgae, odit filium suum; qui autem diligit illum, in-
« stanter erudit; » et Prov. XXIII. 13: « Noli subtra-
« here a puero disciplinam, si enim percusseris eum
« virga, non morietur; tu virga percuties eum, et ani-
« mam eius de inferno liberabis. » Et epist. 143 ad Vincentium, idem s. Augustinus loquens de legibus imperialibus contra Donatistas ait: « Legum terror ita pro-
« fuit ut multi dicant: Gratias Domino qui vincula no-
« stra disrupit. »

2° *Obiiciunt ex sacra Scriptura.*

255. I. Ex Evangelio s. Lucae XX. 25. 26, apparet ipsum Dominum adsignasse Ecclesiae media tantum suasiva: « Reges gentium dominantur eorum et qui po-
« testatem habent inter eos benefici vocantur; vos au-
« tem non sic; sed qui maior est, fiat sicut minor, et
« qui praecessor est, sicut ministrator. Nam quis ma-
« ior est, qui recumbit an qui ministrat? Ego autem
« in medio vestro sum, sicut qui ministrat. »

Resp. Dominum voluisse insinuare apostolis zelum gloriae Dei et salutis proximorum, quae unice intendere debent in suo ministerio, non autem elationem aut suam utilitatem, sicut reges, et quidem gentium seu infideles; et proinde ab apostolis non excludit ius supremum et independens regendi fideles etiam coa-

ctive, sed indicat scopum et modum potestatis exercendae; secus contradiceret aliis locis in quibus potestatem plenam dat apostolis, ut Matt. XVI. XVIII. et aliis citatis in thesi. Hinc et exemplum suum adducit, qui cum esset Dominus et Magister, pollens plenitudine potestatis in coelo et in terra, tamen stabat inter eos ut qui ministrat recumbentibus, seu ut servus.

256. Obiect. II. ex Matt. x. 14. Dominus reservat sibi iudicium eorum qui Ecclesiae adversantur, nec ab Ecclesia vult eos puniri; ait enim: « Quicumque non « receperit vos neque audierit sermones vestros, exeun- « tes foras de domo vel civitate excutite pulverem de « pedibus vestris. Amen dico vobis, tolerabilius erit « terrae Sodomorum et Gomorrhaeorum in die iudicii « quam illi civitati ».

Respondemus hic agi de infidelibus qui non adhuc christianam fidem susceperunt, ideoque Ecclesiae potestati subiecti non sunt, iuxta id quod ait Apostolus I. Cor. v. 12. 13.: « Quid enim mihi est de iis qui fo- « ris sunt iudicare? Nonne de iis qui intus sunt vos « iudicatis? Nam eos qui foris sunt, Dominus iudica- « bit. Auferte malum ex vobis ipsis ». Iamvero Dominus loco obiecto s. Matthaei loquitur de iis qui Evangelium respuebant, ideoque foris erant.

257. Obiiciunt III. ex s. Paulo qui II. ad Tim. IV. 45. ait: « Nemo militans Deo implicat se negotiis saecu- « laribus, ut ei placeat cui se probavit. Nam et qui « certat in agone non coronabitur nisi legitime certa- « verit ». Ergo Ecclesia adhibens media saecularia seu temporalia non legitime certat. Sed societas perfecta adhibet media saecularia. Ergo Ecclesia non est societas perfecta.

Resp. eum qui militat Deo sese non immiscere negotiis saecularibus quoad scopum conc., quoad mate-

riam tantum nego. Negotia enim non dicuntur saecularia aut spiritualia, quia illa visibilia sint, haec invisibilia, sed ratione finis; dixerat autem s. Paulus v. 3.: « Labora sicut bonus miles Christi; » et prosequitur monens Timotheum ne distrahatur a suo ministerio, ne misceat se negotiis saecularibus. Hoc sophismate Henricus VIII. sibi vindicabat et modum ponere administrationi sacramentorum quia est res temporalis. (Rohrb. lib. 84. § 7.). Ceterum ipse Paulus Corinthium (I. Cor. v. 5.) incestuosum tradiderat « Satanae in interitum carnis. » Quocumque modo intelligatur haec poena traditionis Satanae, certe est poena, et importat vim coactivam et afflictionem etiam sensibilem in interitum carnis. Item I. Tim. I. 20. ait se Satanae tradidisse Hymenaeum et Alexandrum ut discant non blasphemare. Plura autem habet in 2. ad Cor.; nam cap. X. 3. ait: « In carne enim ambulantes, non secundum carnem « militamus; nam arma militiae nostrae non carnalia « sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, « consilia destruentes, et omnem altitudinem extollen- « tem se adversus scientiam Dei... et in promptu ha- « bentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta « fuerit vestra obedientia ». Et cap. XIII. v. 2. ait: « Prae- « dixi et praedico ut praesens et nunc absens, iis qui « ante peccaverunt, et ceteris omnibus, quoniam si ve- « nero iterum, *non parcam* »; vers. 3.: « An expe- « rimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus, « qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vo- « bis? » Vers. 10.: « Ideo haec absens scribo, ut non « praesens durius agam secundum potestatem quam « Dominus dedit mihi in aedificationem et non in de- « structionem ». Item I. Cor. IV. 21.: « In virga ve- « niam ad vos an in charitate et in mansuetudine spi- « ritus? » Alias idem sanctus Paulus (Act. XIII. II.) vir-

tute divina excaecavit Elymam magum contradicentem Evangelio, quamvis non baptizatum, ideoque non subditum Ecclesiae. S. Petrus vero vel melius Deus morte percussit Ananiam et Saphiram (Act. v.); et sacer textus bis repetit, vers. 5: « et factus est timor magnus « super omnes qui audierant, » et v. II.: « in universa « Ecclesia et in omnes qui audierunt haec ». Cum enim tunc temporis Apostoli destituerentur qualibet vi humana, Deus eos virtute supernaturali protegebat. Item ipse Dominus flagellis e templo eiecerat violatores, quod profecto sine virtute divina esse non potuit; non enim multi uni restiterunt, neque petierunt in qua potestate id ageret, ut notat Evangelista.

258. Obiect. IV. S. Paulus II. Tim. IV. 2. describens arma praelati ecclesiastici, tantum media suasiva recenset: « Praedica verbum; insta opportune, importune; « increpa in omni patientia et doctrina... Tu vero « vigilia; in omnibus labora; ministerium tuum imple. « Sobrius esto. »

Respondemus 1° si textum diligenter inspiciamus potius nocet adversariis; ait enim « insta opportune, « importune; increpa in omni patientia et doctrina, » id est adhibe omnia media prout melius expedierit, sive mansuetudinem sive severitatem.

2° Notissimum principium interpretationis ss. Litterarum est doctrinam evangelicam et apostolicam non ex unico loco desumendam esse, sed ex omnibus parallelis et ex integro contextu ss. Litterarum; hinc quivis locus completur per alios, praesertim cum libri sacri N. T. non contineant institutionem scientificam, sed data occasione, sive Dominus sive apostoli unum aut aliud praeceptum proposuerint. Non est autem nostrum instituere interpretationem singulorum locorum, cum theologiam supponamus, sed ea citamus iuxta sensum

determinatum qui a theologis ostenditur, saltem cum theologi inter se non discrepant.

3° Cum s. Pauli Epistola sit maxime practica, dat Timotheo ea consilia quae tunc temporis poterant ad actum perduci; iamvero attenta sociali conditione illius aetatis magis in suasivis quam in coactivis mediis insistendum erat; tamen vidimus s. Paulum a coercitivis non abhorruisse, etiam adhibita supernaturali vi; et ad eumdem Timotheum in I. Ep. v. 19. : « Adversus pre-« sbyterum accusationem noli recipere nisi sub duobus « vel tribus testibus. Peccantes coram omnibus argue, « ut et ceteri timorem habeant. »

3° *Obiiciunt ex ss. Patribus.*

259. Et I. textum s. Isidori Pelusiotae, qui lib. 3 ep. 449. ait: « Ecclesiam esse in regno; » ex quo sequitur eam esse regno inferiorem eique subordinatam, sicut pars suo toto.

Resp. ex verbis supra citatis n. 222, eum comparare Ecclesiam animae et regnum corpori; ideoque Ecclesiam esse in regno sicut anima in corpore, seu non dependens iuridice, imo regnans sed eo indigens de facto.

260. II. Sed celebrior est in hac re textus sancti Optati Milevitani, qui in lib. 3. *de schismate Donatistarum* ait: « Ecclesia est in Republica, non Respu-« blica in Ecclesia. » Ex quo argumentari licet Ecclesiam esse in regno ut collegium, ideoque iuridice imperfectam esse.

Resp. 1° indirecte; non modo doctrina s. Optati semper habita est in Ecclesia ut orthodoxa, ideoque consona ceteris Patribus, sed in lib. I. cit. operis s. Doctor repellit Donatistarum calumniam asserentium Catholicos Ecclesiam ab Imperatore dependentem facere eo quod legibus imperialibus contra ipsos uterentur pro Eccle

siae pace. Si ergo sensus verborum quae obiiciuntur esset Ecclesiam dependere a statu, iam sibi in eodem opere solemniter contradixisset: quod de tanto Doctore nequit admitti. Ergo quocumque alio modo sunt interpretanda.

261. Resp. 2° directe. Narrat eo loco Optatus Parmeniano, cum Constans imp. quasdam eleemosynas pauperibus erogandas transmisisset, Donatum, a quo Donatistae denominati sunt, maledicta pro gratiis retulisse, quod merito reprehendit et ait: « Iam tunc meditabatur « (Donatus) potestatibus et regibus iniuriam facere, pro « quibus, si Apostolum audiret, quotidie rogare debuerat. Sic enim docet beatus apostolus Paulus: Rogate « pro regibus et potestatibus, ut tranquillam vitam « cum ipsis agamus. Non enim respublica est in Ecclesia, sed Ecclesia in republica est, id est in romano « imperio... ubi et sacerdotia sancta sunt, et pudicitia « et virginitas, quae in barbaris gentibus non sunt, et « si essent, tuta esse non possent ». Ex quibus apparet: 1° in verbis s. Patris rempublicam non sumi pro societate civili simpliciter, sed pro romano imperio, cui opponuntur societates barbarae, quae etsi civiles non dicantur ratione culturae, sunt tamen civiles ratione naturae, ideoque regna barbara gaudent iisdem substantialibus iuribus ac regna civilia.

2° Ecclesiam dici in romano imperio eo sensu quo non erat in nationibus barbaris.

3° Huius discriminis rationem in eo consistere quod in romano imperio sit tuta et libera, non autem in regnis barbaris.

Hinc 4° non agi de existentia Ecclesiae simpliciter sed de tuta existentia; etenim negat Ecclesiam esse in gentibus barbaris; sed id verum erat si agebatur de tuta existentia, non autem si de existentia simpliciter,

cum constet iam longe ante, apud barbaros fuisse Ecclesias.

5° Apparet s. Optatum non admisisse doctrinam regalistarum de dependentia Ecclesiae a statu. Ideo enim negavit Ecclesiam esse apud gentes barbaras, quia ibi non erat tuta et libera; atqui in sententia regalistarum, Ecclesia nullibi est libera, cum sit dependens a regibus; hinc neque tuta. Ergo s. Optatus non convenit cum regalistis.

6° Apparet vera mens s. Optati; ait enim Ecclesiam esse in republica, id est in societate civili, simpliciter nego; in romano imperio (et ex paritate rationis, in quocumque statu eam protegente) subdist., ratione libertatis et securitatis conc., ratione iuridicae inferioritatis nego. Vice versa ait: « non est respublica in Ecclesia, » id est, non est Ecclesia quae defendat efficacia sua rempublicam seu romanum imperium, sed potius vice versa. Etsi enim post s. Optatum factum sit ut Ecclesia praeter defensionem moralem reipublicae, derivantem ex praedicatione rectae doctrinae et debitae subordinationis praepositis etiam discolis, aliquando defenderit efficacia sua speciali etiam temporali statum civilem, tamen id tempore s. Optati nondum factum fuerat; hinc cum veritate asseruit non rempublicam indigere defensione Ecclesiae ut tranquilla sit, sed Ecclesiam defensione reipublicae; quod et regulariter verum est, cum respublica sit que armatam vim possidet et directe curat tranquillitatem temporalem.

262. Obiiciunt III. ex s. Ambrosio, qui in sermone contra Auxentium ait: « Dolere potero, potero flere « potero gemere; adversus arma, milites, Gothos quo- « que, lacrymae meae arma sunt;... talia enim muni- « menta sacerdotis; aliter nec debeo, nec possum resi- « stere ». Ergo Ecclesia possidet tantum media suasiva

et caret quovis medio iuridice defensivo, quo pollere debet societas perfecta.

Animadvertimus 1° in genere, criterium esse ut Patrum doctrina non ex textibus singularibus a suo contextu abstractis desumatur, sed ex integro corpore eorum quae docuerunt et egerunt. Iamvero ex probationibus a nobis allatis apparet luculentissime eos sanctam Ecclesiam ut societatem vere perfectam verbis et factis semper agnovisse, ideoque si occurrant quae alium videantur sensum habere, certum est contradictionem tantum apparentem non realem esse. Hoc posito respondemus:

2° In specie quoad auctoritatem s. Ambrosii; in thesi n. 222. IV° iam adduximus alium eius textum pro independentia Ecclesiae: « Noli te gravare, imperator ». Notum est etiam eius factum separantis Theodosium imperatorem ab ecclesiastica communione, quo certe demonstravit sibi episcopo ius esse perfectum in ipsum imperatorem. Proinde quae obiecta sunt, intelligenda de prudenti oeconomia, qua utebatur potestate sua non in destructionem sed in aedificationem; vel quatenus non vindicat sibi ius armatae resistentiae, et nos ipsi non vindicamus Ecclesiae immediatum usum armorum.

263. Obiiciunt IV. s. Io. Chrysostomum qui hom. 4. in Isaiam ait: « Sacerdotis est *tantum arguere et « audacter et libere admonere;* non movere arma, « non clypeos usurpare, non vibrare lanceam, neque « arcum tendere, nec iacula mittere, sed arguere et « constantiam ostendere ».

Respondemus et s. Ioannis Chrys. clarissima testimonia de independentia Ecclesiae nos in thesi vidisse; agit autem in obiecto loco de Azaria summo sacerdote V. T. contra quem Ozias rex arma movebat et clypeos. Rex enim in superbiam elatus ingressus erat templum

ut thus adoleret (Paralip. II. XXVI). Cui Azarias cum octoginta sacerdotibus fortissimis viris restitit quantum potuit increpationibus et precibus. Rex autem iratus minabatur sacerdotibus. Sed Dominus lepra eum percussit. Hinc s. Ioannes Chrysostomus verbis obiectis praemittit: « Ubi sacerdos contemptus est, dignitasque « sacerdotii conculcata, neque quidquam praeterea po- « tuit sacerdos (dicit Deo); Ego quod erat mei officii « praestiti, nihil amplius possum, succurre sacerdotio « quod conculcatur, etc. » Igitur dicendum tantum hunc sanctum Ecclesiae Patrem putavisse sibi et Ecclesiae non licere adversus legitimum principem arma movere. Quae quaestio ab ea differt quam libro primo quaestionum specialium exponemus, quo nempe iure Ecclesia potuerit vel possit principes deponere. Aliud enim est principem legitime privare sua potestate, et aliud est eidem adhuc potestate legitime pollenti, armis resistere. Illud enim aliquando licet; hoc e contra non licet. Quaestio autem praesens est an Ecclesiae competat perfecta potestas non modo legislativa sed etiam coactiva, non autem de modo quo haec exercetur; quando enim agitur de materiali inferenda coactione, Ecclesia utitur ministerio brachii saecularis, ut infra videbimus, ideoque si princeps sit Ecclesiae infensus, donec potestate sua non fuerit legitime privatus, ipsa Ecclesia ei armis non resistit. Ceterum etsi Ecclesia polleret iure armis resistendi legitimis imperantibus, tamen quoniam omnis potestas est in aedificationem et non in destructionem exercenda, ut aiebat s. Paulus de sua, hinc si inconveniens fuisset temporibus s. Io. Chrys. vel s. Ambrosii armis resistere imperantibus, optime hi ss. Patres asserebant sibi non licere arma et clypeos movere, sed sacerdotis esse tantum orare et lacrymas fundere. Quod si arma adhibere adversus reges semper esset Ecclesiae

indoli contrarium, id ostenderet hanc potestatem ei non competere, non quia non sit perfecta societas, sed quia perfecta societas ius habet expeditum pro mediis proportionatis fini suo; si quae igitur non respondeant eius fini et indoli, ad ea ius non habet, non ex defectu perfectionis, sed utilitatis et convenientiae. Igitur materialiter non eadem sunt iura cuiusque societatis perfectae, sed tantum formaliter, ut nempe libere possit quidquid respondens est fini suo. Hinc etiam s. Thomas Cantuariensis, quamvis pro libertate Ecclesiae asserenda mortem sustineret, aiebat: « Non est Ecclesia more castrorum defendenda ».

264. Iamvero saltem certissimum est tempore ss. Ambrosii et Chrysostomi resistentiam armatam futuram fuisse 1° omnino inutilem, 2° maxime perniciosam Ecclesiae, quum imperantibus religionem exosam reddidisset. Hinc Ioannes Antonius Bianchi (saec. XVIII) in suo opere praestantissimo, *Della potestà e della polizia della Chiesa,* quod contra sophismata et calumnias Petri Giannone et aliorum regalistarum, iansenistarum et gallicanorum, pro s. Ecclesiae defensione scripsit, concedit et demonstrat non modo sub imperatoribus paganis, sed etiam sub cristianis sed haereticis aut quocumque modo Ecclesiae inimicis, in romano imperio, impossibilem fuisse utilem resistentiam, quae postea possibilis fuit et aliquando utilis contra imperatores romano-germanicos. Haec clarissimus vir statuit, quamvis ex theoriis tunc temporis vigentibus de potestate civili immediate a Deo collata populo et a populo principi, nimis concedat populo ipsi, circa depositionem imperantis, ideoque et populo christiano contra principem fidei et religioni infensum. Scriptores enim qui vivebant tempore abusuum regum, curabant eis sese opponere; nos autem qui vivimus post maximos abusus populi, a

gallica perturbatione, cauti magis sumus circa regum et populi iura proclamanda.

265. Obiect. V. notum esse s. Augustinum reprehendisse usum vis coactivae.

Resp. quamvis ipse, vix ad fidem conversus, putaverit vim coactivam non esse in delinquentes contra religionem adhibendam, tamen postea cum magis profecisset, mutavit, vel melius, correxit opinionem, ut ex textibus allatis in thesi apparet et ex eis quae subiungimus. Lib. II. Retract. cap. V.: « Tunc mihi non pla« cebat *(coactio)*, quoniam nondum expertus eram vel « quantum malum eorum (haereticorum) auderet ini« quitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre « posset diligentia disciplinae. » Nota tamen hic s. Aug. loqui de coactione facta per leges imperiales, sed praesupposito iudicio Ecclesiae, ideoque ministerialiter imperator inserviebat Ecclesiae. In sequenti autem textu sermo est de coactione directa per episcopos illata. In ep. enim 133. ad Marcellinum Africae tribunum, eum laudat quia puniebat Donatistas: « Virgarum verberibus, « qui modus exercitationis et a magistris liberalium « artium et ab ipsis parentibus et saepe etiam in iudiciis « ab episcopis solet adhiberi. » Et in lib. ad Bonifacium seu epistola 185. cap. 5. Donatistis accusantibus catholicos quasi defecissent ab exemplis apostolorum et praeceptis Domini, invocando contra ipsos leges imperiales, ait: « Quod enim dicunt qui contra suas impietates, « leges iustas institui nolunt, non petiisse a regibus « terrae apostolos talia, non considerant aliud fuisse « tunc tempus et omnia suis temporibus agi. Quis enim « tunc in Christum crediderat imperator, qui ei pro « sua pietate contra impietatem leges ferendo serviret, « quando adhuc illud propheticum complebatur: Quare « fremuerunt gentes?... Nondum agebatur quod paulo

« post in eodem psalmo dicitur: Et nunc reges intel-« ligite, erudimini qui iudicatis terram. Servite Domino « in timore et exultate ei cum tremore. » Et rursus in ep. 204 respondit argumento Donati: « Repetis, sicut « audio, quod in Evangelio scriptum est, recessisse a « Domino septuaginta discipulos et arbitrio suae malae « atque impiae discessionis fuisse permissos, ceterisque « duodecim qui remanserant, fuisse responsum: Num-« quid et vos vultis ire? Et non attendis quia tunc pri-« mum Ecclesia novello germine pullulabat, nondumque « in ea fuerat completa illa prophetia: Et adorabunt « eum omnes reges terrae, omnes gentes servient illi? « Quod utique quanto magis impletur, tanto maiore « utitur Ecclesia potestate, ut non solum invitet, sed « etiam cogat ad bonum. » Et tandem in epist. 185 ad Bonifacium scribit: « Sicut meliores sunt quos dirigit « amor, ita plures sunt quos corrigit timor. » Placuit haec ex s. Augustino referre, quoniam neoterici adhuc eius auctoritate abutuntur, more suo recensentes quae neophytus scripsit, et omittentes quae maturus Doctor.

S. Augustino consonat s. Gregorius Nazianzenus, qui scribens ad Olympum ait et senes semper addiscere, seque non adhuc prudentiae laudem mereri... Putaverat enim mansuetudine vincere potuisse Apollinaristas; sed experientia didicisse eos peiores factos esse, indulgentiamque in damnum recidisse Ecclesiae. Perversi enim neque mitescunt neque lenitate vincuntur.

266. Obiect. VI. S. Gregorius Magnus in Registro 5° n. 37 de Mauritio imp. scribit. « Conservandae sacerdo-« tali caritati invigilat. » Ergo potestatem exercet super ipsos Ecclesiae pastores in ordine ad ipsam ecclesiasticam unitatem; quod profecto importat iuridicam et directam auctoritatis civilis supra ecclesiasticam, potestatem. Idem sanctus Pontifex in eod. reg. 7. n. 6

imperatorem vocat, pacis ecclesiasticae custodem cap. 3 n° 64: « qui (Deus) dominari eum non solum militibus « sed etiam sacerdotibus concessit. » Profitetur autem (5. n. 37) se serenissimis iussionibus obedientiam praebere, quod quidem in materia ecclesiastica intelligendum est; agebatur enim de lege an. 592 ab imperatore Mauritio edita qua milites monachos fieri vetabat. Attamen s. Pontifex (3. n° 61 al. 62 lib. 2) scribit: « Ego « quidem iussioni subiectus eamdem legem per diver« sas terrarum partes feci transmitti. »

Consideremus primo generales expressiones s. Gregorii contra nos prolatas, deinde quae in specie referuntur ad legem Mauritii imp. milites monachos fieri vetantis.

Quoad I animadvertendum est ex iis quae infra exponemus potestati civili competere officium et ius religionem et Ecclesiam defendendi et protegendi, non quidem in eis dominando, sed ministrando. Hoc sensu Constantinus imp. inter pocula asseruit se esse episcopum exteriorem, ut nempe sanctione civili pro opportunitate urgeret executionem legum ecclesiasticarum, ea ratione quae infra explicabitur.

267. Hoc officium principi christiano competens expressionibus caeremonialibus amplificari aliquando potuit in epistolis praesertim ad eum datis sive gratitudinis causa, sive ad animum captivandum maxime cum ei resistendum erat. Specialis autem fuit Ecclesiae in romanum imperatorem observantia, tum quia pacem ei dederat et ex furente persecutore in protectorem conversus erat, tum quia imperatores ipsi iuxta paganos mores et leges romanas assueti erant religionis curam suscipere; quod quidem aliter pagani, aliter praestiterunt christiani; illi enim ut in materia sibi subiecta, hi Ecclesiae independentiam recogno-

scentes ut supra ipsorum allatis testimoniis n° 224 evicimus.

Expressiones ergo quaedam amplae, etiam Summorum Pontificum hoc sensu explicandae sunt, cum aliunde certo constet eosdem Patres et Pontifices Ecclesiae omnimodam independentiam propugnasse. Ita s. Gregorii M. testimonium apertissimum protulimus n° 222, 2°: Invigilat igitur imperator sacerdotali caritati conservandae, et pacis ecclesiasticae custos est ut decet laicum, quamvis ceteris laicis praecellentem, id est tum pro zelo suo sicut faciunt et privati, patroni praesertim, tum auctoritate sua ecclesiasticos canones suscipiendo et a laicis sibi subiectis eos observare faciendo, et in omnibus, Ecclesiae pastoribus fideliter ministrando. Sacerdotibus autem dominatur in civilibus, et quidem salvis statutis sacrorum canonum.

268. Speciatim autem quod ad legem Mauritii, notandum est hunc imperatorem an. 592 legem edidisse qua eos qui publicis administrationibus impliciti erant vetabat fieri tum 1° clericos, tum 2° monachos; 3° militibus quoque id interdicebatur. Transmisit autem hanc legem de more Romano Pontifici, ut ab eo metropolitanis immediate ei subiectis communicaretur; per id, legis approbatio postulabatur.

Pontifex autem legem quidem episcopis communicavit, sed eam in pluribus reprehendit. Scribit enim in ep. 62, lib. 2.: « Ego quidem iussioni subiectus, eam« dem legem per diversas terrarum partes transmitti « feci, sed quia lex ipsa omnipotenti Deo minime con« cordat, ecce per suggestionis meae paginam serenis« simis dominis nuntiavi. »

Ex quo apparet eam non communicasse episcopis integre executioni demandandam, sed tantum pro ea parte qua Dei legi non opponebatur. Interim quoque

Imperatori litteras dedit quibus maxima lenitate in quo lex peccaret ostendit. Et tandem legem corrigens an. 597. metropolitanis praescripsit qua ratione observanda esset, lib. 8, ep. 5., alias lib. 7 ep. XI. « Legem quam piissi-
« mus imperator dedit, ne forte hi qui militiae vel
« rationibus sunt publicis obligati, dum causarum sua-
« rum periculum fugiunt, ad ecclesiasticum habitum
« veniant, vel in monasteriis convertantur, vestrae
« studui fraternitati transmittere, hoc maxime exhor-
« tans, quod hi qui saeculi actionibus implicati sunt, in
« clero Ecclesiae *propere* suscipiendi non sunt... quod si
« etiam tales quique monasterium petunt, suscipiendi
« nullomodo sunt, nisi prius a rationibus publicis fuerint
« absoluti. Si qui vero ex militaribus numeris in mo-
« nasteriis converti festinant, non sunt tamen susci-
« piendi, nisi eorum vita fuerit subtiliter inquisita...
« Qua de re etiam serenissimus et christianissimus
« Imperator, mihi credite, omni modo placatur, et li
« benter eorum conversionem suscipit quos in ratio-
« nibus implicatos non esse cognoverit. » Prudenti igitur oeconomia usus est Pontifex, ut neque byzantinum imperatorem directe offenderet, neque Dei causam proderet; et eventus bene successit. Imperator enim legis executionem non ursit.

269. Quod autem se subiectum et famulum appellet, id caeremoniae causa ad Imperatorem honorandum dictum est, non autem de Pontifice ut tali intelligendum est. Et sane ep. 65 lib. 3 ad eumdem imp. scribit: « Ego autem indignus pietatis vestrae famulus, in hac
« suggestione neque ut episcopus neque ut servus iure
« reipublicae, sed iure privato loquor. »

270. Obiect. VII in ordine romano XIV edito a Mabillonio (Migne 78, 1240) de imperatore haec praedicari « In tua (Dei) dispositione constituto, ad regendam

« Ecclesiam tuam sanctam, nihil ei praesentia officiant. » « Item ad statum romanae Ecclesiae regendum necnon « et protegendum. »

Hinc et s. Gregorius VII ep. IX, 3: « Deus suae « sponsae defensorem ei *rectorem* tribuat » Item: « Ab « imperatore est suscipienda christianae religionis de- « fensio et cura. »

Haec pariter intelligenda sunt de defensione Ecclesiae et cura ministeriali atque oeconomica sollicitudine, et speciatim referuntur ad romanum imperatorem medii aevi cui ipsa romana Ecclesia specialem sui committebat defensionem; de qua re lib. IV, sermo erit.

Obiectiones ex facto.

271. Postremo obiiciunt ex facto; et 1° Hebraeorum apud quos reges, quamvis non possent exercere officium sacerdotale, tamen ordinabant res religiosas, et sacerdotio imperabant, ut cuilibet notum est qui familiares habeat ss. Litteras; hinc idem praestandum in N. T. quoad exteriorem disciplinam.

Resp. Transeat antecedens, negatur consequens. Societas hebraica fuit sui generis; I. apud ipsos erat divina legislatio tum civilis tum religiosa tradita a Moyse; II. finis religionis hebraicae non erat simpliciter spiritualis et supernaturalis sed temporalis etiam; hinc promissiones felicitatis temporalis pro observatoribus religionis; III. ipsorum Ecclesia erat nationalis; IV. aderat providentia extraordinaria, qua Deus immediate regebat populum sive per oraculum cum interrogabatur a summo Sacerdote, sive per Prophetas qui habebant munus publicum manifestandi voluntatem divinam et invigilandi ad abusus corrigendos; V. ipsa potestas civilis erat theocratica, non modo sub iudicibus ante reges cum ipse Deus exercebat iura regni; (hinc cum po-

pulus petiit regem sicut gentes, dixit Deus Samueli : « Non te, sed me reiecerunt ») ; sed ipsi reges locum Dei tenebant ; etenim et 1° successerant iudicibus, ideoque tenebant eamdem auctoritatem loco Dei in populo suo, id est non tantum iure naturae ut apud omnes populos, sed iure positivo divino, et 2° multi ex ipsis erant a Deo designati, vel saltem familia seu ille a quo ius haereditarium oriebatur, donec Deus alterius unctionem non praeciperet; hinc est I. Paralip. XXIX, 23. de Salomone dici : « Seditque Salomon super *Solium* « *Domini* in regem pro David patre suo ». Hinc et Iosephus Flavius lib. 2 contra Apionem, cum scripsisset « theocraticam reipublicae formam fuisse a Moyse in- « stitutam », addit eam nunquam immutatam fuisse. Igitur mirum non est si apud Hebraeos, reges plura potuerint in re religiosa, quae ad exemplum trahi non possunt, veluti constituentia ius naturae absolutum et necessarium ; haec enim praestabant ex iure positivo divino, ob specialem indolem et veluti identificationem utriusque societatis religiosae et civilis et finis utriusque (cum et religio tenderet ad felicitatem temporalem). Igitur negandum est consequens.

272. Tamen et antecedens non fuit concessum sed transmissum. Aliud enim est plurimum potuisse reges in re religiosa apud Hebraeos ; aliud ipsos fuisse proprie superiores Summo Pontifici, adeo ut hic regi subalternaretur, sicut minister cultuum in statibus modernis (1). Hoc enim denegandum est, ut ostendunt Suarez in defensione fidei lib. 3. cap. 25. ; Bellarminus in sua Responsione ad apologiam pro iuramento fidelitatis ; item lib. 2. de Pontif. Rom. c. 19. ; quae non prosequimur cum ad rem nostram non sint ; etsi enim rex superior

(1) Rohrbacher. *Hist. Eccles.* lib. 91.

fuisset, id ex iure positivo divino factum esset; et sapienter fieri potuisset pro uno populo habente theocraticum regimen et alia suprascripta. Etenim ratio ob quam sapienter dividitur potestas regia a pontificia, et haec fit superior, est ne coelestia terrenis subdantur, ut naturaliter fieri ex corruptione humanae naturae si Rex esset et Pontifex, supra diximus in arg. 4° ex rei natura pro asserenda Ecclesiae independentia. E contra cum apud Hebraeos et leges praecipuae scriptae essent a Deo in Pentateucho, ita ut reges non tam essent legislatores, quam iudices et executores, et deinde oraculo Dei corrigerentur reges, vel a Prophetis habentibus munus publicum, et Deus deponeret reges malos et alios designaret, profecto non tam proximum erat periculum posthabendi coelestia terrenis: hinc non fuisset apertum inconveniens, regibus committi supremam curam religionis. Et tamen factum non fuit, quia, ut patet ex historia, hisce adiutoriis extraordinariis non obstantibus, multi reges ad idololatriam conversi sunt, ita ut et sacerdotes legitimos eiicerent et alios sibi constituerent.

Igitur multo minus cura religionis dari posset regibus nostris, cum et Ecclesia sit universalis et non nationalis; et directe et unice tendat ad aeterna, et reges careant adiutoriis Dei extrordinariis.

273. In hac re consulatur cap. 6. de Maioritate et Obedientia (tit. 33. lib. 1.) quod incipit « Solitae » et est epistola Innocentii III. an. 1198. scripta ad imperatorem constantinopolitanum, qui debitum honorem non dabat Patriarcae cptano, praetextu superioritatis regiae adducens textus V. et N. T. Summus Pontifex multa egregie disputat contra imperatorem byzantinum ut ostendat neque in V. T. sacerdotium proprie dependisse a rege; deinde concludit: *Verum quidquid*

olim fuerit in veteri Testamento, nunc aliud est in novo.

274. Obiic. II° ex facto paganorum, apud quos potestas religiosa suprema erat apud principem, cui sacerdotes famulabantur. Sed ex facto universali licet colligere ius naturae.

Resp. transmittendo mai. negando min. et negando consequens et consequentiam. Etenim 1° nobis sermo est de religione supernaturali; ideoque quidquid sit de iure principum circa religionem naturalem, nequit applicari supernaturali; iamvero religio pagana profecto non fuit supernaturalis.

2° Dicimus ex facto paganorum nihil inferri iuris neque quoad religionem naturalem; nam factum universale non statim arguit sensum naturae, ideoque non statim arguit ius in re iuridica: factum enim universale probat tantum tendentiam universalem; tendentia universalis est a natura; sed natura habet partem rationalem et partem infirmam seu depravatam: ideoque videndum est an procedat a rationalitate vel ab infirmitate; sed scimus quanta in hominibus, potentibus praesertim, ut sunt imperantes, sit cupiditas dominandi; cum autem maxima sit religionis efficacia in rebus humanis, profecto maxime impellebantur imperantes ut sibi eius directionem vindicarent. Hinc de Decio romano imperatore scriptum est eum magis exagitatum ira fuisse eo quod in urbe Pontificis titulum sibi vindicaret Papa, quam cum tyrannus aliquis in provinciis usurpabat imperium, ut ait S. Cyprianus ep. 55: « Cum tyrannus multo patientius et to- « lerabilius audiret levari adversus se aemulum prin- « cipem, quam constitui Romae Dei sacerdotem ». Aristoteles etiam valde inculcat regibus ut solliciti sint potiri rebus religiosis. Ergo ex solo facto res incerta

est an ex voce naturae rationalis vel depravatae proveniat.

3° Cum religio apud paganos ad superstitionem conversa esset atque ad idololatriam, profecto sensus religiosus erat apud eos depravatus; depravata autem religione imperantibus timendum erat ne contra eos abuterentur sacerdotes; hinc maior excusatio in rebus religiosis sibi vindicandis.

4° Cum religio apud paganos inspiceretur tantum ut fundamentum praesentis vitae, et non futurae, reges iuste sibi poterant eam vindicare, ut ait s. Thomas, de Regim. Princ. p. 1. c. 16.: « Sacerdotium gentilium et « totus divinorum cultus erat propter temporalia bona, « quae ordinantur ad multitudinis bonum commune « temporale, cuius regi cura incumbit; unde conve- « nienter gentilium sacerdotes regi subdebantur ».

5° Tandem transmissum fuit antecedens; etenim non semper verum fuit imperantes potitos fuisse rebus religiosis; aliquando enim, in regimine praesertim populari, distincti erant summi sacerdotes a praesidibus supremis, et ab ipsis independentes. Alibi consueverunt reges adscribi collegio sacerdotali, ut omnia ad se traherent dominando in sacerdotes; igitur non nomine regio sed sacerdotali dominabantur. Ita Dion. lib. 53. ait ex hoc factum esse ut cum plures erant Caesares, unus sibi procuraret collationem summi Pontificatus; tunc ait: « Continuo fit ut omnium religionum ac sa- « crorum domini sint ». De Persis ait Tullius, de Divinat. lib. I. n. 31: « Nec quisquam rex Persarum potest esse « qui non ante Magorum disciplinam perceperit ». Item Livius lib. I. cap. 19. Numa vulgare coepit « sibi cum « Dea Egeria congressus nocturnos esse; eius se monitu « quae acceptissima Diis essent sacra instituere, sacer- « dotes suos cuique Deorum praeficere ». Item scimus

augurum magnam fuisse potestatem apud Romanos, ita ut et comitia dissolvere aut legibus vetitum apponere possent, quae viguerunt usque dum et morum antiqua honestas floruit. Alia facta citantur infra num. 486.

275. Obiic. III° ex facto principum christianorum qui saepe saepius sese immiscuerunt negotiis ecclesiasticis.

Respondemus id aliquando factum esse ex consensu et auctoritate Ecclesiae, aliquando vero ex iniuria. Primo aliquando factum est auctoritate Ecclesiae, ut cum mandatum a summis Pontificibus impetrabant convocandi concilia, vel efficaciam civilem tribuebant sacris canonibus ex voluntate ipsius Ecclesiae; Ita Iustinianus lib. I. Cod. tit. IV. *de summa Trinitate et fide catholica* leg. 6. scribit Ioanni papae: « Reddentes honorem Apostolicae Sedi et Vestrae Sanctitati (quod « semper nobis in voto fuit et est) et ut decet patrem, « honorantes Vestram Beatitudinem, omnia quae ad « Ecclesiarum statum pertinent, festinavimus ad noti- « tiam deferre Vestrae Sanctitatis... quae caput est « omnium sanctarum Ecclesiarum ». Respondet Ioannes papa ibid. leg. 5.: « Quod quia apostolicae doctrinae « convenit, *nostra auctoritate confirmamus* ». Et Nov. 137. idem Imp.: « His igitur quae sacris canoni- « bus definita sunt, insistentes, praesentem sancimus « legem ».

Pariter scimus apud Francos, Episcopos separatim constituisse quae ecclesiastica negotia spectabant, cum ad comitia regni venirent, ut testatur Hincmarus rhemensis saec. 9., quae postea in ipsis comitiis sanctione regis et procerum firmitatem civilem acquirebant, et ita ponebantur in Capitularibus (seu Legibus) Francorum ut leges civiles. Etenim ep. 14. al. 13. ad proceres regni, Hincmarus ait: « Cum separati a ceteris es- « sent (optimates tum laici tum ecclesiastici), in eorum

« manebat potestate, quando simul vel quando separa-« tim assiderent, prout eos tractandae causae qualitas « docebat, sive de spiritualibus, sive de saecularibus, « seu etiam commixtis ».

276. Aliquando autem non negamus principes indebite sese ingessisse, et tunc Ecclesia reclamavit, ut vidimus supra num. 222-224; vel aliquando ex prudentia, ad vitanda mala maiora dissimulavit, aut toleravit ex quadam etiam gratitudine; ex. gr. Iustinianus imperator cum imperium assecutus est, invenit sedes patriarchales et multas inferiores ab haereticis occupatas; ipse eos eiecit et catholicos curavit ubique constitui episcopos; naturale ergo erat, cum plura praestasset et praestaret ex zelo catholicae fidei et ex quodam praesumpto Ecclesiae ipsius mandato, temporibus valde anxiis, Ecclesia toleraret si aliquando excederet.

Cum autem Ecclesia invitavit principes ut intervenirent in suis negotiis, eos invitavit non ut superiores, sed ut adiutores; ex quo nihil contra nos; quod si aliqui episcopi eos invitaverunt ut superiores Ecclesiae, id a paucis factum est et contra doctrinam ipsius Ecclesiae.

ART. VI.

SPECIATIM DE POTESTATE ECCLESIAE POENALI.

277. Quaestiones in hoc articulo totidem paragraphis exponendae sunt: 1. Divisio poenarum; 2. adversarii; 3. doctrina expressa Ecclesiae; 4. eius praxis; 5. difficultates genericae adversus poenas temporales ab Ecclesia illatas; 6. an Ecclesiae competat poenas inferre

ex mero scopo vindicativo; 7. rationabilitas poenarum quae fuerunt in usu ecclesiastico; 8. de poena capitali; 9. de tribunali inquisitionis.

§ 1.

POENARUM DIVISIO.

278. Superest sermonem instituere de limitibus potestatis punitivae quae competit Ecclesiae.

Etsi enim viderimus Ecclesiam pollere vi coactiva et quidem libera et independenti prout exegerint eius necessitas et utilitas, superest videndum an haec unquam exigat illationem omnium poenarum quae sunt in usu civili. Societas enim perfecta ius habet ad media omnia suo fini proportionata, salvo ordine finium.

279. Et I. in mentem revocemus ex iure canonico, divisionem poenarum. Divisio maxima est ut aliae sint temporales, aliae spirituales pro diversa natura bonorum quae primario auferunt.

Bona autem hominis temporalia sunt: 1. vita, hinc poena capitalis; 2. membra et sanitas, unde poenae directe afflictivae, ut mutilatio, fustigatio, etc.; 3. libertas, hinc poena servitutis qua plene amittitur, et carcer (simplex), relegatio, exilium, quae sunt poenae indirecte afflictivae; 4. bona externa physica, hinc bonorum publicatio et poenae pecuniariae; 5. bonum externum morale, id est integra fama, cui adnexa sunt iura civitatis, ut testimonium reddendi, munera publica suscipiendi etc.; hinc poena infamiae.

280. Poenae autem spirituales sunt censurae, depositio et degradatio, et aliquando irregularitas et inhabilitas; hae enim non semper sunt in poenam.

281. Sed sunt et quaedam poenae mixtae naturae, nempe spiritualis et temporalis, id est poenitentiae canonicae; et proinde divisio tripartita poenarum eccle-

siasticarum in poenitentias, censuras et meras poenas, quo nomine veniunt reliquae tum spirituales, tum temporales.

282. Poenitentiae latissime sumptae, sunt opera aliquo modo afflictiva, voluntarie suscepta ad satisfaciendum Deo quem peccato offendimus, et etiam societati si peccato scandalum dedimus. Dicuntur voluntarie suscepta, etsi sententia superioris imposita sint, quia ad ea adimplenda non cogimur vi materiali. Non loquimur de iis quae imponuntur in foro interno, quae privatae dici debent, sed de iis quae in foro externo praescribuntur, quaeque proinde publicae sunt. Hae rursus subdividuntur in solemnes et non solemnes. Solemnes ab Episcopo ritu speciali imponebantur et absolvebantur. Hae sunt quae proprie dicuntur poenitentiae canonicae; sed iam a pluribus saeculis in desuetudinem abierunt. Remanent igitur tantum non solemnes, quae pariter tantum extraordinario solent praescribi.

283. Poenitentiae canonicae cogebant eo sensu quia si voluntarie non suscipiebantur, peccator non admittebatur ad sacrorum participationem; igitur si non coactio materialis ad eas sustinendas, aderat tamen coactio spiritualis. Idem nunc esse posset de poenitentiis non solemnibus.

284. II. Habentur censurae. Si enim delinquens non poeniteat et voluntariam satisfactionem et obedientiam Ecclesiae non tribuat, vel quomodocumque sit erga Ecclesiam contumax, eiusque monitiones spernat, tunc ad frangendam eius contumaciam, Ecclesia eum privat aliquibus bonis spiritualibus vel spiritualibus adnexis. Hinc censura definitur: *Poena ecclesiastica medicinalis, qua homini baptizato, delinquenti et contumaci, irrogatur privatio bonorum spiritualium Ecclesiae administrationi concreditorum, vel eorum bo-*

norum temporalium quae spiritualibus sunt adnexa.

285. In actuali disciplina tres sunt species censurarum: excommunicatio, suspensio et interdictum. Excommunicatio nunc viget ea tantum quae maior dicebatur, cum minor cessaverit per Constit. *Apostolicae Sedis,* 12 oct. 1869 ex declaratione S. O. 5 dec. 1883. Suspensio autem aliquando non est censura, sed mera poena, cum nempe ad tempus determinatum imponitur. Censura est poena spiritualis, etsi per consequens importare valeat et mala temporalia; quaelibet enim res definitur ex eo quod est essentiale et non ex eo quod est accidentale.

Cum in censuris infligendis finis Ecclesiae sit frangere rei contumaciam, ea cessante et habita rei emendatione, censura aufertur; quod si statim non fit, est ad sinceritatem susceptae poenitentiae probandam, et ex tunc induit naturam poenitentiarum.

286. III. Quando Ecclesia directe respicit ad bonum publicum per poenam quae applicatur et invito, et conversione delinquentis non remittitur, habetur *mera poena.* Hinc finis (directus et praecipuus) censurae est correctionalis, finis merae poenae est saltem exemplaris, finis poenitentiae publicae est mixtus, cum directe intendat solidam individui emendationem et bonum publicum, ut voluntaria poenitentia societatem aedificet qui peccato eam scandalizavit.

§ 2.

ADVERSARII IURIS POENALIS ECCLESIAE.

287. Donatistae saec. V. negaverunt Ecclesiae, seu societati civili, ius poenarum temporalium inferendarum in defensionem legum Ecclesiae.

Saeculo autem XIII. Marsilius patavinus negavit generaliter Ecclesiae ius coactivum absque venia impe-

ratoris. Videtur tamen id de solis poenis temporalibus intellexisse. Albigenses, Waldenses et ceteri novatores usque ad Jansenistas negarunt pariter ius poenarum temporalium. Ex liberalibus autem quidam ita loquuntur ut videantur negare et ius poenarum spiritualium.

§ 3.

DOCTRINA EXPRESSA ECCLESIAE.

288. Iamvero erroribus haereticorum respondet doctrina Ecclesiae. Iam vidimus n. 265. quomodo s. Augustinus occurrerit Donatistarum querelis.

Marsilio autem patavino respondit summus Pontifex Ioannes XXII. sua bulla dogmatica *Licet,* in qua allatis verbis Domini, Matt. XVIII. « Si Ecclesiam non « audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus », prosequitur : « Adhuc constat, sicut ibi legitur in Matthaeo, « quod si aliquis damnum alicui indebite dederit, illud- « que ad mandatum Ecclesiae noluerit emendare, quod « Ecclesia per potestatem a Christo sibi concessam, « ipsum ad hoc per excommunicationis sententiam com- « pellere potest, quae quidem potestas est utique coa- « ctiva. Circa quod est animadvertendum quod cum « excommunicatio maior, nedum excommunicatum a « perceptione sacramentorum removeat, sed etiam a « communione fidelium ipsum excommunicatum exclu- « dat, corporalis est a Christo coactio Ecclesiae per- « missa ». Et damnat hanc Marsilii propositionem: « Tota Ecclesia simul iuncta nullum hominem punire « potest punitione coactiva nisi concedat hoc impe- « rator ».

289. Concilium autem Tridentinum sess. VII. de baptismo, can. XIV. « Si quis dixerit... nec alia poena ad « christianam vitam cogendos (fideles) nisi ut ab Eu- « charistiae, aliorumque sacramentorum perceptione

« arceantur donec resipiscant, anathema sit ». Quae definitio quamvis negativa, tamen satis clare innuit positivum terminum oppositum, id est damnando eos qui dicunt Ecclesiam posse tantum a sacramentis arcere, quae est poena spiritualis praecipua, (etenim praeter sacramentorum prohibitionem inter poenas spirituales laicis applicabiles, adest tantum interdictio a functionibus sacris) satis innuit et poenas non spirituales infligi posse, et quidem non modo medicinales donec resipiscant sed et duraturas. Etenim scopus Concilii certe non fuit defendere ius Ecclesiae pro poenis spiritualibus minoris momenti, quae non impugnantur ab iis qui et remotionem a sacramentis admittunt, sed fuit vindicare Ecclesiae ius poenarum alterius generis. Idem Concilium Trid. inculcat Episcopis ne usum frequentiorem faciant censurarum ne vilescant, sed tantum ex necessitate pro gravioribus negotiis ad eas recurrant; pro reliquis utantur aliis poenis, ex. gr. mulcta. Sess. XXV. cap. 3. de ref. « ... Liceat eis (iudicibus ec-
« clesiasticis, cuiuscumque dignitatis), si expedire vide-
« bitur, in causis civilibus ad forum ecclesiasticum quo-
« modolibet pertinentibus, contra quoscumque, etiam
« laicos, per *mulctas pecuniarias* quae locis piis ibi
« existentibus, eo ipso quod exactae fuerint adsignen-
« tur, seu per *captionem pignorum personarumque*
« *districtionem* per suos proprios aut alios executores
« faciendam, sive etiam per privationem beneficiorum
« aliaque iuris remedia procedere... In causis quoque
« criminalibus, ubi executio realis vel personalis, ut
« supra fieri poterit, erit a censuris abstinendum ».
Quamvis hic locus non sit dogmaticus, manifestat tamen sufficientissime mentem Concilii Tridentini. Idem Concilium Sess. XXV, cap. 19 de Ref. privat duellantes omnibus bonis suis.

290. Deinde Benedictus XIV. in brevi *Ad assiduas* damnavit P. La Berde, quia negabat Ecclesiae competere potestatem coactivam. Verum hic auctor non negabat Ecclesiae ius irrogandi poenas spirituales sed temporales (1).

291. Pariter Pius VI in sua constitutione dogmatica *Auctorem fidei*, in damnatione prop. 4. Syn. Pistoriensis, qua prop. asserebatur « abusum fore auctori- « tatis Ecclesiae... exigere per vim subiectionem suis « decretis », Summus Pontifex ait: « Quatenus intendit « Ecclesiam non habere collatam sibi potestatem a Deo, « non solum dirigendi per consilia et suasiones, sed « etiam iubendi per leges ac devios contumacesque *exte- « riori iudicio ac salubribus poenis coercendi atque « cogendi*,... inducens in systema alias (a Ioanne XXII.) « damnatum ut haereticum ».

Iamvero salubres poenae sunt non modo spirituales, sed et temporales; imo hae aliquando sunt unice efficaces; si quis enim in profundum malitiae devenerit, spernit poenas spirituales, cum non amplius in pretio habeat bona quibus privant. Sed spernere nequit poenas temporales, cum ipsarum vis non a fide sed a sensibilitate pendeat.

292. In Enciclyca *Quanta cura*, 8 dec. 1864, in qua damnantur errores praesertim dominantes, inter hos recensetur et eorum doctrina qui docent « Eccle- « siae ius non competere violatores legum suarum poe- « nis coercendi. » Et in Syllabo eiusdem Pii IX. habetur prop. 24. inter damnatas quae ita habet: « Ecclesia « vis inferendae potestatem non habet, neque potesta-

(1) V. Fernandes Concha qui fuit Archidiaconus Ecclesiae metropolitanae s. Jacobi de Chile et episcopus titularis epiphanien., Derecho publico ecclesiastico.

« tem ullam temporalem directam vel indirectam ». Quae propositio desumpta est ex litt. apost. *Ad apostolicae,* 22 aug. 1851.

Ex quibus omnibus satis apparet Ecclesiam sibi vindicasse non modo ius poenarum spiritualium inferendarum, sed etiam temporalium. Idque conformiter naturae hominis, qui duplici parte constat, anima nempe et corpore, et proinde ratione praeditus est et sensibilitate, cuius officium est tum menti inservire tum voluntati excitandae et corrigendae. Et proinde conformiter quoque naturae societatis, visibilis, exterioris, vere humanae.

§ 4.

ECCLESIAE PRAXIS.

293. Ecclesiam adhibuisse poenas spirituales, imo et poenitentias, in confesso vel nimis in propatulo est. Videndum igitur superest de temporalibus.

Poena infamiae saepe occurrit in sacris canonibus, quae non modo aditum praecludit ad dignitates ecclesiasticas, sed effectus quoque quosdam civiles, attenta dispositione iuris canonici, importat. Ita infamium testimonium non attenditur, neque ad dignitates temporales admittebantur infames, et aliquando erant intestabiles, cap. XIII. *de haereticis,* § 5. *credentes.*

294. Sed praeterea in usu ecclesiastico fuerunt 1° poenae pecuniariae, ut ex Conc. Trid. sess. XXV. cit. cap. 3. de ref. Imo aliquando et bonorum publicatio, ut cap. VI. de Iudaeis, et in extrav. comm. de Iudaeis cap. I. et cap. X. de haereticis, praesertim ob delicta contra incolumitatem christianitatis, ut cit. cap. VI. de Iudaeis, in quo prohibetur armorum subministratio facta hostibus christiani nominis; quod delictum sicut alia plura non mere religiosum, sed mixtum est; offendit enim ordinem tum spiritualem, tum temporalem.

2° Cit. cap. I. de Iudaeis, subministràntibus arma hostibus christiani nominis, intimatur quoque poena servitutis.

3° Relegatio in aliquam regionem.

4° Exilium ab aliqua provincia.

5° Carcer etiam perpetuus, ut plurimum reclusio in monasterium.

6° Fustigatio; non autem poena capitis, nec mutilatio neque atrociores vexationes. Qui documenta historica de hac re desiderat, adeat *Vittadini, Diritto publico ecclesiastico*, vol. 2. pag. 310 et seqq., nec non *Nannetti Gius. publico ecclesiastico*, vol. 2. pag. 185 et seqq. aqud quos abunde inveniet.

Cum autem impossibile sit Ecclesiam universalem, seu supremam auctoritatem errasse sibi vindicando ius quo carebat, apparet Ecclesiam ita interpretasse suum ius punitivum ut saltem ad recensitas poenas extenderetur. Dico saltem, nam per se simplex non usus non ostendit carentiam iuris ulterioris.

295. Cum autem dicimus Ecclesiam posse poenas temporales recensitas adhibere, non inquirimus pro quibus delictis; haec enim est alia questio, id est de servanda proportione inter delictum et poenam; item non dicimus utiliter adhiberi quovis tempore; etenim exercitium potestatis accommodandum est indoli societatis; ita quae pro rudiori populo sunt inefficacia, sufficiunt pro cultiori, et quae sunt pro illo necessaria, sunt pro hoc excessiva; puta ex. gr. verberationem recessisse a moribus societatis; profecto non sapienter ea uteretur Ecclesia. Igitur nobis est defendendum ius Ecclesiae per se, non autem quilibet usus huius iuris.

296. Dicimus vero Ecclesiam iure suo inferre poenas temporales. Etenim Iansenistae et aulici cum non possent negare factum usus poenarum temporalium,

dixerunt id Ecclesiam praestitisse ex principum concessione. Verum falsissime; etenim hoc ius competit Ecclesiae ex ipsa sua natura, 1° quia hominum perfecta societas est; 2° Ecclesia hoc ius sibi vindicat ut proprium, ut vidimus fecisse Ioan. XXII; item ex Pio VI; nec enim Ecclesia canones condit dogmaticos ad defendenda iura contingenter ei competentia et quae sicut dari, ita et valide auferri ab aliis possunt.

§ 5.

DIFFICULTATES GENERICAE CONTRA POENAS TEMPORALES.

297. Speciosum est sophisma quo hac in materia et in aliis pluribus usus est Vincentius Bolgeni, vir ceteroquin catholicus et doctissimus, in op. *Dei limiti della potestà ecclesiastica e civile;* in eo pluries ait Ecclesiam posse tantum poenas inferre auferendo bona quae ipsa dedit; etenim homo quaedam habet ut homo, et quaedam ut christianus; illis spoliari potest tantum a civili societate, quae est societas bonorum naturalium; his tantum ab ecclesiastica. Et quoniam vitam, sanitatem, libertatem, divitias habemus non ut christiani sed ut homines et cives, sequitur Ecclesiam his bonis non posse nos expoliare, id est universim uti non posse poenis temporalibus.

Haec argumentatio innititur falso fundamento, id est Ecclesiam posse punire tantum auferendo bona quae ipsa confert; etenim Ecclesia est societas hominum quatenus ipsae personae ei adscribuntur, cum tota sua activitate; cadit enim sub lege christiana et ecclesiastica, integra activitas hominis, non tantum pars ut in societate commerciali aut litteraria. Hinc quamvis scopus Ecclesiae sit spiritualis et supernaturalis, tamen homo addicitur Ecclesiae cum tota sua persona et omni-

bus suis bonis. Iamvero persona movetur, seu allicitur et terretur, non modo bonis aut malis spiritualibus, sed maxime temporalibus. Ergo Ecclesia punit hominem etiam temporalibus poenis, cum id ad ipsius emendationem et ad ceterorum praeservationem sit necessarium. Urgendo autem idem argumentum, quoniam nec societas civilis dat vitam et libertatem, sed haec a natura habentur, sequeretur haec bona neque a societate civili posse auferri, sed tantummodo a Deo.

298. Sed opponunt: Ut poenae temporales applicentur, requiritur vis armata. Quid enim si quis nolit sistere se tribunali ecclesiastico? Condemnabitur ut contumax; sed quid si impositam poenam sponte non suscipiat? Remaneret usus censurae, id est vis canonica, et sic poena imposita converteretur in poenitentiam, ideoque non amplius esset mera poena. Quid si censuram spernat? Cum Ecclesia careat vi armata, sequitur poenas temporales non posse applicare nisi per modum poenitentiae, non autem merae poenae, id est in reluctantem.

Huic difficultati quidam respondent trahendo conclusionem contrariam; Ecclesiam nempe habere ius ad vim armatam. Sed omissa in praesenti hac questione, animadvertimus vim armatam haberi posse duplici modo, vel ut propriam, vel virtualiter; si nempe ille qui est armatus, et in casu nostro, princeps christianus, teneatur ministerium suum Ecclesiae praestare. Iamvero in statu normali, princeps christianus ad id tenetur ob indirectam subordinationem Ecclesiae, de qua in cap. seq. art. 3; ergo adhuc stat Ecclesiae ius efficax adhibendi poenam temporalem. Igitur haberet vim armatam saltem mediate; et insuper vim canonicam, consistentem in eo ut damnatus ex sententia Ecclesiae fiat debitor poenae coram Deo et societate ecclesia-

stica, et censuris possit adigi ad eam suscipiendam; poena autem est semper temporalis sive vocetur mera poena, sive poenitentia; insuper ex vi canonica oritur et ius et officium in principe concedendi brachium saeculare.

§ 6.

AN ECCLESIAE COMPETAT POENAS INFERRE EX SCOPO MERE VINDICATIVO.

299. Ex his satis apparet competere Ecclesiae ius poenas temporales infligendi ex fine emendativo delinquentis et exemplari ac praeservativo ceterorum.

Sed competitne Ecclesiae poenas inferre ex scopo vindicandi crimen? Quamvis poenae applicatio sit de se vindicativa criminis admissi, ut vidimus num. 140, tamen si nomen *vindictae* proprie sumatur, eo iure Ecclesia non utitur: etenim Ecclesia intendit salutem hominum, ideoque delicta punit quantum requirit salus delinquentis et societatis, et proinde quantum necesse est ad reum emendandum, et ad ceteros deterrendos ab eius imitatione; hic enim est eius finis; hinc Pius VI. in supracit. Bulla *Auctorem fidei* asserit Ecclesiae ius adhibendi poenas *salubres.* Hinc etiam cum s. Augustinus, Angliae apostolus, quaesivisset a sancto pontifice Gregorio M. quaenam poena esset decernenda ad puniendum furtum rei ecclesiasticae, respondit ep. 64. resp. 4. (lib. XI.) ex adiunctis diiudicandam esse delicti gravitatem « ut quidam damnis, quidam verberibus, et « quidam districtius, quidam vero levius corrigantur »; et addit « et cum paulo districtius agitur, ex caritate « agendum est et non ex furore, quia ipsi hoc praestatur qui corrigitur (id est punitur), ne gehennae « ignibus tradatur... Haec ergo caritas in mente tenenda est, et ipsa modum correctionis dictat. » Qui-

bus verbis brevissime sanctus Pontifex enuntiat iurisprudentiam criminalem ecclesiasticam. Idem s. Gregorius in ep. ad. Ianuarium episc. Calaritanum (lib. 8. ep. 65.): « Afflictiones corporis adhiberi ad nos in poe- « nitentiam dirigendos, ut qui salubria audire verba « contemnunt, cruciatus saltem eos corporis ad desi- « deratam mentis valeat reducere sanitatem. » Et Conc. Tridentinum sess. XIII. cap. I. de ref. ita describit officium Episcopi: « Si quid per humanam fragilitatem « peccari contigerit, illa Apostoli est ab eis servanda « praeceptio, ut illos arguant, obsecrent, increpent in « omni bonitate et patientia, cum saepe plus erga corri- « gendos agat benevolentia quam austeritas, plus exhor- « tatio quam comminatio, plus caritas quam potestas; « sin autem ob delicti gravitatem virga opus fuerit, « tunc cum mansuetudine rigor, cum misericordia iu- « dicium, cum bonitate severitas adhibenda est, ut sine « asperitate disciplina populis salutaris ac necessaria « conservetur, et qui correpti fuerint emendentur, aut « si resipiscere noluerint, ceteri salubri exemplo a vi- « tiis deterreantur ».

300. Tamen notandum est quosdam vocare vindicativas poenas, quae non modo ad correctionem delinquentis, sed ad publicum exemplum dantur; et hoc sensu poenae ecclesiasticae sunt vindicativae; non autem eo sensu quo proprie sumitur vindicta et talionis lege punitur crimen. Tamen inter finem emendativum et exemplarem non est repugnantia, quia unus alterum non excludit, ideoque Ecclesiae semper possibilis est utriusque cura, et quantum de se est, ad utrumque tendere poenis suis.

Deinde notandum est ipsam emendationem aliquando importare longius tempus, non modo ut solida appareat conversio peccatoris, sed etiam quia satisfactio de-

bita Deo et societati in aedificationem est satis gravis, ut cap. 6. *de poenis*.

301. Sed videri posset absurdum Ecclesiae, quae est societas perfecta, non competere ius puniendi vindicative, cum expiatio criminis sit unus ex finibus ipsius poenae.

Verum si consideremus finem Ecclesiae, patebit id nostrae theoriae non opponi. Etenim finis cuiuslibet societatis est quod dimetitur eius potestatem. Ius vindicandi crimen derivat ex iure restaurandi seu reparandi ordinem socialem laesum; iamvero aliud est loqui de societate civili quae sibi directe proponit felicitatem praesentem, et defensionem relationum externarum seu iustitiam inter unum individuum et alium, unam et aliam familiam, et aliud est loqui de Ecclesia, quae sibi proponit ut finem directum felicitatem aeternam et sanctificationem singulorum. Etenim illa finem suum in hoc mundo unice habet, hic habet bonum suum adaequatum; igitur considerat ordinem suum, ut hic completum. E contra Ecclesia considerat ordinem suum praesentem ut meram praedispositionem ad futurum ideoque eius curam habet non illum absolute considerando sed relative ad futurum, ideoque ordinem suum restaurat cum et delinquentem ad poenitentiam adducit, et ceteros removet ab eius imitatione, quia per poenitentiam aufertur a sociis illa inclinatio ad peccandum, quam produxerat malum exemplum delinquentis.

II. Finis societatis civilis per se obtinetur per media mere externa; etenim tranquillitas externa pendet a mediis externis; igitur per se sufficit poenis ita terrere homines ut abstineant a perturbatione externa, etsi interius eam appeterent; diximus per se, id est attenta natura subiecti seu hominis; si enim deficiat

interna moralitas, observantia exterior erit violenta; et proinde moraliter certum est societatem male processuram; sed hoc est per accidens. Sed non ita est de fine Ecclesiae, ad quem requiritur interna sanctitas; igitur leges quae tantum impedirent actus externos, non consequerentur finem Ecclesiae; ad summum ex parte illum attingerent, quatenus removendo scandala rariora facerent et interna peccata.

302. Ex hac finium diversitate intelligimus quare societas civilis prosequatur publica vindicta crimina et postquam delinquens poenituit, et per suam poenitentiam scandalum a societate removit; etenim removendo scandalum removet damnum morale, sed non materiale quod intulit delicto suo; insuper poena quae evitari per poenitentiam potest, non tam praeservat a delicto quam poena inevitabilis. Igitur societas civilis quae defendit ipsa bona materialia, et quae ea absolute vult inviolata, utpote quae constituunt felicitatem praesentem ad quam tendit ut ad bonum proprium, poenam proponit inevitabilem et proportionatam gravitati criminis, seu boni violati, id est vindicativam.

303. Proportio autem in re civili est regulariter determinabilis modo fere mathematico. Etenim si quis vitam aliis abstulit, potest ei auferri; item si membra vel res externas; potest enim damnari in duplum, ut et restituat quod usurpavit, et insuper de suo tantum amittat quantum aliis auferre voluit; item si per ambitum publicos honores sibi procuravit, iuste punitur infamia qua fit inhabilis ad publica munia. Id tamen regulariter; quid enim si quis attentavit bonis moribus, vel iura magistratuum vel reipublicae non agnovit, ex. gr. rebellavit? Tunc profecto proportio poenae nequit desumi ex privatione boni eiusdem cui delinquens attentavit. Iamvero id evenit regulariter in Ecclesia;

etenim quaedam delicta sunt mixta, quia offendunt bonum tum ecclesiasticum tum civile, ex. gr. furtum rei sacrae; quae proinde puniri possunt et mensura civili quatenus civilia sunt, et insuper animadversione ecclesiastica ob specialem in religionem irreverentiam, cuius irreverentiae et auctoritas civilis in statu normali societatis rationem habere debet ad poenam augendam. Sed delicta mere ecclesiastica, quae publicum ordinem respiciunt, consistunt vel in negatione iurium Ecclesiae et magistratuum eius, vel in attentatione fidei et moribus aliorum seu ipsorum sanctificationi. Iamvero haec, poena eiusdem generis ac peccatum nequeunt puniri; absurdum enim esset inducere delinquentem ad peccandum quia et ipse ceteros induxit; hinc proportio entitativa inter poenam et delictum in his non habetur; sed aliis criteriis proceditur, ut nempe delictis maximis maxima inferatur poena, et ceteris minor, ita ut quaedam gradatio servari possit. Si enim delictis minoribus maximae poenae inferrentur, tunc nihil amplius haberetur quo homines magis deterrerentur a delictis maioribus. Deinde attenduntur omnes circumstantiae sociales ut in iure criminali ostenditur.

§ 7.

RATIONABILITAS POENARUM QUAE FUERUNT IN USU ECCLESIASTICO.

304. His positis apparet Ecclesiam pro fine suo certissime uti posse poenis etiam temporalibus quibus usa est, id est poena pecuniaria, relegationis, exilii, verberationis, carceris, etiam perpetui, et servitutis, cum hae et utiles sint ad correctionem delinquentis et salutares pro ceteris. Diximus et carcerem perpetuum recte adhiberi, qui non modo ad terrendum, sed et ad securitatem societatis potest esse necessarius, si delin-

quens sit incorrigibilis, aut recidivus, ideoque iuxta communiter contingentia, probabile sit ipsum rursus societatem perturbaturum si suae libertati relinquatur; ius enim habet societas sibi praecavendi, et delinquens sibi imputet si sua recidivitate ius dedit societati prudenter iudicandi eum esse recasurum.

Item exilium ab una in aliam provinciam, quia praesentia delinquentis in sua provincia potest esse periculosa tum ipsi tum aliis; ipsi ad rursus peccandum, cum ibi socios suos habeat et alias occasiones; ceteris, si ex. gr. auctoritate gaudeat, qua non gaudet apud extraneos. Relegatio autem nihil aliud est quam carcer amplior; adsignatur enim pagus loco cubiculi.

305. Obiiciunt contra poenam publicationis bonorum, eam esse iniustam, quia non tantum punit delinquentem, sed etiam eius innocentem familiam.

Ut patet, haec obiectio non impugnat tantum legislationem ecclesiasticam sed etiam civilem, quae iam ab antiquis temporibus hac poena saepe usa est.

Iamvero fatemur eam esse satis severam ideoque gaudemus a moribus nostris recessisse. Tamen in se iniusta dici non potest. Non enim directe plectit innocentem, sed delinquentem, cuius sunt bona, et sicut filii pauperis pauperes naturaliter et non iniuste sunt, ita et filii divitis qui divitias facto suo amisit. Aliae quoque poenae quae in patres familias inferuntur, indirecte damnum quoque familiae irrogant, ut carcer, exilium, privatio officiorum, et multo magis poena capitalis; hinc indirecte in innocentes refluunt.

De cetero pater nocet familiae suae non modo cum bona dissipat sed etiam si commercio vel industriis infelici exitu dat operam.

Erat autem haec poena valde efficax, cum saepe in

officio continerentur amore familiae suae qui non deterrebantur poenis sibi tantum nocentibus.

Ecclesia autem in sua legislatione, hac poena usa est 1° in materia feudali ut auctores quorumdam criminum feuda amitterent quae ab Ecclesia receperant; quod iustissimum erat, cum ageretur de bonis ab ipsa Ecclesia collatis sub conditione specialis fidelitatis.

2° Ea usa est adversus gravissima quaedam crimina mixtae naturae, ut duellum (Trid. sess. XXV, cap. 19, de ref.) et conspiratio cum infidelibus adversus Christianos, cap. VI, de Iudaeis et cap. I, eodem tit. in extravagantibus.

Haeresis quoque habebatur in constitutione societatis christianae ut delictum mixtum ideoque hac quoque poena plectebatur, (Cap. X, de haereticis).

306. Contra censuras vero promoveri posset difficultas, ex hoc desumpta, quod privant bonis spiritualibus ad sanctificationem necessariis et utilibus, loquendo saltem de interdicto et excommunicatione; iamvero videtur, 1° inconveniens peccatorem privare mediis sanctificationis; 2° videtur inutile; peccator enim qui non timet ipsam culpam quae est maximum malum spirituale, multo minus timebit amissionem aliorum bonorum spiritualium.

Resp. ad I^{um} peccatorem non privari mediis sanctificationis ut in peccato permaneat, quod certe esset contra Ecclesiae indolem, sed ut ex spirituali inopia in qua versatur per censuras, deterreatur et cito culpam derelinquat.

Neque 2. id est inutile: etenim I. experientia contrarium probat. II. Censura cum sit externa, importat quamdam infamiam in societate christiana, ideoque movet delinquentem, sicut s. Augustinus aiebat de carentia sepulturae, ad quam infamiam vitandam, mu

convertebantur in morte, qui ceteris argumentis non movebantur. III. Peccatorem movet saltem ex aliquo residuo fidei; id est illum movet ex fide, si fidem adhuc conservavit, cum derelictio spiritualis in qua est, excitet timorem magnum damnationis; si autem peccato suo amisit habitum fidei, tamen habet ut plurimum fidem aliquam naturalem in Deum et aliquas veritates supernaturales, quae ei ostendunt quantum malum sit permanere in statu censurae; hinc fit ut qui culpam non timuerat et etiam decipiebat se, in longum protrahendo conversionem, resipiscat ex censura, ut etiam experientiam diximus ostendere. Ergo censurae iuste et sancte possunt inferri.

§ 8.

DE POENA CAPITALI.

307. Poenam capitalem contra gravissima crimina iuste adhiberi a societate civili, nequit inter christianos in dubium revocari. Dixit enim Deus ad Noe et filios eius, Gen. XI. 6: « Quicumque effuderit humanum san- « guinem, effundetur sanguis illius. » Et in Exodo XXI. 12: « Qui percusserit hominem volens occidere, morte « moriatur. » Et Dominus in Evangelio, Matt. XXVI. 52, increpans s. Petrum qui gladium exemerat, dixit: « Con- « verte gladium tuum in locum suum; omnes enim qui « acceperint gladium, gladio peribunt; » siquidem ut docet sanctus Paulus, in epist. ad Rom. XIII, « princeps « non sine causa gladium portat; Dei enim minister « est, vindex in iram ei qui malum fecit. » Et universa traditio usum gladii in principibus laudavit; humanitas enim in malefactores adhibenda non est, cum honestorum detrimento.

308. Ratio autem intrinseca est quia poena capitis est proportionata, lege talionis, quibusdam criminibus;

hinc in se est iusta; sed insuper est quoque necessaria ad scelestos in officio continendos, aut ceteros saltem deterrendos; est enim poena in praesenti ordine suprema, et efficacissima; ceterae autem facilius sperni possunt tum ex eo quod non sint perpetuae, vel saltem quia sperantur non perpetuae, tum quia interdum tanta est odii vis et vindictae cupiditas ut poenae non capitales videantur tolerabiles pro morte adversarii procuranda.

309. Sed a nobis inquirendum est an Ecclesiae ius sit poenam capitalem inferendi, pro delicto mere ecclesiastico, ut esset haeresis, blasphemia, sacrilegium, simonia.

Videamus igitur cuius naturae sit; et I. an sit emendatrix. Negandum est esse emendatricem post eius illationem; aufert enim vitam, ideoque possibilitatem mutandi voluntatem. Tamen plures antecedenter poenitent salutariter cum iam in mortis conspectu sunt, qui non resipuerant donec spem vivendi habuerant. Sed id non sufficit ut dicatur proprie emendatrix, non enim infertur ad emendandum; secus sequeretur non esse applicandam iis qui non poenitent, et si id statutum esset, illi etiam qui corde poenituissent, fingerent se non poenitere ut differretur haec poena.

II. Est certe vindicativa; et hoc sub respectu iuste adhibetur a societate civili, sed cum ex dictis non sit proprium Ecclesiae persequi delictum ad meram vindictam, sed ad correctionem rei et defensionem societatis, ratio mere vindicativa nequit invocari pro Ecclesia.

310. Videamus igitur an necessaria sit pro defensione societatis ecclesiasticae. Haec defensio consistit in duobus: 1^{0} ut delinquens ponatur in impossibilitate nocendi societati, cum ex praeterito eius delicto prudenter timendum est eum rursus esse perturbaturum socie-

tatem, ex. gr. si de haeretico dogmatizante recidivo sermo sit. Experientia enim ostendit hos raro perseverare in bonis propositis. Iamvero poena capitis tutissimum medium est ponendi delinquentem in impossibilitate ulterius nocendi; sed non est necessaria cum ad id sufficiat carcer perpetuus. Restat igitur defensio societatis, 1° antecedenter ad delictum ut timore poenae quis deterreatur; 2° consequenter, ut saltem ceteri deterreantur, id est remanet exemplaritas poenae.

311. Pariter certissimum est poenam capitis efficacissimam esse in terrendo, tum antecedenter tum consequenter. Sed videndum est an sit conforme fini et indoli Ecclesiae, terrere a delinquendo hoc medio, quod vim infert extremam, vel an ceterae poenae sint sufficientes ut Ecclesia ordinem suum satis custodiat. Res non omnino eliquata est; quidam enim doctores affirmant Ecclesiae competere ius gladii, seu inferendi quoque capitalem poenam. Valde maior autem pars negat; in utramque partem argumenta allata sunt, quaedam inepta, quaedam probabilia. Utraque breviter expendamus. Cum enim non adsit expressa doctrina Ecclesiae, neque adsint facta positiva eius mentem declarantia, ex remotioribus principiis et factis arguenda est potestas Ecclesiae collata ab eius divino Fundatore. In mentem autem revocetur agi de poena mortis ob delictum ecclesiasticum tantum, non mixtum, ut est personae sacrae occisio, incendium Ecclesiae etc.

1° Huic iuri asserendo Ecclesiae, opponunt, hanc poenam nullo modo esse correctionalem; quid enim si delinquens esset impoenitens, essetne adhuc ab Ecclesia occidendus, cum ipsa curet directe eius salutem? Aliter se habet princeps saecularis qui directe non curat salutem singulorum sed bonum publicum, ideoque permissive se habet relate ad perditionem impoenitentis.

Huic rationi respondent fautores contrariae sententiae, Ecclesiam curare directe etiam bonum publicum, et hoc, in conflictu cum bono privato praeferendum esse; igitur si pro bono publico sit necessaria mors impoenitentis, Ecclesia permissive se habet, et delinquens sibi imputet.

Iamvero si necessaria esset pro bono publico poena capitalis, negari non posset hanc responsionem esse rectam. Igitur quaestio pendet ex hoc, an attento fine Ecclesiae qui per merum ordinem externum obtineri nequit, eius divinus Fundator voluerit ut poenas urgeret extremas quae maximo gradu cogunt, vel tantum mitiores quae sufficienter movent, sed maiorem libertati locum relinquunt. Procedamus igitur ad alia argumenta.

2° Obiicitur Ecclesiam prohibere episcopis usum gladii pro defensione religionis, adeo ut eis prohibitum sit per sacros canones, qui infra citantur n. 315., uti gladio et si princeps hortetur ad eius usum. Canones enim volunt, si princeps putaverit muneris sui esse gladio defendere Ecclesiam, defendat ipse, sed non episcopus.

Hoc argumentum potest considerari duplici sub respectu, vel quatenus exhibet legem ecclesiasticam, vel quatenus manifestat sententiam Ecclesiae circa usum gladii. Sub primo respectu non evinceret Ecclesiam carere gladio cum prohibeat usum gladii inferioribus magistratibus sed non ipsi Summo Pontifici aut concilio generali. Sed secundo sub respectu recidit in argumentum quod ultimo loco afferemus, id est in factum non-usus gladii ex parte Ecclesiae, et tunc temporis cum potuisset utiliter uti gladio, cum principes non modo permitterent, sed et adhortarentur.

3° Obiiciunt, mansuetudini Ecclesiae contrarium esse usum gladii.

Huic rationi respondetur, si necessarium esset pro publica utilitate, uti gladio non esset contra humanitatem; etenim iuvaret multis etsi uni vel alteri ex eius culpa noceret. Est autem proprium caritatis, ut succurrat ipsi societati potiusquam paucis individuis, et praesertim ut defendat innocentes a noxiis.

4° Obiicitur Matt. XXVI. 52. ubi Dominus ait Petro cum in horto exemisset gladium et amputasset auriculam Malchi: « Converte gladium tuum in locum « suum; omnes enim qui acceperint gladium, gladio « peribunt. An putas quia non possum rogare Patrem « meum et exhibebit mihi modo plus quam duodecim « legiones angelorum? Quomodo ergo implebuntur « scripturae? » Dicunt Dominum reprobasse usum gladii per prima verba; sed immerito; reprobavit enim usum gladii factum ad impediendam passionem eius dicente Domino: « quomodo ergo implebuntur scri- « pturae? » 2. Reprobavit usum factum a viro privato, ut erat tunc s. Petrus, non autem simpliciter; secus et magistratus civiles eo uti non possent contra ac doceat s. Paulus, principem non sine causa gladium portare; est enim minister Dei in iram. Igitur cum et Ecclesia sit societas perfecta, ei non repugnaret ex hoc usus gladii.

5° Item obiicitur ex 2. Cor. x. 21. « arma militiae « nostrae non carnalia sunt », quorum contextum superius attulimus n. 257.

Verum s. Paulus ibi ait sua arma non esse carnalia, quia non secundum humanam prudentiam operabatur, ut quidam eum accusabant veluti si secundum carnem ambularet; ibi subdit se « in promptu habere ulcisci « omnem inobedientiam ».

6° Obiic. verba Domini, Lucae IX, 55. ubi discipulis dicentibus: « Domine, vis, dicimus ut ignis descendat

« de coelo et consumat illos? » (Samaritanos nempe, qui non receperant Dominum in suam civitatem); respondit: « Nescitis cuius spiritus estis; Filius hominis « non venit animas perdere sed salvare ».

Sed hic non agebatur de subditis Ecclesiae; deinde discipuli ex falso zelo movebantur potiusquam ex necessitate sociali, quae nulla erat illis in adiunctis.

312. Ex alia parte fautores poenae capitalis afferunt I. factum Ananiae et Saphirae qui a s. Petro morte mulctati sunt.

Respondeo hoc probare in genere, posse delicta ecclesiastica coerceri, cum Deus suppleverit infirmitati temporali Ecclesiae, sed non in specie quoad poenam capitalem ab Ecclesia inferendam, cum eam non intulerit s. Petrus neque verbis, sed tantum prophetaverit quae Deus facturus erat, ut patet ex contextu.

II. Dicunt Ecclesiam esse societatem perfectam sicut civilis; atqui huic competit ius gladii; ergo et Ecclesiae, saltem mediate, ut nempe ius habeat exigendi a societate civili ut irroget hanc poenam: secus, subdunt, Ecclesiae non esset satis consultum, si nequiret sibi necessaria aut facere per se aut saltem exigere ab aliis qui vim armatam possident.

Sed huic argumento respondetur: Ecclesia est societas perfecta sicut civilis, sed habens finem diversae omnino indolis, conc., eiusdem indolis, nego. Pluries innuimus differentiam inter utramque; finis enim civilis consistit in felicitate praesenti; de se est externus, ideoque directe afficit praesentem vitam, et per media externa satis obtinetur; finis Ecclesiae e contra est salus aeterna, quae proprie obtinetur per internam sanctificationem, ad quam media externa sunt media sed inadaequata. Hoc posito, societati civili competit ius gladii quia est necessarium et proportionatum eius fini;

si igitur ostendatur necessarium et pro Ecclesia, ei concedendum erit; secus non. Etenim duabus societatibus perfectis non competunt eadem iura materialiter et specifice inspecta, sed tantum formaliter et generice, id est plenitudo iuris in suo ordine pro mediis necessariis ad finem; sed ex diversitate finis, oritur diversitas mediorum; hinc et iurium in specie; et proinde male arguitur a iuribus Ecclesiae ad iura societatis civilis et vice versa, nisi demonstretur eamdem specificam rationem in utraque societate verificari. Hinc si ius gladii demonstretur necessàrium Ecclesiae, erit ei concedendum; sed haec necessitas non potest deduci ex mero conceptu generico societatis perfectae. Igitur tota quaestio pendet ex necessitate; sed haec necessitas numquam ab Ecclesia agnita fuit.

313. Ad quod melius intelligendum notandum est, distinguenda esse quae princeps praestare debet in ministerium Ecclesiae eius nomine, et quod in eius protectionem praestat nomine proprio. Si enim daremus Ecclesiam indigere pro sua defensione applicatione poenae capitalis et ex hoc adiutorium principis invocare, iam ipsa exerceret mediate ius gladii; sed semper poena capitalis eius nomine applicaretur et princeps exhiberet tantum ministerium. Factum autem tribuitur tamquam principali auctori ei qui illud imperat, non autem ei qui illud ministerialiter praestat; ita mors delinquentis tribuitur iuridice principi vel iudici, potiusquam carnifici.

Sed praeterea cum religio sit fundamentum moralitatis et moralitas sit fundamentum reipublicae, potest princeps protegere religionem non quatenus religio est, sed quatenus fundamentum reipublicae; si igitur in aliqua republica, catholica religio sit socialiter recognita ut vera religio, poterit status compescere eius pertur-

batores quia turbando religionem laedunt et societatem, et proinde crimen religiosum est etiam civile. Hanc distinctionem inter id quod praestat Ecclesia et quod ulterius addit princeps, innuit s. Leo Magnus in epist. ad Turribium: « Quae (Ecclesia) si sacerdotali con« tenta iudicio, cruentas refugit ultiones, tamen chri« stianorum principum constitutionibus adiuvatur dum « ad spirituale nonnumquam recurrunt remedium, qui « timent corporale iudicium. » Qui textus ostendit aliquando severiorem poenam utilem esse, sed non ab Ecclesia illatam, quia mater est. Tamen Status ita compescere nequit crimen religiosum ut laedat finem religiosum, et proinde iudicis ecclesiastici est videre ne Status excedat in hoc. Praecedit tunc iudicium sacerdotale iudicans de delicto religioso, ex. gr. de haeresi propugnata dogmatizando, quo habito traditur reus brachio saeculari, et iudex laicus supposito crimine religioso, ei applicat poenam. Sed pro re nostra notandum est, tunc iudicem laicum non punire delictum religiosum ut mere religiosum, sed ut sociale, et proinde non punire nomine Ecclesiae, sed suo. Potest autem fieri Statum iuste applicare poenam graviorem ea quam Ecclesia applicaret, quia Status utitur gravioribus poenis, etiam capitali. Hinc si applicet poenam mortis, eam applicat non nomine Ecclesiae sed suo. Quoniam autem societati civili est non modo ius protegendi religionem sed et officium (in statu normali) pro ipsa sociali tranquillitate, Ecclesia, quae est magistra et iudex omnium officiorum, potest etiam principibus inculcare hoc officium ipsorum quod habent non modo praestandi aliquando brachium saeculare pro applicatione poenae temporalis ab Ecclesia latae et eius nomine, sed etiam puniendi nomine proprio et gravioribus poenis delicta religiosa quae simul sunt socialia. Et quoniam Ecclesia est ma-

gistra non modo officiorum in genere, sed etiam iudex in specie, potest in determinatis circumstantiis principibus inculcare officium utendi gladio contra hostes Ecclesiae, non Ecclesiae ipsius nomine, sed suo ut et contra ceteros perturbatores, ex. gr. incendiarios, et potest proinde coarguere principes in hoc negligentes sicut et in ceteris quae ad ordinem moralem relationem habent.

314. Haec necessario prae oculis habenda sunt ad quaedam facta historiae ecclesiasticae explicanda. Praesertim notandum est quosdam fuisse haereticos qui non modo Ecclesiam impugnabant spiritualiter, sed et temporaliter occidendo sacerdotes, ecclesias comburendo etc.; haec delicta erant simul religiosa et civilia; hinc merito Ecclesia poenam etiam mortis contra hos invocabat, et in defectu organizationis civilis, iure devolutivo, ut suo loco art. seq. videbimus, ipsa societas religiosa poterat arma capere; sed tunc procedebat Ecclesia non tantum ut Ecclesia sed ut societas christiani populi, utens potestate civili, in defectu organizationis civilis ab ecclesiastica distinctae.

315. Ex his apparet quod etsi praesens quaestio sit in se gravissimi momenti, tamen in praxi indifferens evadere quaecumque sententia adoptetur. Etenim vel in iis Ecclesia vivit temporibus in quibus amicam habet societatem civilem quae publice et sincere agnoscit Ecclesiam ut religionem Status, vel non. Si hoc iam impossibile est Ecclesia exerceat ius gladii, quia Status nec ministerium suum praeberet, nec multo minus sineret Ecclesiam procedere per se; hinc Ecclesia non posset physice ius gladii exercere etsi illud haberet; nec posset moraliter, quia maiora mala exurgerent ex Status oppositione. Si vero prima verificaretur hypothesis, Status non modo praebebit auxilium in iis quae Ecclesia

iudicaverit punienda nomine proprio, sed insuper et ulterius puniet nomine suo crimina quae religionem perturbant, et Ecclesia poterit Statui indicare quae ex officio suo et nomine suo praestare tenetur. Hinc obtinebitur idem finis defensionis Ecclesiae, quin Ecclesia odiositatem incurrat illationis poenae capitalis et aliarum atrociorum. Hinc sacri canones prohibuerunt episcopis uti poenis sanguinis etsi magistratus civiles ad id eos hortarentur, sed potius volunt ipsos iudices laicos procedere nomine suo, verificato prius ab Ecclesia crimine religioso. Can. *saepe* 29. et 30. Causa 23, q. 8. et cap. 9. *Ne clerici vel monachi*, et cap. 4, *de raptoribus*. (Vid. Vecchiotti, *Institutiones canonicae*, vol. 2. lib. IV. § 6. 2.).

316. Cum igitur tota quaestio pendeat a necessitate, cumque haec satis non innotescat ex ipsa rei natura, impugnatores iuris gladii Ecclesiae arguunt ex facto constanti, quod nempe Ecclesia nunquam gladium adhibuerit, nec cum poterat eo utiliter uti; hinc ortum habuit effatum: *Ecclesiam abhorrere a sanguine*, quia 1° numquam hanc poenam irrogat; nec 2° permittit suis clericis participare iudicio criminali; si autem inconveniens est clericum participare iudicio sanguinis de cetero iusto, videtur multo magis inconveniens, iudicium sanguinis ab ipsa Ecclesia nomine proprio ferri. Hinc etiam 3° cum Ecclesia delinquentem, puta clericum degradatum, tradit brachio saeculari, rogat magistratum civilem ne sanguinem effundat ut habetur in pontificali. (Tamen declaratum est magistratum civilem per hoc non obligari ad sanguinem non effundendum). Iamvero si Ecclesiae nomine sanguis funderetur, esset con tradictoria haec petitio, et Ecclesiam in re tam gravi ludere, sine iniuria affirmari non potest. Ergo Ecclesia sanguinem nec effundit per se, nec vult

nomine suo effundatur. Sed si Ecclesiae esset ius gladii, non repugnaret effundi eius nomine; usus enim iuris etiam severioris, in debitis circumstantiis non est inconveniens; insuper Ecclesia aliquando usa esset hoc iure si illud haberet, id est cum utiliter poterat exerceri; si enim a Domino accepit hoc ius, utique debet et illo uti cum nihil obstat, secus negligeret usum medii sibi traditi, cuius usus utilis esse posset; et proinde non fideliter responderet intentioni, divinae, quod nefas. Igitur dicendum esset numquam hactenus Ecclesiam iudicasse se posse utiliter exercere ius gladii, vel quia circumstantiae sociales id non permitterent, vel quia melius erat ut princeps nomine suo procederet. Sed illud videtur asseri non posse; fuerunt enim tempora in quibus Ecclesia potuisset libere exercere ius gladii, cum populi et principes plura et de se temporalia ei committerent, et Ecclesia ea exerceret; hinc multo magis libenter suscipiebant eius potestatem pro scopo spirituali; Ecclesia autem quae plura alia temporalia suscipiebat in bonum principum et populorum, multo magis debuisset per se exercere suum ius gladii. Quod si in statu amicitiae cum republica civili melius est per se, ius gladii a republica exerceatur nomine proprio in bonum Ecclesiae, dicendum est inutiliter traderetur eidem Ecclesiae, cum sufficeret officium quo tenetur respublica Ecclesiam defendendi nomine suo; quod nisi facere velit, multo minus faceret nomine Ecclesiae, aut permittet Ecclesiam facere per se. Cum autem Dominus non contulerit Ecclesiae iura de se inutilia, dicendum est factum negativum non-usus gladii, probare carentiam iuris in Ecclesia.

317. Ceterum haec facta illud saltem ostendunt, si neque retroactis saeculis Ecclesia putavit exercere posse utiliter ius gladii, si illo praedita esset, multo minus

verisimile est id verificari posse aut nostris aut proxime futuris temporibus, ideoque esset ius theoreticum, quod hactenus numquam factum esset actuabile, nec facile fieret in futurum.

318. De cetero, cum discipuli Iacobus et Ioannes, contra Samaritanos non recipientes D. N. vellent ignem de coelo invocare, respondit eis Dominus increpans eos dicens: « Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare » (Luc. IX et sqq.) Carentiam iuris gladii expresse etiam profitetur sanctus Nicolaus I. can. *Inter haec*, 6. causae 33. q. 2: « Sancta Dei Ecclesia gladium « non habet nisi spiritualem; non occidit sed vivificat. »

Auctoritati Nicolai I. non obstat auctoritas Innocentii IV., imo Conc. Lugdunensis, cap. I, *de homicidio* in VI., in quo mandantes assassinium, *diffidantur* perpetuo a toto populo christiano. Diffidatus autem erat morti devotus. Verum ut patet agitur non de delicto ecclesiastico sed de temporali enormissimo, quod ab universa societate competenter puniendum est.

§ 9.

DE TRIBUNALI INQUISITIONIS.

319. Contra assertionem nostram, Ecclesiam nempe numquam usam esse poena capitis, arguunt ex facto inquisitionis, quod nobis occasionem praebet huius celebris institutionis rectum conceptum tradendi (1). Aiunt itaque S. R. et universalem Inquisitionem plures morti damnasse, ut Romae sub s. Pio V. anno 1567 duos, quorum unus fuit Petrus Carnesecchi pronotarius apostolicus, de quibus Orator venetus testis ocu-

(1) De inquisitione vide plenam apologiam quam Aloisius Nicora, qui defunctus est episcopus comensis, scripsit in ephemer. « La Scuola Cattolica » fasc. 119. et 120. id est novemb. et dec. 1882.

laris in sua ad Senatum relatione die 27 septembris, postquam narrasset dominica praecedenti a cardinalibus iudicibus s. Officii plures diversis poenis damnatos fuisse, ait: « Ma gli altri due sono stati rimessi al foro « secolare e conseguentemente destinati alla morte ed « al fuoco (1). » Et vere postquam Carnésecchi degradatus fuit, ei caput amputatum est et corpus rogo iniectum. Alter autem eius socius, cum in conspectu mortis sese retractasset, veniam obtinuit.

Item, eodem Pontifice die 3 iulii 1570 Aonius Palearius, ut antiquitatis amore vocabatur, Antonius della Paglia, seu Pagliaricci, verulanus, qui inter alios errores et illum docebat, non posse principem saecularem morti damnare, qui ab Ecclesia haereticus iudicatus esset (2).

Celebris autem est mors Iordani Bruno apostatae dominicani, qui pariter Romae an. 1600 die 17. februarii damnatus est. Quamvis enim tribunal s. Officii illum tradendo saeculari auctoritati adhibuisset ritualem formulam « *ut quam mitissime puniretur, et citra sanguinis effusionem,* » tamen ad Campum Florae vivus combustus est (3).

In Hispania autem, teste Llorente, tribus saeculis inquisitio protulit 34.653 mortis sententias.

Resp. separatim de tribunali S. R. et U. Inquisitionis, et de inquisitione hispanica. Quoad primam ut aliquid evincerent fautores iuris gladii, oporteret duo ostenderent, 1° tribunal s. Officii protulisse non modo sen-

(1) Vide Cantù, Storia degli eretici in Italia, vol. 2. Gli eretici in Toscana.

(2) V. Storia ecclesiastica dell'eminentissimo Orsi, continuata da fr. Filippo Angelico Becchetti, tom. XLIX. § 52.

(3) V. Cantù, Storia degli eretici in Italia; vol. 2.

tentiam haeresis et contumaciae in haeresi, (qui enim poenitebant numquam morti damnabantur, saltem si non essent relapsi, quorum proinde retractatio iure haberi poterat ut suspecta), sed insuper protulisse sententiam mortis ob huiusmodi crimen; tunc enim etsi executio facta esset brachio saeculari, tamen, ut praemonuimus, esset imputanda ipsi tribunali eam praecipienti cui auctoritas civilis ministrasset. Sed vidimus quomodo damnati fuerint Iordanus Bruno et Carnesecchi, nempe traditi non tam *brachio*, quam *foro* saeculari. Imo id semper servavit et inquisitio hispanica, ut non ipsa proferret capitales sententias, ut infra exponemus.

320. Sed 2° cum de sententiis Romae prolatis sermo sit, oporteret ostendere, poenam mortis inflictam fuisse nomine Pontificis ut Pontificis, non autem ut principis, cum ut talis et ipse potuerit vel etiam debuerit punire haereticos sicut ceteri principes. Sententiam autem prolatam esse nomine Pontificis ut talis, non ostendit merum factum pronuntiationis factae a tribunali s. Officii, cum notum sit aliquando sub Pontifice rege attributiones tribunalium non fuisse exacte distinctas et separatas, sed facultatibus cumulativis processisse Pontificis et regis, adeo ut aliquando praesertim clerici officiales praestarent quae erant laicorum. Hinc potestas nativa Ecclesiae desumenda est ex eius legibus et factis generalibus, non autem a legibus specialibus status pontificii, si quae fuissent ab illis discordantes, nisi aliud manifeste ostendatur. Ex dictis autem resultat leges generales Ecclesiae totamque eius agendi rationem, abhorruisse a sententia capitali pronuntianda.

321. Item et pro aliis Statibus a pontificio distinctis videndum est an tribunal aliquando fuerit mixtum, id est ex iudicibus ecclesiasticis et civilibus compositum,

quorum utrique pro re sua pronuntiarent; imo etsi resultaret ex solis iudicibus ecclesiasticis, potuit esse iuridice mixtum, quatenus et regia auctoritate procederet applicando poenas civiles inter quas est et capitalis. Imo cum utraque potestas concorditer procederet et iam extaret lex civilis damnans eum qui ut haereticus contumax vel relapsus ab Ecclesia iudicatus esset, in facto post iudicium Ecclesiae eius mors erat certa; cumque haec lex esset iusta et societati utilis, et Ecclesia iure poterat eius observantiam magistratibus civilibus inculcare; ex quo executio civilis videri poterat ministerialis, potius quam principalis.

322. Ad iustitiam autem huiusmodi legum civilium cognoscendam, non modo attendenda est religionis laesio quae per haereticum dogmatizantem habetur, ex qua societatis et moralitatis fundamentum impugnatur et maximum bonum futuris generationibus aufertur, sed et factum quo novatores omnes non modo mutationes religiosas sed et politicas promovere solebant, ex quo directe attentabant reipublicae securitati; maxime enim media aetate conglutinabantur et fere compenetrabantur ordo religiosus et politicus, ita ut illius subversio haberi non posset quin et hic destrueretur.

Quae diximus de tribunali mixto, vel ecclesiastico iudicante auctoritate etiam regia, maxime applicanda sunt Inquisitioni hispanicae quae indolem omnino specialem prae se fert, et in ea non modo elementum politicum ecclesiastico coniungitur, sed etiam praevalet.

323. Origo enim inquisitionis generalis fuit saec. XIII. quando Albigenses Galliam meridionalem, Provinciam praesertim, non modo erroribus sed et ceteris criminibus, homicidiis, incendiis, vastationibus implebant. Cum enim armis devicti fuissent, Legatus apostolicus, Romanus card. s. Angeli anno 1215 in Concilio Blite-

rensi (Béziers), statuit Episcopos in singulis parochiis nominare debere sacerdotem cum duobus vel tribus laicis qui iurarent se *inquisituros* haereticos et magistratibus civilibus denuntiaturos. Erat igitur inquisitio episcopalis. Analogae dispositiones latae sunt in Concilio Lateranensi IV., cuius decretum affertur cap. XIII. *de haereticis,* § 7.

324. Sed an. 1232 Gregorius IX. inquisitionem organizavit et Tolosae ordini Praedicatorum commendavit, quibus generatim reservata fuit, cum ad alias provincias propagata est, quamvis nonnullis in locis, ut Lutetiae Parisiorum, Franciscanis tradita fuerit. Facta est igitur inquisitio pontificia, et in ea satis distinguebatur iudicium ecclesiasticum de haeresi aut aliis contra religionem criminibus, et iudicium civile de poenis etiam extremis inferendis. Sed restituta societati tranquillitate, ideoque, generatim saltem, cessantibus delictis mixtis, id est in religionem et in vitam ac bona catholicorum, rarae factae sunt et sententiae ab inquisitione prolatae et poenae a foro saeculari applicatae.

Institutio haec inquisitionis erat populis maxime cara, ita ut Cantù in sua haereticorum historia, adnotet tunc in moribus fuisse sese adscribere *familiae* Inquisitionis, cui ministrabant gratis. Et Mediolani tantum anno 1769. decreto augustae ducissae Mariae Teresiae abolita fuit congregatio Crucesignatorum, quae inserviebat Tribunali inquisitionis. Componebatur ex centum urbis nobilioribus, qui valde aegre paruerunt iussioni imperatricis (1).

325. Neque heterodoxi habent quod obiiciant, cum et novatores saec. XVI. dictis et factis defenderint, so-

(1) V. *Scuola Cattolica,* fasc. nov. 1887, pag. 460, *Delle immunità ecclesiastiche,* cap. XIII. di Felice Bertani.

cietatem civilem, haereticos impios et blasphemos punire debere poena quoque capitali. Id expresse statuit Calvinus in suo libro: *Fidelis expositio errorum Michaelis Serveti, et brevis eorumdem refutatio, ubi docetur iure gladii coercendos esse haereticos; 1554.* Et factis iam ostenderat, comburendo lento igne eumdem Servetum. Imo Genevae statuerat rigidissimam inquisitionem in omnes doctrinas sibi contrarias, et furcae erectae sunt cum hac inscriptione: « Pro iis qui male loquentur de domino Calvino. » Et Melanchthon epist 187. ad Calvinum ait: « Affirmo etiam vestros ma-« gistratus iuste fecisse quod hominem blasphemum, re « ordine iudicata, interfecerunt ».

Et Lutherus (contra Sylvestr. Prier.): « Si adversus « latrones utimur furca, adversus homicidas gladio, « *contra haereticos igne* ». Et alibi pluries. Et eius suasione multa anabaptistarum millia occisa sunt (1).

Item an. 1536. 7 augusti apud Homburgum habita est synodus pastorum protestantium Germaniae in qua poenam capitis a Magistratibus contra eosdem anabaptistas statuerunt irrogandam, approbante Luthero in epistola ad Landgravium Hassiae. Consulatur Rohrbacher, lib. 84. § 6. qui ex integro legendus est. Quin imo ipse Woltaire non modo Genevae comburere fecit librum Rousseavii, cui titulus *Aemilius*, sed insuper auctoris carcerationem decernere (2).

326. Ecclesia autem in haereticis damnandis, eorumdemque punitione approbanda, sibi consequens est. Sed quomodo haec agendi ratio conciliari possit cum principiis protestanticis de libero examine et de spiritu pri-

(1) V. Rohrbacher, Storia universale, lib. 84.

(2) V. Cantù, Storia universale, tom. XII. Crociata contro gli Albigesi.

vatae interpretationis imo et inspirationis, aut cum principiis libertatis quam dicunt conscientiae a neotericis propugnatae, profecto non video; hinc dum heterodoxi Ecclesiam intolerantiae non modo doctrinalis sed et practicae accusant, turpiter sibi contradicunt; et notum est quanta catholicis mala illata sint in Anglia praesertim et in nordicis regnis, quantaque saevitate in catholicos actum; violentia enim regia, pseudo reformatio introducta est, et catholicismus abolitus, poenis severissimis propositis etiam capitali in presbyteros, missam praesertim celebrantes (1). Neque intolerantia haec, nostra aetate ex toto defecit, sed prout temporum indoles permittit, apud gentes heterodoxas adhuc viget, cum catholicae nationes non tam libertatem quam licentiam religiosam saepe permittant.

327. Sed deveniamus ad inquisitionem hispanicam. Notum est hanc nobilissimam regionem fuisse pluribus saeculis a Mauris occupatam, qui paulatim perseverantibus antiqui populi christiani bellis, tandem eiecti vel saltem subiugati sunt, ultimo ipsorum regno granatensi debellato a coniugibus Isabella regina Castellae et Ferdinando Aragoniae an. 1492, post 781 an. ab invasione. Iamvero in regionibus quas christiani occupabant remanebant plures ex Mauris coloni praesertim, qui facile conspirabant cum reliquis, praesertim donec stetit regnum granatense, et etiam postea cum Mauris Africae. Multi autem sive ut humanius haberentur a victore, sive ne eiicierentur, suscipiebant christianam religionem, sed ficto animo, ideoque facile redibant secreto ad superstitiones mahumetanas, et odium acerrimum in christianos, seu Hispanos fovebant. Hebraei quoque plurimi erant in his regionibus, qui Mauris adhaere-

(1) V. Rohrbacher, lib. 84.

bant, et ex iisdem rationibus ficte christianae religioni nomen dabant.

In hos sive relapsos sive male conversos vigilabant Hispani, eos ut hostes patriae habentes et sui deceptores ac proditores. Hinc a summo Pontifice Sixto IV. impetraverunt fundationem inquisitionis, sub regum protectione, quae primo obtinuit an. 1478, et multis privilegis a regibus donata est.

Habuit igitur scopum religioso-nationalem; imo et eius organizatio potius civilis fuit quam ecclesiastica, etsi a summis Pontificibus facultates impetraverit procedendi in causis religiosis. Magnus enim inquisitor nominabatur a rege; ipse autem nominabat ceteros inquisitores minores aut adsessores sed non absque regio beneplacito, et ex adsessoribus quidam erant et laici.

328. Verum inquisitio non iudicabat tantum de criminibus religiosis, quae ex speciali Hispaniae conditione, merito habebantur ut peculiariter patriae adversantia, sed et de pluribus aliis, ut de delictis contra naturam, quae Deus in veteri lege, igne puniebat; item de seductoribus, blasphemis, latronibus Ecclesiarum, et earumdem bonorum usurpatoribus; de usurariis quoque; etiam de homicidio si relationem aliquam ad ipsam inquisitionem habuisset; deinde de magia, sortilegiis, necnon communicatione cum hostibus, durante bello, et aliis pluribus (1). Apparet igitur iudicasse et de delictis mixtis aut etiam ex toto civilibus, aut contra ipsam religionem naturalem, quae puniunt etiam gentiles. Igitur ex illis supradictis 34 millibus qui spatio plus quam trium saeculorum morti damnati sunt, si

(1) De Maistre. L'inquisitione svelata; lettere ad un gentiluomo russo.

fidem habeamus canonico Llorente, videndum esset quot titulo merae haeresis, vel melius apostasiae fuerint damnati; quos profecto paucissimos fore indubitatum est, cum iniqui homines soleant se maculare multis aliis delictis.

329. Deinde, quod ad rem nostram maxime attinet, inquisitio etiam hispanica non pronuntiabat per se sententias capitales. Ita enim procedebat: advenientibus inquisitoribus in aliquam regionem; proponebant edictum quo omnes lapsos in haeresim, apostasiam vel superstitiones incitabant ad poenitentiam, atque sponte confessis indulgentia promittebatur. Et Pater Thomas a Turrecremata (Torquemada) (ex Mariana, lib. 24), plusquam 17 millia sic absolvit. Contra ceteros procedebatur, primo publicando testimonia ut in ceteris causis. Sed cum testes ob multitudinem, potentiam et audaciam lapsorum non essent tuti, concessum est a Bonifacio VIII. cap. ult. *de haereticis* in 6., publicationem supprimi posse quando periculum extaret; id post occisionem s. Petri de Arbues, Aragoniae inquisitoris anno 1485, in regulam generalem transiit. Cautelae tamen magnae adhibebantur, et poenae auctae sunt in falsos testes.

Tortura autem iuxta morem illius aetatis in usu erat, sicut fuit et apud Graecos et Romanos; sed in eadem causa semel tantum eidem subiiciebantur accusati dum in tribunalibus laicis nullus erat limes legalis (1). Adve-

(1) Quoniam de tortura mentio facta est, praestat haec pauca ad rem adnotare.

1º Notum est aevo antiquo et medio torturam in iudiciis adhibitam; universali autem execratione a moribus non modo sed a legibus quoque feliciter recessisse; nec ideo iustitiae administratio detrimentum sustinuit aut laesa fuit publica tranquillitas. Nemo autem vellet aut posset eamdem restituere.

niente autem die, habebatur actus fidei, *auto-da-fè;* id est poenitentes retractationem suam legebant et eis poenitentia competens imponebatur. Rei autem cri-

2º Id de nostra et futura aetate optime quidem; verum error esset de antiquorum institutionibus iudicium ferre iuxta principia nostris congruentia temporibus. Etsi enim fundamenta iustitiae eadem semper sint ac immutabilia ut ipsa natura, applicationes tamen respondeant necesse est concretae societatis conditioni; ex cuius diversitate diversae quoque specificae normae, iustae esse aut videri prudenter potuerunt; tunc enim, si merito commiseranda talis rerum conditio, non tamen absolute improbanda ea quae pro societatis incolumitate praestita sunt, etsi severiora ac rudiora.

3º Postquam autem exosa aliqua institutio multos post toleratos labores, difficultatesque superatas, tandem abolita est, aequum de ea ferri iudicium non facile permittitur. Videtur enim eam absolute defendere ac restituere velle, qui relative eamdem excusat.

Sed defervescentibus animis, ac de bonis obtentis succedente securitate, rectius sententia pronuntiatur. Hinc videmus multas nunc cessasse adversus antiquos exprobrationes, ac plura nomina in honorem revocata. Et nos igitur ad iuridicum torturae examen animo eo magis sereno accedere possumus, quo magis eam a nobis reiicimus et quo ab ea tutiores sumus.

4º Tormenta in Romanorum usu iudiciali fuisse notum est (1), sicut et aliarum quarumdam gentium; quaestionem autem appellabant interrogationem sub tormentis quae antiquitus in servos aut extraneos aut saltem tenues personas tantum adhiberi solebant. Sed in criminibus exceptis. sub imperatoribus, contra omnes. Crimen laesae maiestatis inter haec principalem locum tenebat, ac saepe ad eos opprimendos qui essent invisi aut quorum divitiis fisco addicendis inhiaretur, praetextum exhibuit.

Nonnulla autem crimina in religionem ut haeresis, pariter excepta fuerunt, primo lege imperiali.

5º Barbari quoque tortura usi sunt ut testantur leges Visigothorum et salica, nec non capitularia regum Francorum. Et ipsi tamen

(1) *L. 15, D. 41, ff. De iniuriis; l. 12, C. De Quaestionibus.*

minum civilium aut apostasiae cum impoenitentia vel relapsu, foro saeculari tradebantur. Igitur quamvis inquisitio, nomine regio potuisset poenam capitalem ap-

honoratas ac nobiles personas excipiebant et doctores se inter nobiles non immerito collocaverunt; laurea enim nobilitatem saltem equestrem vel etiam patritiam, iuxta diversa universitatum privilegia conferebat: sed privilegia etiam de cetero iusta, eorum favore qui socialia gerunt negotia, difficiliorem reddunt quorumdam malorum correctionem, quae ipsi non sustinent.

Tortura autem adhibebatur non modo contra reum sed etiam contra testes, si *servi, infames, ignoti* aut *viles;* simplex enim horum assertio ut satis sincera non habebatur, nisi constantia in tormentis confirmata; contra *taciturnos* autem aut vacillantes maxime.

Item aliquando et contra accusatorem.

6° Iamvero triplex quaestio institui potest, iuridica, historica, oeconomica.

Iuridica est an usus torturae sit contra ius naturale: sed haec quaestio institui potest generice, vel specifice; generice, id est an ullus casus dari possit in quo liceat ad torturam recurrere; specifica vero quaestio est de singulis casibus. Huic affinis est quaestio iuridico-historica; an nempe, posita etiam liceitate torturae generica, idem dicendum sit de omnibus modis quibus in concreto obtinuit.

Æconomica tandem est an supposita iustitia, sit expediens eius usus pro statu societatis normali, aut praesenti. Iamvero quae interest iuris, est generica; nam de specifica et historica quaestio esse non potest, cum certissime non omnes modi valeant esse legitimi, et plures illegitimi in usu certissime fuerint.

Item quoad oeconomicam nulla difficultas sive pro statu societatis normali sive praesenti, cum nemo habere possit ut optimum in iudiciis procedendi modum, eum qui tortura utitur, aut nostris temporibus necessarium, utilem vel possibilem.

7° Sit igitur quaestio iuridica et generica de usu torturae et 1° ac principalius contra reum, 2° contra testes. Oculis sponte occurrit difficultas iam a S. Augustino proposita, periculum nempe aut vexandi reum seu accusatum innocentem aut etiam innocentem ex ore suo damnandi. Si enim innocens tormentorum vi aut timore

plicare, non ipsa decernebat, contenta iudicio doctrinali de qualificatione haeresis, si extaret, et de existentia criminis, ut faciunt hodierni iurati aut periti; crimen autem in facto est.

superetur, semetipsum prodet, occurrens futuro malo poenae, ut praesenti acerbitati se subtrahat. Si e contra reus sit vere delinquens et simul corpore et animo fortis, ut saepe latrones, tormenta impavidus tolerabit sicque semetipsum a iusta poena liberabit. Quod si semetipsum accuset, semper incertum est, an stimulo conscientiae vel potius doloris vi impellatur; ideoque confessio inter tormenta edita, nullius est valoris ad veritatem detegendam et simul gravissimum periculum includit aut innocentem torquendi, aut etiam damnandi.

Insuper etsi accusatus esset vere culpabilis, id tamen a iudice ignoratur et nemo habendus ut culpabilis nisi probetur, et onus probandi publico ministerio incumbit, nec quis tenetur semetipsum prodere, hoc enim contra naturam est.

Sed 2° et contra testes tortura est iniusta et periculi plena; iniusta quia eos mentitos esse non constat sed probandum esset; et praesumendi veraces donec aliud ostendatur. Rursus iniusta quia inutilis cum non sit medium idoneum ad veritatem aut falsitatem depositionis cognoscendam; si enim tormenta non sustinent, id demonstrat tantum corporis vel animi infirmitatem. Igitur periculum aut veracem torquendi testem aut mendacium ab eo eliciendi, quo vel reo vel etiam accusatori damnum inferat; accusator enim antiquitus deficiens in probando, subiiciebatur poenae talionis, et etiam nunc adhaerens fisco, quoad interesse laedi posset. Relate ad accusatorem ratiocinatio analoga reo constitui potest.

Hinc S. Augustinus *de Civitate Dei*, lib. 19, cap. 6. dolet: « tormentis innocentium testium ad alienam causam pertinentem « quaerere (iudices) veritatem. Quid cum in sua causa quisque tor- « quetur, et cum quaeritur utrum sit nocens cruciatur, et inno- « cens luit pro incerto scelere certissimas poenas: non quia illud « commisisse detegitur, sed quia illud non commisisse nescitur? « Ac per hoc ignorantia iudicis plerumque est calamitas innocentis, « et quod est intolerabilius, magisque plangendum rigandumque,

330. Ceterum Llorente qui historiam scripsit inquisitionis hispanicae, initio huius saeculi, fuit secretarius eiusdem inquisitionis et ea abolita, nova methodo

« si fieri posset, fontibus lacrymarum, cum propterea iudex tor-
« queat accusatum ne occidat nesciens innocentem, fit per igno-
« rantiae miseriam, ut et tortum et innocentem occidat, quem ne
« occideret, torserat. Si enim secundum istorum sapientiam dele-
« gerit ex hac vita fugere quam diutius illa sustineat tormenta,
« quod non commisit, commisisse se dicit. Quo damnato et occiso
« utrum nocentem aut innocentem iudex occiderit, adhuc nescit,
« quem ne innocentem nesciens occideret torsit, ac per hoc inno-
« centem et ut sciret torsit, et dum nesciret, occidit ».

Hinc S. Nicolaus I[us] in responsione ad Bulgaros, ait torturam reprobari lege divina et humana, et ratiocinatur ut S. Augustinus. (Rohrbacher, lib. 57, not. 6, pag. 558).

8⁰ Et Ulpianus leg. I, § 20 ff. de iniuriis: « Res est fragilis, quae-
« stio est periculosa, veritatem fallat: nam plerique patientia sive
« duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis
« veritas nullo modo possit; alii tanta sunt impatientia ut quaevis
« mentiri quam pati tormenta velint. Ita fit ut etiam vario modo
« fateantur ut non tantum se, verum etiam alios criminentur ».

Et Tullius: « In questionibus non id agi videtur ut verum in-
« veniatur, sed ut aliquid falsi dicere cogantur qui torquentur ».

9⁰ Sed videamus quid sacri canones. In decreto Gratiani, causa XV quaerit de presbytero accusato, a quo episcopus confessionem quaestionibus extorquet. Et resolvitur quaestione VI[a] quae inscribitur sic: « Quod vero confessio cruciatibus extorquenda non sit, Ale-
« xander Papa testatur, scribens omnibus orthodoxis, epist. I[a]
« cap. 2. » Et subiicit canonem I[um] si *quandoque* qui summatur: Ministrorum confessio non sit extorta sed spontanea. Et generaliter reprobat omnes scripturas, *quoquo modo, per metum, aut fraudem, aut per vim extortas,* et addit plura, et etiam *quod pudet dicere et non solum sacerdotali sed etiam omni christiano nomini est inimicum, quod nonnulli episcopos et sacerdotes aut metu compellunt aut vi extorquent aut fraude decipiunt, aliquas confessionis suae in alteram partem quam debeant litteras.*

consulendi historiae, combusto archivio, suum opus edidit. Hinc ut plurimum non potest verificari an quae asserit sint vera vel saltem exaggerata.

Hic canon ut ostendit Berardi (1) non est ex genuinis, sed ex Isidoro mercatore desumptus et continetur etiam in collectione Ivonis. Verum semper ostendit mentem collectoris et confectoris.

10º Tamen glossa, verbo *quod vero*, allegando singulas leges romanas ponit casus in quibus iudex valet torquere, sive reum, sive testes, sive ipsum accusatorem; et certum est non modo ex canonibus ut ex reg. 6 iuris, et ex clementina I de haereticis § I v. *Duro autem carcere*, et ex cap. I. de confessis in 7º, sed etiam ex historia in tribunalibus quoque ecclesiasticis torturam locum habuïsse. De hoc argumento plures solent nunc silere; sed silentium non resolvit quaestionem.

11º Igitur scientificam questionem resolvamus; in anteesssum sedulo notandae sunt conditiones quas canonistae et moralistae praescribebant pro licito torturae usu contra reum, conformiter iuri romano et aequiori canonistarum interpretationi.

I. Necesse erat constaret de corpore delicti ex lege § item illud, ff. ad senatus consult. syllan. (2).

II. Extaret contra reum magna praesumptio aut semiplena probatio; lex I § divus Severus ff. de quaestionibus.

III. Hinc communicandae reo, saltem si peteret, praesumptiones contra eum militantes ut cognosceret suam positionem coram iudice. Hinc numquam incipiendus processus a tortura, ut statuit Reg. 6ª iuris. « In ipso causae initio non est a quaestionibus inchoandum. » Item defensiones reo adsignandae, et post decretum torturae expectandus terminus ad appellandum.

IV. Tantum ex necessitate, ad torturam recurrendum, cum nempe mitiora media sunt insufficientia ad veritatem detegendam; ideoque tortura erat medium subsidiarium.

(1) Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti, parte 2ª cap. 4.

(2) Vide praesertim Reiffenstuel *Ius Canon.* lib. II. tit. de confessis, nº 137 et seqq.

331. Sed et si vera, apparet nihil mirandum continere. Etenim ut ait Cantù, Hist. universalis tom. XII. *Crociata contro gli Albigesi*, inquisitio non modo in

V. Tormenta non ita vehementia esse oportere ut mentem auferant, fiantque omnino intolerabilia (1).

VI. Oportebat confessio edita inter tormenta, confirmaretur postea extra tormentorum conspectum, et de hoc interrogandus erat transacto saltem die a toleratis tormentis, ut sic ipsorum cruciatus lenitus esset. Imo a tribunali inquisitionis tantum post tres dies, ex Simancho, Cathol. instit. tit. 65, n. 71.

Quod si in tortura fuisset negativus non poterat denuo eidem subiici, nisi nova indicia contra eum supervenirent.

Si autem extra tormenta, revocasset confessionem in tormentis editam, poterat rursus torqueri bis et tertio, imo estraordinario et quarto. In his substantialiter concordabant iuristae praescindendo a secundariis quaestionibus, in quibus aliquae extabant opinionum discrepantiae, ut fit in omni re.

Testis autem suspectus aut ob factum porsonale, puta ob contradictionem, vel ob suam conditionem socialem, ut servus, ignotus, vilis persona, oportebat in tormentis confirmaret editam antea confessionem ; quod si constans non esset, procedebatur cum eo analoge ac cum reo. Sed singula persequi non vacat, cum feliciter immunes simus a practica necessitate huius studii.

Sufficit principium fundamentale perpendere, intra limites positos, quamvis saepe saepius de facto iudices plures, laici praesertim, eosdem transgrederentur, tum ex ignorantia, maxime cum officia erant venalia, tum ex falso iustitiae zelo, tum etiam ex eo quod quisque unico intendens negotio, et unica sub consideratione omnia respiciens, facile erret, aliorum respectuum iustam ponderationem praetermittens ; ex quo videmus aliquando et nostris diebus publicum ministerium nimis reos insectari.

12° Iamvero pro generica iuridica quaestione resolvenda, duo inquirenda sunt : 1° an tortura esse possit aliquando utilis in iu-

(1) Busembaum, Medulla, relata absque variatione a S. Alphonso, theologia morali, lib. 4, cap. 3, art. 3.

Hispania sed in universo mundo, non fuit causa damnationis tot delinquentium quot undecim annis (1641-1652), occisi sunt catholici in Hibernia ab Anglis ut eos sibi

diciis instituendis ; 2º an et iusta, et 1º ac principalius contra reum ; 2º testes et accusatorem. Quoad utilitatem, inspicere possumus torturam ut medium inquisitionis vel probationis. Inspicitur primo sub respectu, quando inquiritur, an iudici indicare valeat ea quae ipsum in veritatis cognitionem adducent. Et re sic considerata, profecto utilis esse potest.

I. Contra reum tacentem aut negantem ea quae iudex aliunde certo scit, aut saltem graviter praesumit eum cognoscere, puta si neget habuisse complices, aut asserat eos nullo modo cognoscere qui deprehensus est in crimine quod solus patrare non poterat, ut asportans magnam statuam.

Et etsi agatur de facto per se indifferenti, proprio ipsius imputati exponendo, quod aliunde iudici notum iam est, adhuc ei utile est narrationem a reo audire, ex gr. an tali loco versatus sit tali die, cum quibus et quid egerit; quia comparando assertiones inquisiti cum testium depositionibus advertere poterit an concordent vel non, et rei mendacium aut dissimulatio, eius malam fidem arguent. Item animadvertit an sint probabiles explicationes eorum quae ei obiiciuntur.

13º Sed insuper ipsa confessio delicti potest utilis esse tamquam probatio eiusdem, non quidem quatenus edita inter tormenta, sed quatenus concordat cum aliunde notis, quando haec concordantia aliter non valeat explicari. Item quatenus postea fuerit confirmata. Sed dices: reus animadvertens suam confessionem ei nocere, semper eamdem retractabit. Quod si non facit, est tantum timore novorum tormentorum; quae tamen post aliquas vices scit renovari non posse. Verum confessio semel edita, si vera, difficile retractatur, quia ob supradictam concordantiam cum aliis indiciis vel argumentis, retractatio improbabilis apparet, ideoque animus semel expugnatus, non facile propositum mutat.

Analogo modo patet utilitas inquisitionis contra testem taciturnum aut negantem, cum certum est dolo eum agere, aut saltem graviter praesumitur, nec non aliquando contra actorem quando contra

schismaticis subiicerent et a catholica religione averterent. Item in Anglia, sub regno Henrici VIII et Elisabethae, plures unice religionis causa occisi sunt quam

eum praesumitur, si de inquisitione loquamur. Aliquod pariter robur accedit factae depositioni si constantia in tormentis fuerit.

14° Haec de utilitate. Sed gravior est quaestio de iustitia. Iamvero non potest in dubium revocari iustitia torturae, quando imputatus non vult respondere iudici de iis quae certo constat eum cognoscere, ex gr. de complicibus ; tunc enim iam certa est eius culpabilitas et vi cogitur ad ea prodenda, ad quae ab eo exquirenda ius est. Item de testibus dolose asserentibus suam ignorantiam ; mendaces enim sunt ; et contra hos et leges modernae proponunt poenas, vel carceris vel mulctae. Sed et in reliquis casibus quando tantum gravis praesumptio militat contra reum vel testem, quam aliter elidere nesciunt. Cum enim agitur de re utili pro bono publico, quando tantum importat mala physica, facile fit et iusta, id est si necessaria sit ; sicut enim individuus ius babet ad suam incolumitatem, multo magis societas ; tenetur autem privatus tolerare mala si necessaria fuerint pro bono publico, eaque iuste societas infert. Iamvero in tortura agitur tantum de malo physico inferendo forsitan innocenti.

15° Sed dices agi de malo morali, quia cum adsit non modo periculum torquendi, sed etiam damnandi innocentem, res est iniusta, cum medium iustitiae administrandae nequeat illud esse quod aeque probat culpabilitatem nocentis et innocentis. Sed respondemus, si serventur supradictae conditiones, hoc periculum non esse proximum ; non enim confessio edita in tortura valet, si non roboretur aliis adminiculis vel non fuerit postea confirmata.

Remanet igitur tantum deceptionis periculum remotum, quod in quolibet genere probationum semper adest, cum non metaphysicae sed morales, eaeque latiore sensu, sufficiant. Igitur si pro sociali incolumitate, et tortura necessaria erit, iure concedetur a competenti potestate, ex gr. si delicta enormia patrarentur et frequenter, et non obstante omni diligentia, impunita remanerent, etsi gravissimae suspiciones contra aliquos haberentur, iam tortura esse posset utilis et necessaria. Igitur tota quaestio non est iuris, sed facti ;

in Hispania tribus saeculis. Et quidem in Anglia, Hibernia, aliis quoque regnis, absque ulla solemnitate iuris, et saevissimis tormentis damnati sunt.

an nempe sit vere in concreto necessaria pro societatis incolumitate, et adsit proportio inter damnum quod forte per accidens derivat innocenti, et bonum publicum exinde proveniens.

16º Iam vero in bene constituta societate, haec necessitas admitti non potest; et nunc ad crimina detegenda multo maior adest facilitas quam olim, ob politiae institutionem quae veteribus ignota, saltem ut generalis et normalis institutio. Insuper exquisitior nunc est institutio iudicum scientifica. Igitur tortura non modo non esset expendiens quia aliena a moribus nostris, sed neque esset iusta secundum ipsa antiquorum principia, quia medium unice subsidiarium, et nunc non necessarium. Et si expediret in aliquo casu particulari, non tamen concedendum esset, quia lex attendit ea quae communiter contingunt. Quod si aliqua delicta adhuc manent impunita, quorum auctores fingi posset forsan detegendos tortura, non est ratio sufficiens pro invehendo medio tam saevo et periculoso, cum proportio esse debeat inter gravamen sociale et utilitatem exinde speratam, quae in statu hodierno societatis nulla esset aut fere. Periculum autem torturae est praesertim in eo quod iudicis fere arbitrio committere necesse est qui et quantum torquendi. Legislatio autem optima, minimam committit iudici nocendi potestatem.

Igitur tortura non ut norma sed ut exceptio historica defendi potest. Hinc Ulpianus eam adhibuit, non obstante cognita eiusdem fragilitate. Siquidem lege citata, 1º § 20 ff. de iniuriis, ante verba allata ait: « Statutum est non semper fidem tormentis, nec tamen « nunquam adhibendam fore. » Et Tullius Orat. pro Milone: « Sed « tamen maiores nostri in dominum de servo quaeri noluerunt, « non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum « esse et domini morte ipsa tristius. » Imo et S. Augustinus cit. lib. 19. *de Civ. Dei*, cap. 6, etsi torturae saevitatem et periculum tam evidenter proposuisset, eam tamen sociali necessitate exigente, tolerat. Etenim post allata, prosequitur. « In his tenebris vitae so- « cialis sedebit ille iudex sapiens, an non sedebit? Sedebit plane.

332. Libertatis vero et iurium hominis assertores saeculo superiori, an. praesertim 1793, sub regimine Terroris, plura centena hominum millia tumultuarie fere et arbitrarie occiderunt, de quibus vide Cantù, *Hist. univers.* tom. XIX. *Documenta sub litt. I.*

333. Illud deinde in favorem hispanicae inquisitionis notandum est, eam novitates religiosas saec XVI. in

« Constringit enim eum, et ad hoc officium pertrahit humana so-
« cietas. quam deserere nefas ducit. Hoc enim nefas esse non ducit
« quod testes innocentes in causis torqueantur alienis: quod ii qui
« arguuntur. vi doloris plerumque superati, et de se falsa confessi,
« etiam puniuntur innocentes, cum iam torti fuerint innocentes:
« quod etsi non morte puniantur. in ipsis vel ex ipsis tormentis
« plerumque moriuntur; quod aliquando ei ipsi qui arguunt, hu-
« manae societati fortasse, ne crimina impunita sint, prodesse cu-
« pientes, et mentientibus testibus, reoque ipso contra tormenta
« durante immaniter, nec fatente probare quod obiiciunt non va-
« lentes, quamvis vera obiecerint, a iudice nesciente damnantur.
« Haec tot et tanta mala non deputat esse peccata, non enim haec
« facit sapiens iudex nocendi voluntate sed necessitate nesciendi.
« et tamen quia cogit humana societas, necessitate etiam iudicandi.
« Haec est ergo quam dicimus, miseria certe hominis etsi non ma-
« litia sapientis. An vero necessitate nesciendi atque iudicandi tor-
« quet insontes, punit insontes, et parvum est illi quod non est
« reus, si non sit insuper et beatus? Quanto consideratius et
« homine dignius agnoscit in ista necessitate miseriam, eamque
« in se odit; et si pie sapit, clamat ad Deum: De necessitatibus
« meis erue me? »

Quoad S. Nicolaum, agit de tortura prout erat in usu Bulgarorum qui normas a canonistis traditas non servabant; hinc eam non inspicit generice sed in concreto, et sic erat iniusta et periculosa. Et sic patet responsio etiam ad quaestionem historicam et oeconomicam.

Laudemus igitur eos qui absque detrimento publicae incolumitatis nos ab his necessitatibus et periculis eruerunt.

reliqua Europa propagatas impedivisse, ideoque bella religiosa, quae alias regiones ut Galliam, et Germaniam, praesertim in bello 30 annorum, dilaceraverunt Hispania sacrificio paucorum perturbatorum ignoravit, ut merito observat Victorius Alfieri. Institutio inquisitionis tam accepta erat populo hispanico, ut suppressa a Bonaparte, restaurata fuerit voluntate populi et Comitiorum regni (Cortes) ab anno 1814-20.

334. Quae dum in eius laudem asserimus, non nobis mens est singula quae eam respiciunt defendere, cum omnes humanae institutiones aliquid humani patiantur et praesertim subiiciantur defectibus cuiusque epochae propriis; sed nos principium defendimus, et reiicimus innumeras calumnias quas romanensium fabularum scriptores in inquisitionem, hispanicam praesertim, confinxerunt. Hinc et cordati inter protestantes eam commendant, aut saltem defendunt ab iniquis accusationibus, et prae ceteris illius aetatis tribunalibus laudant. Ita Schroeckh tom. 34, hist. pag. 483. et seq.; Ranke, *Principi e popoli*, tom. I, pag. 242. et seq.; Havemann et alii. De qua re vide Rohrbacher lib. 83.; cum enim nobis non apologeticus sed iuridicus scopus sit propositus, ab ulteriori huius materiae evolutione abstinemus.

335. Tantum pro re nostra addendum est, hispanicae inquisitionis severitatem, etsi ex politicis supradictis rationibus satis iustam, a Summis Pontificibus pluries reprehensam fuisse; ex quo melius apparet indoles eius regia et politica, potius quam ecclesiastica et pontificia. Sub ipso Sixto IV. relationes diplomaticae ruptae sunt hac de causa inter S. Sedem et Regem Hispaniae, qui et omnes suos subditos ab Urbe revocavit. Reges etiam curabant impedire appellationes ad S. Sedem, cum facile ab ea absolverentur qui in Hispania damnati fue-

rant, vel saltem poenitentiae minuerentur. Hinc saepe poena excommunicationis a Pontifice vel Legatis eius comminata fuit et aliquando etiam lata, contra inquisitores impedientes appellationes, aut vexantes appellantes. Ex quibus melius elucescit mitis indoles Ecclesiae in poenis inferendis.

ART. VII.

DE VI ARMATA.

§ 1.

DE IURE PROPRIO ECCLESIAE.

336. Quaeritur an Ecclesia habeat vim armatam iure proprio; de iure enim devolutivo in seq. paragrapho. Distinguendum est inter ius immediatum et mediatum: hoc in eo consistit quod pro executione legum Ecclesiae, Status civilis teneatur vim armatam eidem praestare. Hoc certe competit Ecclesiae, tum ex dicendis de relationibus Ecclesiae et Status, tum ex eius perfectione; nam sine vi armata poenas temporales etiam mitiores, non posset executioni mandare; oportet ergo vel ipsa habeat vel saltem Status teneatur vim armatam ei praebere; sed quaestio est de vi armata immediata.

337. Animadvertimus nomine vis armatae intelligi vim publicam idoneam ad violentiam corporalem et homini maxime invito inferendam; non autem comprehendimus sub eo nomine modicam coercitionem qualem patresfamilias adhibent in filios, quae et Praelatis Ecclesiae concedenda est in adolescentes, clericos praesertim, et Abbatibus in monachos; etenim hi imitantur patresfamilias in coercitione et educatione suo-

rum; hinc non repugnat indoli caritativae Ecclesiae. Igitur quaestio est de vi omnino militari.

338. Neque mirum sit nostra aetate qua Ecclesia non modo caret omnibus fere temporalibus adiumentis, sed etiam non raro positivae persecutioni guberniorum exponitur, has agitari quaestiones quae nullam practicam applicationem habere possunt. Praestat id semel et pro reliquis affinibus quaestionibus quas tractabimus, animadvertere: nos agimus de iure Ecclesiae, quod ei competit ex sua natura et ex voluntate divini Fundatoris; hoc ius est immutabile; iamvero necesse est 1° veritatem servare intactam et eo tempore cum veritas practica nequit executioni mandari; 2° nobis explicanda est actio Ecclesiae non modo praesens sed et retro actorum temporum; aeque enim repugnat in iuribus sibi asserendis errare Ecclesiam praesentem ac praeteriti temporis. Hinc et regalistae moderati fatentur Ecclesiam antiquis temporibus legitime praestitisse quae eidem nunc negant; sed dicunt eam egisse ex titulo contingenti, ex. gr. ex principum concessione.

339. Tamen vindicantes iura Ecclesiae illud est etiam monendum, non omnia iura aeque opportune posse quolibet tempore exerceri, sed exercitium accommodandum esse temporum indoli, salva veritate, ne sit in destructionem et non in aedificationem. Ecclesia autem mitissima est et maximo caritatis spiritu ducitur; ideoque non modo quod iustum et humanum per se est, servat, sed et indulget temporum infirmitati, dando, ut ait s. Paulus, lac parvulis et solidiorem cibum adultis; I Corint. III. 2: « Lac vobis potum dedi non escam, « nondum enim poteratis ». Sicut autem singuli individui habent suam infantiam vel aegritudines, ita et populi, quamvis de cetero civiles. Hinc vindicatis iuribus Ecclesiae ut eius anterior agendi ratio iustifi-

cetur et veritatis ius, divinaque institutio salva consistat, monendum est non omnia iura ab Ecclesia semper exerceri, sed tantum opportuno tempore, et tempus praesens opportunum non esse pro nonnullis. Id monendum est ad invidiam in Ecclesiam removendam; ut enim eius hostes eam exosam populis reddant, quae superioribus temporibus acta sunt, prae oculis subiiciunt; cumque nos eadem recte facta asseramus, concludunt voluntatem Ecclesiae esse eadem iura nunc exercere, et tantum abstinere ex defectu physicae potentiae, sed semper in id intendere ut physicam potestatem recuperet ut mundum nunc gubernet eadem ratione ac media aetate; ideoque cavendum esse ne publica socialis potestas in manus deveniat catholicorum; imo et legibus exceptionalibus ipsorum libertatem restringendam esse ne praevaleant, si velint populi impedire renovationem regiminum quae olim fuerunt.

Haec per calumniam asseruntur; scit enim Ecclesia exercitium potestatis accommodandum esse indoli, necessitatibus et etiam infirmitatibus populorum, salva veritate, ne corrigendo aut puniendo noceat, iuxta illud Evangelii, ne eradicando zizania, eradicetur simul et triticum. Iamvero aliter agendum est cum populis barbaris vel saltem duriorum morum, et aliter cum populis civilibus; poenae enim quae pro illis sunt necessariae, pro his sunt saepe excessivae; idem dicatur de universa agendi ratione. Ex. gr. diximus Ecclesiam usam esse poena fustigationis; sed certe nunc hac poena non uteretur Ecclesia, cum abolita sit apud omnes fere civiliores gentes. Etenim Ecclesia mitioribus poenis utebatur et cum societas civilis gravissimas adhibebat; multo igitur magis nunc mites poenas adhiberet Ecclesia si libere posset sua iura explicare. Ut ita dicam,

proportio ab Ecclesia, eadem semper ponitur inter facta humana et principia ac finem religiosum, ut legibus suis curet semper fideles ad suum finem ducere; finis numquam mutatur, sed mutantur facta, ideoque mutato uno ex extremis, mutatur et proportio, quamvis sit semper recta proportio; igitur leges Ecclesiae habent semper eumdem formalem valorem, quamvis materialiter possint immutari. Exprobratio autem severitatis temporum transactorum, non Ecclesiae facienda est, sed ipsi humanae societati quae tunc temporis talibus utebatur moribus, quos Ecclesia mitigavit. Calumnia autem est contendere eam renovaturam omnia quae superioribus temporibus facta sunt; quamvis enim tunc iusta, nunc non amplius expedirent; hinc, ut aiebat Summus Pontifex Pius IX. die 20 iulii 1871, deputatis academiae catholicae Religionis, loquendo de imperantium depositione olim ab Ecclesia facta, nunc nemo cogitat de hoc iure exercendo et minus quam ceteri ipse Pontifex.

340. Hisce semel praenotatis iam liberiori animo ad propositam quaestionem accedere valemus. Igitur ut habet cl. Vecchiotti in suis institutionibus canonicis, lib. VI. § 7, item Bianchi, *Della potestà indiretta* (1), dicimus Ecclesiam per se loquendo armatam vim non habere, quia, ut aiebat s. Leo M. in epist. ad Turribium, nullos a Christo milites accepit; et haec est ratio positiva denegandi Ecclesiae vim armatam propriam;

(1) Lib. IV. § IV. num. 13: « Sebbene l'uso diretto delle armi « non può appartenere alla Chiesa se non per umane ragioni, cioè « o per concessione de' Principi, o per consenso de' popoli, o per « prescrizione di tempo; l'uso nondimeno indiretto di queste me- « desime armi che sono direttamente in mano de' Principi fedeli, « alla Chiesa appartiene per divina concessione, non perchè sieno « maneggiate dalle mani de' sacerdoti, ma perchè a loro cenno..»

hic faciunt et textus s. Io. Chrysostomi supra cit. n. 263. quod arma Sacerdotis non sint clypeus et lancea, aut arcus; item s. Ambrosii n. 262, et s. Nicolai supra citati, quod Ecclesia gladium non habeat nisi spiritualem (can. 6. caus. 33. q. 2.); quod de immediata possessione certe intelligendum est; et plurium aliorum qui possent adduci.

341. Tamen cum suum tribunal a civili distinctum habeat, cumque et temporalem poenam possit infligere, non est absurdum si suos habeat lictores qui ipsius sententias executioni mandent; id aliquando concordatis concessum est, ut Episcopi haberent ex. gr. 12 lictores, Archiepiscopi 24. Sed animadvertendum est hanc vim esse insufficientem si Status vi sua militari eos non protegat. Quid enim si pessimi homines numero duplo sese opponant lictoribus Ecclesiae? Maior copia militum requiritur, et eo res devenire possunt ut non amplius lictores, sed cohortes et legiones requirantur; sed haec et munitiones bellicas ac praesidia cetera militaria important. Ergo duplex vis esset armata in singulis urbibus, episcopalis et regalis; sed vel hae vires armatae sunt subordinatae vel non; si 1um non sunt duae sed una, ecclesiastica vel laica prout imperabit dux Ecclesiae vel Status. Si 2um habemus duas vires armatas independentes; sed id in eodem territorio repugnat, quia essent duae potestates aequales in eadem materia et ex eodem fine proximo. Neque est paritas inter ius legislativum Ecclesiae et Status, utrumque independens; etenim per se non sunt circa idem obiectum seu eamdem materiam; vel si sunt aliquando, finis proximus unius differt a fine proximo alterius, et subordinatio adest ratione finis ultimi, salva distinctione finis proximi et materiae per se; igitur possi-

bilis est duplex potestas legislativa in eodem territorio, quia non est de eodem secundum idem.

342. Sed si duae sint vires armatae, quamvis finis remotus sit diversus, tamen materia est omnino eadem, id est arma, et finis proximus idem, id est securitas militaris, quae importat ut quis ita vi physica possideat territorium, ut nemo alius illud vi physica possideat, ita ut invito primo, nemo aliquid ibi possit vi physica. Ergo potestas militaris independens in eodem territorio, est in suo conceptu una. Et haec est ratio naturalis iuris ob quam Ecclesiae Auctor, eidem non concessit vim armatam.

343. Ex qua unitate exclusiva vis militaris fit ut si mixto praesidio aliquando plures principes occupant idem territorium, necessaria sint specialia pacta, per quae uterque princeps moderatur suam potestatem, et amittit proinde perfectam independentiam; et insuper haec pacta solent malum exitum habere.

344. Sed ulterius observandum est integrum exercitum civilem esse subditum Ecclesiae; si ergo Ecclesiae ius esset habendi armatam vim propriam sufficientem continendis in officio omnibus suis subditis, iam oporteret vel ipsam maiorem exercitum habere et maiora praesidia ac principes, aut istorum duces ab Ecclesia directe pendere; utrumque est absurdum, cum principes ex toto vel ex parte expoliaret suo imperio.

345. Illud quoque advertendum est, si principes sint in Ecclesiam bene affecti, libenter ei suppeditabunt brachium saeculare pro executione sententiarum eius, ideoque non est ei necessaria vis armata propria; si secus, nullo modo permittent Ecclesiam habere notabilem vim armatam; et tunc vel nulla erit vel parva et inefficax ad resistendum malis christianis, neque princeps permittet vim armatam Ecclesiae in suos mi-

lites etsi in Ecclesiam delinquentes, exerceri, se inaudito. Igitur de facto, haec sententia non praeiudicat bono Ecclesiae.

346. Neque dicatur praeiudicare eius perfecto iuri, cum eam faciat a Statu civili dependentem; etenim facit dependentem de facto, non iuridice, cum Status teneatur eidem ministerium suum praebere; sicut in servitutis statu, non minoratur domini ius, eo quod de facto indigeat servorum ministerio, vel ius regis, ideo quia indiget ministerio aulicorum; quid enim si omnes renuerent? Esset de facto incapax providendi sibi, quamvis integrum ius servaret. Hinc sicut societas hominum civilis, est iure perfecta in suo ordine, sed de facto dependens a materiae viribus, quas supponit ut vita humana possit ordinate traduci, ita Ecclesia supponit civilem societatem ordinatam, ut possit de facto explicare universa sua iura ob obsequium et ministerium ipsius societatis civilis.

Adnotandum etiam est hanc indigentiam brachii saecularis conferre ad realem perfectionem religiosam Ecclesiae, quia eius ministros obligat ut taliter vivant ut eis populi sint bene affecti, ut generatim advertit s. Nicolaus I. can. 7. dist. x.

347. Duplicem potestatem coercitivam Ecclesiae, unam ab ipsa Ecclesia inferendam, id est per poenas spirituales, aliam ministerio principis, id est temporalem, medio aevo dixerunt figuratam in duobus gladiis, de quibus sermo est in Evangelio Luc. XXII. 35. Dominus ait discipulis: « Quando misi vos sine sacculo et pera et « calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? At illi « dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet « sacculum tollat similiter et peram; et qui non habet, « vendat tunicam suam et emat gladium... At illi di- « xerunt: Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis:

« Satis est ». Haec dixerat Dominus ut indicaret furorem persecutionis imminentis; discipuli autem nihil intellexerunt, unde Dominus dixit « satis est, et egres-« sus ivit in hortum Gethsemani. » Sed Doctores medii aevi passim in his duobus gladiis duplicem potestatem Ecclesiae, sensu accommodato, figuratam dixerunt. Hac analogia usus est Bonifacius VIII. (fortissimus iurium Ecclesiae adsertor) in Bulla *Unam Sanctam;* et ante eum Innocentius III.; et prius eam proposuit et s. Bernardus, Doctor mellifluus, saeculo cum dimidio ante Bonifac. VIII. in lib. IV. de Consid. cap. 4. ad Eugenium III. qui fuerat eius monachus. Ait enim: « Uterque ergo « Ecclesiae et spiritualis scilicet gladius et materialis, « sed is quidem pro Ecclesia, ille vero et ab Ecclesia « exercendus; ille sacerdotis, is militis manu, sed sane « ad nutum sacerdotis et iussum imperatoris ».

Cum autem Petrus in horto evaginasset gladium et abscidisset auriculam servi Summi Pontificis, dixit ei Dominus: « Converte gladium tuum in locum suum ». Subdit autem s. Bernardus: « Quem (gladium mate-« rialem) tamen qui tuum negat, non satis mihi vide-« tur attendere verbum Domini dicentis sic: converte « gladium tuum in vaginam. Tuus ergo et ipse; tuo « forsitan nutu, etsi non tua manu evaginandus. Alio-« quin si nullo modo ad te pertineret et is, dicentibus « Apostolis: Ecce gladii duo hic, non respondisset Do-« minus satis est, sed nimis est. »

Et ante s. Bernardum, Gauffridus abbas Vendoneensis adhibuerat hoc exemplum duplicis gladii. Et in introitu iuris provincialis alemannici apud Schiterum Ioannem vol. 2. thesauri rerum teutonicarum, legitur:

« 21. Quoniam Deus nominatur princeps pacis, hinc « cum ad coelos adscenderet, reliquit duos enses in his « terris ad tutelam christianitatis; hos ambos commi-

« sit sancto Petro; unum propter iudicium saeculare,
« alterum propter iudicium ecclesiasticum.

« 22. Ensem iudicii saecularis concedit Papa Imperatori.

« 23. Ensis ecclesiasticus Papae ipsi est concessus « ut debito tempore iudicet sedens super equum candidum, et Imperator debet Papae stapiam tenere ne « ephippium loco moveatur.

« 24. Hoc ipso indicatur quod omnem eum, quicumque Papae resistit, quemque ipse iudicio ecclesiastico « cogere non valet, ad obediendum debet Imperator et « alii saeculares principes et iudices cogere per proscriptionem ».

Haec argumentandi ratio theologis nostris multum placere non solet; nam post exortum protestantismum necesse fuit insistere in sensu litterali sacrae Scripturae vel in mystico iis rarioribus in casibus in quibus de eodem certo constat; etenim sensus hi sunt qui nobis manifestant mentem Spiritus Sancti; e contra sensus accommodatus iam supponit aliunde cognitam veritatem; est igitur utilis pro credente, cum sit declaratio et exemplificatio quaedam, sed non polemice. Tamen nobis manifestant hae Patrum interpretationes sensum Ecclesiae.

348. Hoc posito quid si miles et imperator non obediant nutui sacerdotis in usu gladii temporalis? amittitne Ecclesia suum finem, utpote quae nequit habere medium ad eum necessarium? Societates mere humanae cum carent mediis humanis, necesse est pereant; nec enim habent alia media; hinc si exercitus rebellet regi, rex amittit regnum; sed Ecclesia est societas supernaturalis, divinas habens promissiones portas inferi adversus eam non praevalituras; procedit igitur duobus generibus mediorum, humanis et divinis; ius habet

ad praesidia humana, quia id fert ipsa rei natura, seu natura societatis humanae perfectae, et id imperat divini Fundatoris voluntas; sed habet quoque pro se virtutem divinam quae et mediis humanis tribuit eam efficaciam quam de se non haberent, ex. gr. infallibilitatem in interpretanda sacra scriptura, et insuper supplent defectum mediorum naturalium, sive haec deficiant ex impotentia sive ex hominum malitia. Igitur si principes Ecclesiam non adiuvant, plus adiuvabit Deus.

349. Quid igitur? Negligendane sunt praesidia humana ob securitatem auxilii divini? Minime sane; etenim 1° id esset contra voluntatem Dei, qui, ut ait Concilium Tridentinum, iubet et facere quod possis, et petere quod non possis. Est enim contra Dei sapientiam negligi media naturalia; igitur esset tentare Deum. 2° Etsi ex neglectu mediorum humanorum Ecclesia non pereat, imo Deus ex malo eruat bonum, ut omnia cooperentur in bonum eorum qui secundum propositum vocati sunt sancti, pereunt tamen multi, qui ex infirmitate cadunt, quique adiuti mediis humanis non cecidissent, sed propositum sanctitatis servassent vel recuperassent. Ergo charitas erga proximos et etiam erga nosmetipsos vult ut media humana non negligamus etsi spem nostram firmissime in Deo collocemus.

§ 2.

DE IURE ECCLESIAE DEVOLUTIVO, ARMA TRACTANDI AD DEFENSIONEM PLEBIS CHRISTIANAE.

350. Diximus Ecclesiam arma per se non tractare sed brachium saecularis principis invocare, qui ministerium suum Ecclesiae exhibere tenetur. Verum id est in statu normali societatis. Quid si non adsit auctoritas civilis, vel, quod in facto idem est, sit impotens, aut Ecclesiae adversetur? Omissa in praesenti hac ultima

quaestione, de qua cum de imperantium depositione, videamus primam et dicimus tunc ius armatae defensionis exerceri ab Ecclesia per seipsam, tum adversus externos hostes tum adversus internos; etenim plebs christiana constituit societatem humanam in qua est ius defensionis; exercere iura defensionis populi, spectat per se ad auctoritatem civilem, sed si haec non adsit, ut in statu anarchiae, vel inefficax, ut in dissolutione imperii romani, cum constantinopolitani imperatores partim ex negligentia, partim ex impotentia, non defendebant populos occidentis a barbarorum invasionibus, tunc populus seu societas fit sui iuris, saltem pro eo momento, et ius habet tractandi arma pro sua defensione.

351. Nec dicatur ius arma tractandi proprium esse societatis perfectae; sed talis non esset pars imperii quae ex principis distantia non posset ab eo defendi. Etenim 1° semper staret hoc ius, si imperium seu auctoritas civilis universaliter deficeret, ut in statu anarchiae vel cum principes nihil possunt (ut ultimi reges primae stirpis Francorum).

2° Singulae provinciae sunt societates imperfectae quatenus stant in toto, seu quatenus partes maioris societatis; sed si haec dissolvatur, recuperant suam libertatem, quam per synthesim socialem amiserant. (Naturaliter enim prius formantur parva regna vel respublicae quae ad invicem sunt independentes, sed deinde uniuntur ut partes in societatem maiorem, et sic amittunt suam independentiam). Igitur sicut cum sunt partes maioris societatis arma tractant dependenter a suprema auctoritate, ita hac deficiente, ea tractant independenter.

3° Singulae provinciae seu societates minores eatenus non habent ius liberum armorum, quatenus suprema auctoritas valet eas defendere; sed si id non

possit sibi consulunt, tum ex praesumpto consensu supremae auctoritatis, tum iure naturae; etenim sicut individuo ius est armatae defensionis in actu aggressionis, quia nequit succurri a societate, ita et societatibus, quia ius habent ad sui tuitionem.

352. Hoc posito, societates minores quae deficiente auctoritate suprema, ius habent se defendendi et sibi consulendi, sibi consulunt cum ea sociali organizatione quam actu habent, quia haec exprimit socialem formam actualem. Si igitur adsint auctoritates civiles minores, ex. gr. Duces vel Comites, et sociale regimen exerceant in defectu superioris, iure suo utuntur; si nullae sint vel inefficaces, tunc Ecclesiae auctoritates, id est Episcopi, nomine plebis christianae, gubernacula, saltem provisorie, suscipiunt societatis et sic eius nomine et arma tractant. Plebs enim christiana, ex eo quod est christiana, non amittit ius suae defensionis, quae unicuique convenit societati.

353. Igitur devolutivo iure potest Ecclesia arma tractare. Ius enim devolutivum est, quod per se ad alium spectaret, sed eo negligente vel impotente, transit ad alium cuius interest, si aliunde capax est. Iamvero Ecclesia non est, nisi prius sit societas hominum; etenim non adsunt christiani, neque conservantur nisi prius adsint et conserventur homines. Ius defendendi et conservandi homines per se est auctoritatis civilis, sed interest et Ecclesiae; igitur illa providente, Ecclesia sese non immiscet, sed hac deficiente, supplet iure suo. Est autem societas spiritualis et supernaturalis, capax iurium temporalium, etsi non vice versa.

354. Item Ecclesiae ius est habendi vim armatam pro compescendis internis hostibus et pro coactiva executione legum suarum. Per se vis armata est principis, hinc Ecclesia eam tantum mediate possidet; sed defi-

ciente principe, Ecclesia sibi providet. Tota enim ratio ob quam uti debet principe est, nè perturbatio habeatur ex coexistentia duplicis vis armatae; sed in hypothesi deficit vis principis, et aliunde Ecclesiae interest de sui tuitione; ergo directe et immediate supplet per vires plebis christianae carentis principe seu gubernio.

355. Ecclesia autem semper potest unumquemque monere de suo officio, et ad illud adimplendum excitare; hinc et plebem christianam ad se defendendam, cum praesertim ii imminent hostes qui reipublicae non modo (id est formae determinatae gubernii), sed humanitatis et Ecclesiae hostes sunt, ut barbari, Mahumetani, haeretici quatenus tales.

356. Iamvero hoc ius devolutivum est quod non semel exercuerunt Episcopi medio aevo, et quod Ecclesia in paritate circumstantiarum adhuc exerceret. Et nota, iuri Ecclesiae tunc semper de facto accedere populi consensum, cum populus libenter suscipiat qui ipsius curàm in periculis agunt; ideoque tunc in Ecclesia coniungitur ius suum et ius humanum, ut cum Summi Pontifices urbis defensionem et curam susceperunt, ex quo ipsius dominium temporale acquisiverunt.

CAPUT III.

DE RELATIONIBUS IURIDICIS ECCLESIAE ET SOCIETATIS CIVILIS.

357. Duae tantum sunt societates perfectae si naturam attendamus, non numerum individualem, id est ecclesiastica et civilis. Etenim perfectio societatis oritur ex eo quod tendat ad bonum in suo ordine completum; tunc enim tendit ad finem qui nec est pars finis in eodem

ordine amplioris, nec medium natura sua proportionatum pro alterius finis consecutione. Iamvero haec bona sunt duo, id est felicitas aeterna et felicitas temporalis, quae sunt in suo ordine independentia. Felicitas temporalis complectitur omnia bona praesentia naturalia, seu vitae, libertatis et honoris conservationem atque perfectionem, ideoque divitiarum, artium et scientiarum comparationem; haec bona separatim non faciunt vitam tranquillam; igitur sunt pars finis in eodem ordine amplioris; quaedam autem sunt media proportionata pro alio bono; ita divitiae habent rationem medii pro vitae conservatione et evolutione nostrarum facultatum.

358. Igitur omnes reliquae societates sunt partes aut Ecclesiae aut Status civilis, et in his continentur quia tendunt ad fines partiales; vel si tendunt ad finem totalem, tendunt ad eum modo sibi speciali, pro ceteris non obligatorio, et hoc sub respectu constituunt specialem societatem quae est pars maioris; ita ordines religiosi tendunt ad sanctitatem quae est finis proximus Ecclesiae, sed ad eam tendunt gradu speciali, ideoque distinguuntur hoc sub respectu ab Ecclesia considerata in communi, et sunt partes eius, quia finis communis est ipse finis Ecclesiae, et modus specialis quo ad eum tendunt est modificatio seu perfectio finis eiusdem, ad quam cetera membra Ecclesiae non tenentur.

359. Societates minores comparatae ad suas maiores et vice versa dicuntur *homogeneae*; comparatae ad alias sub quibus non continentur ratione finis proximi et proprii, dicuntur *heterogeneae*.

360. Ex his facile haec dimanant: I. Ecclesiam respectu societatum sibi homogenearum esse eis superiorem; est enim societas perfecta et independens, comparata cum suis membris et dependentibus partibus.

II. Ad societatem maiorem heterogeneam referri societates minores heterogeneas, mediante sua societate maiore, ideoque erga Ecclesiam habere societates minores heterogeneas, ex. gr. commercialem, eam dependentiam quam habet ipsa societas civilis cuius sunt partes. Hinc tota quaestio est de relatione Ecclesiae erga civilem societatem, an nempe sit maior, minor, vel aequalis. Iamvero certe est maior, etenim maioritas vel aequalitas pendet a fine; sed finis Ecclesiae nec est minor nec aequalis fini societatis civilis sed maior. Videndum autem est quotuplici modo possit haberi primatus unius societatis erga alteram.

361. Triplex hypothesis fingi potest; 1° societatem maiorem non esse quidem afficiendam iniuriis a societate minori, sed nullam in eam exercere posse auctoritatem; 2° societatem maiorem directe et absolute gubernare minorem in ordine ad finem ipsius minoris assequendum; 3° tantum indirecte et per accidens societatem maiorem dirigere inferiorem quatenus id exigat ratio finis societatis maioris, qui tamen non producitur a fine societatis minoris ut a medio necessario et proportionato.

Iamvero 1a hypothesis citra positivam Dei ordinationem admitti nequit; etenim finis societatis minoris vel directe vel indirecte referri debet ad finem societatis maioris, cum sit hierarchia inter fines, et omnes subordinentur fini ultimo. Ergo existit 2a vel 3a hypothesis ex ipsa rei natura, nisi Deus aliter disponat; praescindimus ab inquirendo an 1a ex Dei voluntate positiva locum possit habere, cum Deus rerum naturae non opponatur, sed eam perficiat.

362. Iamvero 2a hypothesis exhibet relationem quae est inter societatem maiorem seu perfectam, et minorem seu imperfectam in eodem genere. Ius enim directe et

immediate gubernandi societatem minorem in ordine ad eius finem, exurgere potest in maiore, ex eo tantum quod hic finis sit medium de se proportionatum et necessarium pro fine societatis maioris.

3ª autem hypothesis est inter societates heterogeneas, etiam si sint ambae perfectae in genere suo. Etenim cum una curat finem altiorem, et praecise finem ultimum, necesse est altera ei indirecte et per accidens subordinetur.

363. Etsi duae tantum sint societates perfectae, Ecclesia et Status civilis, tamen nonnullae aliae sunt societates religiosae, quae indebite sibi vindicant existentiam, et iura sibi asserunt religiosae societatis. Igitur quaerere possumus relationes iuridicas naturales 1° legitimae societatis religiosae, seu Ecclesiae, et Status civilis; 2° Ecclesiae cum illegitimis societatibus religiosis; 3° Status civilis catholici cum iisdem illegitimis societatibus religiosis; quae quaestio utilis est non modo ut appareant differentiae inter legitimam et illegitimas societates religiosas, sed et maxime ut expositio officiorum Status quoad ius publicum religiosum compleatur.

In praesenti capite agimus de prima quaestione, determinatis prius iuridica origine et fine societatis civilis.

ARTICULUS I.

DE IURIDICA NECESSITATE SOCIETATIS CIVILIS.

364. Hanc quaestionem praemittimus, cum necessaria sit ad pandendam naturam et finem societatis civilis; quibus cognitis, comparatio cum Ecclesia recte instituitur.

Argumenta quae ostendunt iuridicam necessitatem

societatis civilis afferuntur in iure publico naturali, et sunt illa eadem ulterius producta quae in ethica adducuntur ad probandam necessitatem societatis humanae in genere; ea enim argumenta plenius evoluta ostendunt necessitatem, non cuiuscumque humanae societatis, sed civilis, id est iuridicae et perfectae pro felicitate temporali assequenda. Ea vix innuimus, id est in memoriam revocamus.

Propositio. — *Societas civilis est naturaliter necessaria:*

365. Cum asserimus naturam praeceptive ordinare homines ad societatem et quidem civilem, non ad singulos extendimus rigorosum praeceptum, sed necessitatem naturae et finem ab ea intentum pro humana specie seu familia affirmamus. Hoc posito, demonstratio constat his gradibus: 1° ut homo ad finem a natura in praesenti vita intentum tendat, requiritur hominum adsociata multitudo; 2° haec societas oportet sit iuridica et 3° perfecta.

366. — Probatur I^{a} pars I *ob vitae physicae conservationem et perfectionem.* Etenim ut vitam conservemus, necesse est 1 nos defendere ab hostibus naturalibus, qui sunt bestiae terrae et inclementia physicae naturae; iamvero in regione ex hypothesi ab humana societate non adhuc exculta, ubi vagantur familiae disiunctae, hae difficultates non mediocres sunt, ut experientia ostendit iis omnibus qui inexploratas et desertas regiones ingrediuntur; hi enim adiguntur ad societatem cum aliis pluribus ineundam.

Sed 2° non sufficit removere contraria vitae, sed insuper multa sunt positive procuranda, ut cum sufficienti securitate de futuro, provideamus nobis quae ad vitam sustentandam necessaria sunt; ut a morbis sanemur, ut

vestes, domus et alia nobis paremus; et multiplicato genere humano, iam non sufficit ars venatoria, piscatoria aut pastoralis, quae sunt initia artium et primi modi rudes vitae traducendae, sed agrorum cultura necessaria est. Constat enim et sensui communi evidens est, nomades familias quae supracitatis artibus vivunt, occupare territorium quod excultum multo pluribus sufficit; loquimur, ut evidens est, de pastoritia quae agros non excolit, sed consumat que natura sponte producit. Ergo multiplicatio generis humani importat cessationem illarum artium et agrorum culturam. Sed haec agrorum cultura multa instrumenta requirit; hinc multas artes; hinc concursum plurium hominum, cum impossibile sit singulos singula praestare efficaciter posse; praesertim cum operae grandioris momenti sint aliquando suscipiendae, ut fluminum alveatio et coercitio, paludum exsiccatio etc. Sed artes sine scientiis physicis, chimicis, mathematicis non proficiunt; ergo non modo agricultores et artifices sed et scientifici viri sunt necessarii. Proinde plures homines requiruntur adsociati, id est in communem utilitatem conspirantes mutuis relationibus et adiutoriis, sicut in uno corpore multa membra sunt, quae non eumdem actum habent, sed mutuo se adiuvant et perficiunt. Igitur pro vitae conservatione regulariter procuranda, necessaria est societas. Sed conservatio vitae est iure naturae praecepta; ergo et media quae regulariter sunt necessaria. Ergo et societas; igitur societas necessaria est moraliter pro vitae conservatione, praescindendo etiam ab hominum malitia, de quo infra.

367. Ulterius natura vult conservationem et propagationem generis humani, iuxta praeceptum Geneseos: *Multiplicamini, replete terram et subiicite eam.* Sed multiplicatio difficulter haberetur et limitate absque

societate; ergo societas non modo pro individuali conservatione sed multo magis pro conservatione et etiam physica evolutione humanae familiae necessaria est. Tenetur autem humana familia procurare finem a natura intentum, ideoque eum statum amplecti qui eidem respondeat.

368. Confirmatur hoc argumentum ex facto populorum barbarorum seu silvestrium; apud hos enim quaedam societas est; sed quia valde imperfecta de facto, innumeris malis subiiciuntur, et apud ipsos vita valde brevior quam apud nos; quando autem in conflictum veniunt cum populis excultis, ipsorum numerus continuo decrescit. Quid igitur si nulla societas esset? Quanto maioribus premerentur malis et quam rarius et difficilius conservarentur! Imo brevi tempore omnes familiae perirent.

369. II. argumentum est ex necessitate societatis *pro evolutione mentis*. Mens humana ut evolvatur et perficiatur indiget institutione; etsi enim erraverint traditionalistae qui quemcumque evolutionis gradum menti nostrae negaverunt absque sociali institutione, certum tamen est eam parum proficere si sibi relinquatur; imo neque quaecumque institutio socialis sufficit, sed perennis requiritur ut multum proficere valeat. Etenim neque sufficiunt unius aetatis studia sed superiorum temporum patrimonium servandum est atque augendum, ac tantum multorum hominum multarumque aetatum collatis studiis artes scientiaeque progredi valent. Igitur socialis hominum communicatio requiritur, ut ipsae cognitiones augeantur; sed etiam societatis necessaria est opera, quia artes scientiaeque evolvi nequeunt, nisi quis ex professo his attendat; iamvero id supponit aliunde parata esse quae vitae traducendae sunt necessaria; sed id extra societatem multorum im-

possibile est; singulae enim familiae vix sufficerent quotidianis sibi parandis. Ergo multorum hominum unio necessaria est ad mentis perfectionem, sive directe ratione ipsius scientificae aut artisticae institutionis, sive indirecte ratione temporalium quae supponuntur.

Iamvero etsi ulterior mentis evolutio non sit lege morali praecepta singulis individuis, tamen oportet humana familia versetur in eo statu in quo sit moraliter possibilis. Etenim absurdum est Deum vires concessisse humanae naturae quae ordinatae non sint ad suam proportionatam evolutionem. Atqui tantum socialis status est ad id idoneus. Ergo ad eum ordinata est humana familia, ne frustra vires suas recepisse dicatur.

370. III. argumentum, *ex voluntatis natura*. Si interest mentem perficere cognitionibus, multo magis voluntatem recta morali institutione; imo illud necessarium est tantum humanae familiae, non singulis; etenim ex cognitione praecellenti qua quidam gaudent et ceteri utilitatem capiunt, cum eos sive auctoritate sua dirigant, sive adiuvent operibus artis suae; sed recta institutio voluntatis singulis necessaria est. Ad eam iuvat socialis conversatio, ob laudes ac vituperia quae virtuti et vitio tribuuntur. Sed insuper est necessaria socialis coërcitio pro iis qui durioris sunt indolis; hi enim non satis corriguntur paterna auctoritate, sed ulteriori indigent coërcitione, et cum sunt sui iuris, ut timore poenae publicae abstineant ab iis criminibus a quibus timore culpae et familiaris seu modicae reprehensionis non deterrentur. Ergo 3° necessaria est societas pro humanae voluntatis recta institutione. Id tradit s. Thomas 1. 2. q. 95. art. 1.: « Quia inveniuntur « quidam protervi et ad vitia proni, qui verbis de facili « moveri non possunt, necessarium fuit quod per vim

« et metum cohiberentur a malo, ut saltem sic male « facere desistentes et aliis quietam vitam redderent « et ipsi tandem per huiusmodi assuetudinem ad hoc « perducerentur quod voluntarie facerent quae prius « metu implebant, et sic fierent virtuosi. Huiusmodi « autem disciplina cogens metu poenae est disciplina « legum. Unde necessarium fuit ad pacem hominum et « virtutem quod leges ponerentur, etc. »

371. Prob. IV. *ex iurium moderamine et tuitione;* in statu enim extra-sociali 1° deficeret iudex qui agnoscendus esset a litigantibus; ergo unusquisque ius suum per se prosequeretur et vindicaret; sed hominibus multiplicatis, et multiplicatis relationibus reciprocis, quaestiones inter homines essent frequentissimae, ut factum quotidianum ostendit, etsi nunc timor iudicis eas minuat; iamvero concesso singulis iure prosequendi iudicio suo ius suum, continua essent iurgia et bella inter homines, cum unusquisque rapiatur nimio amore utilitatis suae, ut factum pariter quotidianum ostendit, adeo ut et viri iusti saepe in causa propria decipiantur; ex quo factum est ut adagium *nemo iudex in causa propria* et hunc sensum habuerit vulgo, neminem recte iudicare in causa sua. Igitur vel lites numquam finirentur, vel violentias continuas inducerent. Hinc necessitas societatem ineundi *pro auctoritativa administratione iustitiae civilis.*

372. 2° Si data hominum multitudine simul vivente, facile exoriuntur quaestiones, facile quoque habentur delicta. Iamvero eadem punire aut singulis iuridice independentibus relinquitur, aut ipsi societati committitur; sed primum rursus bellum permanens inter homines induceret ac ipsorum societatem dissolveret, causa delictorum quae vere aut falso imputarentur, scelestis profecto resistentibus punitioni subeundae, imo

facile inter se ad honestorum oppressionem conspirantibus. Hinc naturalis necessitas quod societas inter homines sit non modo pro administratione iustitiae civilis, sed multo magis *pro administratione iustitiae criminalis.*

373. 3° Sed non modo delicta compescenda sunt, quando admissa, sed multo magis interest eadem praevenire. Esset autem nimis trepida hominum vita, si singuli deberent invigilare et cavere per se a scelestis; hinc necessitas continuae vigilantiae quae nimis impediret a reliquis vitae negotiis; e contra facta plurium adsociatione, id tolerabile evadit. Sed insuper plurium unio cito fieret necessaria; quia mali viri certissime foedus inter se inirent; hinc necessitas pro honestis ampliorem societatem ineundi ut vis unita sit fortior, et vis plurium vi plurimorum repellatur. Igitur coniungendo quae referuntur ad administrationem iustitiae civilis et criminalis, cum iis quae ad securitatem iurium, dicere possumus societatem inter homines necessariam esse *pro ordine iuridico inter socios servando et moderando.*

374. Demostrandum est 2. hanc societatem oportere esse *iuridicam* et non mere amicalem, etenim 1° pro moderamine iurium si non esset iuridica, non obligaret ad sententias iudiciales societatis servandas; ideoque et instituta societate haberentur ex singulorum iuridica libertate ea inconvenientia ad quae vitanda instituta est societas. Item pro voluntatis institutione, quia ex dictis oportet sit coactiva, quod proprium est societatis iuridicae, et non mere amicalis. Sed et pro reliquis finibus necesse est sit societas iuridica, id est pro iurium tuitione, vitae conservatione et mentis evolutione. Etenim data multitudine hominum in tanta iudiciorum, desideriorum varietate et oppositione, nisi iuris

vinculo sint adligati, et nisi auctoritas aliqua praesideat, quae iure polleat ordinem imponendi multitudini eamque ad praedictos fines dirigendi, hi saepe deficerent vel etiam socii in eis prosequendis mutuo sese impedirent.

375. Ex quo patet iuridicam independentiam singulorum, naturalem dici, non eo sensu quod sit a natura ordinata, ut ius stabile, sed tantum quia singulis competit donec societas inita non sit: verum cum singuli a natura ad supradescriptam societatem ordinentur, independentia eis competere potest tantum per accidens, ut ius momentaneum, ex non adhuc verificata naturae intentione.

376. 3° Haec societas est *perfecta*, id est independens in suo ordine et sibi sufficiens; etenim ea societas est independens quae non est pars alterius; iamvero societas de qua est sermo vel esse debet unica pro omnibus recensitis finibus (ut ostendemus vere esse debere), vel multiplex. Si 1um non est pars alterius, quia est unica societas iuridice et naturaliter necessaria, hinc est et sibi sufficiens cum provideat sufficienter ordini praesentis vitae; si 2um, id est supponamus unam societatem institui pro 1° fine, aliam pro 2° etc., tunc vel hi fines supponuntur ad invicem independentes et sibi sufficientes, vel non; si 1um singulae societates erunt perfectae; si 2um erunt partes illius quae fini praedominanti consulit cuius respectu ceteri fines habent rationem medii; vel si fines sint tot partes finis amplioris, unica erit societas admittenda quae omnibus his finibus providet.

377. Iamvero ita se res habet, id est hominum multitudo indiget omnibus his finibus qui nequeunt separatim sufficienter procurari; etenim conservatio vitae, quae est praecipuus finis, importat tum iurium secu-

ritatem, tum mentis evolutionem, tum voluntatis; item iurium securitas non habetur nisi scientia succurrat, ac recta voluntas praesto sit; item mentis perfectio non potest procurari nisi et vita conservetur et iura sint secura, ac proinde et voluntas sociorum recte instituta; item hic ultimus finis non est perfectus, nisi et iura secura sint. Igitur hi finès separatim inspecti, non sunt perfecti in genere suo nec sibi sufficientes, sed adiuvantur a reliquis vel ut a mediis, vel ut a partibus amplioris finis qui est *temporalis felicitas.*

Ergo cum unicus sit hic finis complexivus ad quem praeceptive ordinatur humana natura, cumque hic finis sit in suo ordine completus, unica est naturalis societas a natura praescripta pro praesenti felicitate, quae et sibi sufficiens in suo ordine est et independens, seu *perfecta est societas*, quam *civilem* dicimus.

378. Contra praedictorum veritatem quaedam obiecta sunt, omnino levia, quae proinde tantum in aestu passionum proponi potuerunt, cum praesertim saeculo XVIII., societatis destructionem moliebantur; ergo in his exponendis non immoramur. Maiora enim in eo consistebant quod vel aliqui homines satis sibi consulere possent extra societatem, vel quod societas plurium malorum sit fons.

Sed 1um respicit ad summum paucissimos homines qui extra societatem consulere potuerunt vitae praesertim physicae, non autem intellectuali, ut et in silvestris tribubus videre est, quamvis aliqualem societatem habeant. Si autem de hominum multitudine sermo sit, profecto extra societatem nec vitae physicae satis sibi consulerent. Iamvero nos loquimur de eo quod communiter fit, quodque afficit humanam familiam, non autem de eo quod exceptionaliter de paucis obtinere potest, et quidem imperfecte.

Quoad 2um, nempe societatem causam esse plurium malorum, ex. gr. ambitionis, invidiae, calumniarum, etc. dicimus haec esse per accidens, dum eius utilitas est per se; etenim bona producit natura sua, et ad eadem producenda ordinatur, mala autem ex hominum malitia; ideoque illa sunt ex necessitate et natura, haec ex libertate et contingenti vitio. Sed vitium per accidens, non est ratio reiiciendi quod est per se bonum, et multo magis si necessarium.

ART. II.

DE FINE SOCIETATIS CIVILIS.

379. Ex expositis apparet quinam sit finis proximus et proprius societatis civilis. Omittimus recensionem opinionum multarum quae in hac re fuerunt, quae errabant defectu quatenus unum aut alium tantum finem considerabant ob quos societas civilis instituitur, non autem integre; hinc omissa demonstratione negativa, quae in erroris confutatione consistit, insistimus in demonstratione positiva, quae directe proponit veram sententiam, quamque ex allatis argumentis pro necessitate civilis societatis eruimus. Vidimus enim hanc societatem necessariam esse 1° ad moderandas externas iuridicas relationes individuorum et familiarum atque ad iura defendenda et violata reparanda; 2° ad supplendam insufficientiam individui et familiae; individuus enim nascitur et crescit in familia, quae est prior societas naturaliter necessaria non modo iuridice sed de facto. Si familia esset sufficiens curandae hominum felicitati, societas civilis non esset iuridice et naturaliter necessaria; cum sit ex dictis insufficiens, societas civilis est necessaria, et constat multis familiis; vult

igitur supplere individuorum et familiarum insufficientiae, atque insufficientiae amicalis unionis inter plures familias, tum pro iurium moderamine et tuitione, tum pro conservatione et perfectione humanae familiae; igitur vult defendere ad invicem individuos et familias, eosque easque adiuvare; hinc curat relationes reciprocas individuorum et familiarum, ipsorum ipsarumque bonum temporale, commune; curat enim universum bonum temporale, id est praesentis vitae, cum curet conservationem vitae, eiusque perfectionem per mentis evolutionem et rectam voluntatis institutionem, et defensionem iurium quae in eodem temporali ordine habentur.

380. Dicitur autem curare *bonum commune*, quia societas unitur pro mutua utilitate, ideoque pro bono quod saltem mediate aut specifice est omnium; mediate, si refluat in omnes, ut scientiarum cultura; specifice, si idem omnibus immediate competat; ex. gr. vita mea, numerice est mea, sed in ceteris est idem bonum specifice, ideoque societas defendendo vitam meam, defendit bonum commune, quia eo titulo eam defendit quo et vitam ceterorum.

Igitur defendit ius singulorum a ceteris, et singulorum adiuvat insufficientiam, ea subministrando quae ordo privatus attingere non valet.

381. Hinc non tenetur *ex iustitia* supplere defectui omnino personali, qui de cetero per se posset viribus privatis vitari; etenim tunc non est bonum commune, id est quo et ceteri indigeant, et pro quo proinde inita sit societas, sed est res quae remanet ordinis privati; extraordinariis tamen calamitatibus magnam populi partem afficientibus occurrere, ad Status civilis officium ex suo fine spectat, cum hi eventus afficiant ipsam societatem, et eis remedium afferre, ad ipsius societatis bonum et conservationem pertineat; hinc et ad meden-

dum his malis, a natura ordinata est societas, cum eis reparandis insufficiens sit per se et individuus et familia.

382. Ceterum in hac materia caute procedendum est, ne iaciamus principia nimis lata; si enim id favere videtur charitati ut societas multum succurrat indigentibus, favet etiam socialismo et communismo, quae systemata abolent privatam societatem, et ordinem individualem ac familiarum, et voluntariarum consociationum, ut omnia dent publicae societati, quae sicut tunc providet directe omnibus indigentiis, ita directe de omnibus iuribus disponit.

Igitur haec systemata perniciosissima peccant excessu, quia supponunt societatem institutam non ad defendendum ordinem externum reciprocum, et ad supplendam insufficientiam ordinis privati, sed ad consulendum ipsis personis et familiis directe, ideoque ad substituendam sollicitudinem, activitatem et competentiam privatam.

383. Hinc etiam apparet aliud esse laedere bonum aliorum, aliud bonum suum; illud est delictum; hoc erit peccatum, nisi saltem indirecte et notabiliter noceat societati. Ad exprimendum proinde societatem civilem sibi pro fine proponere bonum temporale totius hominis quatenus supplet insufficientiam individuorum et familiarum in iis ad quae de se sunt insufficientes, dicitur eam sibi proponere bonum temporale commune totius hominis.

384. Ex expositis illud sedulo animadvertendum est, societatem civilem finem habere longe excellentiorem ac singuli homines et singulae familiae. Individuus enim cum tendat ad sui conservationem et perfectionem, continetur limitibus vitae suae; insuper non tenetur omnimodam procurare perfectionem et evolutionem suarum virium, sed tantum aliqualem, quae communiter valde

arctis continetur limitibus; consulit igitur vitae physicae personae. Familia aliquanto plus extenditur; sed quamvis familia perpetuetur in descendentibus, sicut ipsi genitores aliquo modo perseverant in filiis suis, tamen familia sufficit provideat bono praesentium membrorum, quae sunt physicae personae; nec enim tenetur perseverare, quia singuli non tenentur ad matrimonium; igitur cum non teneantur habere descendentes, neque tenetur familia eis consulere absolute loquendo, sed solum ex hypotesi secuti matrimonii. Sed cum descendentes possint semper a matrimonio contrahendo abstinere, familia non est rigorose persona moralis perpetua, quamvis tendat regulariter ad perpetuitatem. Est igitur semper societas valde limitata et imperfecta. Sed praeceptum matrimonii quod non adest pro individuis singulis, adest in solidum pro humana familia; hinc in hominum multitudine curandum est; et proinde perpetuitas quae non est propria individuorum neque exigitur rigorose a familia, exigitur ab ea societate quae curat multitudinem hominum; hinc societas civilis curat bonum *personae moralis perpetuae;* etsi enim formae gubernii mutentur et sic dicatur cessasse determinata respublica, tamen materia seu cives iidem perseverant (nisi casu omnino extraordinario omnes gladio vel peste occisi sint); et proinde cessatio unius reipublicae est regulariter generatio alterius, vel incorporatio minoris in maiorem.

385. Igitur societas civilis plenissime curat bonum *ipsius naturae,* eiusque finem in condenda humana familia pro praesenti vita adaequate prosequitur; ergo eius finis extenditur ultra limites vitae individualis et familiarum praesentium; hinc plura praestat iure quae praesentibus non sunt utilia sed erunt futuris; ex quo et privati tenentur aliquando vitae ipsius iacturam pati,

ut consulant bono huius personae moralis perpetuae. E contra privati inter se, tantum ex charitate tenentur aliquando vitae sacrificium sustinere pro aliis, et tantum per accidens tenentur aliquando ex iustitia seu ex pacto speciali, ut si quis custodes sui erga latrones expresso pacto et dato pretio conducat, qui tamen non dant vitam obediendo praecepto eius qui eos duxit ut superiori, sed ut aequales qui servant pactum a se libere susceptum et a se interpretatum (nisi adsit iudex superior).

E contra in societate civili quis tenetur bona sua, et ipsam vitam amittere, non ex pacto speciali, sed ex ipsa rei natura, quamvis inierit societatem praesertim pro conservatione suae vitae. Init enim pro conservatione suae vitae si attendamus finem individuo propositum, ratione ipsius individui, sed si plene attendamus finem a natura intentum, haec impellit singulos individuos homines non tam ad ineundam societatem pro bono suo individuali, quam pro bono naturae seu familiae ipsius humanae, quae bene se habere non posset nec respondere fini ab ipsa natura intento, nisi homines devincerentur societate civili.

Igitur societas civilis quia inservit naturae et non singulis, proponit sibi bonum excellentius bono singulorum, ideoque eius ius est praevalens, et bonum publicum non est adaequate ipsum bonum singulorum sociorum etiam collective consideratorum. Igitur etsi aliquando per accidens individuus melius se haberet extra societatem quam in societate, tamen recte agit vivendo et tunc in societate, quia detrimento suo curat bonum non modo multorum hominum (et rationabiliter quis sacrificat se pro aequali bono aliorum, nisi specialia officia id prohibeant), sed praesertim quia consulit bono *humanae familiae*, quae a natura inten-

ditur plus quam singuli individui eam constituentes etiam collective sumpti; sic enim sunt semper personae physicae etsi multae, dum quatenus considerantur ut adsociati societate civili, constituunt personam perpetuam, quae sola plene satisfacit finibus a natura intentis, cum et familiam humanam conservet et possibilem faciat evolutionem virium eius, ut in secundo praesertim argumento demonstravimus. Igitur cum dicitur societatem civilem sibi proponere bonum commune totius hominis, intelligitur ipsius etiam societatis ut est persona perpetua, non modo omnium sociorum.

386. Sed ulterius quaelibet societas prosequitur finem suum mediis quae sint proportionata naturae sociorum et quae esse possint in dominio ipsius societatis; huiusmodi autem sunt media externa, ideoque finis societatis civilis est *bonum totius hominis temporale commune per externa media assequendum.*

387. Ex expositis circa finem societatis civilis possunt deduci et eius proprietates, eam esse non modo societatem naturalem necessariam, iuridicam, perfectam et perpetuam ut demonstravimus, sed etiam organicam et proinde inaequalem, cum conservet familias habentes scopum sibi proprium et auctoritatem, quamvis subordinatam societati civili; familia autem est essentialiter societas inaequalis; ergo et civilis societas quae ex eis constat, ut alias demonstravimus.

388. Statuto finem societatis civilis esse temporalem felicitatem eo sensu quo explicavimus, animadversio facienda est circa ipsam procurationem felicitatis praesentis. Quidam enim erraverunt docentes societatem civilem unice intendere felicitati praesenti, nullo habito respectu ad futuram; hinc bona praesentia procurare 1° praescindendo a vita futura, 2° etiam cum detrimento

eorum quae ad eam referentur. Id exprimunt dicendo legem oportere esse *laicam*, quo nomine intendunt, praescindere debere a quavis consideratione religiosa, et futurae vitae; quod melius alii magis aperte exprimunt dicendo oportere esse *atheam*, quae expressio cum plures offendat et populos alienos faciat, a magis cautis viris irreligiosis vitatur.

Verum haec falsissima sunt. Falsum est 2um quia numquam licet cuiuscumque boni praesentis intuitu, in detrimentum spirituale incurrere; igitur felicitatis praesentis procuratio quae per se opponeretur futurae, esset inhonesta. Iamvero societas civilis est societas iuris vinculo adunata, et imperante natura seu Deo. Igitur ad contradicendum legi naturae et Dei non cogit; neque tunc vinculum iuris sed iniquitatis haberetur.

Hinc 1° societas civilis tenetur negative inservire felicitati futurae, et proinde ordini qui ad eam ducit, quatenus nempe numquam adversari debet huic ordini quem *spiritualem* dicemus, dum ordinem civilem appellabimus *temporalem*.

389. Sed falsam est et 1um, id est dummodo societas civilis non contradicat felicitati aeternae, de cetero necessarium non esse ullum ad ordinem spiritualem respectum habere, ideoque posse ab eo omnino praescindere. Id falsum est; etenim, ut animadvertit s. Thomas (1), oportet societas civilis tendat non ad felicitatem temporalem quamcumque, sed ad eam quae propria sit hominis; iamvero homo ita debet omnia operari ut non modo non adversetur fini ultimo, sed in quantum rei natura permittit, illius consecutionem procuret; tunc enim homo vere operatur ut homo seu ut ens rationale morale, cum opus suum accommodat fini

(1) De regimine principum, lib. I. cap. 14.

ultimo. Ergo et procuratio felicitatis praesentis ex parte societatis dirigenda est fini ultimo, in necessariis ad eum consequendum, de praecepto, in ceteris de consilio.

390. Sed obiici posset, ex parte societatis sufficere ordinationem negativam, quatenus eius leges non contradicant ordini spirituali; ordinationem autem positivam faciendam esse a singulis; ita in societate commerciali sufficit leges sociales non contradicant spiritualibus, sed non requiritur positive adiuvent finem spiritualem.

Verum differentia pendet ex finis diversitate; cum enim finis alicuius societatis est indifferens pro ordine spirituali, ut fit in societatibus commercialibus, industrialibus etc., sufficit eo modo procuretur qui non contradicat ordini spirituali, id est mediis honestis; e contra cum agitur de fine qui connectitur positive cum ordine spirituali, oportet non modo huic non opponatur, sed etiam positive illum in necessariis adiuvet. In necessariis enim omnia debent inservire fini ultimo. Ex. gr., nisi ratio studiorum publicorum positive ordinetur modo magis respondente fini ultimo ab ipsa societate, prout eius actualis conditio fert, non poterunt supplere privati. Ipsi enim addunt tantum applicationem institutionis socialis individualibus indigentiis, et insuper ordinationem subiectivam ex fine operantis, dum ordinatio obiectiva seu finis operis, procedere debet ab ipsa societate.

391. Item cum societas civilis sit opus naturae et Dei, certissime ordinatur ad felicitatem accommodatam consecutioni finis ultimi; Deus enim omnia dirigit et ordinat in finem ultimum.

Igitur duo apprime distinguenda sunt: *finem proprium et proximum societatis civilis esse felicitatem temporalem*; et: *hanc esse procurandam absque ullo*

positivo respectu ad futuram; oportet enim vita praesens sit praeparatio ad futuram; et quamvis felicitas aeterna non causetur a felicitate temporali, et proinde felicitas temporalis non sit medium necessarium et proportionatum ad aeternam beatitudinem, tamen ad eam debet ordinari in quantum fieri potest. Si esset medium proportionatum, tunc societas civilis tenderet directe et proxime ad finem ultimum; cum non sit tale, tendit tantum indirecte et remote, quod fit praedisponendo actus humanos per operationem societatis propriam ut non modo non adversentur bono spirituali, sed, in quantum fieri potest, illud adiuvent.

Igitur vita praesens temporalis, si consideretur obiective, ordinatur ad futuram beatitudinem indirecte, quia felicitas temporalis neque est medium necessarium neque proportionatum eidem assequendae; et sane salvantur et infirmi, pauperes, ignorantes; et e contra damnantur etiam sani, divites, docti. Si autem singuli actus inspiciantur subiective in singulis individuis, tunc ordinandi sunt ad finem aeternum positive et directe eo modo quo theologi moralistae explicant.

392. Ordinatio autem indirecta boni temporalis ad vitam aeternam, importat principaliter remotionem eorum quae socialiter turbant ipsam religionem. Ut igitur definitionem compleamus, dicendum est finem societatis civilis esse *bonum totius hominis temporale commune per externa media ratione ultimo eiusdem hominis fini apprime respondente consequendum.*

393. Ipse autem ordo moralis, seu probitas civium, inspici potest duplici sub respectu; 1° quatenus connectitur cum tranquillitate sociali, ne sint furta, fraudes, etc.; 2° quatenus ducit ad vitam aeternam. Sub 1° respectu est obiectum proprium societatis civilis; sub 2° tantum indirecte. Religio autem refertur per

se et directe ad felicitatem praesentem quatenus est fundamentum moralis obligationis.

394. Sed quaeritur cuius iudicio princeps, id est rector societatis civilis, ordinabit vitam temporalem ad vitam aeternam. Regalistae respondent: Haec princeps praestabit iudicio suo. Sed tunc princeps esset etiam Pontifex, id est iudex competens et directus rei religiosae.

Iamvero oportet distinguere inter statum hominis naturalem et supernaturalem. An in statu naturali, id est revelatione non existente, neque existente sacerdotio a Deo instituto, sit ipse princeps, Summus Pontifex, eo quod est princeps, est quaestio quam § 3. q. 2ª art. III° examinabimus; sed principem esse iure suo iudicem rei religiosae, data revelatione et instituto sacerdotio, seu Ecclesia, est non modo theologice falsum, sed rationaliter absurdum. Si enim supponamus in ipso statu naturae principem non esse hoc ipso Pontificem, multo magis id ei negandum esset in statu supernaturali in quo nos versamur. Sed et si concederemus in statu naturae, curam socialem religionis naturalis spectare ad ipsum principem, tamen nullus esse potest regalista nisi atheus qui negare possit Deo ius constituendi sacerdotium quod curet negotia religiosa; eo autem constituto, absurdum est principem posse sibi vindicare iudicium in re religiosa, cum alteri Deus positive contulerit hanc curam, id est Summo Pontifici. Igitur admissa existentia Ecclesiae iam princeps in re religiosa tenetur iura sua exercere cohaerenter iudicio Ecclesiae ipsius.

395. Sed instant increduli: Quid si princeps non agnoscat Ecclesiae divinam naturam? Et quid si princeps agnoscat sed non eius subditi, sive omnes adeo ut ipsa societas non agnoscat Ecclesiam, vel saltem aliqui?

Hactenus praecisionem fecimus ab his quaestionibus quae non considerant rem per se, ut obiective est, sed ut est per accidens, seu ex ignorantia aut errore sive principis sive populi. De his agemus infra art. VI huius capitis et cap. 5; nunc consideramus societatem civilem prout esse debet, id est catholicam.

ARTICULUS III.

DE RELATIONIBUS IURIDICIS ECCLESIAE ET SOCIETATIS CIVILIS CATHOLICAE.

396. *Divisio articuli.* — Exponemus 1. principia generalia; 2. agemus de materiis mixtis; 3. de iudicio facti spiritualis et de iudicio possessorio iurium spiritualium; 4. de iuribus et officiis Status erga religionem intuitu finis temporalis; 5. de contrariis erroribus, seu de indifferentismo, naturalismo et liberalismo; 6. conclusio de natura protectionis quae a Statu praestatur Ecclesiae.

§ 1.

PRINCIPIA GENERALIA.

397. Civilis societas catholica est quae constat membris catholicis, et principia catholica agnoscit ut normam legislationis. Quod si in ea sint aliqui acatholici, ipsorum ratio non habetur in legislatione generali, quamvis aliquando possit et debeat ipsorum ratio haberi in exceptionibus quibusdam pro ipsis ponendis, de quibus inferius cap. 5. Quod si cives essent catholici, sed legislatio non agnosceret principia catholica, iam id vitio legislationis vertendum esset, ideoque culpae sive populi sive principis, pro diversa regiminis forma;

deficerent enim omnino rationabiles causae quae intra quosdam limites possunt permittere legi ut a religione catholica praescindat, quae consistunt, ex infra dicendis, in perturbationibus quae orirentur ex resistentia dissidentium; sed si resisterent ipsi catholici, iam mali catholici essent èt nomine potius quam re.

Iamvero in societate catholica debent verificari in concreto omnia quae in abstracto statuuntur circa relationes societatis civilis et Ecclesiae; id est relationes *exemplares*, iuxta intentionem divinam plene executioni demandatam. Incipiamus ab iis quae ecclesiasticae legislationi subtrahuntur, sed civili conceduntur ut libere de eis disponat, iuxta finem suum.

Propositio I. — *In rebus temporalibus et sub respectu temporalis finis, Ecclesia nihil potest in societate civili.*

398. Potestatem directam Ecclesiae in temporalia, defenderunt tantum scriptores obscuri nominis; primus fuit saec. XII. Ioannes Salisburiensis; deinde Augustinus de Ancona, Iacobus de Terrano et alii pauci, iuxta quos magistratus civiles erant vicarii Pontificis.

399. Sed propositionis nostrae veritas demonstratur 1° ex ratione. Etenim societas perfecta ex supra demonstratis nihil potest in suos in iis quae ad proprium finem non referuntur. Sed res temporales quatenus fini temporali inserviunt, id est quatenus mere temporales, sunt indifferentes pro fine Ecclesiae. Ergo Ecclesia nihil in eis potest. Hinc sequitur societati civili exclusive competere de rebus temporalibus disponere, id est quatenus neque obstant fini spirituali, neque pro eo necessariae sunt, iudicio ipsius Ecclesiae.

400. Prob. 2° ex ecclesiastica doctrina. Ita s. Gelasius papa ad Anastasium imperatorem: « Quantum ad or-« dinem pertinet publicae (civilis) disciplinae, cogno-

« scentes imperium tibi suprema dispositione collatum,
« legibus tuis ipsi quoque parent religionis antistites ».

S. Gregorius Magnus epist. 2. ad Leonem Isaurum: « Quemadmodum Pontifex introspiciendi in palatium « potestatem non habet, ac dignitates regias conferen- « di, sic... »

Concil. Later. IV. cap. 42: « Sicut volumus ut iura « clericorum non usurpent laici, ita velle debemus, ne « clerici iura sibi vindicent laicorum. Quocirca univer- « sis clericis interdicimus, ne quis praetextu ecclesia- « sticae libertatis suam de cetero iurisdictionem exten- « dat in praeiudicium iustitiae saecularis, sed conten- « tus existat constitutionibus scriptis et consuetudini- « bus hactenus approbatis, ut quae sunt Caesaris red- « dantur Caesari et quae sunt Dei, Deo recta distribu- « tione reddantur ».

Et in re evidenti sufficiat, cum addi possent ceteri omnes qui distinctionem et independentiam asserunt duarum potestatum.

Propositio II. — *Non repugnat Ecclesiam ex titulo adventitio potestatem civilem acquirere in determinatum territorium.*

401. Cum Ecclesiam a rerum temporalium imperio excludimus, intelligimus Ecclesiam titulo iuris sui nativi. Etenim non repugnat Ecclesiam acquirere titulo humano seu adventitio, et imperium civile; dicimus *Ecclesiam,* non modo *ecclesiasticos viros;* nemo enim denegavit filium ex. gr. regis posse regnum haereditare quia clericus est, nisi positiva lege prohibeatur.

Sed ipsa Ecclesia, id est vir ecclesiasticus quatenus occupat sedem in Ecclesia, potest acquirere regnum; id factum est divina disponente Providentia in Summo Pontifice, ut eius securitati et evidenti libertati constanter provideretur; id factum fuerat in systemate

feudali, pro pluribus Episcopis et Abbatibus, in Germania praesertim, usque ad finem saeculi XVIII. In hoc enim nulla est repugnantia, neque ex parte Ecclesiae, neque societatis civilis. Non Ecclesiae: potest enim expedire ipsi Ecclesiae, eius Praelatos esse quoque principes. Res evidens est in ipsa Germania, ubi Episcopis principantibus successerunt ut plurimum principes protestantes; pro plebe christiana esset profecto utilius habere adhuc Episcopos in principes. Hinc error fuit Hussitarum et Wicleffitarum, non posse clericos possidere dominia et principatus.

Neque 2° obstat natura principatus, seu societatis civilis. Haec enim exigit ut in subiectum auctoritatis supremae civilis, illa persona designetur quae est natura sua idonea eidem potestati exercendae. Iamvero et successio haereditaria in aliqua dynastia habetur ex facto universali, ut idonea pro subiecto determinando civilis principatus. Imo quamvis in abstracto monarchia electiva sit melior quam haereditaria, in concreto tamen regulariter, melior habetur monarchia haereditaria. In illa enim facilius eligitur persona magis idonea; in hac potest haberi et persona mediocris ingenii et probitatis; dicimus ingenii mediocris; si enim esset hebes, excluderetur a throno apud omnes gentes; verum mediocritati ingenii, ex parte supplet educatio quae opportuna datur a prima infantia; sed in monarchia electiva, facile nascuntur discordiae civiles, bella et perturbationes; hinc regna electiva minus tuta ac diuturna sunt quam haereditaria.

402. Iamvero principatus adnexus praelaturae ecclesiasticae habet utilitates monarchiae electivae et firmitatem monarchiae haereditariae, quin habeat ipsarum incommoda; habet igitur tantum commoda, ideoque est melior modus. Et sane: cum praelatus non nascatur,

sed eligatur, 1° regulariter eliguntur personae magnae probitatis et peritiae. Si aliquando contrarium evenit, id non vitio institutionis sed personarum eligentium tribuendum est; vitia autem personarum accidentalia, nec scientia potest considerare, nec praxis semper vitare. 2° Electio ecclesiastica fit pacifice absque periculo perturbationum, saltem comparate ad electiones civiles; igitur et habetur pax socialis et idoneitas singularis in electo. Verum quidem est electum eligi attendendo ad idoneitatem pro regimine ecclesiastico et non pro civili; sed idoneus regendae plebi Dei, erit idoneus etiam temporalibus tractandis, saltem ut rex haereditarius. Non enim in eo requiritur peritia specifica negotiorum omnium, ex. gr. armorum, sed prudentia et sollicitudo pro publico bono; quae autem sunt specifica alicuius artis, puta bellicae aut oeconomicae, commode committi possunt ministris de istis rebus peritis.

Igitur Ecclesia potest titulo adventitio acquirere directum ius in negotia temporalia, quamvis eo careat quatenus Ecclesia est.

Videamus modo quo sub respectu Ecclesia ut Ecclesia sit competens.

Propositio III. — *In spiritualibus, potestatem nullam exercere valet societas civilis, sed exclusive spectant ad Ecclesiam.*

403. Haec propositio non indiget demonstratione, cum sequatur ex eo quod societas spiritualis est Ecclesia, et non Status civilis.

Sed remanet comparatio instituenda inter relationes utriusque societatis, cum ordo temporalis et ordo spiritualis in contactum venerint, quae nempe societas alteri pro suo ordine subiici debeat. Non loquimur de subordinatione directa, nempe ratione materiae, quia

tunc alterutra esset imperfecta. Igitur sermo est de subordinatione indirecta, seu ratione finis. Iamvero cum finis Ecclesiae praestantior sit fini societatis civilis, et absolute necessarius, sequitur et Ecclesiam praestare.

Quidam regalistae docuerunt Statum habere potestatem indirectam in sacra, nempe ratione ordinis iuridici, id est exterioris. Ratione huius praetensae praevalentiae alicubi princeps voluit thronum suum ponere in choro ad cornu Evangelii, relegando episcopum ad cornu epistolae, (1) quod ab Ecclesia toleratum non fuit. De cetero auctoritatem civilem praevalere debere ecclesiasticae falsissimum est, cum non spiritualia temporalibus sed vice versa temporalia spiritualibus debeant inservire, et Ecclesia sit perfecta ut societas iuridica. Proinde eius praevalentia generali propositione sic enuntiari potest:

Propositio IV. — *Ecclesia est societas iuridice praevalens societati civili, ratione finis, ideoque haec est illi indirecte subordinata.*

404. Haec subordinatio quatuor importat: I. in conflictu inter bonum spirituale et temporale, illud praevalere debere, hoc cedere; hinc illud obtinendum esse et curandum, hoc praetermittendum, imo tolerandam eiusdem iacturam. II. Ecclesiam et de temporalibus in necessitate iure disponere et circa eadem leges ferre. III. Statum civilem teneri in necessariis deservire Ecclesiae, eidem subministrando temporalia necessaria. IV. Iudicium auctoritativum circa conflictum boni spiritualis cum temporali et circa necessitatem tempora-

(1) V. Moroni, dizionario di erudizione ecclesiastica, vocabulo *Genova*.

lium pro fine spirituali, ad Ecclesiam spectare, quae totidem propositionibus demonstrabimus. Sit:

Propositio V. — *Cura finis spiritualis et Ecclesiae missio nequit impediri intuitu cuiuslibet damni temporalis exinde derivantis.*

405. Prob. 1° ex ratione. Finis enim spiritualis est necessarius absolute, et bonum temporale tantum subordinate est appetibile. Hinc in conflictu illud praeferendum est.

Prob. 2° ex ss. Litteris. Act. v. 28-29. cum Apostoli praedicarent nomen Iesu, non obstante prohibitione synedrii Iudaeorum, cum capti fuissent et in eiusdem conspectum adducti, iudices eos ita obiurgaverunt: « Praecipiendo praecipimus vobis, ne doceretis in no-« mine isto, et ecce replestis Ierusalem doctrina vestra, « et vultis inducere super nos sanguinem istius. Re-« spondens autem Petrus et Apostoli dixerunt: Opor-« tet obedire Deo magis quam hominibus. » Igitur 1° iudices timebant turbari publicum ordinem ex christiana praedicatione, tum quatenus appareret iniustitia magistratuum in Domino damnando et sic infamia afficerentur, tum quatenus odium populi in eosdem incitaretur; 2° urgebat ex adverso bonum spirituale; 3° Spiritus Sanctus docet hoc esse curandum sine ullo respectu ad malum temporale, quod in hoc casu per accidens derivare poterat. Haec verba et ipsorum consequentiae sunt saepius recogitanda; saepe enim et nostris temporibus accusant Ecclesiam velut si doctrina sua turbaret conscientias (ex. gr. monendo emptorem bonorum Ecclesiae de illicita possessione), vel tranquillitatem familiarum (ex. gr. monendo qui sic dictum matrimonium civile tantum contraxerunt), vel publicam tranquillitatem (monendo populum de iniustitia

quarumdam legum et de iniqua legislatorum agendi ratione etc.). Ecclesiam igitur accusant quod inducat populum ad legem spernendam, vel coetum aliquem iniuria afficiat; sed Ecclesia et quicúmque velit salvus fieri, oportet magis obediat Deo quam hominibus; et etiam recordetur verborum Domini: « Non veni pacem « mittere sed gladium ». Etsi enim religio Christi per se adducat pacem, et inspiciendo eius effectus generales, multum tranquillitatis temporalis attulerit humanae familiae, tamen per accidens excitat odium pravorum in doctrinam quae eos non sinit indulgere cupiditatibus et in eis acquiescere; hinc qui non corriguntur, bellum gerunt in Christi fideles, iuxta illud psalmi: « Venite, opprimamus virum iustum, quoniam contra- « rius est operibus nostris ». Item in parabola evangelica, cum fortis armatus (diabolus) custodit atrium suum, in pace sunt omnia quae possidet, sed cum supervenerit fortior eo, tunc bellum incipit.

406. Eadem doctrina de curando bono spirituali, prescindendo a quocumque damno temporali, imo illud positive subeundo, pluries traditur in sacris Litteris; ita Matth. v. 29: « Si oculus tuus dexter scandalizat « te, erue eum et proiice abs te; expedit enim tibi ut « pereat unum membrorum tuorum, quam totum cor- « pus tuum eat in gehennam ». 30: « Et si dextera « manus tua scandalizat te, abscinde eam et proiice « abs te ». Et Matth. x, 37: « Qui amat patrem aut « matrem plus quam me, non est me dignus ». Et Matth. xvi, 26, universim de omnibus bonis temporalibus dicitur: « Quid prodest homini si mundum uni- « versum lucretur, animae vero suae detrimentum « patiatur? »

Propositio VI. — *In rebus temporalibus quae sive per se, sive per accidens necessariae sint ad finem spiritualem, Ecclesia exercet potestatem suam, et societas civilis cedere tenetur.*

407. Prob. ex ratione. Haec propositio est applicatio eorum quae in I. capite generaliter statuta sunt circa conflictum societatum perfectarum disparium; etenim in conflictu praevalere oportet finem et societatem superiorem, et finis inferior fit inhonestus quoties adversatur fini maiori. Iamvero inter catholicos disputari non potest an finis Ecclesiae sit praestantior fine temporali; igitur evidens est Ecclesiam iure disponere et de temporalibus cum pro fine spirituali necessaria sunt, societatemque civilem cedere debere. Imo nemo, neque acatholicus, dummodo non sit atheus, negare poterit finem spiritualem esse praestantiorem fine temporali, ideoque supposita existentia societatis spiritualis, et multo magis si sit supernaturalis, hanc praevalere oportere. Iamvero haec hypothesis pro catholico est thesis. Igitur, Ecclesia iure exercet potestatem suam et in rebus temporalibus, quatenus necessariae sint pro fine spirituali, et societas civilis cedere tenetur.

408. Ex hoc principio plura explicantur in historia ecclesiastica; ex. gr. protectio sancti Petri concessa Cruce signatis. Ipsorum enim personae et bona erant sub protectione Ecclesiae, et molestari non poterant ne retardaretur scopus gravissimi momenti bellorum sacrorum. Item intimatio Treguae Dei, de qua habetur titulus in corpore iuris canonici, quaeque valde profuit ad inutilia et ut plurimum iniusta bella compescenda.

Propositio VII. — *Societas civilis tenetur in necessariis deservire ecclesiasticae, ideoque temporalia seu media sui ordinis eidem subministrare.*

409. Haec pariter propositio nihil aliud est nisi applicatio principiorum quae in parte generali constituta sunt circa relationes societatum disparium, iisdem membris coalescentium; tenetur enim inferior deservire superiori; quod in eo consistit ut quae sunt sui ordinis alteri subministret in necessariis, vel immediate vel mediate in superioris utilitatem adhibenda. Iamvero Ecclesia est societas iure superior et Status civilis est inferior, ut patet ex fine utriusque; media autem propria Status civilis sunt ordinis temporalis. Ergo in necessariis eadem Ecclesiae subministrare vel in eius utilitatem adhibere ex sui natura tenetur.

Propositio VIII. — *Quoties Ecclesia ratione materiae temporalis tenetur servare leges civiles, id facit salva sua independentia ac superioritate.*

410. Sunt quaedam materiae temporales quae neque directe neque indirecte referuntur ad finem spiritualem, et tamen necessario connectuntur cum mediis ordinatis ad finem spiritualem, adeo ut impossibile sit haec ponere absque illis. Ita publica hygienes est materia de se temporalis, ideoque subiecta competentiae civili. Iamvero actibus cultus sive communionis cum mortuis offendi potest, quin tamen pro fine spirituali necesse sit eam offendi; igitur nullus est conflictus boni temporalis cum spirituali, cuius gratia illud spernendum sit. Oportet ergo tunc Ecclesia ita prosequatur finem suum ut non laedat finem temporalem. Cumque de normis servandis pro eo consequendo iudicet Status civilis, eius leges de hac re erunt observandae.

411. Id non importat inferioritatem Ecclesiae ratione iurisdictionis, sed necessitatem ex parte materiae, et proinde suscipit tunc leges civiles tantum si vere necessariae aut utiles fuerint; secus non modo persentiret necessitatem rerum obiectivam, sed vim iurisdictionis civilis; et proinde eas suscipit salva sua independentia ac superioritate indirecta. Hinc si inutiles inveniat, iure eas spernit utpote frustra sibi onerosas.

Item si utiles sed noxias bono spirituali; primum praestat ex sua idependentia, secundum ex sua superioritate; et proinde primum commune est Ecclesiae cum omnibus aliis societatibus perfectis quae ratione materiae, ex. gr. rei propriae sitae in territorio alterius, huius iustas leges tenentur observare; sed si sibi in iisdem iniuria inferatur; ius suum vi quoque et armis prosequuntur, seu mediis propriis societatis perfectae; ita passim videmus principes protegere non modo personas subditorum suorum apud exteros, sed et bona quae in iisdem statibus habuerint. Alterum autem proprium est Ecclesiae, quia praevalet ratione finis, et proinde in statu conflictus. E contra subditus etsi *per se* non teneatur leges inutiles servare, tamen si de cetero honestae, ut plurimum saltem, tenetur per accidens ob reverentiam erga auctoritatem et ad vitanda mala maiora, ut esset socialis perturbatio. Deinde non pronuntiat iudicium authenticum de legis aut praecepti superioris inutilitate aut inhonestate, sed tantum procedit ex rei evidentia; e contra Ecclesia auctoritative examinat leges civiles et de re temporali, et auctoritative de iisdem pronuntiat. Non enim leges civiles innituntur alicui revelationi, ut assertionibus eorum qui leges condiderunt necessario credendum sit eas esse necessarias vel utiles; sed sunt humana ratione investigatae, quo lumine utitur et Ecclesia et quidem

tutius. Hinc non semper admittit ut solidas quas dicunt modernae scientiae theorias, quas et experientia saepe ostendit temere assertas, ex ipsa systematum frequenti mutatione; quod tamen non impedit novatores eadem praesumptione procedere, salvo iure cras destruendi et irridendi, quod hodie ut exploratissimum et omni exceptione maius asseruerunt.

Propositio IX. — *Iudicium authenticum in casu conflictus inter bonum spirituale et temporale, vel circa necessitatem temporalium pro fine spirituali, ad Ecclesiam spectat.*

412. Haec propositio est applicatio propositionis II. de relationibus societatum imparium constantium iisdem membris, num. 181. Etenim ius praescribendi media, includit ius de iisdem iudicandi; hinc ut tuta sit consecutio finis superioris, omne iudicium pro necessariis, ad eam auctoritatem spectat quae eiusdem finis curam gerit, et in hypothesi Ecclesiae. Notandum autem Ecclesiam ex catholicis principiis esse infallibilem circa iudicia doctrinalia et facta dogmatica; hinc circa huiusmodi nequit locum habere exceptio quam ibidem diximus competere posse in casu evidentis erroris, societati inferiori, num. 182.

COROLLARIUM

De limite a quo incipit actio utriusque societatis.

413. Ex dictis statui potest limes a quo incipit competentia utriusque societatis, id est quid nequeat tangere sed debeat supponere. Utraque debet revereri ius naturae, cum sit immutabile; item ius positivo divinum; 3° unaquaeque dirigit ad finem suum salva competentia alterius. Iamvero praeferenda est competentia

quae tendit ad finem superiorem et absolute necessarium. Igitur res iuris humani 1° ab Ecclesia disponuntur in ordine ad finem suum; hinc directe spiritualia, indirecte temporalia; et hoc semper negative ne opponantur; aliquando et positive si per accidens una potius quam altera ipsarum dispositio sit necessaria aut valde utilis. Ordinatis rebus in finem aeternum, tunc incipiunt ordinari ad fines temporales quos curat civilis auctoritas. Hinc principium: *Incipit legislatio civilis ubi desinit ius canonicum;* ergo limes iuri civili est non modo ius divinum sed et ecclesiasticum. Hinc Marcianus imp. declaravit nullius valoris omnes leges civiles dissonantes a sacris canonibus; et hoc principium proclamarunt Episcopi in synodo chalcedonensi, assentientibus commissariis imperialibus (1). Ecclesia autem non invadit campum civilem, quia res temporales quatenus habent effectus mere temporales non ordinat. Neque id laedit independentiam auctoritatis civilis, neque ei negatur suprema potestas; etenim excepto Deo, reliqui sunt independentes secundum quid, id est in ordine suo; iamvero remanet adhuc in ordine suo independens auctoritas civilis, etsi indirecte pendeat ab Ecclesia.

414. E contra moderni statolatri, illi etiam qui proclamant liberam Ecclesiam in libero Statu, ponunt principium inversum; id est: tunc incipit legislatio Ecclesiae cum desinit legislatio civilis; hinc Ecclesia movetur in Statu sed intra limites iuris civilis communis, sicut reliquae societates; ius autem civile statuit leges suas prae oculis habendo unice suum finem temporalem.

(1) Hergenroether, storia universale della Chiesa rifusa da Mons. Kirsch, vol. II., pag. 137. Firenze, Libreria editrice fiorentina 1904.

Obiectiones.

415. Obiiciunt 1° ex ratione, 2° ex sacra Scriptura. Et I. *ex ratione*. Obiiciunt 1° Statum non posse agnoscere Ecclesiam universalem; haec enim, ut ait Minghetti in suo opere *Stato e Chiesa*, nequit considerari ut societas iuridica, cum sit extra territorium cuiuslibet regni. Status considerat tantum particulares Ecclesias; sed hae et iuxta principia catholica, sunt societates imperfectae, ideoque a Statu dependentes.

Resp. quoad 1^{am} partem difficultatis; Statum non agnoscere Ecclesiam universalem, est per iniuriam, sed nulla ratione potest comprobari; sicut enim nequit iura et officia humanitatis inficiari, ita neque iura et officia supernaturalia; hinc tenetur agnoscere Ecclesiam universalem, cuius Ecclesiae particulares sunt partes formaliter, ideoque has agnoscere debet ut sunt, id est ut membra Ecclesiae universalis; et esset contra veritatem eas agnoscere adulterando ipsarum naturam, id est ut avulsas ab Ecclesia universali, cum Ecclesia proprie una sit, et divisio in dioeceses et provincias sit tantum pro commoditate regiminis ecclesiastici, non quod membra sint aliqualiter sibi extranea, ut in imperio foederato, in quo diversae provinciae possunt habere interesse distinctum; e contra interesse spirituale est idem, et eadem media sanctificationis, et eadem communio. Hinc s. Cyprianus in lib. de Unitate Ecclesiae, prolatis verbis sancti Pauli ad Ephesios IV. 4: « Unum corpus et unus spiritus, « una spes vocationis vestrae, unus Dominus, una fides « unum baptisma », subdit: « Nemo fraternitatem men« dacio fallat, nemo fidei veritatem perfida praevari« catione corrumpat. Episcopatus unus est, cuius a sin« gulis in solidum pars tenetur. Ecclesia quoque una

« est, quae in multitudinem latius incremento foecun-« ditatis extenditur ». Hinc sicut nequeunt provinciae denegari iura quae participat ut membrum societatis perfectae, considerando tantum quae habet ut provincia, a fortiori nequeunt praetermitti iura quae Ecclesiis particularibus competunt prout sunt membra Ecclesiae universalis, cum perfecta communio in ea habeatur.

416. Sed dicunt: Quidquid fit extra territorium Status, est ei extraneum; atqui Ecclesia universalis residet extra Statum.

Resp. negando maiorem, cum saepe quod fit extra territorium intersit Status. Haec theoria fundatur in falso supposito Ecclesiam esse societatem humanam et naturalem, ideoque habere tantum ea iura, quae singuli homines contulerunt; hinc sicut Status nequit teneri ad directe agnoscendam societatem commercialem universalem, ita neque religiosam; sed societas commercialis extranea vel suscipitur ex pactis internationalibus quae libere ineuntur, vel subiicitur legibus communibus Status, cum plus iuris nequeant habere extranei quam cives. Quaelibet autem societas imperfecta reducitur iuridice sub aliqua perfecta a qua pendeat; igitur necesse est innitatur huic vel illi reipublicae seu principi; sed alter princeps non tenetur per se agnoscere in suo territorio, acta principis extranei. E contra est in Ecclesia, quae ex iure et voluntate sociorum non oritur.

417. Quoad 2am partem difficultatis: Ecclesias particulares esse societates imperfectas, dist. relate ad Statum civilem nego; ad Ecclesiam conc.; etenim non sunt societates imperfectae homogeneae Statui, vel ordinis ei inferioris: sunt tamen imperfectae relate ad Ecclesiam universalem, sed Status tenetur agnoscere Eccle-

sias particulares prout sunt, ideoque tamquam partes homogeneas Ecclesiae universalis, et proinde ut partes societatis independentis et iuridice praevalentis.

418. Obiic. 2° Statum administrare iure proprio et independenti iustitiam, et proinde sub respectu iuridico praevalere ipsi Ecclesiae.

Resp. Statum iure proprio et independenti administrare iustitiam in ordine temporali, conc., in ordine supernaturali negatur, et negatur consequens.

419. Obiic. II. *ex sacra Scriptura.* Et I. s. Paulus ad Rom. XIII, I: « Omnis anima potestatibus sublimio« ribus subdita sit ». Et s. Petrus Ep. I. cap. II. 13: « Subiecti igitur estote omni humanae creaturae propter « Deum: sive regi quasi praecellenti ». In his locis agitur de potestate civili, quae a s. Paulo dicitur *sublimior* potestas et a s. Petro *praecellens*, et generaliter pronuntiatur ab omnibus ei obedientiam esse praestandam; ergo etiam ab Ecclesia; quod cum nequeat intelligi in materia mere religiosa, dicendum est valere saltem in materia iuridica. Et sane, ut patet legenti contextum tum s. Pauli, tum s. Petri, loquuntur de administratione iustitiae. Ait enim s. Paulus v. 3: « Nam principes non « sunt timori boni operis, sed mali ». Et s. Petrus subiungit v. 14: « Sive ducibus tamquam ab eo (rege) « missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bo« norum ».

Resp. Principes apostolorum citatis locis non loqui de Ecclesia, sed de privatis fidelibus prout cives sunt; inculcant proinde obedientiam in iis quae ad potestatem civilem spectant, prout est administratio iustitiae in materia temporali. Potestas autem civilis non dicitur sublimior respectu ecclesiasticae, sed ceterarum; imo iuxta textum graecum neque habetur comparatio, sed

dicitur tantum ἐξουσιαῖς ὑπερεχούσαις, quod significat, potestatibus supra constitutis (1).

420. Quoad s. Petrum, in specie, hortatur fideles ad amovendas calumnias paganorum, qui eos traducebant ut malefactores; hinc v. 12 ait: « Conversationem ve« stram inter gentes habentes bonam, ut in eo quod de« trectant de vobis tamquam de malefactoribus, ex bonis « operibus vos considerantes, glorificent Deum in die « tribulationis ». Deinde sequuntur v. 13 verba obiecta, in quibus regem appellat *praecellentem* non comparate ad Ecclesiam, sed ad duces quos memorat allato v. 14; id est rex dicitur praecellens in ordine suo civili. Et prosequitur s. Petrus exhortando servos et deinde cap. seq. mulieres.

§ 2.

DE MATERIIS MIXTIS.

421. Materia legum vel est temporalis, vel spiritualis, vel mixta, prout directe refertur ad alterutrum finem vel ad utrumque; dicimus directe; etenim potest materia de se temporalis referri indirecte ad finem supernaturalem vel vice versa. Materia mixta in sensu traditae definitionis non est confundenda cum materia *mixti fori*. Haec enim est quae cadit sub competentia iudiciali utriusque potestatis, ecclesiasticae et civilis; e contra materia quae dicitur mixta, attenta directa relatione ad finem utriusque societatis, ex dicendis non semper cadit sub utriusque iurisdictione.

422. Quod Ecclesia potestatem suam legislativam exercere valeat et circa has materias mixtas, sequitur ex demonstratis propositionibus. Ecclesia enim iure disponit non modo de spiritualibus verum etiam de tem-

(1) V. Curci, *Versione del Nuovo Testamento.*

poralibus quatenus cum fine supernaturali connecti possunt. Sed quaeri potest an et societas civilis aliquid possit circa res spirituales, cum ad eius finem referuntur.

Concursus duplicis legislationis considerari potest vel cum materia est de se spiritualis, et tantum per accidens aut indirecte refertur ad ordinem temporalem, vel cum directe refertur ad utrumque, ideoque est de se mixta, etsi possit ad unum referri principalius, ad alium minus principaliter. Ita iustitia refertur directe ad moralitatem ideoque ad finem spiritualem, et etiam ad publicam tranquillitatem, ideoque ad finem temporalem. Ita matrimonium, quatenus est sacramentum refertur ad ordinem supernaturalem, quatenus medium propagationis humanae ad naturalem.

423. Consideremus I. materias mixtas, deinde quae directe sunt spirituales et indirecte temporales. Hypotheses quae fingi possunt sunt: 1° utramque societatem de iisdem legem ferre unice attendendo finem suum et prescindendo a fine alterius; 2° cumulative procedere, servata subordinatione; id est praecedere legislationem superioris societatis, seu Ecclesiae, et sequi legislationem civilem, quae Ecclesiae non contradicat-sed ei superaddat circa ipsam substantiam rei, adeo ut singuli fideles et cives teneantur utramque servare legislationem; 3° unam tantum societatem, et praecise superiorem seu Ecclesiam, legem ferre de substantia rei, et alteram tantum de effectibus separabilibus sui ordinis. His positis sit:

Propositio I. — *In materiis mixtis nequit societas civilis legem ferre, praescindendo a lege ecclesiastica.*

424. Ratio est evidens; etenim haberi posset conflictus inter leges utriusque, quin inferior societas teneretur

leges suas corrigere; exigeret ergo a subditis suis quod esset contrarium legi superiori, in quo est deordinatio.

Tenetur autem societas civilis respicere legi ecclesiasticae dupliciter; non contradicendo, id est nihil prohibendo quod lege ecclesiastica sit praeceptum, et nihil praecipiendo quod prohibitum; hinc neque superaddendo, cum superadditio est iure ecclesiastico vetita.

425. Nunc consideremus an haberi possit concursus utriusque legis circa rei substantiam, seu an lex civilis possit aliquid praescribere circa substantiam rei mixtae, praescindendo a positiva Ecclesiae prohibitione, sed attenta mere natura rei. Iamvero distinguendum est inter materias ordinis naturalis et supernaturalis aut supernaturalizatas seu elevatas ad ordinem supernaturalem. Circa primas, sit:

Propositio II. — *Lex civilis, servata subordinatione ecclesiasticae, valet disponere de materiis mixtis ordinis naturalis non supernaturalizatis.*

426. Etenim cum sit res ordinis naturalis et simul referatur directe ad finem temporalem, cadit sub competentia legis civilis; cum autem servetur subordinatio Ecclesiae, non impeditur per accidens competentia civilis; hinc utraque societas ordinat rem pro suo scopo; ita in contractibus auctoritas civilis leges fert servandas, nisi aliter disponat lex Ecclesiae corrigendo legem civilem.

Propositio III. — *Quoad materias mixtas ordinis supernaturalis sive supernaturalizatas, circa substantiam rei nihil potest lex civilis.*

427. Etenim eo ipso quod sunt institutionis supernaturalis, ut baptisma, vel ad supernaturalem ordinem substantialiter elevatae, ut matrimonium, effugiunt competentiam potestatis civilis quae naturalis est, et re-

pugnat potestatem naturalem aliquid posse circa supernaturalia, quatenus sunt huiusmodi. In his potest tantum ministrare Ecclesiae, sanctione civili muniendo eius leges, sed ea mensura qua Ecclesia permittet, iuxta alias notata n. 78, circa ius societatis inferioris urgendi quae sunt ordinis superioris, simul ac determinata fuerint a competenti auctoritate, et etiam iuxta eius officium ministrandi Ecclesiae.

428. Tamen praeter substantiam rei supernaturalis, possunt attendi effectus, quorum quidam sunt temporales ex hypothesi, cum ideo dicatur materia mixta quia ad utrumque finem directe refertur. Non loquimur de spiritualibus, qui sunt competentiae ecclesiasticae, sed de temporalibus; ex his nonnulli sunt inseparabiles a substantia rei supernaturalis, ita ut ea posita necessario sequantur; alii sunt separabiles. Huius rei applicatio evidens est in matrimonio; etenim contractus matrimonialis elevatus est ad dignitatem sacramenti; hinc ipsa substantia est supernaturalizata; ergo de ea disponit Ecclesia; ex matrimonio valido sequitur ex necessitate, prolis legitimitas; hic effectus est inseparabilis; sed successio in quibusdam iuribus, ex. gr. nobilitatis, non est ex necessitate, cum speciales conditiones possint praescribi, ex. gr. quod et mater sit nobilis; est igitur effectus separabilis. Hoc posito, sit:

Propositio IV. — *Lex civilis tenetur agnoscere effectus inseparabiles a substantia rei supernaturalis, de quibus effectibus sola Ecclesia iudicat.*

429. Et sane; qui tenetur agnoscere causam, tenetur agnoscere et effectus necessarios; et qui de illa iudicat, et de his; et qui nihil potest circa primam, nec circa secundos; sunt enim ex necessitate connexa, imo vir-

tualiter hi effectus continentur in causa et sunt cum ea unum et idem.

Propositio V. — *Potest lex civilis disponere de effectibus temporalibus separabilibus rei supernaturalis, salva subordinatione legi ecclesiasticae.*

430. Ratio est quia hi effectus sunt ex hypothesi separabiles, et cum sint temporales, de eis non disponit Ecclesia; hinc sunt competentiae civilis, salva subordinatione, id est dummodo moderando temporalia non impediantur aut frustrentur spiritualia; hoc enim ex thesibus superioribus valet et in ipsa re substantialiter temporali.

431. Quaeri autem potest an positio actus spiritualis in materia mixta, servatis tantum Ecclesiae legibus respicientibus substantiam rei et effectus spirituales ac effectus temporales inseparabiles, omissis praescriptionibus civilibus pro effectibus temporalibus separabilibus, sit punibilis lege civili.

Propositio VI. — *Omissio praescriptionum civilium quoad effectus temporales separabiles a substantia rei mixtae, puniri potest I, negatione effectuum civilium respondentium.*

432. Etenim cum ex hypothesi ius sit legi civili praescribendi servanda pro his effectibus, profecto ius est negandi eosdem, non servatis praescriptionibus.

433. Sed potest interesse rei publicae supradictos effectus haberi, ideoque servari relativas praescriptiones; hinc ulterius quaeri potest an poena positiva puniri possit transgressio earumdem praescriptionum ex. gr. mulcta.

Iamvero distinguendum est inter ministrum Ecclesiae et fideles utentes eius ministerio; ille est in suo ministerio independens a societate civili, ideoque illud exercet unice attendendo leges Ecclesiae; item eius

ministerium importat tantum effectus temporales inseparabiles a substantia rei, de quibus iudicat Ecclesia; igitur non est punibilis si ipse non curet effectus temporales separabiles, de quibus ad eum nec ad eius ministerium spectat; secus exigere est velle concurrere lege civili ad modum ipsum ponendi substantiam rei, et impedire eam poni providendo tantum effectibus spiritualibus; igitur laederet ius Ecclesiae. Pertinet tamen ad Ecclesiae sollicitudinem suis ministris ea quoque praescribere quae interesse possunt reipublicae, vel eius leges adoptando aut precibus annuendo aut praeveniendo. Si autem haec non praestet Ecclesia, hoc ipso iudicat non expedire ministerio ecclesiastico earumdem praescriptionem, ideoque si quod est damnum temporale, esse tolerandum pro bono spirituali.

434. Quod autem attinet ad fideles utentes ministerio Ecclesiae, cum pro effectibus temporalibus separabilibus a re spirituali sint subditi legis civilis, servata Ecclesiae subordinatione poterunt puniri quoties separabiles praescriptiones temporales non servaverint; tunc enim non puniuntur ex positione actus spiritualis, sed ex omissione temporalis separabilis; dicimus separabilis, secus puniretur ipsa positio actus spiritualis qui non cadit sub competentia civili, et auctoritas civilis vellet afficere modum ponendi ipsam substantiam spiritualem, quod ei non licet.

Haec enuntiantur sequentibus propositionibus.

Propositio VII. — *Minister Ecclesiae in exercitio sui ministerii nequit obligari sanctione civili ut provideat effectibus temporalibus rei mixtae.*

Eius ratio exposita est num. praecedenti.

Propositio VIII. — *Lex civilis nequit modum praescribere quo fideles utantur ministerio ecclesiastico in materia mixta, quoad ipsum actum ministerii spiritualis.*

Ratio pariter huius est in num. praecedenti, in quo continetur et ratio propositionis sequentis.

Propositio IX. — *Potest lex civilis positiva poena urgere opportuna pro effectibus temporalibus separabilibus, distincta ab ipsa positione actus spiritualis.*

Propositio X. — *Potest lex civilis punire nomine Ecclesiae, transgressionem legum eiusdem Ecclesiae circa res spirituales.*

Sequitur ex thesi generali num. 176-177, statuente societatem inferiorem ministrare superiori, si haec velit.

Propositio XI. — *Potest lex civilis punire in laicis transgressionem legum Ecclesiae et nomine proprio, servata subordinatione Ecclesiae, quatenus reipublicae intersit eas observari.*

Sequitur ex thesi generali, num. 78.

Propositio XII. — *Nequit lex civilis nomine proprio punire transgressiones legum Ecclesiae quas ministri Ecclesiae fecerint in exercitio proprii ministerii.*

Ratio huius postremae propositionis est quia ministri Ecclesiae immunitas in exercitio sui ministerii est iuris divini; hinc iudicatur tantum ab Ecclesia, etsi Ecclesia possit pro executione sententiae uti brachio saeculari.

De spiritualibus habentibus indirecte effectus temporales.

435. Cum effectus temporalis sit tantum indirectus, et ex eo quod religio influit in moralitatem et publicam tranquillitatem, hinc est effectus inseparabilis a substantia rei; et proinde nullum ius competit societati civili, nisi vel ministrandi Ecclesiae urgendo eius nomine legum observantiam et transgressionem puniendo, vel nomine proprio urgendo quae Ecclesia determinaverit iuxta normas generales statutas in I. thesi de iure societatis perfectae in suos.

§ 3.

DE NUDO FACTO SPIRITUALI ET DE IUDICIO POSSESSORIO IURIS SPIRITUALIS.

436. — Sicut praecedenti questione diximus de materiis mixtis sub respectu legislativo, ita in praesenti consideramus potestatem iudicialem. In ipsis materiis mixtis quaelibet potestas iudicat de iis quae lege praescripsit: sed praeterea

Quaeritur I. cuius sit iudicare de nudo facto spirituali, an ex. gr. Caius sit baptizatus vel non. Ecclesiam posse tale iudicium instituere in dubium revocari nequit, cum agatur de facto ordinis spiritualis. Sed dubitatur an potestas quoque civilis id valeat pro effectibus civilibus, quia indifferens videtur an facta sint naturalia vel supernaturalia, cum iisdem sensibus utraque aeque percipiantur. Imo quod sensibus percipitur, exceptis miraculis, semper naturale est; ex. causa sit infusio aquae in baptismo et prolatio verborum sacramentalium. Elementum spirituale est invisibile, et proinde non sensibus percipitur sed mente creditur, per consequens ad perceptionem facti naturalis. Hinc apud iu-

risconsultos obtinuit, de nudo facto etiam supernaturali iudicare posse laicam quoque potestatem.

437. Verum oportet id recte intelligi. Dicitur 1° a civili potestate iudicari posse de nudo facto, an nempe existat vel extiterit, non autem de eius legitimitate, si in controversiam veniat, ex. gr. an baptisma Caio collatum fuerit valide aut licite. In ordine enim ad effectus et alias relationes spirituales, iudicat sola Ecclesia, cum validitas aut liceitas pendeat ex legibus ab Ecclesia latis vel saltem promulgatis.

2° Laica potestas nequit impedire Ecclesiam quoque de iisdem factis videre, cum pari saltem polleat iure.

438. II. Posito quod laica potestas valeat iudicare de nudo facto, quaeritur ulterius quis iudicet de possessione seu quasi-possessione iurium spiritualium, ex. gr. beneficiorum, decimarum, iurispatronatus. Haec iura sunt spiritualia, quia vel obiectum habent spirituale, aut titulo innituntur spirituali, ex. gr. ius decimandi regulariter pendet a titulo curae animarum.

Praescindimus a iure quod potestati civili competere possit ex privilegio expresse aut tacite ab Ecclesia collato; sicut praescindimus a privilegio fori clericis competente, per quod ipsorum personae subtrahuntur tamquam rei iudicio laico etiam in materia temporali. Consideramus igitur rem per se.

439. Iamvero in hac materia fuerunt enormes regalistarum abusus. Aiebant enim, sicut de nudo facto diximus, possessionem seu quasi-possessionem in facto consistere, ideoque iisdem criteriis iuridicis iudicari, quibus possessio rerum corporalium, vel quasi-possessio iurium temporalium. Hinc de ea iudicare non modo tribuebant civili potestati cumulative cum Ecclesia sed exclusive (1).

(1) V. De Maistre, *Du Pape.*

Insuper dum iudicium possessorium agebatur, impediebant ne iudicium petitorium coram Ecclesia institueretur, et sic, ut notat Fenelonius, Parlamenta gallicana omnes ferme causas ecclesiasticas ad se trahebant.

440. Verum haec, falso asserta et iniuria facta fuisse, manifesta ratio ostendit. Ut enim de nudo facto diximus, potestas civilis valet de eo videre, cum de eo inquiritur in ordine ad effectus temporales; ex. gr. an Caius nupserit (et quidem coram Ecclesia), ut haereditatem obtineat, eâ sub conditione ei collata. Sed Ecclesia quoque de existentia facti spiritualis iudicare potest, quatenus eius interest, cum et ipsa sit societas independens. Existentia autem facti ordinis spiritualis, plus refertur ad ipsum ordinem spiritualem, et proinde ad Ecclesiam, quam ad ordinem temporalem. Hinc si contrarium esset iudicium Ecclesiae et Status, ita ut probationes quae alterutri videntur sufficientes ad facti alicuius spiritualis existentiam probandam, alteri insufficientes viderentur, Ecclesiae iudicio deferendum esset. Cum vero de existentia facti spiritualis inquiritur in ordine ad effectus spirituales, exclusive Ecclesiae iurisdictioni subiicitur.

441. Iamvero in exemplis allatis, de possessione beneficii, iuris decimandi, iurispatronatus etc., inquiritur de ipsa possessione praecise ut iudicetur de effectibus spiritualibus, seu ordinis ecclesiastici. Ex possessione enim oritur ius quoddam saltem momentaneum non modo quoad bonorum et aliorum iurium temporalium adnexorum fruitionem, sed etiam ad iura vel officia spiritualia correlativa exercenda. Imo ipsa iura temporalia dimanant tamquam consectaria a titulo spirituali, ideoque legitime possidentur quatenus iusta sit ipsa possessio spiritualis tituli. Et proinde iudicium pos-

sessorium de iuribus spiritualibus vel temporalibus pendentibus a titulo spirituali pro effectibus quibuscumque ecclesiasticis, ex sui natura ad Ecclesiae iurisdictionem pertinet, et a laico tribunali absque speciali privilegio expresso vel saltem tacito, exerceri nequit.

§ 4.

DE IURIBUS ET OFFICIIS STATUS INTUITU FINIS TEMPORALIS ERGA RELIGIONEM.

442. Relationes iuridicae Status ad Ecclesiam ex duplici fonte dimanant: 1° ex eo quod debet Ecclesiae in eiusdem utilitatem, et sic habentur primo officia Status erga Ecclesiam eiusque membra, et deinde eius iura respectu subditorum et aliorum Statuum.

2° Emanant ex utilitate quam Status ex religione percipit, et sic habentur primo iura Status et per consequens officia ut fini suo respondeat. Hactenus consideravimus relationes iuridicas Status ad Ecclesiam primo sub respectu; nunc considerandae sunt sub secundo.

443. Dividimus autem paragraphum in sequentes sectiones: 1. praemittimus connexionem religionis cum moralitate et publica tranquillitate; 2. agemus de officio negativo erga religionem naturalem, seu de eius defensione; 3. de ordinatione positiva religionis in statu merae naturae; 4. de iuribus et officiis Status erga revelatam religionem, intuitu civilis utilitatis; 5. erit reassumptio et applicatio eorum quae exposita sunt; 6. subnectemus demonstrationem theologicam protectionis Ecclesiae debitae, intuitu utriusque finis, nempe temporalis et spiritualis praesertim; 7. solvemus difficultates quae contra hanc protectionem proponuntur.

SECTIO I.

CONNEXIO RELIGIONIS CUM MORALITATE ET PUBLICA TRANQUILLITATE.

444. In antecessum in aperto ponenda est relatio religionis cum scopo civili, seu cum bono temporali praesente. Qui autem haec explorata habeat, omittat praesentem sectionem. Ipsa temporalis tranquillitas quae est pars maxima temporalis felicitatis, nequit haberi absque vera moralitate, id est nisi homines putent se ad leges civiles servandas aliorumque iura reverenda obligatos in conscientia; obligatio autem in conscientia perfecte non subsistit neque plene efficax est, nisi in Deo suum agnoscat auctorem ac vindicem; est autem religio quae haec docet et inculcat; hinc duplex connexio: 1. tranquillitatis publicae cum interiori moralitate; 2. moralitatis cum religione; hinc connexio mediata tranquillitatis publicae cum religione. Haec connexio est utique indirecta, non tamen minus vera et intima; est insuper antecedens ipsi ordini temporali, quatenus absque ea non existit; de ea autem disserere proprie spectaret ad ethicam, et a nobis ut lemma posset adsumi; verum ob magnam rei praestantiam et eius intimam cum scopo nostro connexionem, praestat breviter eiusdem fundamenta in memoriam revocare; et 1° sit de connexione publicae tranquillitatis cum moralitate, 2° moralitatis cum religione.

445. Connexio tranquillitatis publicae cum moralitate facile conceditur et breviter demonstratur. Ablata enim vi et efficacia obligationis moralis, remaneret pro observantia officiorum et pro publica securitate tantum timor legis civilis, aut utilitas privata quae in le-

gum observantia inveniretur. Sed utrumque in pluribus facile deficit.

446. Et 1° insufficiens est sanctio legis civilis; etenim haec I. extenditur tantum ad ea quae alicuius sunt momenti, non ad minora, cum de minimis non curet praetor; et tamen quae leviora, sunt quotidiana, imo et continua, ideoque etsi distributive non multi sint momenti, collective tamen plurimum possunt pro vita nostra felici aut infelici reddenda. Si igitur sola lex civilis extaret, officia plura, maxime domestica, absque efficaci essent tutela.

447. II. Lex civilis tunc tantum est efficax quando delicta sint externa et publica, id est per testes aut alias probationes demonstrabilia. Et 1° externa; hinc omnia interna peccata eius sanctionem effugiunt; iamvero quamvis peccatum internum per se non laedat ordinem externum, tamen si inordinatus foveatur internus affectus, facile erumpit in actus exteriores, non modo cum nihil timendum est ex defectu publicitatis, sed ob vim passionis et cum probabile extat periculum; igitur indirecte nocet ordini publico ipsa deficientia interioris moralitatis. 2° Omnia delicta externa, sed non publica, carerent coercitione.

448. III. Tandem spes est evadendi etiam poenam debitam crimini publico, sive per fugam, sive per testium aut iudicum indulgentiam.

Ergo poena civilis est de se inefficax ad homines in officio continendos, ea ratione quae promovendae publicae tranquillitati sit idonea.

449. Praescindendo a moralitate, remanet 2° ut motivum leges servandi et officia erga ceteros, utilitas privata; haec consistit vel in eo quod consideratur tranquillitas, iustitia et charitas socialis seu bonum publicum ut tandem redundans in bonum privatum singu-

lorum, vel in ea satisfactione sensus moralis quam bene operando sentimus. Sensum moralem hic consideramus tantum ut producentem voluptatem aliquam sui generis; secus si illum consideraremus ut manifestationem obligationis moralis, iam consideraremus fundamentum verum eiusdem obligationis, cuius necessitatem in praesenti vindicamus. Est igitur nunc consideranda duplex utilitas, id est realis, ut ita dicam solida, et alia sentimentalis, semper tamen utilitas. Iamvero utraque insufficiens est hominibus in officio continendis.

450. Et I. de utilitate, vulgari modo sumpta. Etsi enim verum sit ex bono generali, quod ex observantia officiorum iustitiae et charitatis resultat, sequi et bonum individuale in genere loquendo, tamen hoc non semper est verum pro singulis individuis; saepe enim sunt individuo damna toleranda pro publico bono, ut mors militi; item quisque sperat posse sibi indulgere impune, ita ut eius honor non laedatur ex male facto, ideoque adhuc possit participare bonis quae a societate distribuuntur, etsi non contribuerit bono publico promovendo, ut qui secreto furatur, sperans semetipsum defendere posse ab aliorum furtis. Si autem unusquisque hanc sibi normam agendi proponat, et unusquisque pari iure id potest, iam brevi actum est de publica tranquillitate.

451. Neque sacrificia realia et physica quae pro bono publico tolerantur, satis compensantur a sensu morali, inspecto tantum sub consideratione cuiusdam voluptatis sui generis; etenim I. vis sensus moralis proprie pendet a vi obligationis moralis, ut ex infra dicendis n. 467, patebit, quam etsi quis facile potest falsis systematibus negare, tanem non usque adeo ut naturalem evellat persuasionem ita ut suam interdum non exerceat spontaneam vim.

II. Voluptas haec esset mere subiectiva; facile proinde evanesceret in conflictu cum bonis physicis, ut amore vitae, membrorum, sanitatis, divitiarum.

Igitur tranquillitas publica et temporalis felicitas nequeunt consistere absque vera moralitate.

452. 2° Demostrandum est moralis obligationis verum et completum fundamentum esse in Deo; item Dei sanctionem unice esse perfectam et plene efficacem hominibus in officio continendis. Et I. Deus est ratio adaequata obligationis moralis.

453. Fundamentum adaequatum obligationis moralis est in Deo; quia ab infinito omnia essentialiter pendent; hinc in Deo est I. absolutum dominium in suas creaturas; hinc eius voluntate sunt ligatae; cum autem Deus creaturis praecipiendo, simul et regulam agendi praescribebat, et physicam libertatem contradicendi dum in statu viae sunt, eis non auferat, hinc lex divina non eis imponit necessitatem physicam parendi, sed tantum moralem, id est necesse est creaturae rationales servent legem Dei ne eius laedant iura laedendo eiusdem dominium ac absolutam dependentiam qua essentialiter afficiuntur erga eum. Nec debemus terreri nomine dominii absoluti, veluti si Deus eo abuti posset contra leges sapientiae et bonitatis suae; in Deo enim potentia, sapientia et bonitas sunt unum et idem; hinc dominium Dei hoc sensu est absolutum quia nulli legi sibi extrinsecae subiectum.

454. II. In Deo est norma suprema et absoluta agendi pro creaturis. Etenim mens Dei concipit ordinem rerum omnium quas condit, eisque illum praescribit; est igitur in divina ratione norma agendi uniuscuiusque entis propria; sed creaturae destitutae cognitione intellectiva ordinem a Deo impositum exequuntur, quin illum ut talem cognoscant; sequuntur enim caece et

necessario normas a mente divina eis praescriptas; sed e contra creatura rationalis, quatenus agit ut talis, id sibi proprium habet ut ordinem rationis divinae cognoscat, et cognoscendo voluntarie exequatur, adeo ut intelligat necessitatem rationalem in qua est illi sese conformandi, et pariter intelligat se a norma rationis propria deficere, ab illo deficiendo; ens enim rationale tale est quatenus participat analogice divinam rationem, cuius est quaedam imperfecta imitatio; igitur recedendo a norma rationis divinae, negat factis suam rationalem naturam et deficit a principio ex quo eam participat.

455. III. In Deo est summum bonum naturae rationalis. Bonum enim cuiusque rei proprium est finis in quem natura sua et Dei impulsu ordinatur. Ordo igitur cuique naturae a Deo praescriptus, est bonum eius. Iamvero etsi sint bona plura, alia aliis subordinata, tandem Deus omnia propter semetipsum operatus est et ad se tamquam ad finem ultimum convertit; igitur ordo a Deo praescriptus est finis proximus creaturae, sed Deus ipse est finis ultimus.

Dupliciter autem Deus est finis ultimus rerum omnium; I. quia omnia ad eius gloriam creata; et hic finis est sine conditione; etenim Deus, ens infinitum, non potuit sibi proponere ut finem aliquid a se distinctum, quia operationem suam seu semetipsum infinitum bonum subordinasset alicui finito; operans enim ordinat se suamque actionem ad finem eique adhaeret ut bono suo, et absurdum est, infinitum, ordinem realem dicere ad finitum, et in eo suum invenire bonum. Ergo finis operum Dei, Deus ipse est. Sed nullum bonum reale potuit subiective Deo advenire ex creatione; ideoque illud neque intendere potuit; sed tantum extrinsecum, in eius gloria consistens, in eo nempe quod

agnosceretur ut infinita perfectio; recognitio enim perfectionis eius est unicum bonum extrinsecum entis perfecti; sed recognoscendi Deum, capaces sunt tantum creaturae intelligentes; ergo Deus proponit se immediate ut finem creaturis intelligentibus.

456. II. Cum Deus nullam utilitatem ex creatione sibi procuret, sed tantum extrinsecam gloriam, sequitur utilitatem omnem esse creaturarum, quae vere fruuntur existentia eis a Deo donata et bonis quibus cumulatur. Proprie autem fruitio est in ente cognoscitivo quod capax est voluptatis et doloris, et perfecte in ente intelligenti quod et attingit bona ordinis melioris et plena conscientia gaudet suae fruitionis. Bonum autem summum quo creatura intelligens gaudere potest est Deus, et eo solo fit beata, cum tantum in eius possessione quiescat eius desiderium, quia tunc aequatio habetur inter eius capacitatem et eius actuationem: Hinc Deus finis est ultimus et proprius creaturae rationalis non modo ut det ei gloriam, sed etiam ut eo fruatur. Pertingit autem creatura rationalis ad finem suum ultimum obsecundando impulsum a Deo acceptum et percurrendo ordinem a Deo sibi adsignatum; hic autem est ordo moralis. Ergo huius observantia ducit tandem ad Dei possessionem et perfectam felicitatem. Ex quo homo intelligit recedendo a lege morali, se tandem recedere a Deo, et recedendo a Deo, recedere a sua felicitate; et si illum amittat definitive, consummato omni tempore probationis et vitae quae dicitur *via*, constituit se in impossibilitate absoluta obtinendi suam felicitatem; hinc incurrit in statum perfectae miseriae et absolutae desperationis. Igitur agnoscit homo se rationali et morali necessitate obligatum ad observandum ordinem moralem, ut summum bonum Deum consequatur, et cognoscit singulas graves ordinis moralis

transgressiones esse posse causam perpetuae suae infelicitatis, cum numquam de sua vita continuanda securus sit. Igitur maximo compellitur stimulo legem moralem observandi.

457. Igitur Deus est auctor obligationis moralis 1° ratione sui dominii absoluti in creaturas; 2° quia ratio Dei ordinem imponit rationi humanae; 3° quia divina perfectio seu bonitas captivat sibi voluntatem ut obiectum adaequatum felicitatis eius; igitur homo necessitate rationali quae moralis dici solet, tenetur observandi legem moralem ex iustitia quia Dei creatura, ex rationalitate ne a sua recedat natura, et ex essentiali indigentia felicitatis ne miser efficiatur.

458. Religio autem est quae homini veritates has proponit et inculcat ut ex meris cognitionibus theoreticis evadant practicae, nempe excitando opportunos affectus qui voluntatem roborent.

459. Ex expositis autem in postremo argumento, apparet non modo in Deo esse fundamentum obligationis moralis, sed et sanctionem maximam, ideo quia non modo iustitia ostenditur servandi legem, aut necessitas rationalis, sed etiam necessitas eudemonologica, ne in miseriam perfectam incurramus; hinc motiva quae religio suppeditat pro lege observanda, perfecta sunt quovis sub respectu ac in infinitum graviora ceteris motivis.

Est igitur religio fundamentum moralitatis; moralitas autem fundamentum est publicae tranquillitatis; hinc religio est mediate fundamentum tranquillitatis publicae, quod erat demonstrandum; et, ut ait Tullius V. in Verr., « omnia religione moventur ».

460. Sicut in Dei assecutione aut definitiva amissione est perfecta hominis felicitas aut infelicitas, ita felicitas imperfecta sed vera, consistit pro praesenti vita, in

observantia ordinis a Deo praescripti, seu ordinis moralis. Etenim sicut perfecta felicitas consistit in adeptione finis ultimi et in possessione boni perfecti sibi debiti, ita imperfecta felicitas est in consecutione finis proximi et boni sibi debiti ea proportione quae actu possibilis est. Atqui finis proximus hominis est moralis ordo, et in virtute consistit bonum verum, quamvis imperfectum, ad quod homo nunc absoluta destinatione dirigitur. Ergo in eo consistit vera quamvis imperfecta eius felicitas. Et sicut amissio definitiva finis ultimi, aut eius consecutio, continet perfectam sanctionem legis moralis, ita finis proximi procuratio aut negligentia, importat ob sua consectaria, imperfectam quamdam sanctionem legis moralis.

461. Consistit autem sanctio imperfecta, virtutis praemium, in eo quod regulariter sanitas corporis conservatur et vita augetur; mens ipsa roboratur et vigescit; proximi existimatio procuratur et benevolentia, ex qua et honor nobis datur et iustitia et pro opportunitate adiutorium; et praecipue consistit in bono conscientiae testimonio et virtutis nobilitatisque eius delectatione, atque affectuum omnium ordinata et harmonica compositione, atque tandem in firma spe vitae aeternae.

E contra sanctio imperfecta seu poena praesens vitii, sunt mala multa physica, mors praematura, ceterorum spretus, odium, derelictio, degradatio animi, conscientiae remorsus et timor vehemens futuri iudicii.

462. Sed ad plenam rei evolutionem, simulque ad intimius pandendam connexionem moralitatis cum Deo, exponenda est essentialis origo et natura ipsius ordinis moralis qui hominibus praescribitur.

Nobis repraesentando sub virtualibus distinctionibus ea quae Dei sunt, recolendum est ex naturali theolo-

gia, intellectum divinum necessitate sibi essentiali, cognoscere perfecte essentiam Dei; hinc eam cognoscit quovis sub respectu et prout est in se et prout ad extra imitabilis; hinc et prout est participabilis infinitis deficientibus modis; hinc pro entitate quam continet realiter et pro iis quae continet virtualiter.

Ita efformantur ideae archetypae rerum omnium possibilium, quarum uniuscuiusque, intellectus divinus clare et distincte naturam cognoscit, vires, finem, media ad finem, leges operationis, relationes tum cum Deoi pso, tum cum reliquis possibilibus omnibus entibus.

Cumque essentiae rerum omnium nihil aliud sint nisi deficientes participationes essentiae divinae per analogiam, hinc res omnes a Deo infinito sunt essentialiter et plene dependentes, eiusque subiectae dominio et legi, legemque ab eo accipiunt existendi, operandique. Quod et aliunde innotescit; cum enim sint deficientes imitationes essentiae divinae, quoniam operatio sequitur esse, eam imitantur in suis tendentiis, inclinationibus et operationum legibus ac fine. Hinc Deus est finis ultimus rerum omnium quoad ipsarum operationem, sicut est rerum omnium principium quoad earumdem existentiam, seu est prima earumdem ratio tum pro existendo tum pro operando; sed creaturarum rationalium est finis immediatus et proximus, cum capaces sint illum apprehendendi, ad eum tendendi et eo fruendi; ceterae e contra tantum mediate Deum pro fine habent, quatenus enti intelligenti, Dei attributa manifestant illudque diversimode adiuvant ut ad Deum assurgat. Iamvero sicut Dei essentia est absolute necessaria et immutabilis, ita rerum omnium essentia et omnia quae ab ea ex necessitate fluunt; hinc finis earumdem, vires, leges, relationes quae ex comparatione essentiarum exurgunt.

463. Sed eadem essentia plures modos accipere valet, quorum omnium possibilitas necessaria est, sed nullus est necessario ab essentia inseparabilis. Iamvero prout uno vel altero modo ornata essentia supponitur, exurgunt diversae aliae relationes cum aliis entibus, quae non sunt absolute sed hypothetice necessariae, ideoque contingentes relate ad essentiam.

Si autem modus aliquis supponatur stabiliter alicui enti adsignatus, adeo ut in eo natus dicatur, ut in eo conservetur et crescat, tunc hic modus et consequentes relationes dici possunt naturales, prout natura sumitur restrictive pro statu stabili, ab essentiali distincto. Hinc triplex ordo relationum: essentialium, naturalium et contingentium in eodem naturali statu.

464. Iamvero sicut rerum essentia et relationes omnes essentiales, et possibilitas modorum omnium consequentiumque relationum possibilitas necessaria sunt, ita ut data Dei essentia, haec omnia quoque data sint, ita voluntas divina, haec omnia ex necessitate approbat; etenim ob suam infinitam perfectionem nequit dissentire ab intellectu divino, sed quae intellectus ut necessaria cognoscit, necessitate pari approbat.

E contra rerum existentia non est ab intellectu divino repraesentata ut necessaria, quia non necessario connectitur cum divina existentia; secus Deus non esset perfectissimus, absolutus et plene independens. Igitur rerum existentia non ex necessitate est a Deo volita, sed ex plenissima libertate.

465. Statuta rerum creatione, quoniam nihil indeterminati existere potest, necesse est eligat divina voluntas inter innumeros modos, et, ut ita dicam, positiones in quibus singulae res condi possunt, aliquem determinatum modum, et tunc relationes consequentes exurgunt hinc efformabitur ordo relationum rerum

omnium existentium cum Deo, cum semetipsis et cum aliis, in quo ordine partim essentialia erunt, partim naturalia, partim plene contingentia.

466. Facta huius ordinis electione, iam divina voluntas approbat eum et vult existant relationes omnes quae idealiter antea consideratae sunt ut necessariae sive absolute sive hypothetice. Iamvero ex his relationibus quaedam sunt metaphysicae, quaedam physicae, quaedam morales, prout respiciunt essentias existentes aut naturam in sua entitate inspectam, aut liberas actiones entium intelligentium quoad finem eis a Deo praescriptum, quo ad Deum referuntur et ad invicem commercium habent.

Hic ordo moralis est igitur necessarius partim absolute, prout derivat ab essentia, partim hypothetice, id est positis quibusdam factis contingentibus relate ad essentiam, sive ponantur a Deo ipso, sive a creaturis; sed iis positis, relatio moralis exurgit necessario. Hinc ordo moralis ex necessitate a divina ratione et voluntate praescribitur et praecipitur homini, eiusque observantia aut transgressio necessario sancitur sanctione imperfecta et perfecta superius descripta.

Habet igitur ordo moralis suam originem, firmitatem ac sanctionem in lege aeterna Dei, seu in ordinatione necessaria rationis divinae, et divinae voluntatis decreto, libero quoad rerum existentiam, sed necessario quoad relationes quae, posita existentia modisque eius determinatis, exurgunt. Est igitur tantae necessitatis, quantae est ratio et consequens voluntas divina.

467. Potest tamen mens humana considerare rerum essentias, existentiam ac relationes in se, praescindendo ab ipsarum origine; item considerare finem proximum praescindendo a remoto; et tunc imperfecta cognitione eas sibi repraesentat, invenit tamen adhuc in eis ne-

cessitatem relationum, connexionem mediorum et finium, facultatum tendentias ac leges; item sensus moralis legem naturalem approbat, de virtute gaudet, vitium redarguit; sed haec est partialis mentis consideratio, non completa, et eius effectus in sensibilitate spirituali; quorum si explicatio quaeratur, tandem ad Deum assurgendum est ut nos fecimus, et tunc plene nobis rationem reddimus necessitatis et immutabilitatis quam ordo moralis prae se fert; nobilitatis eius, pulchritudinis virtutis, turpitudinis vitii, ac moralis sensus approbantis aut reprobantis.

468. Plures autem attendentes ordinem moralem in se, praescindendo ab eius ratione adaequata, quoniam in eo adhuc inveniebant necessitatem et pulchritudinem, occasionem sumpserunt errandi, putantes illum explicatione non indigere, sed per se esse necessarium et suae pulchritudinis atque obligatorietatis in se causam habere. Hinc falsa systemata moralia *rationalismi, naturalismi* et *sentimentalismi,* prout rationem abstracte consideratam aut etiam humanam, habebant ut adaequatam rationem ordinis moralis eiusque obligationis, vel naturam pariter abstractam aut creaturarum, vel sensum moralem, ut legislatorem ac iudicem prae se ferebant.

469. Haec systemata falsa esse apparet; aliud enim est ordinem moralem esse essentialiter necessarium, pulchrum et obligatorium, aliud est huius necessitatis, pulchritudinis et obligationis nullam esse realem rationem distinctam ab ipso ordine sive in abstracto considerato, sive prout est in creaturis; illud enim verum est, hoc falsum, cum et creaturarum existentia rationem suam sufficientem in Deo habeat, et earumdem quoque essentia.

470. Hinc aliud est a ratione prima praescindere,

aliud eam negare; illud est incomplete rem considerare, hoc, falso eam repraesentare. Imo negata vera causa et ratione sufficiente, fit ut destruatur postea rationis iudicio reflexo et ea necessitas, pulchritudo et obligatio, quae sponte menti apparet in prima et directa rerum apprehensione. Etenim cum illius necessitatis, pulchritudinis et obligationis, seu illius ordinis essentialis, sit aliqua ratio adsignanda, cumque extra Deum non inveniatur, mens negat eam esse realem et ordini concreto applicabilem, sed ut fictitiam habet ac in praxi minime attendendam. Remoto enim Deo, homo desiderio irresistibili incitus suae felicitatis, eam in se et creaturis quaerit et semetipsum ut supremum finem sibi proponit, atque in perfectum incidit egoismum. Quod si ei obiiciatur necessitas et pulchritudo ordinis idealis, in conflictu cum ordine reali et physico, facile et satis logice eam habet ut chimaericam et contemnendam.

Nec mirandum est si ex absurdis principiis deveniatur ad absurdas conclusiones, cum contradictio et chaos intellectuale sint necessariae sequelae denegatae alicuius fundamentalis veritatis.

471. Tamen quoniam ordinis moralis enumerata attributa, etsi ex necessitate sint neganda positis falsis principiis, vera tamen in se sunt, et quamvis ipsorum denegetur ratio sufficiens quae in Deo est, tamen non semper id atténditur, nec semper logico ceditur rigori; hinc fit saepe saepius hominem nobilis praesertim indolis et exquisitae educationis, obedire potius legibus moralibus prout sistunt se mentis spontaneae considerationi, quam egoismo in quem logice cadere deberet, et sic ex felici contradictione vitari ex parte noxias systematis conclusiones.

Haec pro re nostra innuisse sufficiat, cum evolutio ex professo, et solutio eorum quae in contrarium opponi possunt, nimis a scopo nostro iuridico distraherent et in ethicam incideremus.

SECTIO II.

CURA DEFENSIVA RELIGIONIS NATURALIS.

472. Redeuntes igitur ad quaestiones nostras, posito religionem esse fundamentum, quamvis indirectum, permaxime tamen necessarium, publicae tranquillitatis, facile demonstratur:

Propositio. — *Societati civili ius est et officium naturalem religionem socialiter defendendi.*

Prob. I. Ex dictis in praecedenti sectione, religio est fundamentum moralitatis, et proinde est quoque fundamentum solidum societatis; hinc qui religionem subvertunt, subvertunt ipsius societatis fundamentum. Atqui Statui ius est et officium defendendi fundamentum societatis. Ergo ei et officium est puniendi delicta socialia contra religionem, prout sensum religiosum in societate offendunt aut imminuunt.

473. Ex eodem principio probatur quoque Statui ius et officium esse naturalem religionem fovendi. Etenim ei ius et officium est fovendi ea quae sibi utilia sunt. Atqui ex disputatis huiusmodi est religio. Ergo Statui ius et officium est religionem naturalem etiam fovendi.

474. Necessitatem religionis non modo defendendae sed etiam fovendae ut respublica bene se habeat, unanimi consensu veteres sapientes agnoverunt. Ita Plato *De leg.* IV, scribit: « Ante omnia Deum invocemus, ut « civitatem nostram stabiliamus; obsecremusque ut nos « exaudiat, et nobis propitius sit atque benignus ut ad « nos veniat et leges ipse nos doceat, nostramque ci-

« vitatem ipse custodiat ». Et lib. II. : « Primo in omni « republica bene constituta, cura est de vera religione ». Et lib. VII. : « Eius reipublicae quae felix esse solet, ma« gistratus in veri Dei et veri boni cognitione edoceantur « a prima statim infantia. Veri Dei verique boni igno« rantia innumerabilium tum privatarum tum publi« carum calamitatum pessimorumque consiliorum in « republica fons et origo ». Et lib. X. : « Princeps inculcet « nullas res externas absque virtute, iustitia et pietate « in Deum esse utiles vel iucundas... Vera religio basis « reipublicae, ideoque omnis impietas punienda ».

Et Tullius asserit Romanos religione subiecisse ceteras gentes ; oratione ad Anyp. : « Nec numero Hispanos, « nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus « Graecos, sed pietate ac religione atque sapientia, quod « deorum immortalium nomine omnia regi guberna« rique perspeximus, omnes gentes nationesque supe« ravimus ».

Et Valerius Maximus lib. I. : « Omnia post religionem « ponenda semper nostra civitas duxit, etiam in quibus « summae maiestatis conspici decus voluit; quapropter « non dubitarunt sacris imperia servire ; ita se huma« narum rerum futurum regimen existimantes, si di« vinae potentiae bene atque constanter fuissent famu« latae ».

475. Sed quaeri potest quousque protendatur ius naturale defendendi religionem in statu merae naturae. Cum profecto deesset norma infallibilis, deficiente revelatione, non posset princeps plus exigere quam exigat sensus communis (in eo etiam gradu quo est in personis honestis et excultis); secus princeps exponeretur periculo errandi, ideoque prohibendi ut mala, quae essent bona obligatoria. Quae autem sensus communis prohibet, iure vitari exigit a civibus ; etenim iure exi-

guntur ea quae nostra intersunt et quorum praestandorum officium iure haberi potest ut evidens ei a quo exigitur. Et sane, cum nostra intersint, iuste ea petimus; cum autem sit debitori evidens officium suum, ea iure exigimus; etenim illum compellimus ad praestanda quae cognoscit esse debita, et proinde quae debita sunt non modo obiective sed et subiective. Hinc Status posset et deberet prohibere quae superstitionem aut impietatem manifeste exhibent.

476. Sed insuper iure naturae, debitus est divinitati aliquis cultus non modo externus sed et publicus, et societatis interest apparere hunc cultum praestitum ab omnibus; ipsa enim omissio notoria, est aliquis spretus religionis naturalis, in nonnullis praesertim circumstantiis, ex. gr. denegatio iuramenti in tribunali. Hinc Statui competit de rigore iuris, ut cives compellere possit ad aliquos actus cultus. Non hic quaerimus an Status possit determinare formas seu ritus cultus religiosi; hoc enim spectat ad sequentem sectionem, sed tantum dicimus posse compellere ad aliquos actus religiosos, esto subditorum sit eligere; quod ius Status multo magis indubium apparet in nonnullis circumstantiis, ex. gr. exigendi iuramentum pro muneribus publicis suscipiendis, pro testimonio reddendo, etc.

477. Obiiciunt: et ea quae sensus communis sunt, ideoque evidentia omnibus moraliter loquendo, posse inculpabiliter ignorari aut negari ab aliquo; hinc numquam esse ius puniendi aliqua ut subiective superstitiosa aut impia, cum forsitan et bona fide quis atheus esse possit.

Resp. transmittendo antecedens et negando consequens. Etenim etiamsi supponeremus aliquas veritates sensus communis posse ignorari aut denegari bona fide, quod generatim saltem negandum est si agatur de ho-

mine rationis usu pollente, tamen non sequeretur consequens. Etenim non diximus ad exigenda aliqua, necessariam esse certitudinem absolutam de cognitione obligationis ex parte debitoris, sed necessarium esse id a nobis iure praesumi; requirere enim absolutam certitudinem esset contra naturam humanam, quia nulla obligatio urgeri posset, cum absolute loquendo semper possit suspicari de aliquo possibili errore bona fide contracto: id ergo redderet quamlibet societatem impossibilem, et inefficacia iura nostra. Ergo sufficit iuxta communiter contingentia talem obligationem constare debitoribus; tunc enim iure praesumimus constare et singulis debitoribus. Quod si aliquando alicui non constabit, id erit per accidens, et quae sunt per accidens, nequeunt semper attendi in societate humana.

SECTIO III.

DE ORDINATIONE POSITIVA RELIGIONIS IN STATU MERAE NATURAE.

478. Resoluta quaestione de religionis naturalis defensione, superest inquisitio de positiva eius ordinatione, id est de ordinando ipso cultu divino publico; dicimus publicum; etenim privatim cultus quicumque, dummodo non superstitiosus, profecto liceret, nec a principe posset interdici nisi iniuria. Sed Deo debetur non modo externus sed cultus publicus. Cultus publicus est et qui fit coram societate, et qui a societate, quatenus vel omnes (moraliter) participant, vel ab aliquibus repraesentantur. Primo sub respectu cultus dicitur publicus quoad modum; secundo sub respectu quoad causam efficientem.

Deo deberi cultum publicum primo sub respectu, probatur 1° quia necessarium est ut homines ad invicem

sese excitent ad religionem excolendam; si enim iure naturae tenentur ad mutuum adiutorium sibi praebendum, id maxime viget in re maxime necessaria, ut est religio. 2° Cultus publicus singulos magis excitat quam privatus.

479. Sed Deo debetur cultus publicus et 2° sub respectu; nam societas humanae familiae est a Deo et eius forma perfecta est civilis; igitur societas humana agnoscere debet Deum ut auctorem suum, ideoque cultus aliquis ei tribuendus est socialiter.

480. Quaeritur ad quosnam ex iure naturae spectaret haec positiva ordinatio cultus divini publici, iuxta 2^{am} significationem; (nam quoad 1^{am} idem dicendum ac de cultu privato, id est omnibus per se licere dummodo superstitionem vitarent). Cum in hac re non plene consentientes sint et catholici optimae notae, quae probabiliora videntur exponemus, in utramque partem argumenta proferendo, nonnullis propositis distinctionibus quae rem componere videntur; et simul ostendemus in quavis hypothesi, sarctum tectumque esse ius Ecclesiae.

481. In antecessum advertimus quaestionem hanc, sicut et ceteras, non esse resolvendam inspiciendo quod utilius Ecclesiae videtur; etenim 1° haec argumenta ex utilitate derivata, nequeunt urgeri in disputatione cum adversariis; quod enim nobis utile, ipsis noxium esse solet, ideoque ex eodem motivo impelluntur in contraria; 2° sunt argumenta periculosa ex affectu, cum multis modis utilitas concipi aut procurari possit; 3° sunt semper argumenta secundaria; etenim quamvis verum sit sinceram utilitatem semper cum veritate coniungi, adeo ut liceat ab una ad alteram arguere, sicut ab effectu ad causam et a causa ad effectum necessarium, tamen obiective non est veritas quae derivet ab utilitate, sed utilitas sincera a veritate.

482. Hoc posito in memoriam revocamus religionem inspici posse dupliciter; 1° ut est medium pro felicitate alterius vitae consequenda, id est directe prout religio est; 2° prout est fundamentum moralitatis et societatis, id est indirecte. Primo sub respectu reipublicae non interest, sed tantum individui (non enim loquimur de charitate sed de iure); est proinde negotium ordinis individualis, non socialis; item efficacia procurandi vitam futuram actibus religiosis, impertiri tantum potest a Deo, non autem ab hominibus; proinde hoc sub respectu non est ordinabilis a principe. Si autem a Deo sub 1° respectu ordinaretur, esset ordinata et quoad 2um, et Deo providente quaecumque alia auctoritas cessat. Etiam sub 2° respectu quaeri potest an religio sit obiectum proprium officii regalis, vel an tantum secundarium, contingens et devolutivum. Si 1um, princeps excludit quemcumque alium; si 2um, tunc illud curat tantum nemine curante; hinc si sit alter qui curet, princeps non curat; si nemo sit, ad eum devolvitur. Rem colligere possumus in quatuor sententias: I^{a} ait religionem naturalem esse negotium naturaliter directum et proprium potestatis civilis quatenus religio est; II^{a} adhuc ait esse negotium principum non praecise quatenus religio est, sed quia et quatenus est fundamentum societatis; III^{a} spectare ad principes tantum devolutive, id est si nemo sit qui curet; IV^{a} nullo modo principes posse sese negotiis religiosis immiscere.

483. Iamvero pauci omnino et falso asseruerunt religionem, attento mero ordine naturae, esse obiectum proprium et directum iuris civilis quatenus religio est, etenim societas civilis non instituitur ad religionem exercendam; sed ad felicitatem temporalem procurandam; atqui religio directe non est medium proportionatum felicitati temporali procurandae; ergo directe

non refertur ad officium rectoris civilis, nec sub eius continetur competentia. Igitur 1ª sententia est falsa.

484. Quoad 2ᵃᵐ sententiam observandum est I. religionem primario et directe ordinari ad cultum Deo debitum a singulis, atque ad felicitatem cuique aeternam comparandam; hinc potest 1° ordinari a Deo; 2° maxime interest individui.

II. Religio est etiam fundamentum societatis; sed hoc est quid secundarii, et proinde secundario tantum et indirecte refertur ad societatem et per consequens ad officium principis. Iamvero quae ad nostrum officium referuntur tantum indirecte, non semper a nobis directe curari et ordinari possunt; sufficit enim a nobis habeantur sive a nobis curata sive ab aliis subministrata. Ex hoc certe probatur principi ius esse ordinandi cultum publicum religiosum si nulla alia sit instituta auctoritas, prout asseritur in 3ª sententia. Eius enim interest pro suo scopo; sed ei non competit si aliter sit religio legitime instituta.

485. Ut autem appareat falsitas secundae sententiae, distinguenda est ut supra, cura negativa seu defensiva religionis, et positiva seu ordinativa eiusdem. Illa praestari potest tantum a principe, ne in eadem societate duas inducamus vires armatas, quod est inconveniens; e contra cura positiva cultus divini, potest praestari et ab aliis; quia ut notat Suarez, *defensio fidei*, lib. 4, cap. 3, nº 11, per se scopus religiosus est distinctus a civili. Hinc sacerdotium institui potest sive a Deo, sive etiam ab hominibus, distinctum a principatu. Differentia autem erit quod institutum a Deo sanctius erit et efficacius; et si eius adsistentiam habuerit ita ut numquam possit errare, nil iuris competet principi in sacerdotium ipsum; e contra sacerdotium humanae institutionis fallibile est ita ut duobus modis peccare possit, 1° usur-

pando sibi regalia, 2° errando in ipsa re religiosa, proponendo impia et superstitiosa. Princeps igitur posset in 1° casu sese defendere, in 2° corrigere, cum laederet tunc fundamentum societatis.

486. Si autem nullo existente sacerdotio, simpliciter princeps constituatur, tunc ad ius eius spectaret sacerdotium publicum quatenus nomine totius societatis Deum agnoscit, cum ipse caput sit societatis habentis hoc officium et eius sit curare societas satisfaciat muneri suo, et nullum ex hypothesi esset constitutum sacerdotium appositum quo uti debeat princeps ut princeps est; hinc iam ei intelligitur collatum tale ius, id est intelligitur non facta separatio sacerdotii et principatus, quae a populo in institutione societatis fieri poterat. Hinc s. Isidorus can. I § 8. dist. 21. (qui est ex genuinis) ait: « Antea autem qui reges erant et pontifices erant. Nam « maiorum haec erat consuetudo ut rex esset etiam « sacerdos et pontifex. Unde et romani imperatores « pontifices dicebantur ». Item Tullius de divinat.: « Qui « rerum potiebantur auguria tenebant; ut enim sapere, « sic divinare regale est ». Et Virgilius lib. III. v. 80: « Rex Anius, rex idem hominum, Phaebique sacerdos ». Aristoteles loquens de antiquis regibus seu heroibus graecis, Polit. III. cap. 3, ait: « Hi et imperium habe« bant belli et rei divinae cultum exercebant, nisi talia « essent sacrificia, quae sacerdotem requirerent ». Plato in dialogo de regno, ait apud aliquas Graeciae gentes, curam sacrorum regibus commissam fuisse postquam inter sacerdotes fuissent adscripti. In Ægypto vigebat regem esse non posse qui non esset sacerdos; hinc invasor regni statim adscribebatur sacerdotio; alia facta citavimus num 274. In Dialogo autem de legibus idem Plato ait ex sua sententia sacerdotum electionem esse diis committendam iaciendo sortes.

Singularem mentionem merentur Æthiopes, de quibus Diodorus siculus Rerum antiq. lib. 4. habet: « Æthiopum leges quaedam non parum a reliquarum gentium « legibus, maxime vero circa regis electionem differunt. « Nam sacerdotes optimos ex seipsis eligunt ». Idem ibidem: « Sed praeter omnium opinionem mirandum « videtur, quod fertur de regum morte. Nam ii qui in « Meroe sunt circa Deorum sacra dediti sacerdotes, et « hi quidem maxima apud omnes pollent auctoritate, « cum eis visum fuerit, regi nuntiant ut mortem op- « petat... Et sane superiores omnes reges sacerdotibus « non armis neque vi coacti, sponte paruerunt. At Pto- « lomaei secundi tempore, rex Æthiopum Ergamenes « graecis doctrinis philosophiaeque deditus, hunc primus « morem sprevit ».

Apud Romanos autem postquam Numa fingendo nocturnos cum Dea Egeria congressus, rem sacram ordinasset, eiectis regibus, cum quaedam sacrificia essent a rege offerenda, ne populus huius rei causa reges restitueret, electus est rex sacrificus, qui eadem offerret; sed erat sub potestate pontificis maximi. Ex Dionysio autem halicarnasseo lib. II. scimus pontifices rem omnem circa sacra curasse, quin populo aut Senatui rationem redderent, mulctando inobedientes, cum ipsi exempti essent ab omni iudicio. Mortuo autem aliquo ex eis, alium sufficiebant. Sed a. u. c. 601. Gneus Dionysius trib. plebis, ius eligendi sacerdotes, teste Tullio et Suetonio, in populum transtulit. Sylla dictator restituit pontificibus, et T. Labienus plebis tribunus rursus populo, consulibus Tullio et Antonio (ex Dione Cassio lib. 37). Augustus autem rursus restituit collegio pontificum. Ceterum pontifex maximus eligebatur in comitiis tributis, sed ex numero pontificum, et occiso Caesare, Lepidus invasit pontificatum maximum, et

post eum Augustus et reliqui imperatores, usque ad Gratianum, qui primus reiecit insignia et titulum Pontificis Maximi; (nam antecedentes imperatores christiani politicae causa, hunc titulum more paganorum gesserunt). Ex quibus apparet et apud gentes penes quas reges erant sacerdotes, sacerdotium habitum esse ut aliquid distinctum a dignitate regia.

487. Ceterum constitutio summi sacerdotii in personis distinctis a principe praesertim facta est in regimine populari, ita ut alii essent pontifices, alii consules; sed proprie princeps erat populus qui constituebat sibi et pontifices et consules; qui profecto pontifices, repugnante populo nihil potuissent; hinc aliquando factum est ut democratiis conversis in monarchias, remanerent antiqua collegia sacerdotalia cum suis pontificibus maximis, qui erant in officio suo independentes a regibus, sicut olim fuerant a consulibus; id ex constitutione politica eiusdem populi, a quo emanabat potestas pontificum et regum; et naturaliter loquendo, si populus voluisset, caruissent pontifices qualibet auctoritate. Non autem potuisset solus rex abolere pontificatum, cum ius regium ei datum esset iam divulsum a iure sacerdotali. Item si populum aliquem sibi iusto bello subiiceret in quo ordo religiosus a civili iam esset distinctus, nequiret abolere eius sacerdotium, cum haec diviso facta sit legitime iure gentium, seu iure quo pollebant singuli populi haec dividendi. Hinc reges et imperatores curabant adscribi collegio sacerdotum, ut omnia ad se traherent, et etiam in summos eligi pontifices.

488. Etsi vera esset opinio de unitate potestatis regiae et pontificalis, divisio adhuc fieri posset, sicut in gubernio repraesentativo dividitur potestas legislativa a iudiciali et executiva; neque obstat subiectum supremae potestatis oportere esse unum; etenim 1° subiectum

verum esset semper populus, cuius nomine imperaret rex et pontifex; 2° quia haberi potest subiectum morale; ideoque suprema potestas resideret in subiecto composito ex rege et pontifice, quibus concordantibus omnia recte procederent; dissentientibus, oporteret extare medium aliquod dirimendi quaestionem, ex. gr. iudicium populi, ut fit in qualibet forma gubernii, cum subiectum potestatis supremae est morale; oportet enim sit aliqua norma in casu dissensus inter partialia subiecta auctoritatis. Ex his apparet rationabilitas 3^{ie} sententiae.

489. Praeceptum tamen regis in re religiosa est semper praeceptum civile seu temporale, id est servandum ob obedientiam debitam legitimo superiori, ut et in ceteris legibus iustis; non est praeceptum religiosum, id est servandum ex motivo religioso; idem dic de praeceptis pontificum qui essent auctoritate humana instituti; etenim ut praeceptum esset religiosum, oporteret respiceret religionem directe prout religio est et via ad salutem; sed hoc non pertinet ad societatem, sed ad individuum et ad Deum, ideoque tantum a pontifice divinitus dato curari potest.

490. Ex demonstratione 3^{ae} sententiae apparet falsitas 4^{ae}. Sed eius fautores obiiciunt: Auctoritas principis est fallibilis; sed auctoritas fallibilis nequit religionem curare. Ergo auctoritas principis nequit curare religionem.

Conc. maior.; quoad minorem dist: nequit curare exigendo absolutum assensum et consensum in omnibus conc.; exigendo obedientiam in iis quae rationi non contradicunt nego.

Infallibilitas requiritur tantum pro assensu absoluto mentis, vel pro obedientia inconditionata, non autem pro obedientia in iis quae rationi non demonstrantur adversari. Secus principi numquam debita esset obe-

dientia, neque patri, neque ceteris superioribus, qui profecto fallibiles sunt.

491. Item dicunt: Cum patresfamilias vivebant in statu extrasociali, erant et sacerdotes suae familiae; cum autem impellente necessitate in societatem civilem coaluerunt, renuntiaverunt quidem propriae independentiae in civilibus, sed non in religiosis, ideoque ipsis mansit sacerdotium sicut et patria potestas.

Resp. est: religionem inspici posse et prout inservit individuo et familiae et societati: 1° sub respectu iuris individualis est; tamen quoniam pater naturaliter suscipit curam filiorum, donec sub eius potestate sunt, hinc eos et in religione instituit; 2° sub respectu patris est nisi Deus aliud sacerdotium statuat; sed et tunc aliquae partes patri semper manent; sub 3° est societatis: hinc principi ius est 1° defendendi religionem, sicut supplet et corrigit ipsam auctoritatem paternam; 2° cum singuli patresfamilias nequeant providere cultui publico societatis, saltem devolutive a principe providendum est cuius est cura ordinis civitatis.

492. Ceterum in re naturali parum discrepant duae sententiae, concedens principi tantum ius defendendi religionem et concedens ei ius positivae ordinationis saltem devolutive; etenim officium praecipuum est negativum, seu impediendi superstitiones et impietates, cum ordinatio positiva naturaliter, vix consistere posset in aliquo actu solemni cultus redditi Divinitati a magistratibus et populo per modum unius, ut apud Sinenses semel vel iterum fit in anno. Verum hic non quaeritur an huiusmodi religio naturalis et cura principum sufficiens esse posset, sed loquimur hypothetice: ceterum ex thesi de necessitate relativa divinae revelationis quae in theologia generali proponitur, scimus religionem naturalem in praesenti statu esse insufficien-

tem hominum generi; item ex perpetua experientia scimus, curam principum, religionem pervertere, cum eam *politicae* inservire faciant, ideoque non terrena coelestibus famulentur sed e contra. Hinc sapientissime Deus etiam ex hoc fine, utrumque ordinem, religiosum et civilem, separavit.

493. Videamus modo quibus argumentis pugnent qui contendunt religionis curam positivam, esse obiectum proprium principis, non autem devolutivum. Dicunt: Hominis evolutio una est, seu natura hominem destinat ad suam perfectionem in hac vita; haec perfectio habetur in evolutione harmonica totius hominis; perfectio hominis est obligatoria quoad quaedam, de consilio quoad cetera; est obligatoria quoad necessaria moraliter; huiusmodi est religio. Hoc posito certum est hominem indigere societate ut in religione proficiat; societas enim est quae tum menti tum voluntati, suppeditat rectam institutionem, quae quidem multorum hominum consortium requirit, regulariter loquendo. Sed unus est ordo evolutionis humanae; ergo unus ordinator; sed naturaliter hic est princeps; ergo princeps suscipit curam religionis naturaliter non modo prout interest socialis ordinis, sed quatenus religio est.

Resp. utique unum esse hominem, ideoque harmonicam esse oportere eius evolutionem; cum autem homo societate indigeat et pro religione, harmonia esse debet inter eos qui religionem curant et qui vitam civilem; verum harmonia haberi potest supernaturaliter et per subordinationem principis sacerdoti, quin necesse sit principem esse pontificem; vel naturaliter loquendo per aliquam subordinationem sacerdotis principi, indirectam quam supra in expendenda 3ª sententia diximus indubie principi competere, id est corrigendi excessus, nisi populus sibi reservaverit, quo casu verus princeps

est populus. Iamvero aliud est quaedam subordinatio, aliud est identificatio, ita ut sacerdotium sit emanatio necessaria imperii, et sacerdotes nihil aliud nisi eius ministri; nam et familia est subordinata imperio, sed distincta et ab eo non emanat eius auctoritas; subordinatio aliqua in humanis necessaria est pro unitate societatis servanda; identificatio necessaria non est. Hinc naturaliter loquendo sufficit princeps, in curanda felicitate temporali, prae oculis habeat principia religiosa naturalia, et praesertim caveat ne religio per impietatem et superstitionem offendatur, quae est cura negativa, cum de cetero in parte positiva parum aut nihil naturaliter praestari possit, et aliis relinqui valeat, si qui sunt qui id curent, saltem iure gentium. Hinc sicut scientias et artes princeps non directe gubernat, neque enim competens est circa principia earumdem, sed sequitur prudentum iudicium, et ideo tantum indirecte fovet, idem esset et de religione. Ordo autem evolutionis humanae, non unus est ratione materiae et finis proximi, sed tantum subiecti et finis ultimi; hinc non requirit unitatem regiminis pro omnibus materiis, et religiosis et civilibus, sed tantum haberi respectum ad unitatem personae. Religio autem per se et primario non refertur ad bonum vitae praesentis, sed futurae; hinc neque est primario negotium sociale, sed individuale; et prout tale est, etsi adiuvari possit educatione familiari donec quis sub patrisfamilias potestate est, (tendit enim educatio domestica ad evolutionem ipsius personae eiusque institutionem in individualibus), item etsi corrigi possit a principe, non tamen proprie et directe est competentiae principis et societatis, sed individui; hinc tantum potest administrari ab auctoritate a Deo data, quae capax erit moderandi relationes individui cum Deo. Quod autem spectat ad

societatem est relatio secundaria, et sufficit cura negativa et indirecta quam principi adscripsimus, ne secundarium substituatur principali.

494. Hinc apparet et quid dicendum sit de propositione minori, id est hominem indigere societate et pro re religiosa. Distinguo: indiget societate civili, nego; societate aliqua humana tamquam aliquo adiutorio, praesertim institutione domestica, concedo; e contra societas civilis non est merum adiutorium pro felicitate temporali, sed pro ea habet efficaciam propriam, et pro hominum genere est necessaria.

495. Habita autem hominum multitudine et pro religione excolenda, civilis auctoritas vel identificata vel distincta ab auctoritate religiosa, est necessaria ut ordinate coexistat hominum multitudo, sicut necessaria est si hominum multitudo ad scientias excolendas uniretur; in hac hypothesi officium auctoritatis civilis non est supplere insufficientiae sociorum pro scopo scientifico, sed ordinem externum seu iuridicum inter socios conservare.

496. Haec de religione naturali. Ex defensione 3[ae] sententiae quam suscepimus, statim apparet constituta Ecclesia, nullum ius positivum superesse principi in re religiosa neque naturalis ordinis; adest enim qui providet religioni, ex facto Dei, nec huiusmodi officium essentiale est principatui, sed tantum devolutivum. Sed etsi vera esset 2[a] sententia, tamen semper Deo esset ius mutandi ordinem naturalem, cum id esset in bonum societatis et ipsius principatus, ut supra dictum est in responsione ad difficultates num. 244. Ad rem facit prima pars propositionis 41. Syllabi: « Civili potestati « vel ab infedeli imperante exercitae competit potestas « indirecta negativa in sacra; eidem proinde competit

« nedum ius quod vocant *exequatur*, sed etiam ius « appellationis, quam nuncupant, ab abusu ».

SECTIO IV.

IURA ET OFFICIA STATUS ERGA RELIGIONEM REVELATAM INTUITU CIVILIS UTILITATIS.

497. — Inquiramus II. relationes principis ad religionem revelatam. Possumus considerare ius et officium principis relate ad tria: 1° quoad ipsam religionem, et in casu nostro quoad Ecclesiam; 2° quoad subditos delinquentes in religionem; 3° quoad alios principes.

Quoad 1um, cum fundamentum moralitatis et societatis sit vera religio, et in hypothesi vera religio sit tantum revelata, eaque sola habeat efficaciam tutandi ordinem moralem et socialem, apparet esse officium principis naturale hypotheticum defendendi revelatam religionem; igitur competit ei cura negativa; nullo autem modo positiva, cum pro ea adsit magistratus a Deo statutus et quidem independens absolute a principe. Competit tamen ei ius et officium religioni favendi, cum sic promoveat bonum societatis, cuius favoris natura infra exponetur § 6.

498. Quoad II. si consideremus ius principis quoad subditos delinquentes, habet ius eos puniendi, cum eius intersit punire perturbantes ordinem socialem; imo habet officium id praestandi et intuitu aliorum civium, ne avertantur a sua religione. Numquam tamen plus punire potest quam patiatur ipsa auctoritas religiosa, ne noceat principali, id est religioni, dum prosequitur secundarium, id est bonum temporale. Hinc aliquando Ecclesia coarctavit zelum principum; ita Clemens IV. die 12 Iulii 1268 Bullam direxit S. Ludovico Galliarum regi, ut poenas contra blasphemos mitigaret; et idem

Pontifex sub eadem die scripsit Regi Navarrae: « Fa-« temur quod in poenis huiusmodi tam acerbis, cha-« rissimum in Christo Filium nostrum regem Fran-« corum illustrem non deceat imitari ».

499. Quoad III. id est quoad alios principes regulariter, id est cum societas est in statu normali, princeps excludit a suo territorio alios principes pro defensione religionis; etenim solus habet vim armatam in suo territorio. Si tamen sermo esset de summi Pontificis defensione, quoniam eius auctoritas est intrinseca cuilibet regno, iuste omnes reges possunt eum defendere, cum omnium intersit eum esse liberum.

SECTIO V.

REASSUMPTIO ET APPLICATIO EORUM QUAE EXPOSITA SUNT.

500. Praestat paucis perstringere quae hactenus exposita sunt de relationibus principis ad religionem, eaque applicare.

1. Certum est iure naturae Deo deberi cultum publicum.

2. Hinc requiritur aliqua auctoritas religiosa; siquidem nisi aliquis praesit auctoritative in magna societate, res anarchice et confuse procedent.

3. Per se finis religiosus distinguitur a civili; etsi enim religio maxime intersit societatis, est tantum indirecte; hinc

4. Non repugnat divisio utriusque auctoritatis; imo

5. Expedit, ne religio inserviat terrenis.

6. Nulla extante speciali auctoritate, cura positiva religionis devolvitur ad principem.

7. Semper autem ad eum spectat cura negativa, seu defensiva, in statu naturae.

8. Item ius invigilandi et corrigendi excessus sociales sacerdotum in eodem statu naturae.

9. Quod autem ad eum iure naturae exclusive spectet cura positiva religionis, non est certum, ideoque nequit in hoc fundari ius ceteros excludendi.

10. Certum est si a Deo instituatur auctoritas religiosa, cessare in principe quodcumque ius Pontifici non subordinatum.

11. Certum est apostolos evidenter probasse suam divinam missionem, ideoque in mala fide constitutos esse tum Gentiles tum Hebraeos; ideoque iniuste impedire libertatem christianae religionis, remanente principibus iure et officio defendendi religionem iudicio ipsius Ecclesiae.

12. Quod si divinitas christianae religionis evidenter non appareret alicui principi, tamen permittendum ab eo esset subditis eamdem sequi, cum saltem probabilis ei videri debeat; ideoque possibile sit subditos rationabiliter persuasos esse de eius divinitate.

SECTIO VI.

DEMONSTRATIO THEOLOGICA OFFICII PRINCIPIS DEFENDENDI ET ADIUVANDI VERAM RELIGIONEM.

501. Eadem veritas hactenus demonstrata ex ipso naturali iure, quod nempe principis officium sit veram religionem, et proinde revelatam, defendere eamque adiuvare tum in ministerium ipsius Ecclesiae, tum in utilitatem civilem, deducitur etiam ex revelatione; hinc probamus ex traditione reges in societate christiana teneri ad Ecclesiae defensionem. Ex quo argumento illud utilitatis derivatur, quod etsi reges non tenerentur praecepto hypothetico legis naturae ad defensionem atque protectionem Ecclesiae, certo tenerentur ex

voluntate Dei positiva. Igitur argumentum hoc theologicum confirmat, et si opus esset suppleret argumentum philosophicum hactenus allatum.

502. Hoc posito probatur 1° ex s. Ambrosio, qui in sermone contra Auxentium scribit: « Ćarissimi enim « (imperatores) Ecclesiae filii sunt et patroni; quorum « est eamdem ut parentem diligere eiusque causam et « iura custodire ».

2° S. Leo M. epistola ad Leonem augustum 125. al. 75: « Debes incunctanter advertere, regiam potestatem « tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad « Ecclesiae praesidium esse collatam, ut ausus nefarios « comprimendo et quae bene sunt statuta defendas et « veram pacem his quae sunt turbata restituas ».

Et can. 21. c. 23. q. 5. (ex genuinis) idem s. Leo in epist. 29. ad Pulcheriam augustam: « Res autem hu- « manae aliter tutae esse non possunt, nisi quae ad « divinam confessionem pertinent, et regia et sacer- « dotalis defendat auctoritas ».

3° S. Augustinus epist. 185. al. 50 ad Bonifacium comitem n. 19; « Aliter servit (rex Deo) quia homo est, « aliter etiam quia rex est. Quia homo est, ei servit « vivendo fideliter; quia vero etiam rex est, servit « leges iusta praecipientes et contraria prohibentes « convenienti rigore sanciendo; sicut servivit Ezechias « lucus et templa idolorum et illa excelsa, quae con- « tra praecepta Dei fuerant constructa, destruendo... « sicut servivit rex Ninivitarum universam civitatem « ad placandum Dominum compellendo... sicut servi- « vit Nabuchodonosor omnes in regno suo positos a « blasphemando Deo lege terribili prohibendo ». Et num. 8: « Nam et temporibus prophetarum omnes « reges qui in populo Dei non prohibuerunt, nec aver- « terunt quae contra Dei praecepta fuerunt instituta,

« culpantur, et qui prohibuerunt et averterunt, super « aliorum merita laudantur ». Et num. 20: « Cum « nondum reges Domino servirent, sed adhuc medita- « rentur inania adversus Dominum et adversus Chri- « stum eius, non utique tunc possunt impietates legi- « bus prohiberi, sed magis exerceri... Postea vero quam « coepit impleri quod scriptum est: Et adorabunt eum « omnes reges terrae, omnes gentes servient illi, quis « mente sobrius regibus dicat: Nolite curare in regno « vestro a quo teneatur, vel a quo oppugnetur Ecclesia « Domini vestri: Non ad vos pertineat in regno vestro, « quis velit esse sive religiosus sive sacrilegus; qui- « bus dici non potest: Non ad vos pertineat in regno « vestro, quis velit pudicus esse, quis impudicus? an « fidem non servare levius est animam Deo, quam « foeminam viro? Aut si ea, quae non contemptu sed « ignorantia religionis committuntur, mitius vindi- « canda, numquid ideo negligenda sunt? (1) ».

4° S. Gregorius M. ad Mauritium imp. lib. 2. ep. 11: « Ad hoc potestas super omnes homines Dominorum « nostrorum pietati coelitus data est, ut qui bona ap- « petunt, adiuventur, et coelorum via largius pateat: « ut terrestre regnum coelesti regno famuletur ».

Item 5° Concil. constantinop. I. (Oec. 2.) apud Labbaeum, tom. VI. col. 1048: « Rex regum idemque sa- « cerdos sacerdotum, qui solus Ecclesiam regere po- « tuit quam redemit, postquam humanitatem suam in « coelum evexit, semper cum suis futurus divinitate, « potestatem suam ad eamdem gubernandam Eccle- « siam in sacerdotes divisit et reges, ut quod sancti

(1) Vide in Decreto, c. 23. q. 3. can. 40. 41. 42. 44. — q. 8. can. 21.

« doceant Pontifices, et ipsi impleant, et impleri fa« ciant devotissimi reges ».

6° Conc. Ephesinum (Oec. 3.) ep. ad Augustos cap. 8: « Ut quemadmodum singuli eorum (imperatorum) san« ctorum Patrum synodis imperii sui tempore cele« bratis paruerunt Patrumque sanctiones legibus suis « munierunt, et quam illis deferrent observantiam de« cretis suis ostenderunt, ita et vos ».

Item in ep. ad eosdem augustos Theodosium et Valentinianum: « Quod si quis vestras sanctiones spre« verit, ille vestrae dominationis indignationem for« midet. Sic enim apostolica fides per vestram pieta« tem munita persistet illaesa ». Hinc praefecti imperiales, Flavius Antemius Isidorus, Flavius Bassus et Flavius Simplicius in edicto prohibente libros Nestorii aiunt: « Humana natura semel corrupta, callidisque « sermonibus et deterioribus cogitationibus irretita, « difficile ut sanioribus consiliis acquiescat, induci so« let; ac propterea metu maiore opus est, graviorique « animadversione ». Et libri Nestorii sub poena capitali prohibiti sunt.

7° Eamdem poenam inflixerat Constantinus M. retentoribus librorum Arii; item Arcadius et Honorius pro libris Eunomianorum; et postea Valentinianus et Marcianus pro libris Eutichianorum et Apollinaristarum; item Honorius et Theodosius pro libris aruspicum et astrologorum « nisi parati sint, codicibus er« roris proprii sub oculis episcoporum incendio con« crematis catholicae religionis cultui fidem tradere, « numquam ad errorem primum redituri ».

8° S. Coelestinus papa ad Theodosium imp. tom. 3. apud Labbaeum col. 619, ait: « Regibus maiorem fidei « causam esse oportere, quam ipsius regni, ampliusque

« pro pace Ecclesiarum clementiam illorum sollicitam « quam pro omnium securitate terrenorum ».

9° Hinc can. « principes » 20, caus. 23. qu. 5. qui est genuinus s. Isidori hispalensis lib. 3. seu de summo bono c. 55: « Principes saeculi nonnunquam intra Ec-« clesiam potestatis adeptae culmina tenent, ut per « eamdem potestatem disciplinam ecclesiasticam mu-« niant. Ceterum intra Ecclesiam potestates *(civiles)* « necessariae non essent nisi ut quod non praevalet « sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas « hoc impleat per disciplinae terrorem. Cognoscant « principes saeculi Deo debere se rationem reddere « propter Ecclesiam quam a Christo tuendam susci-« piunt... »

10° Ludovicus pius imp., capitularibus Francorum an. 823: « Ut nostro auxilio suffulti, quod vestra au-« ctoritas (episcoporum) exposuit, famulante ut decet « potestate nostra, perficere valeatis ».

11° Et s. Petrus Damiani tom. 3, opus. 4, (pag. 30, edit. 1642): « In uno Mediatore Dei et hominum, haec « duo, regnum scilicet ac sacerdotium, divino sunt « conflata mysterio: ita sublimes istae duae personae « tanta sibimet unitate iungantur, ut quodam mutuae « charitatis glutino et rex in romano Pontifice et ro-« manus Pontifex inveniatur in rege ».

12° Inter scholasticos haec theoria communis fuit, ut vidimus agentes de vi armata in exemplificatione quam afferebant duplicis gladii. Sufficiat pro omnibus auctoritas s. Thomae; in op. de regimine principum (1) lib. 1, cap. 15, ait: « Cuicumque incumbit aliquid per-

(1) Hoc opus est s. Thomae usque ad cap. 4, lib. II. Reliqua usque ad finem lib. IV, addita sunt a fr. Tolomaeo Lucensi, episcopo Torcelli.

« ficere quod ordinatur in aliud, sicut in finem, hoc « debet attendere, ut suum opus sit congruum fini... « quia igitur vitae qua in praesenti bene vivimus fi- « nis est beatitudo coelestis, ad regis officium pertinet « ea ratione vitam multitudinis bonam procurare se- « cundum quod congruit ad coelestem beatitudinem « consequendam, ut scilicet ea praecipiat quae ad coe- « lestem beatitudinem ducunt, et eorum contraria, se- « cundum quod fuerit possibile, interdicat ». (Ex quibus verbis si quis obiiceret sequi in statu naturae ad principem spectare curam positivam religionis, respondemus id verum esse si nemo alius provideat; secus ad principem spectaret urgere iusta praecepta Pontificis humani, sicut nunc Pontificis iure divino statuti).

SECTIO VII.

DIFFICULTATES.

503. Obiiciunt contra officium principum tuendi Ecclesiam: Status protectio data Ecclesiae perturbat civilem societatem.

Resp. Status protectio erga Ecclesiam catholicam perturbat societatem civilem semper et per se nego, aliquando et per accidens conc.; hinc non est admittenda, contrad.: ut norma nego, ut exceptio conc.

Et 1° falsum est protectionem verae religionis, id est catholicae, concessam a Statu, eum perturbare ex sui natura, seu per se et semper. Etenim id falsum est I. theoretice, cum quae a Deo ordinata sunt, nequeant per se esse in detrimentum publicae tranquillitatis; ipse enim sicut auctor est rationis, est et revelationis, ideoque numquam est vera repugnantia inter revelationem et rectam rationem; ita cum auctor sit societatis civilis et Ecclesiae, nulla est per se re-

pugnantia inter bonum religionis et civile; imo maxima concordia. Et sane: pax, ut aiebat s. Augustinus, est tranquillitas ordinis; sed ordo est rerum dispositio iuxta veritatem, id est iuxta ipsarum naturam. Est autem veritas et rationalis natura hominis ut vita temporalis inserviat aeternae, et bona sensibilia moralibus et religiosis. Ergo ordo et pax stant in famulatu societatis civilis religioni.

504. Verum quidem est corruptam hominis naturam adversari legem Dei; sed dixit Deus Cain: « Sub te erit appetitus tuus et tu dominaberis illius »; id est ordo et pax non consistunt in indulgendo corruptae naturae, sed in ea refraenanda; hinc et in societate si malis instinctibus relaxentur habenae, ordinem perturbant; et prout maior libertas eis conceditur, maiorem vigorem acquirunt, ita ut plus appetant et sint insatiabiles; hic valet illud: « Principiis obsta; sero medicina paratur, cum mala per longas increbuere moras ». Quod si ex iugo imposito malis passionibus, quidam perversi occasionem sumunt attentandi ordini publico, tamen maxima pars eum excolit, et illi pauci compescuntur; imo et ex ipsis multi abstinent a delinquendo timore poenae, qui secus vitiis indulsissent.

2. Probatur eadem veritas ex facto; societates enim in quibus religio christiana veram habuit Status protectionem, magis floruerunt quam ceterae; et in eadem natione crescunt delicta prout minuitur religionis defensio aut in eam hostilitas augetur.

505. Hoc quidem per se. Tamen II° fieri potest aliquando conditio socialis talis sit ut si positiva protectio daretur catholicae religioni, turbae nascerentur, quae aut nullo modo reprimi possent, vel tantum cum magno ipsius societatis detrimento. Id praesertim verificatur si magna pars populi sit alterius religionis, ita ut Sta-

tus ut talis sit mixtae religionis; vel etiam si omnes sint catholici sed nomine tantum, quia in Ecclesia catholica baptizati sunt, et ab ea numquam discesserunt formaliter per apertam apostasiam vel per adscriptionem alteri sectae; verum a spiritu catholico sint multi omnino alieni, et in societate potentes aut etiam praevalentes. Forsitan ab initio defectionis potuisset civilis potestas utiliter eis resistere, sed cum malum invaluerit et, ut ita dicam, sit socialiter consummatum, iam societas impotens est ad illud destruendum. Igitur si res in huiusmodi pessimum statum devenerint, tunc non erit Ecclesiae concedenda ea positiva protectio quae per se ei competeret. Id iam indicaverat s. Thomas loco supra citato cum dixerit societatem esse gubernandam accommode pro vita futura « secundum quod possibile fuerit », quod in concreto est inspiciendum.

506. Diximus tunc non esse Ecclesiae debitam protectionem positivam, ad quam omittendam poterit princeps obligari 1° ex prudentia civili, si secus maiora mala essent timenda; 2° ex iustitia, si cum ea conditione ei imperium fuerit collatum, ut fit cum in lege fundamentali nationis, cultuum paritas est a lege recognita. Tamen numquam licitum erit principi positive adversari religioni catholicae; quod enim intrinsece malum est, numquam licet, et praecepta negativa iuris naturalis numquam possunt offendi; protegere enim positive, est sanctionem civilem addere praeceptis Ecclesiae, ita ut media civilia coordinentur fini eiusdem Ecclesiae; ab hoc aliquando poterit princeps licite abstinere, aut etiam debebit; igitur negative se habebit et permissive quatenus malum non impediet in hac re, sicut et in aliis multis prudenter non impedit; sed nequit positive adversari Ecclesiae, seu media civilia di-

rigere ad Ecclesiae detrimentum, et civili sanctione impedire Ecclesiae libertatem. Sed poterit aliquando ab Ecclesia permitti ut non observetur aliqua sua lex mere disciplinaris; aliquae enim leges ecclesiasticae disciplinares aliquando sunt inapplicabiles in aliquo Statu, absque detrimento societatis et turbationibus; tunc Ecclesia permittit has non observari et princeps est in morali impossibilitate eas observandi.

507. Ecclesiae autem debita erit semper defensio, ne nempe iniuria afficiatur a ceteris; item quaedam semper erunt urgenda, id est quando ex iustitia communi sunt debita etiam iuxta principia quae in tali societate ex naturali aequitate admittuntur. Ita ex. gr. etsi princeps non puniat apostasiam a fide, tamen exiget clericum apostatam resignare beneficia et bona Ecclesiae; esset enim contra naturalem iustitiam velle bona alicuius societatis aut eius munera conservare, quando quis eam deseruit; hinc et cum tempore Aureliani imperatoris saec. III. Paulus Samosatenus patriarcha antiochenus damnatus esset a synodo et depositus, et tamen renueret deserere Ecclesiam et domum episcopalem, protectus a Zenobia regina Palmirae, ea devicta, interpellatus imperator iustissima sententia rescripsit eum Ecclesiam et domum episcopalem habere debere qui communionem romani Pontificis et Episcoporum Italiae haberet. Solebat enim tunc summus Pontifex res graviores in concilio romano totius Italiae, non adhuc in ea existentibus aliis metropolibus, pertractare.

Igitur quaestio de abstinentia a positiva defensione religionis catholicae reincidit in generaliorem quaestionem, quando nempe possimus nos negative habere relate ad malum aliorum et ad occasionem peccandi quam ceteris subministrant. Etsi enim numquam possimus quod malum est natura sua praestare, non semper

tamen tenemur ad omnia mala impedienda aut pericula vitanda. Igitur protectio debita est religioni a Statu, ut regula, sed exceptio esse potest; theoria contraria quae ponit indifferentismum esse regulam, damnata est pluries et in Syllabo propp. 77, 78, 79, 80.

508. In re autem tanti momenti praesertim cum adsint hae positivae reprobationes Ecclesiae, catholicus princeps oportet ab Ecclesia seu a Summo Pontifice instructiones opportunas pro circumstantiarum varietate, impetret. Etenim Ecclesia, quae magistra est et iudex moralitatis, declarat authentice principi quid permittere aut tolerare possit et quid non; item eum solvit a positiva ecclesiastica prohibitione; imo tribuit ei facultatem quaedam praestandi circa res religiosas, quae auctoritate propria non posset praestare.

509. Obiect. 2. Status protectio alienos facit a religione; homines enim duci volunt persuasione, non coactione, in re praesertim nobilissima ut est religio, et putant eam carere rationibus quae armis sustinetur. Ergo protectio Status non est religioni concedenda.

Animadvertimus nos non loqui de conversione infidelium, qui non sunt cogendi, neque de iis qui in haeresi nati et educati sunt, sed de sanctione erga eos qui in Ecclesia catholica educati, eius praecepta non observant aut ab ea discedunt.

Item non loquimur de qualibet transgressione, etiam privata, sed de ea quae ordinem socialem offendit, ut exposuimus agentes speciatim de potestate coactiva Ecclesiae.

Iamvero huiusmodi legis ecclesiasticae transgressores posse puniri, dubium non est, cum ex hypothesi mala agant fide; id autem prudenter fieri evidens est cum et plures timore poenae deterreantur a delinquendo, et plures emendentur; quod si qui sint qui ex eo occa-

sionem sumant magis peccandi, per accidens est, neque salus publica posthaberi potest ex paucorum malitia, sicut aiebat s. Augustinus epist. 93. al. 48. ad Venantium, nequit medicina aboleri quia paucos non iuvat.

Quod autem persuasione ducendi sint homines, potest duplicem sensum habere: 1° non esse cogendos ad professionem christianae religionis eos qui eam amplexi non sunt: et hoc verissimum est, sed non est ad rem; 2° christianos tantum suasione et non poenis posse compelli ad illud praestandum ad quod se obligatos iam agnoscunt; id est quod reiicimus ut falsum. Huiusmodi autem homines non iudicant religionem carere rationabili fundamento eo quod armis innitatur; etenim id iuste credere possent infideles si armis cogerentur, sed non fideles qui iam agnoverunt religionis nostrae veritatem, quique proinde non mentis sed voluntatis vitio laborant. Voluntas autem iuste corrigitur metu mali sensibilis, quae appetitu indebiti boni a lege alienatur.

510. Obiect. 3. Ecclesia sibi contradicit et duplici utitur mensura, cum heterodoxo principi neget ius suam religionem armis protegendi; hinc in statibus heterodoxis praedicat Ecclesia separationem a Statu, et libertatem implorat; in statibus autem catholicis libertatem reiicit, et cum Statu coniunctionem inducit (1).

Resp. Negamus Ecclesiam uti duplici mensura, cum heterodoxis neget eam libertatem et protectionem principis quas sibi vindicat; hinc neque sibi contradicit. Consideremus praesentem quaestionem 1° in ordine ad ipsam Ecclesiam; 2° ad errantes subditos Status catholici; 3° quoad imperantes acatholicos. Quoad 1um, Eccle-

(1) Mamiani, Religione dell'avvenire, pag. 458, cuius expositionem et brevem refutationem vide in opuscolo quod edidi, sub titulo: *Osservazioni sulla Religione dell'avvenire di T. Mamiani.*

sia ut sibi contradiceret et duplici uteretur mensura, necesse esset invocaret pro se libertatem et principis protectionem ex titulo communi sibi et heterodoxis; tunc enim libertas et protectio aeque cuilibet religioni debita esset; sed non ita est; non enim Ecclesia docet, libertatem et protectionem a principe esse concedendas suae religioni, sed verae religioni; sicut princeps debet concedere protectionem dominii, veris dominis, non autem quibuscumque detentoribus. Hinc cum Ecclesia sciat se esse unicam veram religionem, legitime excludit ceteras societates a libertate et protectione. Pariter Ecclesia non docet in facultate cuiuslibet esse hominis, religionem sibi confingere, ita ut princeps aequo iure omnes formas religionis teneatur protegere; sed potius docet amplectendam esse unicam formam a Deo institutam.

511. Hoc est per se loquendo; si autem Ecclesia versetur in iis regionibus in quibus libertas conceditur omnibus erroribus, iuste petit, ad hominem, ut sibi saltem detur ea libertas quae sectis quibuscumque non denegatur, cum et eodem iure polleat coram societate in qua vigent haec principia; imo maiorem securitatem det ex suae doctrinae natura, ex sua historia et factis, de sua harmonia cum publica utilitate. Quod si Status non det libertatem omnibus, sed protegat erroneam religionem, tunc Ecclesia urget falsitatem titulorum quibus haec innititur, et suorum firmitatem exhibet, quae tanta est ut saltem imperantem in dubium valeat adducere de falsitate antiquae suae religionis et de veritate novae quae praedicatur. Hinc Ecclesia petit 1° ut eius divinitas agnoscatur; 2° ut saltem detur ei libertas et ponatur in pari conditione cum reliquis religionibus. Etenim notandum est, paritatem legalem, seu coram lege civili, omnium cultuum esse 1° obiective falsam cum

unica sit veritas; 2° esse verae religioni noxiam ubi ipsa vigebat; concedit enim nocendi potestatem, praedicatoribus erroris; hinc Ecclesia obstat eius introductioni in statibus catholicis. Sed si sermo sit de Statu in quo protegitur falsa religio et excluditur catholica, tunc paritas et libertas cultuum est relative utilis pro Ecclesia et pro ipsa societate, cum aliquid concedat veritati. Igitur Ecclesia sibi non contradicit nec duplici utitur mensura, cum certa sit de sua divinitate.

512. Sed 2° consideremus ipsos errantes subditos Status catholici. Hi possunt errare bona vel mala fide; si mala fide iam peccant, et nullo potiuntur iure prosequendi errorem suum; si bona fide, excusantur coram Deo, sicut fit in quolibet dictamine conscientiae erroneo inculpabili; sed tamen ab eis non habetur ius verum sed putativum. At Ecclesia ex hoc tantum motivo non tenetur principi consulere ut abstineat a sui protectione cum ipsorum error non valeat destruere obiectivam veritatem titulorum quibus innititur ius Ecclesiae, et in conflictu veritas debeat praevalere. Ad summum sequi potest eis aliquando tolerantiam deberi, de qua infra, cap. 5.

513. Sed in eis qui in Ecclesia educati sunt et ei contradicunt, bona fides admitti nequit, cum sufficienter cognoscant ipsius Ecclesiae divinitatem, cooperante gratia Dei cum humanis auxiliis; in Ecclesia enim educati, audiunt motiva credibilitatis et ea suo modo apprehendunt et rudes; item persentiunt doctrinae sanctitatem, et efficaciam mediorum sanctificationis quae in Ecclesia sunt; quae omnia adiuvat Dei gratia prout ipsorum mens evolvitur, eam illuminando et inclinando ad credendum, et si opus sit, supplendo imperfectionem cognitionis humanae; hinc merito contra suos Ecclesia

invocat sanctionem civilem, si ab eius praeceptis discedant.

514. 3° Si sermo sit de ipsis imperantibus infidelibus aut acatholicis, aliud est eos esse posse in bona fide eo sensu ut non peccent sequendo suam religionem, et aliud eo sensu ut catholicis molestias iure inferre valeant. Ut illud primum verificaretur, necesse esset, sicut pro viris privatis, ut numquam in ipsorum mente dubium probabile exortum esset circa veritatem suae religionis, vel quod eo exorto diligenter inquisivissent et illud spernendum invenissent; quae, ut patet, non facile verificantur; sed de hoc nihil ad nos.

Ut autem catholicis religiosam libertatem rationabiliter in foro externo adimere possent, aliquid amplius requireretur; plus enim requiritur ut aliorum libertatem coarctemus, quam ut libertate nostra utamur. Ad ceteros enim impediendos necesse saltem est praesumere possimus eos in mala fide versari. Quod in re nostra nullo modo admitti potest.

Consideremus enim 1° infideles. Hi versantur in tot superstitionibus, ut cum ipsis comparata religio christiana fulgeat saltem ut valde melior ac rationabilior, adeo ut eidem permittendum sit sese constabilire. Et etiamsi sermo esset, per hypothesim quae numquam verificata est, de Statu qui regeretur recta naturali religione, motiva credibilitatis christianae religionis sunt ita evidentia, ut princeps iudicare debeat posse plures ex civibus iisdem moveri, ideoque ipsis permittendum esse eamdem religionem amplecti, quia sic satisfacerent praecepto legis naturalis.

Si autem 2° agatur de heterodoxis, hi vel sunt protestantes vel schismatici et alii ex antiquis haeresibus. Protestantes profitentur libertatem interpretationis in re religiosa; ergo admittere debent et catholicos posse

eodem iure Evangelium interpretari quo ipsi; hinc est meliores doctores protestantium semper concessisse catholicos salvari posse. Igitur admisso principio fundamentali protestantismi, de libero examine et de spiritu privato, tantum per manifestam contraditionem negaretur catholicis ea libertas religionis quae ceteris omnibus conceditur.

Si autem 3° sint Ecclesiae schismaticae, tunc quaestio reducitur ad primatum s. Petri; iamvero haec veritas tam clare in s. Scriptura et in antiqua traditione continetur, ut ipsis saltem res dubia apparere debeat; id sufficit ut teneantur catholicis, pro quibus stat antiquitatis praesumptio, libertatem concedere; agitur enim de aeterna salute, circa quam licitum esse debet unicuique eligere tutiorem partem; et tutior, etiam iudicio protestantium et aliorum heterodoxorum, est catholica religio, cum omnia admittat quae ceteri, et insuper aliquid aliud.

Non loquimur autem 4° de residuis antiquarum haeresum, ut Nestorianorum, Eutychianorum etc., quae vix aliquos sectatores habent, quosque impossibile est posse sibi persuadere se constituere exclusive Ecclesiam Christi, quae destinata est ad universos homines complectendos. Hi enim in peiori sunt conditione ac schismatici, qui docent Ecclesiam esse unam charitate et universalem, sed quoad regimen dividi in plures Ecclesias territoriales; e contra haeretici non agnoscunt divisionem territorialem, sed dogmaticam, ideoque nullam unitatem aut universalitatem agnoscere valent.

§ 5.

DE INDIFFERENTISMO, NATURALISMO ET LIBERALISMO.

515. Ex disputatis de officiis principis erga veram religionem sive naturalem, sive revelatam, pro diversa oeconomia divinae Providentiae, patet quid iudicandum sit de indifferentismo, naturalismo et liberalismo, qui sunt errores maxime nunc vigentes, et ex quibus sequitur statui civili praescindendum a religione, saltem supernaturali, et condendam legislationem ad religionem non respiciendo. Indifferentismus et naturalismus paucos habent defensores in abstracto, et confutantur philosophice et theologice. Sed superesse potest quaestio legalis, seu socialis et iuridica; etenim quaestio abstracta respicit falsitatem talium systematum in se; legalis, quis iudicet in ordine et foro externo sociali et iuridico; an nempe possit et debeat supremus imperans accomodare suam legislationem catholicae religioni, vel debeat libertatem unicuique permittere, seu ut dicitur, concedere libertatem conscientiae, quae complectitur libertatem cogitandi et evolvitur in libertatem discussionis (di parola e di stampa) et cultus seu exercitii analogi propriae fidei; tunc omnes sectae religiosae sunt aeque iuridicae non in se, sed ob ius personarum constituendi sibi religionem. Igitur ut ex ordine procedamus et basim simul evellamus tantorum errorum, ac melius quoque illustremus quaedam superius praesupposita vel indicata, sit 1 de indifferentismo et naturalismo in se; 2° quoad iuridicam positionem; 3° de liberalismo; 4 quando Status teneatur revelationem suscipere.

SECTIO I.

INDIFFERENTISMUS ET NATURALISMUS IN SE.

516. Indifferentismus in se est falsus logice, ontologice, moraliter et theologice; *logice*, cum supponat propositiones contradictorias indifferenter se habere ad veritatem, seu ad iudicium intellectus; *ontologice*, quia supponit indifferenter se habere ad ipsam rei veritatem seu entitatem; *theologice*, quia supponit Deum indifferentem esse ad veritatem et errorem; et *moraliter*, quasi conscientia nostra posset admittere vel reiicere pro libitu officia erga Deum.

517. Quoad naturalismum, vel sumitur 1° per oppositionem ad Deum, considerando nempe naturam in se, et ordinem moralem praescindendo a Deo: vel 2° sumitur per oppositionem ad divinam revelationem, veluti si naturalis religio sufficiens esset. Iamvero falsus est sub 1 respectu, non modo quia Deus est, sed etiam quia Deus est fundamentum atque origo ordinis moralis, ideoque sublata eius idea subiectiva corruit ordo moralis, quia cessat vera idea obligationis, et *egoismus* fit unicum systema logicum, et mutato fine rerum, mutatur et ipsarum ordo; hinc sublata religione, corruit ordo socialis, ut supra ostensum est n. 453 et seqq.

2° Falsus est obiective naturalismus quatenus revelationi opponitur, quique tunc et rationalismus dicitur; etenim ipsa naturalis ratio dictat tum possibilitatem, sive materialis sive formalis revelationis, tum huius utilitatem, et relativam necessitatem necnon veritatem existentiae eiusdem. Et quoniam ipsa est medium efficax a Deo electum ad conservandum ordinem socialem, ea reiecta, nequit ordo socialis recte procedere. Hinc et subiective perniciosus est naturalismus.

3° Fingi posset indifferentismus inter ipsas communiones christianas; sed rationes quae ostendunt falsum indifferentismum in genere, ostendunt et falsum ac perniciosum indifferentismum inter sectas christianas, cum una sit vera Christi religio, et ipsa sola plene efficax in ordine externo promovendo. Hinc si libertates supradictas in se inspiciamus apparet esse falsas et illicitas.

A. LIBERTAS COGITANDI.

518. Et 1° quoad *libertatem cogitationis* sive iudicandi. Evidens est non agi de libertate physica, sed de morali. Si putemus intellectum nostrum nulla morali lege teneri in iudiciis ferendis, apparet falsissimum, cum debeat 1° veritatem cognitam libenter fateri, seu recognoscere; 2° veritatem incognitam sincere investigare; etenim veritas sola colenda est.

519. Confirmatur indirecte; etenim si liberi essemus in iudicando, tales essemus et in operando, quia illud semper ageremus quod iustum semper putaremus; et esset iniuria coarctare externam libertatem, recognoscendo ius ad internam; etenim in hoc est violatio conscientiae, vi exigere ut quis opponatur dictamini suae conscientiae, quae in hypothesi posset 1° semper quaedam exhibere ut obligatoria; 2° saltem ut libera et ut ea ad quae ius haberemus. Iamvero etsi possit haec libertas postrema limitari quando adsit aliqua exterior causa sufficiens, hoc tamen est in hypotesi quod quis saltem quoad ordinem externum teneatur agnoscere iudicium competens alterius; ergo non datur ei libertas interius iudicandi se esse iudicem competentem in ipso ordine externo, in qua hypothesi, tantum contradictorie exigeretur uniformaret se externe alterius iudicio. Hinc omnimoda libertas est absurda.

520. Sed 2° haec libertas posset indicare quod etsi quisque teneatur sincere inquirere veritatem, et ei se conformare, tamen deberet semper iudicio suo inniti in conscientia sibi efformanda, et neminem posse imponere ei iudicium suum.

Verum et haec praetensio est irrationabilis. Etenim ipsa ratio nos docet criteria veritatis alia esse interna et alia externa, et haec quoque in debita materia, idonea esse ad certitudinem nobis procurandam, et in eis maxime excellere divinam revelationem. Iamvero officium naturae est sese conformare veritati cognitae, sive cognita sit mediis intrinsecis, sive extrinsecis; et officium est in veritatis inquisitione, adhibere media omnia idonea, sive sint intrinseca sive extrinseca. Ergo irrationabiliter libertas iudicandi sumeretur pro exclusione auctoritatis etiam divinae. Iamvero in conflictu inter nostram privatam rationem fallibilem (qui conflictus in re tantum difficili et obscura potest subiective haberi) et divinam revelationem, ipsa ratio dictat huic esse acquiescendum. Item et iudicio humano esse acquiescendum in ordine externo, nisi aliquid intrinsece malum evidenter imperet.

B. LIBERTAS LOQUENDI.

521. Sit 2° *de libertate loquendi.* Si non omnia sunt in se vera et honesta, ex quo officium recte iudicandi, apparet officium et ea non defendendi ac non propagandi quae inhonesta sunt. Hinc libertas typicae impressionis, illimitate sumpta, non est ius sed licentia. Neque dicatur ex discussione libera oriri veritatem; non enim hic agimus de rebus dubiis, sed de certis, et cum homo ad malum sit pronus ab adolescentia sua, perniciosum est libere enunciare quae officiis opponuntur. Est autem mira hodierni liberalismi contra-

dictio, praedicare libertatem discussionis et impressionis, et negare libertatem docendi in scholis.

C. LIBERTAS CULTUS.

522. Sit 3° *de libertate cultus.* Cum cultus rectus sit unus, hinc per se nullum ius est ad reliquos cultus; et etiam iure naturae non esset libertas ad cultus superstitiosos aut quomodocumque falsos.

SECTIO II.

DE INDIFFERENTISMO ET NATURALISMO IURIDICE.

523. Dicunt ipsorum fautores: Veritas utique in se est una et error qua talis nullum ius habet; sed quis iudicat? et quis iudicium suum imponit ceteris? Cum ergo nemo sit iudex competens, sequitur practice unicuique relinquendam esse libertatem et iudicandi et loquendi et cultus, quae libertatem conscientiae plene sumptam constituunt. Item Status est aeque debitor protectionis omnibus suis membris, catholicis et incredulis, cum omnes sint aeque cives. Neque urgeas sic ordinem socialem subverti; etenim nos impedimus externa facta quae ordinem pertubarent, sed non iudicia, quia facta sunt evidentia et necessitas nos cogit ad limitandam aliorum libertatem.

Resp. I. quaedam sunt certa sensu naturae communi, ideoque omnibus evidentia; et proinde quisque ius habet ea supponendi ceteris nota, et publica auctoritas nequit in his admittere errorem bona fide; hinc scit se non contradicere legitimae libertati conscientiae si super haec exigat externam reverentiam in loquendo et agendo. Quod si unus vel alter bona fide contrarium teneret, haec esset exceptio, per accidens, ad quam

respicere non debemus; secus esset impossibilis quaelibet societas.

2° Sicut quaedam sunt evidentia naturali sensu, ita suppositis factis, quaedam sunt evidentia socialiter; ita existentia divinae revelationis et divinitas Ecclesiae potest esse socialiter evidens et iam recognita a societate; ideoque publica potestas ius habet praesumendi eam esse notam et individuis in ea societate educatis, seu catholicis catholice educatis; hinc potest et christianis prohibere quae pagana essent, et catholicis quae essent acatholica. Ergo falsum est neminem umquam esse posse iudicem.

524. Sed obiiciunt: Si Status esset competens in iudicanda veritate religionis, cum ipse polleat independenti potestate, eius iudicium esset supremum (sovrano) et omnes obligaret; quod catholici non admittunt.

Respondetur Statum non esse competentem ad iudicandum de veritate religionis, quatenus auctoritative de ea decernat, sed tantum ligatur officio recognoscendi religionem cuius veritas ei manifestatur, sicut et privati obligantur ex naturali rei evidentia, quod nullam in eis importat auctoritatem. Hinc et quoad Statum recognitio verae religionis est primo officium, deinde ius eamdem sequendi.

525. Quoad natos et educatos in secta heterodoxa, in eis bona fides admitti potest, et proinde in ipsis esse valet putativum quoddam ius, quod est ius reale personae, ne cogatur ad religionem amplectendam et eidem conformandam vitam cum ipsi evidens non apparet. Et ipsa Ecclesia etsi puniverit, cum ius publicum vigens permittebat, eos qui personaliter discedebant a fide, non tamen puniebat eos qui nati et educati in haeresi vel schismate fuerant; hos enim aequiparat potius infidelibus, etsi modica aliqua coercitio olim aliquando ad-

hibita fuerit, non ut poena sed ut incitamentum. Relate autem ad ius horum dissidentium qui sint in societate catholica, pro exercitio sui cultus, vide inferius cap. 5.

526. Ad ea autem quae subiungebantur respondemus: 1° ordini sociali adversantur non modo facta, sed et theoriae quae tendunt ad facta propaganda, ideoque irrationabiliter punirentur facta et permitterentur theoriae.

2° Ratio subiuncta de necessitate sociali, est confutatio theoriae adversariorum; etenim doctrina quae ad necessitatem facti recurrit, quin iuri innitatur, ostendit suam falsitatem tum specificam (id est quia non respondet indoli verae societatis), tum genericam quia systema praescindens a moralitate vel immoralitate est falsum. Igitur nostra theoria admittenda est quae ius asserit interdicendi errores, non attento mere facto noxietatis, sed iure ipso praesumendi malam fidem in iis qui errores propugnant.

SECTIO III.

LIBERALISMUS.

527. Nostra aetate minus frequenter adhibentur nomina naturalismi, rationalismi, indifferentismi, quae saeculo XVIII. in usu erant, quoniam apud fideles male audiunt; frequentius liberalismi nomen adhibetur. Expedit igitur exponere quid significet, praesertim cum multis acceptionibus sumatur (1).

Adest 1° liberalismus absolutus seu purus, 2° moderatus; 3° catholicismus liberalis. Liberalismus absolu-

(1) Circa liberalismum vide praeclarum opus Matthaei Liberatore, *Chiesa e Stato,* quod et in ceteris magni faciendum est.

tus considerat Statum civilem ut unicam auctoritatem iure proprio subsistentem; hinc vult Ecclesiam eidem subiici sicut cetera collegia et ab eo recipere suam personalitatem iuridicam si et quantum Statui placuerit. Appellari potius debet caesarismus.

528. Liberalismus moderatus vult separationem Ecclesiae et Status, et huius independentiam a potestate religiosa et viceversa; hinc et societati religiosae suam concedit existentiam et personalitatem a Statu sepatam; exprimitur celebri formula « Ecclesia libera in Statu libero ».

529. Catholicismus liberalis admittit in abstracto Ecclesiae superioritatem et subordinationem eidem Status civilis (ratione finis ultimi); sed in *praxi* insistit pro utriusque separatione.

Ex his apparet naturam liberalismi esse saltem praescindere a revelatione quoad regimen societatis civilis, sive per se, in liberalismo absoluto et moderato; sive pe accidens, ut in catholicismo liberali. Speciatim vero animadvertimus:

A. DE LIBERALISMO ABSOLUTO,

530. I. Liberalismum absolutum negare factum divinae revelationis, et ordinis supernaturalis existentiam, Ecclesiaeque divinam originem; non enim alia iura admittit quam quae a civili societate ideoque a naturali fonte emanant. Imo negare quoque debet revelationis possibilitatem; si enim eam admitteret, non absolute omnia iura repeteret a societate civili, sed tantum in hypothesi non existentis revelationis, et tunc saltem deveniret ad probabilem eius cognitionem, vel saltem admittere deberet subditis probabilem videri posse, ideoque eius rationem esse habendam in publica legislatione ne legitimae libertati conscientiae vis inferatur.

531. Negata autem possibilitate revelationis, sponte sequitur negandam quoque esse Dei personalis existentiam; et tunc nutant et fundamenta moralitatis atque ordinis socialis. Imo cum argumenta quae ostendunt existentiam divinae revelationis sint magnae evidentiae, ea negata oportet et criteriorum naturalium vim non agnoscere, et praesertim in re historica admittere omnes deceptos fuisse coaevos supparesque scriptores in factis de se notoriis et maximi momenti; quod si in re religiosa fieri potuit, profecto et in aliis; hinc nutant et fundamenta historiae.

B. LIBERALISMUS MODERATUS (1).

532. *Liberalismus moderatus* tradit unamquamque societatem civilem et ecclesiasticam, condere suam legislationem independenter ab alia seu ab ea praescindendo. Iamvero hoc est 1. falsum in conceptu cui innititur; 2. Ecclesiae noxium, in cuius oppressionem tandem redundat.

Est falsum; supponit enim finem temporalem seu Status, nullam habere subordinationem neque positivam neque negativam, neque directam neque indirectam, erga finem ecclesiasticum, quod est falsum; omnia enim subordinantur fini ultimo, quem curat Ecclesia.

533. Ut autem evitet hunc errorem et simul conservet suam theoriam separationis, cadit in alios errores; nempe vel supponit competentiam Ecclesiae esse tantum fori interni et non externi, ideoque res omnes referri utique ad finem ultimum sed id ab Ecclesia iudicari tantum pro foro interno, quod est falsum, cum

(1) Vide meum opusculum alias citatum, *Della natura di società giuridica e pubblica competente alla Chiesa*. Roma, tipografia Vaticana. 1887.

Ecclesia iudicet socialiter quoque et exterius hominum actiones; insuper forum externum non est independens ab interno, ut supponeretur, sed per se loquendo eidem conformari debet; homo enim non duplicem habet iudicandi normam, sed unicam, quamvis non semper in foro externo constet id quod in foro interno; sed tunc discrepantia utriusque iudicii est per accidens; e contra in systemate liberalismi esset per se. Vel supponit Ecclesiam in foro externo habere tantum ius commune (seu quod omnibus collegiis conceditur), quod a Statu constituitur, ampliatur et limitatur; quod pariter falsum est, cum neget perfectam Ecclesiae naturam. Vel etiam formula separationis propria liberalismi moderati procedit ab indifferentismo religioso, quatenus supponat omnes religiones aeque se habere, saltem pro fine sociali; vel saltem procedit a scepticismo religioso, quatenus putet in re religiosa haberi non posse cognitiones socialiter certas, sed tantum opiniones; tunc enim posita lege civili aliquid imperante, quisque deserit in facto suam opinionem et accommodat se legis praescripto, quia in dubiis favendum legi.

534. Sed 2° principium separationis Ecclesiae et Status tandem recidit in Ecclesiae ipsius oppressionem, non modo quia Ecclesiae subtrahit positivam protectionem aliunde ei debitam, sed quia positive eidem adversatur. Etenim cum Status civilis condat leges suas praescindendo ab Ecclesia, fit ut in pluribus ei contradicat, 1° ex defectu hominum qui errant legem condendo de iis quae ad Statum non spectant vel condendo modo indebito; 2° ex ipsa rei natura, cum extent materiae mixtae, vel saltem ratione subiecti quod ad diversa distrahitur; ex. gr. Ecclesia praecipiet diei festi observantiam; Status exiget scholas, tribunalia etc. officio suo satisfacere. Hinc fit eamdem personam vel cogi

sustinere poenas aut saltem damna temporalia ut praecepto Ecclesiae satisfaciat, vel conscientiae contradicere ut vitet poenas aut damna, id est eligere saepe debet inter carcerem et excommunicationem. At vero quis non videt id redundare in Ecclesiae positivam persecutionem? Positiva enim persecutio habetur quoties quis ut conscientiae suae satisfaciat cogitur aliquid detrimenti temporalis, ad quod de cetero non teneretur, sustinere.

535. Sed insuper Ecclesia coram Statu apparere debet ut societas illicita et subversiva; etenim huiusmodi habenda est societas quae a suis exigit transgressionem legum civilium quoties suis opponuntur, si Status huius superioritatem non agnoscat.

536. Neque dici posset id procedere ex eo quod in hypothesi leges Status habentur ut iniustae, et quilibet vir honestus admittere debet leges non iustas non obligare, vi superioris legis moralis, a qua vim suam repetit et lex civilis. Differentia enim est in hoc quod legis moralis naturaliter loquendo nullus est interpres authenticus; hinc Status posset facile praesumere suam interpretationem esse rectam, et erroneam quae datur a privatis ideoque exigere legis observantiam. Quod si aliquando erraret Status, haberetur, tantummodo iniuria illata privatis per accidens; et damna quae sunt per accidens non semper vitari possunt, neque Status tenetur deferre privatorum iudicio; e contra cum iudicium Ecclesiae sit infallibile, exigere observantiam legis ab Ecclesia reprobatae, est iniuriam per se inferre conscientiae civium.

C. CATHOLICISMUS LIBERALIS.

537. III. Habetur *Catholicismus liberalis.* Si systema separationis invocetur in aliquo Statu ob speciales eius

circumstantias quatenus est minus malum, praesertim si invocetur quoad aliqua tantum puncta determinata, ex. gr. quoad ea circa quae discrepant catholici et heterodoxi sectae determinatae, et potius negative quam positive, id est quod Status non protegat religionem aliquam determinatam, sed neque catholicae positive contradicat, potest admitti, quia nihil mali positive praestandi includit; sed potius omissionem boni, quae licet, etsi regulariter sit debitum, quoties speciales circumstantiae id consulunt; tamen et tunc sapientis erit legislatoris quantum poterit animadvertere ad leges ecclesiasticas ut positivum evitet conflictum, ideoque separatio erit potius in theoria quam in facto; sic ex. gr. legislator vitabit ea quae profanationem diei festi ab omnibus christianis admissi, importarent. Sed tunc quaestio non est scientifica sed prudentialis, disciplinaris, non dogmatica, et authentice resolvitur ab Ecclesia. Verum si erigatur haec doctrina in systema universaliter servandum, aut saltem servandum in statu evolutae civilitatis, nequit admitti; etenim aequivaleret assertioni Dominum N. Ecclesiam instituisse quae nequit in concreto existere eo modo quem ipse praecepit, saltem conformiter humanae perfectioni. Igitur ut exceptio haberi poterit, sed pro norma nequit proponi separatio Ecclesiae et Status; seu ut feliciter dictum est « est distinguenda *thesis* ab *hypothesi* ». Thesis est Ecclesiam et Statum non debere procedere separatim sed coniunctim et quidem servata Status subordinatione; hypothesis est aliquando partialem saltem separationem magis expedire; verum et tunc conandum est 1° ut recta doctrina circa normales relationes Ecclesiae et Status servetur; 2° ut societas quam cito reducatur ad conditionem normalem ita ut cessare debeat conditio exceptionalis et renovari normalis.

D. EFFECTUS LIBERALISMI (1).

538. Ex liberalismi praevalentia sequitur sensum publicum moralem et religiosum nullam aut exiguam habere sanctionem; hinc attenta humana infirmitate, tandem perit. Verum quidem est in hominibus bonae voluntatis potentiorem esse Dei gratiam; sed id non mutat naturales liberalismi effectus. Deinde etsi gratia salvet individuos, non tamen salvat societatem, nisi ab ea adoptentur veritates revelatae. Imminuto autem sensu morali et religioso; etiam publica tranquillitas turbatur, ob nexum intercedentem.

539. Liberalismus quaedam continet bona, seu elementa positiva; id est aequalitatem civium et libertatem; sed continet quaedam mala, seu elementa negativa; id est impedit coercitionem abusus libertatis. Hinc paulatim dissolvitur ordo socialis et praevalet pars civium seditiosa, quae etsi numero minor, audacia maior est.

SECTIO IV.

QUANDO STATUS TENEATUR OFFICIO SUSCIPIENDI REVELATAM RELIGIONEM.

540. Diximus in genere existentiam revelationis esse posse evidentem non modo individuo, sed et societati; haec quaestio nunc est enucleanda. Lex incipit ad sui observantiam obligare cum eius promulgatio est certo cognita ab ea persona quae subiectum eiusdem est; verum incipit antea obligare ad sui inquisitionem instituendam si rationabile dubium de eius existentia

(1) Vide *Nozioni di diritto pubblico, naturale ed ecclesiastico*, num. 443.

oriatur. Utraque quaestio est facilis quando agitur de persona physica; tunc enim vel adest certitudo aut dubium vel non; et facta inquisitione, aut certitudo acquiritur aut non. Sed res difficilior est cum de persona morali, seu de societate agitur.

541. Sit I° de prima quaestione. Ut lex aliqua obliget communitatem oportet sit eidem nota ex secuta promulgatione; in re nostra promulgatio Evangelii facta est; agitur proinde tantum de notitia certa eiusdem. Iamvero I. cum omnes moraliter sumpti persuasi sunt de veritate catholica eamque amplectuntur, profecto societati evidens est eius divinitas et ut lex socialis sumi potest et debet; dissentientes tamen, si qui sunt, nequibunt cogi ad fidem amplectendam, et ad summum lex aliqua tolerantiae pro eis ferenda erit, ut nempe adhuc participent publicis iuribus etsi antiquae adhaereant religioni; dicimus ad summum: etenim neque id universaliter est concedendum, cum societas nequeat impediri a sua perfectione consequenda a paucis errantibus, sicut a paucis dementibus; de hac tolerantia in articulo sequenti; igitur leges exceptionales haberi poterunt, sed lex generalis oportet sit imbuta spiritu catholico.

542. II. Quid si non omnes moraliter cives agnoverint revelationem? Profecto si sermo sit de gubernio in quo habentur populi repraesentantes, vel in quo populus immediate participat potestati legislativae per comitia, si praevalentia habeatur in favorem agnitionis revelatae, dubitari non potest eam esse iuridice communitati evidentem; evidens est enim classibus influentibus, et persona moralis constituitur a physicis personis quatenus influunt in operationem socialem, quod in casu verificatur.

543. Tamen dissentientes non modo cogi non pote-

runt, sed pro diversa quantitate et qualitate ipsorum, leges exceptionales, ut supra, ferendae erunt; si enim dissentientes sunt multi, tunc societas est utique persona moralis sed ex membris heterogeneis resultans, ideoque etsi in operatione sociali praevaleat aliquod elementum, tamen et alia sunt, quae cum essent in possessione suae libertatis, nequeunt in suis iuribus imminui eo quod non ponunt actum ad quem cogi non possunt, cuius proinde omissio erit contra officium ethicum sed non contra officium iuridicum; etenim susceptio fidei nequit coactione imponi.

544. Quod si ageretur de haereticis, verum quidem est theologice et per se considerari ut subditos Ecclesiae; sed qui nati et educati sunt in societate haeretica, aequiparantur iuridice infidelibus negativis, ideoque ut redeant ad fidem aliquatenus sunt compellendi, non autem cogendi, et proinde non puniendi si nolint. Quod si aliquando durius actum est anteactis temporibus, hoc erat cum iis qui nascebantur in societate catholica, et ad summum in familia haeretica, sed extante reprobatione sociali status ipsorum; e contra nunc et qui nascuntur in societate catholica sed familia haeretica, non incurrunt reprobationem socialem saltem eo gradu ut habendi sint in foro externo tamquam evidenter positi in mala fide.

545. III. Quid si potestas suprema sit apud principem tantum vel paucos optimates? Tunc certo est evidens pro societate divina revelatio, quando princeps vel optimates animadvertunt tot ex subditis suscepisse revelationem ut dici possit corpus sociale eam agnovisse; et hoc quia vel numero praevalent vel saltem influxu sociali, ita ut si participarent publico regimini, certe valerent sancire lege novam religionem.

Item in dubio an attigerint hunc numerum vel in-

fluxum, favendum erit veritati; quia societatis alienatio a veritate habet iuris odium, cum sit aliquid exceptionalis, et tolerati tantum; hinc semper praesumendum est pro veritate et inducendus in societate status normalis, quoties evidenter non appareat eius impossibilitas vel ius exceptionale.

In his tamen hypothesibus semper leges tolerantiae pro dissidentibus ferendae erunt.

546. IV. Quid si solus princeps conversus sit vel optimates, et nullus aut fere de populo? Tunc dici potest revelationis existentia evidens rectori societatis, sed non ipsi societati. Etenim etsi influxus iuridicus in societatem sit penes principem, tamen ipsa obligatio non est tantum penes societatem sumptam per modum unius, sed etiam penes ipsum corpus sociale. Et proinde distinguendum videtur inter ea quae a societate per modum unius praestanda sunt erga veram religionem, et ea quae iuxta veram religionem sunt singulis imponenda. Quoad prima sufficit evidentia in principe; praestantur enim vel a solo principe nomine societatis, vel a societate quatenus persona indivisibilis, ideoque pars potior et sanior, seu in hypothesi princeps informat et determinat modum agendi ipsius societatis. Quoad 2ª subdistinguendum est: vel agitur de iis quae iure divino afficiunt et gentiles, ut indissolubilitas matrimonii, vel de iis quae afficiunt tantum baptizatos; quoad haec certe non tenentur subditi donec effective non susceperint veram fidem; quoad illa per se tenentur et tantum quaedam ut minus mala toleranda sunt.

547. Hinc princeps numquam poterit lege sancire quae intrinsece mala vel lege divina positiva prohibita; debebit insuper curare omnibus mediis fortiter et suaviter ut societati fiat evidens vera religio et sic

eam suscipiat; quaedam autem de cetero obligatoria non urgebit, nec de cetero mala puniet, sive ex defectu evidentiae in subditis, sive ad maiora mala praecavenda.

Haec postrema est etiam potior ratio ob quam nequeunt proprie puniri qui revelationem non suscipiunt, etsi moraliter evidens sit eos ex malitia agere. Quamvis enim laedant praeceptum naturale hypotheticum, cuius observantia interest reipublicae, tamen gravius peccarent, coacte et ficte suscipiendo fidem, neque sic ulla utilitas in societatem redundaret.

Item in praesenti hypothesi, potiore iure servanda erunt quae supra diximus de tolerantiae legibus quoad dissidentes.

548. Quod si quaeratur quaenam utilitas in hac recognitione sociali verae revelationis cum tolerantur dissidentes et leges speciales pro eis feruntur, respondemus: 1. utilitas est legem permittere catholicis catholice vivere; 2. lex considerat ut statum societatis normalem, eum qui est conformis legislationi catholicae, et ceteros status habet ut exceptionales; hinc non modo debitus honor Deo datur, sed et facilior redditur tum infidelium conversio tum fidelium perseverantia.

549. Superest 2° alia quaestio: quando dubium rationabile de existentia divinae revelationis oriatur in societate.

Resp. oriri quando oritur in iis subiectis de quibus egimus; id est oriri potest in singulis individuis, deinde in multis praevalentibus numero aut viribus, tum cum participant regimini publico tum cum non participant, quia tunc ad ipsos respicit rector vel rectores societatis; tandem oriri potest tantum in rectoribus civitatis; et semper omnes in quibus oritur tenentur de-

bitam instituere inquisitionem, cuius effectus erit ipsos saltem rem ut valde probabilem cognoscituros ideoque intelligent permittendum liberum exercitium huius religionis iis subditis qui de ea persuasi fuerint.

§ 6.

NATURA PROTECTIONIS STATUS ERGA ECCLESIAM.

550. Demonstravimus Statum catholicum teneri ad Ecclesiam defendendam et adiuvandam, seu, ut aiunt, protegendam; et quamvis ex dictis satis intelligi possit natura huius protectionis, tamen in re maximi momenti praestat abundare, ad omnes aequivocationes auferendas. Duplex est protectio quae etiam dicitur tuitio, custodia, defensio, et infima latinitate, guardia, *auctoritativa* et *ministerialis;* prima est quam superior praestat inferiori sibi subdito; altera quam inferior, sive ratione materiae sive saltem finis ultimi, praestat sibi superiori. Ex dictis de Ecclesiae superioritate iuridica apparet protectionem Status ei debitam non esse auctoritativam, sed tantum ministerialem. Hinc possumus cum De Camillis (1) sequentia statuere: I. *Protectio Status erga Ecclesiam cum sit ministerialis, nullam importat iurisdictionem circa materiam seu obiectum societatis protectae;* ex quo sequitur auctoritatem protegentem non posse in societatem protectam leges ferre, aut leges eius abrogare, interpretari, applicare, aut ipsarum applicationem impedire, sed tantum libertatem societatis protectae tueri, in legibus ferendis, interpretandis, applicandis. Protectio enim ministerialis supponit rem protectam iam existentem et in suo esse perfectam atque operantem, et solum importat eius conservationem contra atten-

(1) Instit. Iuris can. vol. III. pag. 189.

tantes eius existentiae aut eius libertatem violantes. Id est quod antiqui imperatores et reges praestabant in conciliorum celebratione. Neque obstat Ecclesiam aliquando irritasse leges civiles; id enim non fuit quatenus protegeret Statum, sed quatenus superior, ut violatrices sui iuris; hinc Status nequit vice versa irritare leges Ecclesiae.

II. *Neque societas protegens potest disponere de negotiis protectae societatis vel cum ea aeque principaliter concurrere, sed ei relicta libera dispositione rerum suarum, debet eam fideliter comitari.* Ratio est quia idem ius est de lege ferenda, et de lege executioni mandanda.

551. Obiiciunt regalistae: Imperanti civili ius esse certitudinem assequendi iustitiae causae, ob quam eius imploratur auxilium, ideoque iudicandi de eius iustitia, sicut princeps foederatus si ab altero requiratur; secus princeps fieret caecum instrumentum iudicis ecclesiastici.

Resp. principem laicum certum esse de iustitia causae, quin eam examinet, cum ab Ecclesia advocatur, in genere loquendo, sicut inferior non habet ius examinandi praecepta superioris antequam ea executioni mandet, sed tantum per exceptionem potest denegare obedientiam ex manifesta iniustitia, ratione peccati vel incompetentiae. Iamvero princeps est inferior Ecclesiae, ideoque eius leges non examinare sed exequi tenetur; excipe si in casu particulari auctoritas ecclesiastica, praesertim secundaria, abuteretur evidenter iure suo; tunc enim datur appellatio ad superiorem; sed leges generales Ecclesiae iustas esse, et auctoritative applicari certum est antecedenter principis iudicio; hinc princeps non est caecum instrumentum, quatenus nesciat et generice iustitiam causae, sed ad

summum in specie, quae cognitio specifica non est necessaria. Hinc non stat paritas cum principe foederato; haec enim foederatio est inter aequales, quod non verificatur in casu nostro. Si autem ageretur de protectore auctoritativo, tunc profecto posset videre iustitiam causae ob quam imploratur eius interventus, et hoc facit princeps cum subdito, et Ecclesia cum principe.

552. Si autem lex disciplinaris Ecclesiae, quamvis in se iusta, per accidens graviter noceret alicui Statui, tunc princeps ius habet reclamandi, et si non pateat accessus ad S. Sedem, poterit etiam suspendere executionem legis, dummodo iudicio prudentum, praesertim Episcoporum generaliter loquendo, sit evidenter et graviter noxia. Ad rem facit cap. 5. de rescriptis (lib. I. Decretal.) quod etsi ab Alexandro III. dirigatur ad Ravennatem archiepiscopum, tamen paritate rationis trahi potest et ad principes: « Si quando ali-
« qua tuae fraternitati dirigimus quae animum tuum
« exasperare videntur, turbari non debes... qualitatem
« negotii pro quo tibi scribitur diligenter considerans,
« aut mandatum nostrum reverenter adimpleas, aut
« per litteras tuas, quare adimplere non possis, ratio-
« nabilem causam praetendas; quia patienter sustine-
« bimus si non feceris quod prava nobis fuerit insi-
« nuatione suggestum ».

553. Ex dictis apparet quam falsa esset illa libertas gallicana, qua dicebant principi competere *custodiam canonum;* hoc nomine non indicabant brachium saeculare adhibitum in Ecclesiae utilitatem iudicio ipsius Ecclesiae; sed 1° principi competere interpretari canones, ideoque impedire eos aliter observari etiam a praelatis; 2° non admittebant novas leges Ecclesiae, si principi videbantur contrariae antiquis canonibus, quos

meliores putasset ac novos. Haec omnino adversantur Ecclesiae naturae, et alio sensu imperatores antiqui romani aiebant se esse custodes canonum. Fénelon explicavit quoque verum sensum quo princeps est protector canonum. Etenim in suo opusculo: *Plans du gouvernement concertés avec le duc de Chevereuse pour être proposés au duc de Borgogne,* ait: « Les « rois protecteurs des canons. Protection ne dit ni dé- « cision, ni autorité sur l'Église. C'est seulement un « appui pour elle contre ses ennemis et contre ses « enfants rebelles. Protection est seulement un secours « prêt pour suivre ses décisions, non pour les préve- « nir jamais: nul jugement, nulle autorité ».

554. III. Principium: *Protectio importat ut auctoritas protegens dirigat media legalia ordini suo respondentia, ad defensionem et evolutionem iurium auctoritatis protectae.* Vidimus partem negativam protectionis non importare iurisdictionem circa materiam societatis protectae, et supponere eius existentiam et iura quibus attentare non debet; sequitur pars positiva seu affirmativa, in quo nempe praecise consistat actio auctoritatis protegentis; et dicimus consistere in dirigendis mediis suae competentiae ad defensionem et evolutionem iurium alterius; dicimus defensionem et evolutionem, quia et impedimenta auferre et materiam praedisponere debet quantum potest. Hoc principium exurgit tum ex praecedenti negativo, seu excludente in quo non consistat protectio, tum ex ipsa natura utriusque societatis, quod nempe Status servit Ecclesiae ex natura sua ei subministrando quae sunt sui ordinis, ut num. 409 expositum est.

COROLLARIUM.

555. Ex eo quod auctoritas protegens abhibet media suae competentiae et hoc ex relatione naturali utriusque societatis quando adiuvat non ministrando, sed ob suam utilitatem, sequitur 1° operari non ex delegatione alterius, sed iure suo; hinc et Status ratione Ecclesiae. Sed quoniam est defensio, hinc oportet 1° ut Status non praeveniat iudicium Ecclesiae circa ius, sed sequatur; item in parte positiva adiuvandi, Ecclesiae est iudicare quid obtinere ipsa desideret a fidelibus. Quod ita exhibet s. Thomas de Regimine Principum lib. 1, cap. 14.: « Semper invenitur ille, ad quem per-« tinet ultimus finis, imperare operantibus ea quae ad « finem ultimum ordinantur; sicut gubernator ad quem « pertinet gubernationem disponere, imperat ei, qui « navem constituit, qualem navem navigationi aptam « facere debeat; civis autem qui utitur armis impe-« rat fabro, qualia arma fabricet ». Hinc etiam ut quis puniatur tamquam haereticus, debet praecedere iudicium Ecclesiae de haeresis crimine.

2° Sequitur, quoniam Status defendit mediis suis, ipsum in re dubia esse iudicem competentem, quid sit sibi possibile vel quid in ordine externo civili sit expediens, ex. gr. quid seditionem posset producere.

3° Tamen in hac defensione non debet offendere finem ipsum Ecclesiae, quae proinde posset irritare quasdam defensiones ut excessivas, vel non convenientes in modo (ut saec. XVII. pro Iudaeis Hispaniae).

Hinc Status duo praestare debet: 1° tueri libertatem potestatis legislativae et iudiciariae Ecclesiae, ideoque impedire tumultus; 2° eius deliberationes firmare et adiuvare.

556. Haec confirmantur et doctrina ss. Patrum et

ad rem faciunt plures textus allati in thesi de natura societatis perfectae competente Ecclesiae ex voluntate divini Fundatoris, in quibus ss. Patres reprehendunt imperatores qui iudicium Ecclesiae antevertere in re religiosa volebant.

His addantur quae attulimus supra in thesi de competentia exclusiva Ecclesiae in re religiosa num. 403.

Insuper s. Facundus herminianensis in defensione trium capitulorum, lib. XII. c. 2. ait: « Principes non « praevios sed pedissequos sacerdotalium decretorum « esse oportere ».

Et Felix III. Zenoni imp: « Certum est enim hoc « rebus vestris esse salutare ut quum de causis Dei « agatur, iuxta ipsius constitutum regiam voluntatem « sacerdotibus Christi studeatis subdere, non prae« ferre ».

Ioannes VIII. in cap. I. de *officio iudicis ordinarii*: « Publicum (id est societatis civilis) auxilium ita in « Ecclesiae bonum conferendum esse ut non praeiu« dicare praesumat sed potius quae Deo sunt placita, « exequatur ».

Et tandem Conc. Trid. sess. XXV. cap. 20. de ref.: « Principes saeculares Ecclesiae protectores ita esse « censendos, ut tamen quae ecclesiastici iuris sunt, « tamquam Dei praecepta eiusque patrocinio tuta, eo « sanctius venerentur, quo largius bonis temporalibus « atque in alios potestate Dei beneficio sunt ornati ».

557. IV. Principium: *Protectio dat bonam praesumptionem mandati auctoritati protegenti ex parte auctoritatis protectae ut nonnulla agat quae non essent illius, sed huius competentiae.* Ratio est quia unusquisque censetur probare quae cedunt in sui utilitatem. Est tamen praesumptio et cessat si expresse vel implicite aliud colligi possit.

ARTICULUS IV.

DE OBLIGATIONIBUS ECCLESIAE ERGA STATUM CIVILEM.

558. Hae obligationes determinantur applicando principia generalia supra exposita, n. 171. et seqq. circa relationes societatis superioris erga inferiorem, quando eadem sunt membra, et in statu concordiae. Ea principia habebant partem negativam et affirmativam; negativa asserebat neutram societatem debere aliam impedire; in conflictu autem superiorem debere praevalere. Sed insuper aderat pars affirmativa quae aiebat 1° societatem superiorem (et proinde Ecclesiam) ex sui natura adiuvare societatem inferiorem (id est civilem) in iis quae exiguntur a ratione proprii finis; 2° in ceteris non teneri ex iustitia sed tantum aliquando ex charitate.

Igitur nunc breviter evolvenda et applicanda sunt haec principia. Quoad principium negativum, cum ex dictis in corollario, art. III. n. 413, prius ius habeat Ecclesia statuendi suas leges, et deinde Status, attento iure Ecclesia condendo leges suas non tenetur respicere ad praeexistentes leges Status (loquimur enim de *iure* et non de *prudentia* aut *aequitate)*, nisi cum ipsa potest et aliis mediis finem suum assequi, et e contra Status nullum aliud medium habet. Cum enim neutra societas debeat aliam impedire, cum concordia possibilis est, Ecclesia debet respicere ad leges Status.

559. Quoad partem positivam animadverte, spiritualia etsi tendant per se ad vitam aeternam, tamen plurimum iuvant et pro felicitate temporali; ergo in his Ecclesia adiuvat Statum non modo ex charitate erga ipsum, sed ex fine suo; ita etiam in ordine externo

et publica tranquillitate servanda, quia bonum est in genere nos tranquillam et quietam vitam agere, ut aiebat s. Paulus, item et in nonnullis temporalibus aeque necessariis Ecclesiae et Statui; ex. gr. si adventarent hostes qui non modo rempublicam sed et Ecclesiam vastarent. Ergo in his Ecclesia adiuvat Statum ratione finis sui, cum haec connectantur cum eodem plus vel minus proxime, id est 1° absolute, honestas externa morum; 2° per modum regulae, publica tranquillitas; 3° per exceptionem, ex particularibus circumstantiis, ut in bello cum infidelibus; (sed in 1° casu Ecclesia non tam Statum adiuvat quam se).

560. Insuper sunt alia quae nullo modo vel nimis remote connectuntur cum fine Ecclesiae, etsi proxime connectantur cum fine Status; ex. gr. extare vias publicas, portus etc. vel bella communia cum aliis aeque catholicis. In his valet 3^{m} principium num. 173-174, id est aliquando Ecclesia adiuvat ex mera charitate; sic aliquando concessit decimas; sed regulae charitatis servandae sunt, id est Ecclesia dat ex relative superfluis, vel saltem non necessariis, omnibus perpensis, id est attenta necessitate Status ex una parte, et facultate propria ex altera, et est mera charitas, ideoque a Statu peti sed exigi non potest. Ecclesia autem cum Statu potius abundat quam parca sit.

561. Hinc notandum, etiam Statum aliquando quaedam praestare Ecclesiae ad quae non teneretur, sed ex mera laudabili devotione, ex. gr. abundantes divitias. Et nota Statum nunquam teneri ex mera charitate; si enim est aliquid Ecclesiae necessarium, iam tenetur ex officio, seu ex sua subordinatione, non autem ex mera charitate.

562. Illud insuper hic adnotare praestat universam historiam ecclesiasticae legislationis ostendere Eccle-

siam non modo opem ferre Statui pro eiusdem necessitate et sua facultate, sed etiam modificare legislationem suam cohaerenter necessitatibus novis socialibus; et sic ex duplici elemento, stabili, id est dogmatico, et variabili, id est ex novis tendentiis et exigentiis humanis, perficitur integer homo (ut principia immutabilia matheseos applicantur novis adinventionibus physicis), ideoque Ecclesia quoniam debet perficere hominem non in abstracto sed in concreto, respicit et respicere debet indoli dominanti, et etiam aliquid indulgere humanae infirmitati, salva veritate et sanctitate,

---

ARTICULUS V.

DE RELATIONIBUS IURIDICIS ECCLESIAE CUM STATU NON CATHOLICO.

Vel est Status christianus vel infidelis; rursus si christianus est aut haereticus, aut schismaticus, vel praescindens.

§ I.

CUM STATU CHRISTIANO ACATHOLICO.

563. Cum est Christianus, per se loquendo, Ecclesia habet erga eum omnia iura sua; etenim eius rebellio eum non liberat a suis oneribus, nec minuit Ecclesiae iura; tantum efficit, ut Ecclesia possit in eum suam punitivam potestatem exercere.

564. Quaeri autem possunt duo: 1° an ad servandas leges Ecclesia intendat de facto obligare acatholicos; 2° quid in sui favorem ab eis iure petat.

Prima quaestio respicit potius ius privatum; et quoniam non est praesumendum Ecclesiam velle haereti-

cos et alios heterodoxos (natos et educatos in heterodoxia), obligare ad suas leges cum certa praevisione transgressionis absque necessitate aliqua (etenim esset occasionem praebere multiplicandis peccatis, quod etsi liceat ex gravi causa, non licet ex charitate absque ea), hinc communiter et cum veritate respondetur huic quaestioni Ecclesiam non urgere leges suas quando diriguntur primario ad sanctificationem individui: ex. gr. leges de ieiunio; e contra eam urgere leges antiquas quae vigebant cum heterodoxi ab unitate discesserunt et in separatas sectas coaluerunt, quando diriguntur primario in bonum publicum, quod verificatur in legibus irritantibus ad id latis, quae suum effectum sortiuntur etiam ignorante subdito; ex. gr. impedimenta matrimonialia. Bonum enim publicum est ratio sufficiens permittendi haec peccata. Tamen et tunc non peccabunt, nisi cognoscant suam subiectionem erga Ecclesiam; et quando ad unitatem redibunt, tenebuntur iisdem legibus irritantibus sese uniformare.

565. Quoad 2am quaestionem, per se Ecclesiae iura sunt semper integra, ita ut libertatem iure peteret in omnibus; sed de facto impossibile est exigere a Statu heterodoxo ut omnia Ecclesiae praestet quae essent praestanda; siquidem contradiceret suae professioni. Igitur videamus quid, ut ita dicam, rationabiliter ab eo peti possit ad hominem, et quae etiam vi adhibita. Ecclesia enim etsi facta defectione quaedam tolerare possit et aliquando ad mala maiora vitanda aut aliis iustis de causis, debeat, tamen quaedam nequit tolerare, sed semper ius habet ea petendi et etiam exigendi. Diximus *consummata defectione;* sicut enim in re politica, ita et in religiosa, alia sunt iura exercenda in actu rebellionis, donec spes manet eamdem sedandi, et alia, facta secessione, cum societas iam ali-

ter est ordinata; non quia theoria factorum consummatorum admitti possit; consummatio enim delicti illud non legitimat, imo eius imputabilitatem auget; sed quia novi tituli in contrarium enascere possunt, et ordinario titulus tranquillitatis socialis. In re autem religiosa cautius proceditur, quia subiectio violenta societatis regulariter nec haereticis utilis esset nec ordini publico; hinc ius Ecclesiae actuabile contra rebelles facta consummatione minus est ex hac parte iure regis eiecti; sed ex alia hoc praescribi potest et tempore cessat; illud nequaquam.

Igitur videamus 1° quid Status hic deberet iuxta sua etiam principia Ecclesiae concedere; 2° quid posset Ecclesia exigere si Status sponte non concedat. Ut melius procedamus, separatim sit pro diversa hypothesi.

566. Status aut est haereticus aut schismaticus, vel praescindens, iuxta quod publica potestas quatenus talis professionem facit haeresis aut schismatis, vel indifferenter se habet ad omnes religiones saltem christianas, id est salva honestate naturali. Theologice loquendo hic Status ducitur principio haeretico, nempe indifferentiam esse per se rationabilem; sed in praxi sunt nonnullae discrepantiae ob indolem principii ab eo adoptati; hinc separatim de eo agitur.

A. CUM STATU HAERETICO.

567. Sit 1° de haeresi; quid adhuc iuris est Ecclesiae? I. Ecclesia ius habet ut si adhuc aliqui sint in eo Statu catholici, permittantur libere sequi religionem suam, ideoque neque molestiis afficiantur, neque iuribus civilibus minuantur. Id petere potest evidenter a statu haeretico; etenim quod cum aliqua specie verisimilitudinis, humano modo loquendo, status haereticus contendere potest, ad summum est Ecclesiam ca-

tholicam non esse infallibilem; sed nulla neque humana verisimilitudine potest sibi exclusive tribuere infallibilitatem; aut saltem fateri debet antiquae Ecclesiae a qua separatus est, asseclas posse probabiliter non admittere infallibilitatem Status sed eiusdem Ecclesiae.

Haec praesertim patent ex principiis protestantismi, id est liberi examinis. Ergo catholicis permittendum est ut catholice vivant, et ipsorum Ecclesia est agnoscenda ut persona moralis, capax possidendi, etc. Hinc Status debet etiam defendere haec eius iura, sive adversus eius hostes externos, sive internos; hinc et poenas ecclesiasticas contra reos; unicus casus qui videtur excipiendus, est ad hominem exigi non posse ut puniat discedentes ab Ecclesia; sed tantum ipsorum discessionem non nocere iuribus Ecclesiae, seu ceterorum. Si tamen omnes discederent, tunc ad hominem arguendo forsan exigi non posset ut bona restitueret Ecclesiae universali, quia erant et particularis Ecclesiae.

II. Ecclesiae permittendum esset ut etiam sese propagaret, alios convertendo. Id enim statui haeretico nequit videri irrationabile, cum exigere nequeat ut alii eum habeant infallibilem, ideoque etiam iuxta eius principia iuridice possibile sit, veritas stet in catholica religione; et qui ceteros curat de veritate suadere, iure agit; et qui veritatem complectitur iuri obtemperat. Igitur leges quae puniunt transeuntes ad religionem catholicam sunt iniustae. Nec valet hoc idem principium pro catholica religione, quia ipsa profitetur et ius habet profitendi suam infallibilitatem.

B. CUM STATU SCHISMATICO.

568. Sit 2° de statu schismatico. Quoad hunc statum idem dicendum est. Non enim verisimile est, ipsum posse bona fide persuaderi ceteros neque probabiliter credere primatum romanae Ecclesiae; ideoque permittere debet hanc fidem et praxim conformem, cum et humano modo loquendo Ecclesia una, aliquid nobilius sit pro Christo, quam multae Ecclesiae territoriales.

569. Quod si status haereticus vel schismaticus haec non concederet, possent ab Ecclesia exigi, etiam vi adhibita; id est status christiani possent et aliquando deberent vi cogere statum hunc ad iura Ecclesiae servanda; agitur enim de defensione, vim vi repellendo, et omnes status sunt membra eiusdem Ecclesiae universalis, ideoque tenentur eius iura servare et defendere et opem ferre fratribus suis. Hoc principium tam naturale est ut semper eodem iure usi sint et status acatholici; ex. gr. protestantes contra catholicos qui iuxta ipsos molestabant alios protestantes; ita et Russi protectionem et arma pluries sumpserunt pro Graecorum schismaticorum libertate defendenda, ob religionis fraternitatem.

C. CUM STATU INDIFFERENTI.

570. 3° De statu indifferente. Hic status multo magis debet libertatem Ecclesiae relinquere, et eius iura defendere, facta exceptione ut supra mutationis religionis. Sed professio indifferentiae importare solet hoc inconveniens, Statum condere leges suas non respiciendo ad revelatas religiones, sed exigere obedientiam legibus suis, etsi aliquando adversentur alicui praecepto religioso, ex quo subditi ponuntur vel in necessitate defendendi conscientiam suam, vel subeundi poenas ad

obsequendum conscientiae. Igitur dicimus statum indifferentem (etsi aliquando per accidens possit ita se habere), numquam tamen debere leges contrarias legibus Ecclesiae condere, nec aliarum religionum christianarum quibus libertas civilis fuerit legitime concessa. Etenim ita prosequi debet bonum temporale ut non obstet bono spirituali, cuius existentiam et Status admittit, vel saltem fidem rationalem in eius existentiam, seu admittit alios posse credere rationabiliter.

571. Sed dicunt: In hac hypothesi exurgere possent religiones quae adversarentur bono civili, quibus profecto Status morem gerere non debet; hinc ne unam suscipiat et aliam non, dicendum est ab omnibus praescindendum esse.

Respondemus nos loqui de Ecclesia catholica quae nulli iuri civili attentat; relate ad reliquas potest Status (per accidens) ad eas respicere quae nihil iuri naturae contrarium et proinde iuribus ipsius Status veris continent.

D. OFFICIA CATHOLICORUM IN SOCIETATE MODERNA (1).

572. Societas moderna in qua versamur, plus minus profitetur principia indifferentismi; hinc gubernia non modo de facto negligunt religionis protectionem, sed tale munus a se abdicant. Ex alia vero parte, populo largiuntur participationem maiorem vel minorem in re publica administranda.

Hinc duo sequuntur: ius et officium defendendi religionem eamque fovendi, devolvi ad privatos; quae enim incumbunt societati, nisi adsumantur a publica potestate, corpori sociali adhuc inhaerent.

(1) Vide *Nozioni di diritto* num. 488 et seqq.

2° Per consequens sequitur privatos teneri uti omnibus mediis legalibus aliunde honestis ad religionis protectionem.

§ 2.

DE RELATIONIBUS ECCLESIAE CUM STATU INFIDELI.

573. Status infidelis non est subditus Ecclesiae; hinc minora sunt iura Ecclesiae erga ipsum etiam in abstracto. Tamen et status infidelis ex iure naturae debet admittere possibilitatem divinae revelationis; id enim tantum ab atheo negari potest: si autem Dei sufficientem cognitionem non habeat, hoc est ex eius degradatione, quae constituit quoddam factum, sed iura non creat.

Nequit autem impedire propagationem christianae religionis, cum nihil exhibeat naturali rationi adversans, imo ex motivis credibilitatis tum intrinsecis, ut valde probabilis saltem, omnibus appareat; hinc tyrannice tantum impediret eius praedicationem, aut puniret eius asseclas, seu Ecclesiae formationem, et ea formata, eius liberam evolutionem; salva ad summum libertate discedendi ab ea.

Si haec negaret, posset et vi cogi a statibus christianis, et non obstante praesente incredulitate, tamen sensus christianus plus potuit quam systemata; hinc saepe imposita pacta analoga statibus paganis et vi armata exacta est eorumdem observantia ac punita inobservantia.

ARTICULUS VI.

DE RELATIONIBUS ECCLESIAE CUM GUBERNIO ILLEGITIMO.

574. Tandem quaeri possunt relationes iuridicae Ecclesiae cum guberniis meri facti, seu illegitimis.

Quod ut praestemus prius consideranda sunt in ordine ad cives. Usurpator considerari potest vel in actu usurpationis, vel ea consummata adeptaque pacifica potestatis possessione.

In actu usurpationis profecto nullo iure fulcitur, et nemo tenetur ei obedire; imo per se ei resisti potest et debet.

Verum postquam pacificam adeptus sit possessionem, distinguendum est inter ius possidendi publicam potestatem ut propriam, et ius exercendi potestatem quam de facto possidet. Primum ei non competit, cum ex hypothesi usurpator sit; ius enim differt a facto, et absurdum est factum eo quod per iniuriam consummatum, converti in ius. Tempore tamen procedente, novi tituli accedere possunt, et tunc usurpator desinet esse talis et legitimus fiet. Ita si praecedens legitimus imperans iuribus suis renuntiet, aut deficiat et nullus alius ei de iure succedat, populusque in usurpatorem libere consentiat.

575. Sed etiam antequam antiquus legitimus princeps deficiat aut ius suum amittat, contingere potest usurpatori impossibile esse, saltem pro eo tempore, restaurare legitimum imperantem. Tunc huius ius suspenditur, et publico bono exigente, usurpator veluti apud se depositam tenet publicam auctoritatem eamque iure exercet. In id consentit aut saltem praesumitur con-

sentire ipse legitimus imperans, et si dissentiret, irrationabiliter ageret, atque eius dissensui praevaleret necessitas publici boni, ideoque usurpator, provisorie, adhuc iure auctoritatem retineret atque exerceret. Ratio autem est quia civilis potestas in bonum sociale instituta est atque eius causa huic vel illi subiecto tributa, ideoque eius possessio rationem habet medii pro publico bono, eique inservire debet et non vice versa.

576. Quod si status societatis ita immutaretur ut restitutio antiqui imperantis evaderet stabiliter moraliter impossibilis, eius quoque ius evanesceret.

Est autem moraliter impossibilis antiqui imperantis restitutio, quando sine magna societatis perturbatione, praesertim duratura, fieri nequit.

E contra si status socialis ita componatur ut ei stabiliter necessarium evadat usurpatoris imperium, hic in legitimum imperantem convertetur. Hic modus respective amittendi et acquirendi imperium, quasi naturalis praescriptio appellari potest.

577. Si restauratio legitimi eiecti imperantis, unice impediatur ab usurpatore, quid iuris quoad cives?

Distinguendum est inter ea usurpatoris praecepta quae directe referuntur ad rei publicae utilem administrationem et ea quae ad legitimum imperantem excludendum.

Prima si de cetero honesta et societati utilia, servanda sunt, cum semper urgeat obligatio procurandi bonum publicum, et in iis adiunctis unicus modus practice efficax illud procurandi sit observantia eorum quae ab occupatore socialis potestatis praecipiuntur. Igitur ius gubernandi societatem considerandum est ut sequela pacificae possessionis potestatis eiusdem.

E contra ad ea quae tendunt ad legitimum excludendum imperantem, per se positive concurrere non pos-

sumus, utpote quae ad iniustum finem directe referuntur.

578. Haec quoad cives.

Quid quoad Ecclesiam? Profecto si intuitu boni publici temporalis cives tenentur usurpatori obedire et ad eum recurrere possunt vel etiam debent in iis quae referuntur ad utilem rei publicae administrationem, quia ius societatis praevalet iuri legitimi principis spoliati, multo magis Ecclesia potest, et regulariter debet, cum usurpatore invadente caute agere, et postquam pacifice possideat, cum eo amice tractare intuitu boni spiritualis, quin per hoc intendat praeiudicare iuribus legitimi principis, aut populi si a tyranno fuerit libertate spoliatus.

579. Hinc Ecclesia valet in usurpatore recognoscere ea privilegia et honores quae legitimo principi contulerat. Non tamen potest usurpator, quamvis pacificus possessor civilis auctoritatis, exigere recognitionem eorum quae ab Ecclesia collata fuerant non simpliciter auctoritati civili supremae sed expresse principi legitimo; etenim usurpator non est legitimus princeps.

580. Neque valet si contendat se esse legitimum ex titulis iuris quod dicunt moderni, qui ab Ecclesia reprobantur. Etenim praeterquam quod immerito asserunt legitimos esse titulos quos Ecclesia doctrinaliter damnat, illud quoque notandum quod esset etiam contra mentem concedentis ideoque iniustum eosdem urgere. Etenim Ecclesia exigens conditionem legitimitatis, profecto eam intendit quam iuxta sua principia agnoscit; habet enim Ecclesia circa ius naturae privatum et publicum constitutam doctrinam quam profitetur ut partem eorum quae ad mores referuntur.

581. Imo notandum est neque legitimos principes succedere semper in privilegiis ab Ecclesia concessis

suis praedecessoribus. Quaedam enim privilegia sunt personalia seu familiaria, id est ab Ecclesia conceduntur determinatae dynastiae; ideoque cum ea cessant. Ita si pagina concessionis dicat: Concedimus tibi et tuis legitimis descendentibus in regno successoribus.

Item privilegia etsi realia idest adnexa titulo, non semper conceduntur auctoritati supremae alicuius regionis directe, sed aliquando intuitu connexionis cum alio titulo; si igitur separatio regionum succedat, frustra princeps vel populus regionis separatae invocaret antiqua privilegia. Ex. gr. si concessio dicat: Imperatori romano concedimus ut in omnibus suis dominiis hoc vel illud possit; vel si dicat: Regi catholico (Hispaniae) concedimus ut in omnibus suis coloniis transmarinis, haec possit. Profecto si regnum aliquod ab imperio romano, vel colonia a regno catholici regis deficiat, nequit invocare antiquas concessiones.

CAPUT IV.

IURIDICAE RELATIONES ECCLESIAE CUM ALIIS SOCIETATIBUS RELIGIOSIS.

582. Posita obligatione sociali inquirendi de revelatione eamque suscipiendi, ut supra demonstravimus, facile determinantur iuridicae relationes Ecclesiae cum aliis communionibus religiosis sive per se sive per accidens.

I. per se: quoad sectas christianas 1° per se non habent ius ad existendum; 2° hinc Ecclesia eas iuridice considerat ut societates rebelles.

Quoad infideles 1° non habent ius per se ad exi-

stendum; 2° Ecclesia eas considerat ut societates non rebelles, sed quarum membra deberent fieri subdita.

II. Per accidens: quoad acatholicos vel sermo est in actu rebellionis, vel ea consummata. In 1° casu potest Ecclesia mediis coactivis de quibus disponit contra eas societates uti et contra singulos; in 2° casu, quoniam novis membris succedentibus potest bona fides in eis suboriri, Ecclesia non amplius eas et eos cogit et proinde considerantur ut haeretici materiales; imo limitat suas leges ut non teneantur iis quae directe tendunt ad sanctitatem individualem et a sua secta non recognoscuntur, sed tantum ad leges irritantes directe latas ad ordinem publicum et publicam honestatem servandam. Hinc etsi hae societates sint in se illegitimae, tamen consideratur ius libertatis legitimae personarum eas constituentium.

583. Quoad infideles, per accidens consideratur hoc idem ius in iis quae saltem legi naturae non adversantur manifeste, nisi ex prudentia et haec toleranda aliquando sint; hinc imperatores christiani iure fana deorum clauserunt, cum id potuerunt, etsi paganos non cogerent ad christianam religionem suscipiendam; aliud enim est interdicere actus positive contrarios iuri naturae et aliud fidem iubere; hinc non possunt bella suscipi ad convertendos infideles, sed tantum adhiberi media mitiora; ita Gregorius XIII. Const. *Sancta Mater*, 24 Sept. 1584 obligavit Iudaeos ad audiendum verbum Dei, specialiter eis praedicatum. Item infidelibus potest bellum indici si nos offendant vel praedicatores nostros aut eos qui converti volunt.

CAPUT V.

RELATIONES IURIDICAE STATUS CATHOLICI CUM SECTIS DISSIDENTIBUS.

ARTICULUS I.

QUANDO CONCEDENDA SIT LIBERTAS CONSCIENTIAE.

584. Libertas conscientiae respicere potest:

1° ipsum cultum; 2° iura civilia eorum qui cultum profitentur vel etiam nulli religioni sunt addicti; 3° iura communitatis religiosae. Quoad I^{m} haberi potest tum libertas tum tolerantia; tolerantia includit conceptum reprobationis moralis eius quod toleratur, quamvis ob iusta motiva non impediatur nec puniatur; sic proprie competit falsis religionibus. E contra conceptus libertatis praescindit a qualificatione morali eius quod permittitur.

Sive libertas cultuum sive tolerantia potest respicere vel omnes cultus vel aliquos tantum, et quidem aut cultum privatum tantum, vel etiam publicum. Item potest esse plena vel cum limitationibus maioribus vel minoribus; ex. gr. quod aedificia cultus exercitio destinata non habeant externam faciem templi, vel sint extra mœnia tantum; vel quod liceat tantum natis ex heterodoxis sed non catholicis qui a catholicitate deficiant, etc.

585. Sed libertas aut tolerantia civilis cultuum, hoc semper subintelligit salvam consistere debere publicam morum honestatem et publicam securitatem; hinc subordinatur legibus et politiae regulis his de causis, latis.

586. Parallele cum libertate aut tolerantia cultuum regulariter procedit et libertas *discussionis* et *typicae impressionis* ad proprium cultum propugnandum et ceteros oppugnandos.

587. II. Concessa libertate aut tolerantia cultuum sive plena sive limitata, vel etiam concessa omissione cuiuslibet confessionis religiosae, vel civibus utentibus hac libertate aut tolerantia, datur etiam plenitudo iuris civilis sive privati sive publici, vel non. Ex. gr. potest lex tolerare cultum hebraicum, quin tamen Hebraeos admittat ad quaedam munera saltem publica. Et vice versa posset concedi individuis hebraeis paritas civilis, id est participatio omnium iurium civilium ordinis privati et publici, quin tamen permitteretur publicus cultus hebraicus.

III. Communitas religiosa cultus cuiuslibet saltem tolerati, vel recognoscitur ut ens morale capax iurium civilium acquirendi, possidendi, administrandi, etc. saltem cum limitationibus, vel non. De hac quaestione speciatim agemus infra art. seq. § 1° q. 1ª.

Quando et conceditur libertas omnibus cultibus (salva semper publica honestate et securitate), et aequalitas iurium civibus praescindendo a confessione religiosa, et personalitas iuridica omnibus communitatibus religiosis quae servent communes quasdam formalitates civiles, habetur *paritas cultuum*.

Si tamen constitutio status unum agnoscat ut verum, eoque sit informata legislatio generalis, ceteris toleratis sine praeiudicio iurium sectatorum eorumdem, ille cultus dicitur dominans. Quod si status in sua legislatione aeque praescindat ab omnibus religionibus, in quibusdam tamen actibus solemnibus, puta ad gratias agendas Deo, uno tantum utatur, quae est adinventio recentissima, hic cultus dicitur simpliciter cultus status.

588. His positis, haec quaestio generaliter proponitur an gubernium catholicum possit honeste concedere libertatem conscientiae, aut saltem elargiri tolerantiam professioni falsae religionis, atque aequalitatem iurium civilium eius sectatoribus.

Iamvero distinguendum est: vel agitur de statu in quo iam existit haec libertas vel tolerantia et aequalitas, et est iurata aut promissa lege fundamentali, et tunc est fideliter observanda, donec moraliter disappareant dissidentes, id est omnes redeant ad catholicitatem; (dico moraliter, quia de minimis non curat legislator, et his paucis sua iura acquisita salva esse deberent); vel existit, sed tantum quia moribus introducta aut lege non fundamentali permissa, et tunc est res prudentialis, an attento spiritu epochae, sit practice possibilis eius abolitio, absque damnis maioribus; si est possibilis, est abolenda quia est de se dissolutiva societatis et magnum malum contra religionem; secus est toleranda, et, ut alias innuimus, consulendum magisterium vivum Ecclesiae, quod edocebit agenda; ideo enim existit auctoritas viva ut et leges in difficilioribus interpretetur et occurrentibus applicet casibus.

589. Si nullo modo existat, non est introducenda, cum sit magnum malum. Igitur tunc tantum lege permittenda quando iam coepit moribus obtinere saltem aequivalenter, quia nempe eam reclamant et iam resisti nequit absque maioribus incommodis, ut num. 505 et seqq. explicatum est; sed quoniam ut innuimus potest multos gradus habere, minimus gradus erit concedendus, si fieri potest.

Ceterum spiritus epochae est potius pro libertate, quamvis, per incredibilem contradictionem, catholicis multae opponantur limitationes pluribus in Statibus. Tamen veritas est proclamanda, et quantum possumus

pugnandum est, ne societas citius dissolvatur. Ex qua aperta veritatis praedicatione, non modo sacer veritatis ignis inter homines conservatur, sed insuper ostenditur Ecclesiam non duci secundis occultis finibus, cum et doceat quae dominanti opinioni adversantur, ideoque non quaerit popularitatem sed veritatem.

590. Numquam autem ius est Statui exigendi a catholicis practicam indifferentiam, id est ut se gerant tamquam indifferentes, ex. gr. scholas esse, ut aiunt, *inconfessionales*, quia hoc non est libertatem aliorum servare, sed catholicos cogere ad ea quae ipsorum religioni adversantur.

591. Item nemo potest cogi ad profitendam religionem quam numquam agnovit ut veram. Haec est libertas conscientiae, bene intellecta; et est debita omnibus. Hinc neque infedeles coguntur ut fiant christiani; aliud autem est eis posse interdici quosdam actus superstitiosos, praesertim offendentes moralitatem, et aliud ad positivam professionem christianismi cogi. Illud est licitum et aliquando obligatorium, et pendet a prudentia civili iudicare quando sint superstitiones tolerandae. De cetero, nisi ratio specialis iustitiae vel publici boni aliud postulet, ut numeris antecedentibus dictum est, dissidentes oportet contenti sint cultu familiari si pauci, et tolerantia publici cultus si multi. Cultus enim publicus non pertinet ad ius privatorum, sed societatis: hinc moderandum est iuxta societatis exigentias; sola autem catholica societas ius habet ex dictis excludendi alios cultus publicos, cum repugnent eius principiis, et non ceterae societates, cum tantum per apertam contradictionem aut sine ullo probabili fundamento profiterentur principia exclusiva.

ARTICULUS II.

DE CONCURSU POSITIVO PRINCIPIS SEU STATUS CATHOLICI AD ACTUS RELIGIONIS FALSAE.

592. Quaeri ulterius potest an praeter concessionem libertatis et tolerantiae, licere possit aliquis positivus concursus status civilis ad conservationem et exercitium cultus falsi. Loquimur de positivo concursu; etenim negativus ex dictis aliquando licet, cum nempe toleratur falsa religio, et princeps non impedit eius exercitium. E contra positivus est cum vel ipse rector societatis ponit actum religiosum, ex. gr. nominat vel instituit aut confirmat sacerdotes aut alios ministros falsae religionis, vel saltem influit, ceteros compellendo ad huiusmodi actus, ut repugnantes puniendo, vel media subministrando, puta pecuniam ex publico aerario.

593. Quaestio, ut patet, potest multiplicem adspectum habere. Et I. distinguenda in his est cooperatio materialis a cooperatione formali. Formalis est cooperatio cum quis vel ex intentione vel ex ipsa natura actionis influit in malum quatenus malum est; materialis est cum quis ponit actionem vel bonam vel saltem de se indifferentem, qua alter ad malum abutitur. Diximus formalem esse non modo cum quis ea intentione operatur ut ad malum concurrat, sed et cum ipsa actio natura sua, in concreto sumpta prout est in omni sua efficacia, ad id tendit ut malum producat; frustra enim quis sibi contrariam proponeret intentionem, cum ipsum opus ad malum ducit; tunc enim intentio mala latet implicite in ipso opere, et veluti est intentio operis, cui inefficaciter opponitur intentio operantis; cumque actus primario et directe specificetur de se ab obiecto,

in casu obiectum est malum, cum sive immediate sive mediate de se ad malum ducat.

594. Hoc posito patet cooperationem formalem actibus falsae religionis, prout talis est, numquam licere. Dicimus prout talis est; non enim in falsa religione omnia sunt mala, sed plura bona esse possunt, ut in iudaismo et sectis acatholicis; hinc cooperatio ad quosdam actus de se bonos quamvis ponantur a sectatoribus falsae religionis, de se potest esse licita. Hinc per se licet praedicare in Ecclesia acatholica acatholicis veritates quas nobiscum communes habent, dummodo non fiat pactum de evitandis iis in quibus discrepant; exclusio enim partis veritatis iam reddit falsam reliquam partem, quia quod praecisive est mere incompletum, addita negatione fit falsum.

595. E contra cooperatio materialis est licita si subsit causa proportionata gravitati mali quod praevidetur secuturum ex aliorum abusu. Etenim ratio non ponendi hanc occasionem, esset aut charitas, aut officium provisoris: sed possunt esse causae graves excusantes utroque sub respectu; et 1° ac facilius a charitate, quae non obligat cum incommodo relative gravi; et 2° provisor boni communis potest permissive se habere quoad mala particularia, quando quorumdam positio requiritur a bono communi, etsi aliqui exinde occasionem ruinae sumant.

596. Tota igitur difficultas versatur in eo ut in singulis generibus actionum videamus quaenam importent cooperationem materialem et quaenam formalem: rursus prout religio falsa plus recedit a veritate difficilius locum habebit ipsa licita cooperatio materialis; item status socialis attendendus est ut appareat quaenam omitti possint sine gravi eiusdem turbatione, et quaenam dissidentibus et errantibus absque

ea negari non possint. Animadverte etiam nos loqui de cooperatione per se inspecta; si enim obstaret ad quaedam lex positiva, ad ecclesiasticam auctoritatem recurrendum esset saltem ex quadam decentia; etenim cum impossibilitas moralis legis servandae est evidens, iam lex per se non obligat; verum expedit, praesertim ad scandala vitanda et veluti ad quamdam legis non observabilis omissionem compensandam, obsequium praestare auctoritati competenti; esset autem necessarium, si explicite id praecepisset.

597. Hoc posito, inter ea quae mere materialem cooperationem important, quaedam fiunt a societate nomine proprio, quaedam e contra nomine singulorum sociorum; ex. gr. pecunia ex publico aerario dari potest vel nomine integrae societatis, vel ut pars aliquota iuxta numerum profitentium aliquam religionem, veluti restitutio; cum enim omnes contribuant aerario publico, si qui dissident in religione, ne querantur se cogi ad contribuendum cultui cui non participant, data ex iusta causa tolerantia civili, pro rata parte eis restitui poterunt soluta, ut in eum usum impendant qui eis magis placet, etsi praevideat princeps eos usuros esse pecunia pro falso cultu. Hinc auctoritas socialis non eam destinat pro usu falsae religionis, sed ipsi cives eamdem profitentes, etsi auctoritas certo praevideat malum eorumdem usum. Si autem non de statu catholico sermo sit, sed plurium confessionum, tunc res facilior esse potest; ita si in ipsa constitutione societatis quidam sint dissidentes et velint ut tales inire societatem, neque id sine gravi inconvenienti possit vitari, profecto liceret pro virili vel in minori summa eis adsignare pecuniam ex publico aerario ad usum religiosum; dico minorem non maiorem, ne falsae religionis sectatores sint in meliori conditione ac verae

sectatores. Quod si princeps potestate potiretur cum et maior summa est eis adsignata, quae non posset absque turbis ravocari, etiam permittere posset ut res in eo statu perseverarent in quo eas invenit.

598. Idem licere posset etsi dissidium fieret societate constituta, sed inevitabiliter facto consummato, et exigente tolerantiam iuxta criteria generalia superius statuta.

599. Ut patet, cooperatio facilius est materialis cum auctoritas directe ministrat individuis quam cum directe ministrat falsae religioni.

Constituto principio generali de formali et materiali cooperatione praestat in specie examinare praecipuos actus qui occurrere solent in hac re, an cadant sub cooperatione formali vel materiali; pro hac semper supponimus extare causam proportionatam, id est absque gravi societatis perturbatione praetermitti non posse, adeo ut omnibus pensatis, expediat pro bono communi permissive se habere quoad abusum sequentem ex aliorum malitia.

600. Et quidem duplicem distinguamus casum; primus est quando religiosa aliqua societas iam constituta est, et suam habet organizationem, quam ex se reparat, dando nempe sibi novos ministros loco deficientium, divisionem territorialem inter eos modificando et omnes causas de religione aut connexis exurgentes iudicando, adeo ut potestas civilis nihil aliud faciat nisi aut agnoscere relativa iura et officia ministris religionis tributa a sua secta, aut in proselytis existentia, et iuxta ea moderari relationes iuridicas sectatorum, aut media quaedam materialia suppeditare, puta pecuniam ex publico aerario.

Alter casus e contra est quando ad ipsam organiza-

tionem instaurandam, conservandam et modificandam concurrere debeat auctoritas civilis, adeo ut non mere agnoscat facta producta a proselytis, sed insuper ea producat ex toto vel ex parte.

§ 1.

DE RECOGNITIONE LEGALI IURIUM ET OFFICIORUM QUAE SOCIETAS ACATHOLICA RELIGIOSA SIBI VINDICAT.

601. Et I. dicimus non omnia iura et officia quae religiosa societas falsa sibi suisque constituat, posse a lege civili recognosci, et actione civili urgeri ac sanciri; id enim maximas iniquitates posset confirmare, ex. gr. impedire recessum a secta, et reditum ad unitatem Ecclesiae. Utque criterium generale in hac materia constituamus, dicimus *agnosci posse tantum quaedam quibus partes consentientes valent vim iuris tribuere, vel etiam ad quae et dissentientes, post factum iuste tenentur;* libero enim consensu vel facto ipso quis obligare se valet, adeo ut postea et invitus nequeat recedere nisi praestando quanti interest; ita et mandans delictum, tenetur post factum promissam mercedem solvere mandatario; est enim pretium laboris et quamvis pro foro interno nonnulli contradicant, tamen pro foro externo, cum agitur de peccato tolerato a lege, omnino affirmandum est; eo enim quod lex tolerat, tolerat cum omnibus naturalibus effectibus; iam vero nos agimus de secta religiosa tolerata et tolerabili, seu iuste tolerata, ad normam prudentiae civilis; hinc quaedam religiones omnino abominandae, non sunt civiliter toleratae; ad summum ex impotentia, seu ex tolerantia facti, non puniuntur, sed lex non agnoscit

libertatem civium haec sibi ex falsa sententia constituendi, cum in his bona fides nullo modo valeat admitti in foro externo.

Praeterea et in errantibus quaedam sunt iura vera, non tantum putativa et conventionalia, ideoque qui ea laeserit, iuste puniri poterit. Hoc quoad 2^{am} partem propositi criterii; quoad 1^{am}, valent partes sese obligare quoad iura alienabilia, quibus conservandis non obstat officium; quod si sese obligent, cogi possunt ut sibi sint consentientes.

602. Possumus applicando canonem constitutum quaerere de sequentibus:

A. De bonis temporalibus:

I. An lex civilis valeat agnoscere rerum temporalium possessionem in societate religiosa tolerata, et quidem inscriptam ipsi personae morali societatis, et iuxta hanc recognitionem dare vel conservare possessionem quibus de iure, iuxta principia societatis toleratae.

II. An et praestationes personales, puta oblationes et decimas, valeat aut debeat actione civili communire.

III. An ex publico aerario pecuniam subministrare.

Hoc circa bona temporalia.

B. Sequitur circa valorem actuum religiosorum:

IV. An auctoritas civilis valeat vel debeat agnoscere effectus civiles actuum religiosorum proprios, puta matrimonii.

C. Deinde circa delicta:

V. An punire actus iniuriosos contra personas quatenus titulo religioso qualificatas commissos; vel:

VI. Contra ipsam falsam religionem; et:

VII. An punire eiusdem transgressiones sive faciendo sive omittendo.

D. VIII. Circa positionem actuum religiosorum, an

urgeri possint et promoveri, sive cum de cetero honesti, sive ad maius malum praecavendum permissive se habendo quoad partem malam. Sed primae quaestioni de agnoscendo iure possidendi temporalia sectae toleratae, praemittenda est alia quaestio.

QUAESTIO I. PRAEIUDICIALIS

AN AD SCOPUM TOLERATUM HABERI POSSIT SOCIETAS QUAE SIT VERUM CORPUS MORALE, DISTINCTUM A PERSONA COLLECTIVA.

603. Persona collectiva eo ipso habetur quod plures personae physicae in societatem pacto uniuntur; hinc si tolerantur individui profitentes falsam religionem, nulla difficultas est ex iustis causis tolerari posse et personam collectivam etsi sit efficacior ac individui distributive sumpti; etenim auctoritas civilis nihil ipsa poneret, sed tantum agnosceret factum a dissidentibus positum. Sed aliud est de corpore morali.

Iuxta enim ea quae innuimus num. 15., corpus morale seu communitas, subsistit per modum unius, et habet personalitatem adaequate distinctam a personalitate omnium singulorum sociorum. Iamvero talis personalitas certo competit societati perfectae, utpote quae ei communicatur a lege divina, naturali vel positiva. Potest item competere et societati imperfectae, si ei a perfecta communicetur. Participari posse ad scopum honestum evidens est; sed eam participari sectae falsae videtur inconveniens; et tamen quia efficacia personae fictitiae maior est quam collectivae, sectae dissidentes petunt agnosci tamquam communitates, ut sic habeant positionem identicam catholicae religioni.

604. Sed inhonestas communicandi personalitatem plenam societati habenti scopum non licitum, probat

tantum personam fictitiam diversimode constitui ad scopum honestum et ad scopum toleratum; ad primum scopum enim communicatur plene, imo omnino independenter ab individuis, adeo ut et ipsis omnibus dissentientibus, persona moralis stet, et regatur a societate perfecta a qua pendet et a qua personalitas communicata est nomine proprio; et sic habetur personalitas quaedam moralis et fictitia; e contra ad scopum toleratum, non communicatur nomine proprio societatis perfectae, sed agnoscitur nomine sociorum. Etsi enim nequeat iure privato constitui persona fictitia quae stet et independenter ab omnibus sociis, esset enim aliquid abstractum, tamen constitui potest in favorem saltem maioris partis, cui ceteri socii renuntiant sua iura; et sic status civilis ex iusta causa, potest hanc personam recognoscere; hinc donec socii moraliter sumpti, sunt concordes, conservatur ipsa persona moralis; si moraliter sumpti vel per partes notabiles et praesertim per minores subdivisiones dissentiant et recedant (puta aliqua parochia moraliter integra), tunc modificatur vel etiam revocatur recognitio, et bona huius personae destinantur ad scopum vere honestum.

E contra pro scopo honesto constitui potest ab ipsa auctoritate publica, persona moralis fictitia, quae stet independenter ab omnibus sociis, et ipsis quoque ex toto deficientibus, curante ipsa societate publica, civili vel ecclesiastica hoc ens morale. En differentia inter personalitatem constitutam ad scopum honestum et ad toleratum; ad hunc autem infra hos limites non repugnat, sicut non repugnat agnitio civilis in reliquis quae ad hunc scopum toleratum referantur. Etsi enim plena personalitas moralis concedatur a lege, tamen est concedenda quoties scopus est honestus, cum sit medium de se utile ad eumdem; et agnosci potest, eo

modo quo ex voluntate privatorum exurgere valet, quoties scopus est toleratus; etenim indulgetur libertati sociorum, hoc medium sibi constituentium, eiusque agnitionem poscentium; et cum adsit supradicta limitatio, vere non est nisi sequela libertatis et personalitatis individuorum, qui in bonum collectionis aliqua sua iura renuntiant. E contra cum scopus est honestus, renunciatio sociorum est vere in favorem personae fictitiae, quae vi legis stat et collectione dissoluta.

QUAESTIO II.

DE AGNOSCENDO IURE POSSIDENDI TEMPORALIA SECTAE TOLERATAE.

605. Posita recognitione civili sectae religiosae, prono alveo fluit ei agnosci quoque ius acquirendi et possidendi, modis de cetero legitimis, bona temporalia, cum quaelibet societas hominum iis indigeat. Hinc ius eadem administrandi et distribuendi iuxta suas leges.

606. Verum cum hic non agatur de societate obiective perfecta sed tantum tolerata, sequitur: ea ex toto vel ex parte deficiente, et bona proportionatim novo honesto usui destinanda esse, utique in utilitatem sociorum si ad veram religionem convertantur. Si autem ad alias sectas, erit in potestate auctoritatis civilis an debeat applicare ius rigidum recognitum antea a dissidentibus, ut bona remaneant antiquae sectae etsi diminutae quoad socios, vel pro parte adsignentur recedentibus, posita recognitione novae sectae quam constituunt, ut toleratae; id tunc aequius videtur.

2. Cum haec secta non sit societas vere perfecta, ius est societati civili introspiciendi in eius leges et actus administrativos, an sint conformes iustitiae hypotheticae, cui innititur secta ipsa; et si deficiant, ei ius est

easdem et eosdem ad eius tramites emendandi. E contra cum societate catholica, cum ipsa sit vere perfecta et a civili independens, ideoque non sit sub tutela Status.

QUAESTIO III.

DE PRAESTATIONIBUS PERSONALIBUS PROSELYTORUM SECTAE TOLERATAE AGNOSCENDIS ET URGENDIS.

607. Quaerebatur 2. an societas civilis debeat agnoscere in sectatoribus religionis toleratae officia praestandi oblationes sive personales sive reales, a lege religiosa praescriptas.

I. Videndum est an ipsae sint de cetero iustae, vel enormes; sunt de cetero iustae quando proportionatae fini religioso tolerato.

Iamvero si sint enormes, corrigi a Statu possunt et debent; secus distinguendum est: I. nequeunt agnosci pro futuro tempore ut obligatoriae, cum cuique liberum esse debeat a falsa secta quovis momento discedere; et alias vidimus, sectas utpote tandem rationi privatae innixas, non posse sibi infallibilitatem vindicare; hinc in suis semper agnoscere debere ius discedendi. Neque discedens tenetur praestare quanti interest, id est damna quae forte sectae obveniant ex eius discessione; etenim non est societas commercialis aut aliter privatam et temporalem utilitatem sociorum sibi proponens, adeo ut socii vel debeant perseverare vel praestare quanti interest; sed est societas pro fine spirituali, qui requirit facultatem discedendi liberam et ex quo dimetienda est obligatio sociorum, ideoque fine, ipsorum iudicio, cessante, cessat quaelibet obligatio pro futuro.

II. Quoad tempus transactum regulariter solvendae sunt, id est nisi sint actus formales religionis falsae,

sed pro expensis materialibus eiusdem; cum enim quis eo tempore usus sit opera ministrorum illius religionis et consenserit expensis cultus, iustum est solvat pro eo quod eius nomine et eo volente factum est. Diximus regulariter; excipimus enim si sint in obsequium religiosum; cum enim obsequium hoc sit illicitum, numquam praestari potest; e contra de expensis materialiter consideratis, ex. gr. pro alimentis, vel pro fabrica.

QUAESTIO IV.

AN EX PUBLICO AERARIO POSSIT PECUNIA SUBMINISTRARI SECTIS TOLERATIS.

608. Respondetur I. negative, quatenus pecunia datur sectae ut sectae; sic enim daretur in finem inhonestum qui potest tolerari, sed non positive promoveri; atqui per talem pecuniae praestationem promoveretur.

Sed II. respondetur affirmative si detur sectae quatenus ex civibus componitur; ipsis enim datur ut sibi provideant cum publicae religioni catholicae non communicent, etsi certo praevideatur eos in falsam religionem impensuros pecuniam. Consideratur enim tunc aerarium publicum non ut pertinens ad ius societatis indivisibiliter, sed ad cives, qui ut domini eiusdem pro virili habentur, cum concordia inter eos non sit, ut supra explicatum est, agendo de materiali cooperatione. Hoc saltem valet de religione tolerabili; talis est quae sibi proponit veri Dei cultum, ex. gr. secta acatholica, sed christiana; an autem hac tolerantia civili (quam diximus distingui a mera tolerantia vulgari seu criminali), possint tolerari et religiones substantialiter malae, ut idololatria, cuius respectu sectae acatholicae dici possunt accidentaliter malae, est alia quaestio; et certe res difficilior est; sed forsitan verificari potest,

si secus turbae sequerentur cum praevalentia errantium; (puta si solus princeps sit fidelis et inveniat iam constituta tributa); verum nota non dari formaliter pro cultu falso, sed tamquam civibus.

QUAESTIO V.

DE AGNITIONE EFFECTUUM CIVILIUM ACTUUM RELIGIOSORUM SECTAE TOLERATAE.

609. Vel hi actus sunt validi vel non: si I. profecto agnoscendi sunt ipsorum effectus civiles necessarii, etsi illicite fuerint emissi in secta heterodoxa, sicut agnoscuntur etsi illicite fuerint emissi in Ecclesia catholica. Ita si matrimonium fuerit contractum valide apud ministrum heterodoxum; hoc supponit agi de locis in quibus speciale decretum Concili Tridentini non viget saltem pro acatholicis, ideoque ubi sufficit naturalis consensus. Pro effectibus autem civilibus non necessario dependentibus ab essentia actus religiosi, vidimus in quaestione de materiis mixtis, Statum posse speciales conditiones exigere; imo, ut dicemus de matrimonio agentes, quoad infideles posset et formam praescribere pro validitate, apponendo impedimentum dirimens. Igitur has conditiones potest praescribere.

610. Sed hic quaeri potest an valeat apponere ut conditionem civilem ipsam formam religiosam falsae sectae, ex. gr. exigere matrimonium celebrari apud ministrum falsae religionis ritu religioso, qui minister proinde fit tunc officialis status civilis. Iamvero aliud est, partibus volentibus, considerare ministrum religionis ut officialem civilem et formam religiosam ut sufficientem, aliud est eam exigere; illud enim est ratum habere quod partes eligunt et cui ius naturae non obstat, ideoque per se validum esset; hoc est partes adigere

ad actum falsae religionis; igitur oportet adsit et modus mere civilis obtinendi effectus mere civiles; dissidentes enim cum ex hypothesi sint tolerati, nequeunt cogi ad formam catholicam; sed ex alia parte iure naturae nequeunt cogi ad actus falsae religionis; ergo via mere civilis est eis danda. Deberet tamen pro honestate obtineri aliquo modo consensus Ecclesiae, cum agatur de contrahendo matrimonio, quod si est verum matrimonium, est sacramentum, ideoque est materia de se subiecta legislationi ecclesiasticae etsi ageretur de heterodoxis non subiectis decreto Tridentino.

611. II. Quid si actus religiosi sint invalidi, ex. gr. ordinatio facta absque debita forma, vel matrimonium celebratum absque forma Tridentini, ubi viget pro omnibus? Nota non agi de agnitione ipsius actus religiosi ut validi; haec enim non licet, cum ex hypothesi invalidus sit; sed tantum de effectibus civilibus. Iamvero distinguendum est; vel auctoritas civilis quoad hos effectus valet supplere insufficientiam causae religiosae, eosque tribuere saltem cumulative cum ipsis partibus interesse habentibus, vel non.

Si 1um, iusta extante causa seu ita exigente publica tranquillitate, poterunt agnosci; ex. gr. Episcopo anglicano dabitur exterior honor vel iurisdictio civilis quam importat eius gradus putativus in secta. Item filiis illegitimis dari possunt iura civilia legitimorum. Si e contra agatur de iis quae auctoritas civilis nequit supplere, quia obstat ius divinum, tunc nequit agnoscere effectus civiles horum actuum; puta matrimonium invalidum, vel poligamiam aut divortium. Error enim sectae non destruit contrariam legem Dei.

612. Sed pariter circa actus invalidos sed sanabiles auctoritate civili quoad effectus civiles, alia debet esse via mere civilis eos obtinendi, ne cogantur interesse

habentes, ad actum religiosum falsum. Hoc cum agitur de actibus vitae civilis, non autem de actu mere religioso, puta de ordine, quia hic interest tantum eos qui professionem falsae religionis volunt amplecti. Ita si privilegia quaedam, puta exemptio a militia data sit ministris religionis, profecto hic forma religiosa est essentialis, e contra in matrimonio.

613. Contra 2um partem quae asserit Statum non posse tribuere effectus civiles actibus invalidis, quando defectus validitatis, sanabilis non est sola auctoritate civili, ex. gr. matrimonio contracto cum impedimento dirimente iuris divini, puta ligaminis, obiicitur: melius est detur aliqua forma his actibus, quam sine lege eos vagare; etenim in primo casu habebimus ex. gr. unicum concubinatum, quem tamen partes considerant ut matrimonium, et filii considerantur ut legitimi; e contra habebitur pluralitas concubinatuum et filii primi concubinatus ponentur in conditione illegitimorum, supervenientibus secundis et ita porro.

Resp. id apparenter melius videri posse sed non esse; melius est enim firmam consistere in societate ideam alicuius legis divinae immutabilis, quam omnia accommodabilia habere opinionibus hominum. Ratio autem iuridica est regula evangelica: non sunt facienda mala ut eveniant bona; hinc nequeunt iura et officia coniugum tribui eis qui tales esse nequeunt. Quod si aliquod malum in hoc est, est mere physicum et praevalet bonum morale generale contrarium. Ceterum numquam poterit omnibus malis in societate mederi, cum homines a via Dei recedunt; hinc neque lex civilis utut toleret, poterit omnia etiam civiliter sanare.

QUAESTIO VI.

DE PUNITIONE INIURIARIUM ADVERSUS PERSONAS, QUATENUS TITULO RELIGIOSO IN SECTA TOLERATA QUALIFICATAS.

614. Iam accedamus ad crimina punienda, quae titulum religiosum afficiunt; et I. quatenus offendunt personas prout qualificatas titulo religioso. Iamvero vel agitur de iniuria quae afficit directe ipsam religionem et tantum indirecte personas, vel quae directe fertur in personas, ex. gr. si quis dicat hanc religionem esse aperte falsam, ita ut bona fide suscipi nequeat et inhonestos facere contra ipsum ius naturae suos sectatores etc.; haec directe afficiunt ipsam religionem et de his agemus in sequenti quaestione. E contra si agamus de conviciis in ipsas personas, haec fieri possunt I. occasione ipsius religionis, ex. gr. si ideo hunc exprobramus quia talis sectae; II. a religione independenter sed tantum concomitanter aggravante, ex. gr. convicia et reales offensiones quae aeque afficerent et alium verae religionis sectatorem, ut si quis percutiatur tamquam inimicus personalis, vel ei exprobretur quod sit fur; haec enim offendunt praescindendo a qualificatione religiosa; sed haec poterit augere crimen, ratione dignitatis religiosae personae laesae.

615. Iamvero dicimus I. cum crimen est de se mere civile ut in postremo ex casibus recensitis, profecto punitur, sed non ut religiosum; sed si concomitanter offendat et falsam religionem, nequit augeri poena quia laedit falsam religionem, sed quatenus specialiter turbet publicam tranquillitatem et specialiter offendat iustam libertatem proselytorum falsae religionis, si ex. gr. huius dignitariis quaedam sint elargita civilia privilegia.

II. Si causa religionis quis delicto civili fuerit offensus, ex. gr. percussus quia minister talis religionis, vel exprobratus iniuriis etiam communibus sed quia minister, ex. gr. quod esset impostor, profecto crimen punitur quia civile, et poena augeri potest ut supra et quidem facilius, quia facilius turbat publicam tranquillitatem et iustam aliorum religiosam libertatem.

III. Si tantum de persona assertum eam sequi falsam religionem, tunc nisi qualificatio in ipsam religionem possit haberi ut iniuriosa, de quo in sequenti quaestione, profecto iniuria non adest, nisi inopportunitas ipsa assertionis molesta iuste evadat personae, et tunc quis reprehensibilis esse potest quatenus iniuste turbat tranquillitatem alterius.

QUAESTIO VII.

DE INIURIIS IN IPSAM FALSAM RELIGIONEM TOLERATAM.

616. Iniuriae vel sunt contra religionem aliquam in abstracto, vel in concreto; hoc est si ex. gr. templum quis profanet aut ritum perturbet, vel praesens irrideat: illud si de religione disserat. Iamvero facta primi generis sunt iniuriosa, quatenus publicam tranquillitatem offendunt, et iustam aliorum libertatem; irrisio tamen est intelligenda in ipso templo vel ritu fingendo, et indecens, secus recidit in alteram classem; circa quam notandum est aliud esse qualificationes doctrinales, aliud iniurias vulgares; illae habentur si falsitas religionis ostendatur et etiam inhonestae consequentiae ad quas ducit, animo disputandi et veritatem aperiendi: illud e contra si mera convicia proferuntur, animo tantum exprobrandi. Iamvero qualificatio doctrinalis profecto non est punibilis, nisi recidat ex circumstantiis in molestiam personalem, omnibus attentis; ex. gr. si

quis obvium habens aliquem dissidentem sibi non amicum semper verba ad eum de hac re dirigeret, etsi hic suum animum invitum et aegrum ostendisset de his disserendi. Iniuriosa autem qualificatio falsae religionis profecto per se non est crimen, quia non est iniuria contra veritatem sed contra falsitatem, quae tandem reprobabilis est et ad noxias ducit consequentias plus vel minus mediate.

617. Verum hae iniuriae recidere possunt indirecte in personas, praesertim si coram pronuntientur; et tunc reprehensibiles sunt quatenus vel turbant publicam tranquillitatem vel iustam aliorum libertatem. In dubio autem favendum est veritati, ut potius habeantur tamquam doctrinales qualificationes quam vulgares exprobrationes. Facile autem evadunt exprobrationes personales, quoties iis terminis contra religionem proponuntur qui indicant mala fide sectatores duci ad inhonestatem naturalem, ex. gr. haec religio suos sectatores facit aperte deceptores.

QUAESTIO VIII.

AN PUNIRI POSSINT TRANSGRESSIONES PRAECEPTORUM FALSAE RELIGIONIS.

618. Punitio fieri potest vel ab auctoritate civili nomine proprio, vel ab auctoritate sectae religiosae, exquirente tamen pro executione brachium saeculare.

Sit I. de punitione facta ab auctoritate civili. Rursus vel agitur de omissione vel de positiva transgressione. Si hoc, vel offenditur et religio naturalis aut praeceptum divinum positivum cuius quis sit subditus in actu secundo (si requirat baptismum ut obliget), vel tantum agitur de praecepto falsae religionis aut divino, cuius tamen quis in actu secundo subditus non est. Si I. ex.

gr. blasphemia, puniri potest et debet ab auctoritate civili, quia competens in eo est et interest reipublicae religionem naturalem non offendi.

Si alterum, puniri non potest, quia non est vera lex, ideoque neque vera obligatio aut peccatum in transgressore.

619. Obiici posset peccatum haberi ex erronea conscientia transgressoris, qui cum putet adhuc suam religionem esse veram, eam tamen transgreditur, et sic scandalum generat in societate.

Respondetur utique in conscientia posse hunc peccare ex dictamine falso; tamen exterius puniri nequit, quia punitio haberet positivum influxum pro inculcanda observantia falsae religionis, quod est intrinsece malum. Ex omissione autem punitionis non fit scandalum in populo, cum sciant huiusmodi non puniri quia obiective non admittitur veritas legis quam transgreditur; hinc eius peccatum subiectivum evadit impunitum per accidens. Tamen aliquando transgrediens falsam religionem posset per accidens offendere religionem naturalem, ex. gr. si assereret se transgredi praecepta religiosa quia omnes religiones sunt falsae; sed tunc iam impugnaret religionem veram et puniri posset non ob specificam transgressionem, sed ob genericam.

620. II. Si agatur de omissione, rursus vel per eam offenditur lex naturae aut praeceptum positivo-divinum cuius quis subditus sit, vel tantum positiva falsa religio. In hoc casu nullo modo potest puniri; in primo subdistinguendum est; vel actus poni poterat etiam extra communionem falsae religionis vel non; si I. puniri poterit, quoties de cetero societatis civilis intersit; si II. nequaquam, quia rursus urgeretur actus falsae religionis, quod est intrinsece malum.

621. Nunc de 2ª quaestione, an societas civilis urgere possit poenas latas ab auctoritate falsae religionis.

Resp. negative, nisi recidant in iustitiam naturalem et commutativam. Ratio responsionis quoad 1ᵃᵐ partem est quia nequit agnosci iurisdictio religiosa in secta falsa, nec urgeri potest observantia falsae religionis. Quod si auctoritas religiosa puniret ob crimen contra legem naturalem, tunc auctoritas civilis puniat nomine proprio ad normam dictorum in praecedenti quaestione.

622. Quoad limitationem appositam, notamus iustitiam communem et naturalem semper esse servandam; sed tunc crimen non est amplius religiosum sed civile; ex. gr. si quis suscepisset officium seu ministerium aliquod religiosum, et deserta ea secta vellet adhuc temporalitate respondente frui, vel in eo perseverare etsi competenti iudicio superiorum non satisfaceret muneribus susceptis. Pertinet enim ad naturalem iustitiam ut quisque sibi consentiens sit, saltem donec in eo statu vult perseverare; quae species iustitiae et inter latrones servari solet.

QUAESTIO IX.

AN POSITIO ACTUUM FALSAE RELIGIONIS POSSIT A CIVILI AUCTORITATE URGERI ET PROMOVERI.

623. Patet si mali sint, nullo modo posse urgeri aut promoveri: quid si de cetero liciti? Vel poni possunt absque qualificatione religiosa falsae sectae vel non; si primum poterunt urgeri; ex. gr. iuramentum; res enim est licita quoad substantiam et quoad modum; si secundum non possunt urgeri, quia simul urgeretur professio falsae religionis.

624. Sed ratio dubitandi haec opponitur. Cum substantia actus sit ex hypothesi, honesta, ex. gr. missae

auditio apud schismaticos, melius videtur homines crescere in aliqua religione substantialiter vera, quam omni habitu religioso carere; in prima enim hypothesi sensus religiosi aluntur eorumque efficacia persentitur in observantia ordinis moralis; e contra si quis crescat non religiosus. Hinc videtur posse urgeri substantia actus, permissive se habendo quoad formam accidentalem qua emittitur in falsa religione, ex. gr. milites acatholicos cogendo ad interessendum cultui respectivo.

Resp. posse aliquid urgendo, permissive nosmetipsos habere quando vere est separabilis respectus malus a substantia bona; sed in casu, in concreto non ita est; hinc impellens ad actum in concreto, impellit ad aliquid malum; iamvero melius est abstinere a malo, quam illud bono admixtum operari. Efficacia autem religionis falsae in publicam moralitatem non multa est, et difficilior ob tenacitatem opinionum fit conversio ad veram fidem; semper autem veritas est utilitati cuicumque praeferenda.

625. Haec de urgendo actu religioso in forma falsae religionis; poterit tamen in genere inculcari sensus religiosus et religionis in genere observantia, cum haec possibilia sint et in forma quadam indeterminata, etsi praevideatur hos sectatores electuros formam falsae religionis; etenim utilitates supradictae possunt continere causam sufficientem permittendi aliorum errorem.

§ 2.

DE ACTIONE CIVILI IN ORGANIZANDA FALSA RELIGIONE EAQUE CONSERVANDA AC REGENDA.

626. Hactenus consideravimus religiosam societatem falsae fidei, quae tamen habet suam organizationem quam non recipit nec restaurat ex facto auctoritatis

civilis, sed ex se; sed quaeritur an Status catholicus vel saltem princeps catholicus possit iuxta catholica principia, concurrere ad organizationem et regimen eiusdem. Et nota idem esse an status sit catholicus, vel tantum princeps; etenim nequit in re religiosa alieno nomine praestari quod proprio non potest; hinc quod status catholicus nequit facere pro dissidentibus, neque facere potest princeps catholicus nomine status seu populi acatholici cui praeest; differentia enim est tantum quod in primo casu nomine paucorum fit, in secundo plurimorum vel omnium seu totius societatis.

627. Iamvero videamus quaenam requirantur pro organizatione et regimine societatis religiosae et quid a principe catholico possit praestari, quidve non.

Ut constituatur societas religiosa quando iam extant eius asseclae, necessaria est organizatio, quae regulariter est non modo personalis, seu sive aliqualis hierarchia, sive aliquale ministerium, sed etiam territorialis, cum singulis ministris suum territorium sit adsignandum ut omnia ordinate procedant; hinc divisio territorii et ordinatio ministrorum, sive haec fiat per liberam collationem, sive per confirmationem electionis factae ab aliis, sive per institutionem. Sed praeter organizationem indiget regimine, quod importat tum potestatem legislativam, saltem ut disciplina vigens modificetur, sive executivam ut invigiletur pro legum observantia, sive iudicialem ad dirimendas quaestiones insurgentes.

Iamvero, constituta hierarchia vel ministerio, ei tradi potest integra potestas, et tunc organizatio societatis est actus transiens; sed si principi incumbat perpetua organizatio quatenus deficientibus ministris alios surrogare debeat, tunc regulariter est ei reservanda et suprema potestas iudicialis, si ipsi ministri accusentur

de violato mandato sibi tradito, ideoque ipsorum exposcatur remotio; ille enim qui novos debet substituere, saltem videre debet an extantes debite remoti fuerint.

628. Quaeritur an liceat principi catholico organizare sive transeunter, sive permanenter, et regere ex toto vel ex parte (praeter casus contemplatos in articulo praecedenti) sectam heterodoxam. Et respondetur negative. Princeps enim catholicus nihil potest quod in positivam confirmationem et adiutorium evadat falsae religionis. Atqui huiusmodi est organizatio et regimen societatis religiosae falsae. Ergo a principe catholico poni nequit.

629. Quid si pro bono civili expediat, hanc sectam organizari, vel id petant eius sectatores et sine gravissimis malis negari nequeat?

Permittendum erit ipsos sese organizare et regere, tantummodo invigilando ne in his respublica aliquid detrimenti capiat.

630. Sed dicunt politici: Periculosum est Statui permittere has organizationes independentes a principe, quia est agnoscere fontem aliquem auctoritatis a principe distinctum, neque a Deo institutum (ut in Ecclesia catholica), sed tandem a populo derivantem, quod praesertim pessumdat monarchias; item periculosum quod pendeant ab auctoritate a Deo non instituta et Statui extranea, ex. gr. a patriarcha Constantinopolitano subditi austriaci. Haec enim dependentia religiosa inducit centrum gravitatis extraneum, et tendit ad dissolutionem unitatis politicae, cum speciales sympathias populorum creet erga extraneos, quod in summo Pontifice non verificatur, utpote universali omnium patre.

Resp. haec quidem vera esse, sed provenire a professione falsae religionis. Curet ergo princeps subditos errantes mediis sibi licitis ad professionem reducere

verae religionis, potiusquam eos in falsa confirmare. Ceterum interdicta dependentia disciplinari a potestate extranea si expediens fuerit, poterit reipublicae providere, reservato sibi *nihil obstat* concedendum nominatis, quo satis cavere poterit et excludere viros sibi periculosos.

ARTICULUS III.

QUID PRINCEPS POSSIT PRO CONVERSIONE SUBDITORUM.

631. Quaeri potest appendicis loco, quid possit princeps pro conversione dissidentium. Profecto nequit vim adhibere erga infideles, ut alias diximus, neque contra heterodoxos natos et educatos in heterodoxia; de rigore autem iuris posset omnes hos adigere ad audiendum verbum Dei, si forte convertantur; in hoc enim non violaret ipsorum legitimam libertatem conscientiae. Item debet eis impedire ne catholicis noceant.

Sed maxime expedient media indirecta, praesertim coadiuvando efficaciam apostolatus catholici, id est removendo obstacula, protegendo qui velint converti, et missionariis media materialia suppeditando.

Cum autem sermo sit de nostris temporibus et moribus, et praesertim si lege concessa cultuum libertate, profecto media quoque indirecta limitantur, ne videatur princeps promissam aequalitatem civium laedere, et ne invidiae creentur ac turbae ad quas vitandas libertas concessa est. Semper tamen manet actio privata, et praesertim adiutorium apostolatui catholico.

CAPUT VI.

DE RELATIONIBUS IURIDICIS ECCLESIAE ET STATUS EX FACTIS CONTINGENTIBUS LEGITIMIS.

632. Relationes ex factis contingentibus, sunt vel ex factis licitis, vel ex anormali positione societatis civilis (hereticae, schismaticae, infidelis) de quibus supra actum est.

In praesenti de primis et eorumdem fontes indicandi sunt. Sunt autem: 1° identificatio subiecti utriusque potestatis, 2° delegatio seu mandatum et concessio gratiosa alterutrius potestatis; 3° conventio, seu, ut dicitur, concordatum.

ARTICULUS I.

DE IDENTIFICATIONE SUBIECTI UTRIUSQUE POTESTATIS, ECCLESIASTICAE ET CIVILIS.

633. Hic modus verificari potest in Ecclesia, quia dignitati ecclesiasticae adiungi potest auctoritas civilis ut num. 401 explicatum est. Potestas autem semel legitime acquisita possidetur et exercetur nomine proprio. Sed e contra nequit admitti principatui civili adnecti auctoritatem ecclesiasticam, ex. gr. imperatorem Germaniae hoc ipso esse et Pontificem, et comitem Tusculanum esse et Episcopum Tusculanum. Non loquimur de unione personali, id est eum qui iam est ex. gr. imperator, fieri et pontificem, sed de unione reali. Illud non est absurdum, quia talis persona posset esse habilis ad pontificatum utiliter gerendum; secundum

vero est absurdum. Et ratio est quia nequit principale alligari accessorio; item subiectum potestatis laicae, non est hoc ipso idoneum ut sit subiectum auctoritatis ecclesiasticae; plura enim maiora requiruntur, et praesertim supernaturalis vocatio, quae et in principe optimo deficere possunt; insuper Ecclesiae ius ad suam libertatem et independentiam tum in abstracto tum in concreto, etiam in personis, est omnino originis et legis divinae et impraescriptibile. Item iuxta indolem humanam, facile coelestia inservirent terrenis.

634. Neque adest paritas cum potestate civili; etenim magistratus ecclesiasticus est habilis ad potestatem civilem; sed magistratus laicus non est per se idoneus ad ecclesiasticam possidendam et exercendam; illud reipublicae potius favet quam noceat; hoc Ecclesiae semper noceret. Insuper potestas civilis potest fieri haereditaria in aliqua familia; est igitur alligabilis subiecto humano determinato; ergo multo magis et sedi alicui, puta episcopali.

ART. II.

DE DELEGATIONE MANDATO ET GRATUITA CONCESSIONE ALTERUTRIUS POTESTATIS.

635. Delegatio habetur quando qui pollet titulo proprio aliqua potestate, alteri eam participat ut nomine et loco delegantis exerceat.

Mandatum quando alteri committimus exercitium iuris nostri nomine et loco nostro in nostram utilitatem. Simplex concessio quando alteri facultatem facimus in eiusdem utilitatem eius quod iure suo non posset.

636. Iamvero hi modi locum babere possunt tum pro Ecclesia tum pro statu. Ecclesia enim capax est

acquirendi et exercendi iura temporalia etiam nomine proprio; ideoque multo magis in eam conferri possunt a Statu ut eadem si velit exerceat nomine et loco aut ad beneplacitum Status ipsius.

Ita in regnis christianis saepe factum est ut parochus constitueretur quoque officialis civilis pro registris natorum, mortuorum, coniugum vel quod Episcopi exclusive viderent de quibusdam criminibus, puta contra bonos mores, quae de se fuissent fori mixti.

637. Sed et contra potest Ecclesia committere Statui quaedam iura quae de se ad ipsam Ecclesiam spectarent. Status enim capax est exercendi ex concessione vel ex commissione Ecclesiae quaedam iura circa accessoria rerum spiritualium; ex gr. capax est iuris patronatus laicalis vel iudicii possessorii circa decimas, vel idem ius patronatus laicale; imo ex delegatione Summi Pontificis, quae tamen non praesumitur, laici capaces sunt etiam aliqualis iurisdictionis ecclesiasticae fori externi.

Hae delegationes, commissiones et gratiosae concessiones de se sunt retractabiles ex parte concedentis; sed in concessionibus perpetuis ad honestatem actus requiritur rationabilis retractationis causa.

638. Circa mandatum notandum est, esse posse non modo explicitum sed etiam tacitum et praesumptum. Quando Status et Ecclesia sunt in plena concordia, imo Status imbuitur in sua legislatione principiis catholicis et brachium suum praestat Ecclesiae legibus executioni mandandis, tunc facile et Ecclesia expresse plura mandat vel etiam tacite aut ex praesumptione mandati fieri approbat vel permittit, dummodo de cetero convenientia; imo si auctoritas civilis etiam facilis fuerit ad mandatum circa quaedam sibi tribuendum, Ecclesia minus aegre patitur vel post factum ratum

habet. Et sic multa explicantur in historia, ex. gr. Constantini imperatoris, Iustiniani, Caroli M. et aliorum piorum regum vel imperatorum, quos videmus plura decrevisse circa res ecclesiasticas; quae constituerunt vel rogatu Ecclesiae, ideoque mandato expresso, (nunc autem de pluribus perierunt documenta ecclesiastica), vel praesumpto, quod ex silentio Ecclesiae, factum est tacitum. Ex. gr. Theodosius anno 390 prohibet feminis comam sibi secare religionis specie, et Episcopis has admittere ad sacramenta; id praeceperat Concil. Langrense (Moroni, Dizionario di erudizione ecclesiastica vol. VIII. pag. 49).

639. Si autem adsit conflictus, tunc cessat quaelibet praesumptio mandati, ideoque Status poterit tantum quae ei expresse concessa sunt nec retractata. Hinc neque tacitus consensus invocari potest ex silentio Ecclesiae; etenim hoc silentium non ex consensu provenire potest sed ex necessitate, ideoque nullum ius tribuit.

640. Item cessat quaelibet praesumptio si Status velit in ecclesiasticis negotiis sese intromittere iure proprio; etenim eatenus datur mandatum praesumptum, quatenus Status sese offert ut delegatum Ecclesiae, ideoque ut ei obsequentem; sed qui iure proprio vult aliquid agere alteri competens, non ut obsequentem sed potius ut adversarium sese exhibet.

Idem dicatur cum obtinet indifferentia seu separatio Ecclesiae et Status. Hinc videmus saepe Ecclesiam reprehendere in recentibus guberniis actus circa res ecclesiasticas, quos non reprehendit in antiquis regibus; et moderni irrationabiliter queruntur de Ecclesia veluti si haberet duas mensuras; ut enim summus pontifex Leo XIII observavit, in quaestione de regio patronatu in provinciis neapolitanis, Ecclesia beneficiis

suis afficiebat principes bene merentes et plura eis libenter concedebat quae non concedit principibus hostilibus.

641. Praeter haec haberi potest et renuntiatio exercitii alicuius iuris proprii in alterius favorem eo tamen modo qui explicabitur art. seq. agendo de concordatis; ex. gr. Ecclesia posset dimidias decimas Statui renuntiare in perpetuum; sed haec renuntiatio quoniam minuit ius (saltem quoad exercitium) societatis ecclesiasticae, non praesumitur, et subiicitur restrictivae interpretationi; quoniam habet odium iuris, nisi ostendatur evidenter fuisse pro bono ipsius Ecclesiae.

ART. III.

DE CONCORDATIS.

De iis inquirenda est 1. origo; 2. finis; 3. materia, 4. personae contrahentes; 5. natura; 6. modus rite eadem contrahendi ac dissolvendi; 7. speciatim de concordato napoleonico pro Gallia.

§ 1.

DE ORIGINE.

642. Considerando relationes Ecclesiae cum Statu, habemus I. fuisse perfecte hostiles ex parte Status, qui Ecclesiam primis tribus saeculis nullo modo agnoscebat eamque convellere nitebatur; sed data Ecclesiae pace a Constantino Magno, successit conditio perfectae amicitiae, in qua status romanus agnoscebat Ecclesiae omnia iura sua eique adiutorium libenter praestabat.

Fuerunt tamen quaedam controversiae in causa fidei inter Ecclesiam et imperium, cum haeretici ariani, eutychiani, monothelitae et iconoclastae studerent in

sui favorem praeoccupare auctoritatem imperialem; item causa schismatis; sed semper imperatores agnoscebant principium superioritatis Ecclesiae et famulatus praestandi a republica civili, donec schisma orientale consummatum est.

643. Dissoluto autem in occidente romano imperio ex barbarorum invasionibus, regna quae inde orta sunt, habuerunt generatim cum Ecclesia easdem relationes ac romana respublica; etenim primo fuerunt Eccclesiae extranea et potius infensa; barbari enim vel erant pagani, ut magna Longobardorum pars, vel haeresi ariana infecti et superficiali imbuti christianismo, ut Gothi, Burgundiones, Vandali, quorum celebris est persecutio in Africa. Franci autem sub Clodoveo anno 496 statim a pagana superstitione ad catholicam transierunt religionem, ideoque primogeniti Ecclesiae habiti sunt inter novos populos.

Successit igitur status perfectae amicitiae et subordinationis reipublicae civilis erga Ecclesiam, quae concordia et subordinatio maxime apparuit sub Carolo Magno.

644. Non defuerunt tamen aliquae Status usurpationes ac violentiae, quibus restitit Ecclesia; sed consistebant in facto, et ut plurimum transeunte, non in doctrina, qua constabiliretur systema permanens hostilitatis erga Ecclesiam. Haec concordia perduravit usque ad finem saeculi XI, cum sub Henrico IV, Germaniae et Italiae rege celebris quaestio de investituris habita est, praesertim cum s. Gregorio VII, quae quaestio composita fuit post 50 annos, sub Henrici IV filio et successore Henrico V et summo Pontifice Callisto II anno 1122 in conventu Wormatiae habito. Verum haec quaestio ex causa temporali originem habuerat, quamvis inde ad spiritualem dimanasset. Etenim episcopi

et abbates plurimi, praesertim in Germania, feuda multa acquisierant, imo sub imperatoribus Othonibus, domus Saxoniae, Episcopi declarati fuerant Comites seu Praefecti urbium suarum et suburbiorum, quae dicebantur, ut adhuc Mediolani mos est, Corpora Sancta, quoniam in honorem Sancti titularis urbis oblata fuerant Episcopo; hinc imperator dabat eis investituram per gladium et sceptrum, ut insignia civilis potestatis; sed coeperunt imperatores sese immiscere electionibus episcoporum et abbatum ita ut tandem designarent qui essent a clero eligendi, nec alios admitterent; imo darent investituram et per pastoralem baculum et annulum, significante illo auctoritatem pastoralem, et hoc spirituale sponsalitium episcopi cum sua ecclesia. Ex quo et libertas electionum ablata, et, quod magis est, saepe designati in episcopos viri aulici et militares, alieni a spiritu ecclesiastico, et vitiis saeculi imbuti, et auctoritas spiritualis videbatur emanare ab imperatore sicut auctoritas comitalis.

Hac composita quaestione, ecclesiastica auctoritas firma permansit in maxima quam obtinuerat evolutione, ob indirectam potestatem in reges, quorum omnes in occidente etiam aliquo feudalitatis vinculo sanctae Sedi erant devincti, excepto rege Galliae.

645. Sed sub finem saeculi XII in Anglia Henricus II (1154-1189) asseruit sibi plura iura supra res ecclesiasticas, quae praetensa iura vocabat *antiquas regni consuetudines;* ei fortiter restitit s. Thomas Cantuariensis, qui et martyr occubuit; resipuit tunc rex et Ecclesiae anglicanae restituta est sua independentia.

646. Verum sub finem saeculi XIII Philippus IV Galliarum rex, pulcher appellatus, celebres habuit cum Bonifacio VIII contentiones; et ex tunc manifestata est reactio auctoritatis civilis contra Ecclesiam, in quo

opere, reges, adiutores et incitatores habuerunt civilis iuris consultos, qui regum iura urgebant, et eadem nomine regum exercebant.

Distinguitur tamen huiusmodi epocha a prima epocha paganorum; etenim reges non negabant Ecclesiae divinam originem, sed tantum eius independentiam in pluribus quae ad exteriorem disciplinam referuntur.

647. Successit autem translatio residentiae apostolicae apud Avenionem, quae Sedis eiusdem libertatem videbatur imminuere, ideoque efficaciam eius vere imminuebat; deinde ab anno 1378 ad 1417 magnum schisma occidentale; et interim haereses Wiccleffitarum et Hussitarum; nec non Concilii Basileensis schismaticus spiritus; ex quibus omnibus relaxabatur ecclesiastica disciplina, et facilius reges plura sibi usurpare poterant.

Saeculo autem XVI, magna haeresis protestantium ab Ecclesia separavit nordicas Europae regiones, et schisma Angliam subduxit; et in pace westphalica anno 1648 agnita est legaliter existentia statuum in imperio acatholicorum, et mutua tolerantia civilis inducta.

Eodem saeculo XVII, Iansenistae in Gallia Ecclesiam turbaverunt. Sed protestantismus necessario ad rationalismum duxit, qui saeculo XVIII, proclamatus est, ex quo atheismus civilis societatis et omnimoda ab Ecclesia separatio inducta est, dum eodem tempore Febroniani, a pseudonimo Iustino Febronio iurisconsulto appellati, et alii regalistae, omnia concedebant saeculari potestati in Ecclesiae detrimentum.

648. Iamvero Ecclesia his malis occurrit duplici medio: 1. proclamatione veritatis et damnatione erroris, ut in suis filiis recta doctrina consisteret; 2. aliquid indulgendo principibus ne ampliora sibi usurparent, imo ut in reliquis ei adiutorium afferrent; habitae sunt igi-

tur *conventiones inter summos Pontifices et Principes, quibus Ecclesia aliquid remittebat de exercitio suorum iurium favore principum et quaedam eis concedebat, habita a Statu repromissione adiutorii in reliquis, vel saltem libertatis.* Hae conventiones sunt Concordata; et quoniam promulgantur sive ab Ecclesia sive a Statu ut respectivos subditos obligent, dicuntur etiam *Leges concordatae.* Definiuntur a Ludovico de Hammerstein S. I. (1): *Conventiones inter Ecclesiam et Statum, quibus utriusque relationes ordinantur.*

649. Ut primum Concordatum, recenseri solet supradicta conventio inter Henricum V. et Callistum II. an. 1122; in ea tamen Ecclesia nihil notabilis Statui concesserat, sed potius sua iura vindicaverat. En verba: « In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Ego Hen« ricus Dei gratia Romanorum Imperator Augustus, « pro amore Dei et S. R. E. et domini Papae Callisti « et pro remedio animae meae, dimitto Deo et sanctis « Dei apostolis Petro et Paulo, sanctaeque Ecclesiae « catholicae, omnem investituram per annulum et ba« culum, et concedo in omnibus Ecclesiis quae in regno « vel imperio meo sunt, fieri electionem et liberam « consecrationem ».

« Ego Callistus servus servorum Dei, Dilecto filio suo « Henrico, Dei gratia Romanorum Imperatori Augusto, « concedo electiones episcoporum et abbatum theutonici « regni, quae ad regnum pertinent, in praesentia tua « fieri absque simonia et absque violentia.

« 2. Electus autem regalia per sceptrum a te recipiat, « exceptis omnibus quae ad Romanam Ecclesiam perti« nere noscuntur... Ex aliis vero partibus imperii conse-

(1) De Ecclesia et Statu iuridice consideratis, Treviris 1886.

« cratus intra sex menses regalia per sceptrum a te « recipiat »; idest ultra montes praecedebat investitura consecrationi; citra montes consecratio.

Item recensetur concordatum inter episcopos Portugalliae et Dionysium regem, habitum anno 1288 sub Nicolao IV. Verum potiusquam concordatum, est sententia Pontificis, qui auditis episcopis et procuratoribus regis missis cum plenitudine potestatis, statuit quid regi concedendum sit, et quid negandum ex iis quae privilegiis vel consuetudine asserebat sibi competere.

Anno autem 1447 habita est *Concordia* inter Nicolaum V. et Fridericum III. Romanorum regem et nonnullos Germaniae principes ecclesiasticos et saeculares, ex Bulla *Ad sacram Petri sedem,* qua plures concessiones Germaniae factae sunt.

650. Postea concordata habita sunt cum omnibus fere nationibus christianis etiam acatholicis, et en omnium prospectus.

1. Pro Germania, an. 1122 inter Callistum II. et Henricum V; an. 1447 inter Nicolaum V. et Fridericum III; 5 dec. 1902, pro facultate theologica erigenda in Universitate Argentoratensi, loco facultatis theologicae in Seminario eiusdem Urbis.
2. Pro Lusitania, praeter praedictum anni 1288, habita sunt an. 1516; 1778; 1857; et pro Indiis orientalibus an. 1886; cum reversalibus (1) an. 1887 et anni 1889 et anni 1891.

(1) Litterae *reversales*, hic significant: litteras officiales quibus legati duarum potentiarum debitis muniti facultatibus earumdem nomine mutuo sese obligant, acceptando alterius propositiones. Hic modus se obligandi est minus solemnis, et adhibetur pro conventionibus partialibus, seu quae unum tantum vel pauca negotia moderantur, sed non integrum systema relationum Status et Ecclesiae. Tunc adhiberi solet solemnior formula tractatus: utraque enim pars

3. Pro Gallia an. 1516 inter Leonem X. et Franciscum I; an. 1801 (1); 1817, et partialis an. 1886; pro Pondichery et alia partialis pro Tuneto an 1893.
4. Pro Bohemia an. 1630.
5. Pro Sardinia an. 1727; 1741; 1742; 1750; 1770; 1817; 1836; 1841.
6. Pro Polonia an. 1736.
7. Pro Hispania an. 1737; 1753; 1851; 1859.
8. Pro utraque Sicilia an. 1741; 1818; 1834.
9. Pro Ducatu Mediolanensi an. 1757.
10. Pro eodem et Mantuano an. 1784.
11. Pro Italica Republica an. 1803.
12. Pro Bavaria an. 1817.
13. Pro Borussia an. 1821.
14. Pro Provinciis Super. Rheni an. 1721; 1727.
15. Pro Hannovera an. 1824.
16. Pro Belgio an. 1727.
17. Pro Helvetia an. 1828; 1845, et pro pago Ticinensi: duplex conventio partialis an. 1884. et alia an. 1886, et alia partialis pro dioecesi Basileensi an. 1884.
18. Pro Russia et Polonia an. 1847. et conventio partialis an. 1882.
19. Pro Etruria an. 1851.
20. Pro Republica Costaricensi an. 1853.
21. Pro Republica Guatimalensi an. 1853.
22. Pro Austria an. 1855.
23. Pro Wirtemberga an. 1857.
24. Pro Badis an. 1859.
25. Pro Republica Haitiana an. 1860.
30. Pro Republica Hondurensi an. 1862.
31. Pro Republica Æquatoris an. 1862, et nova versio

subscribit eidem textui, etsi duplex originale condatur, ut quilibet contrahens habeat aeque authenticum documentum.

(1) Vide textum in appendice ad hunc articulum, initio vol. II.

an. 1881; et conventio additionalis de decimis an. 1890, cum reversalibus super articulum V, eodem anno.

32. Pro rebus publicis Nicaraguae et S. Salvatoris an. 1862.

33. Pro Bosnia et Herzegovina cum Austria an. 1881.

34. Pro Montenigro an. 1886.

35. Pro Columbia an. 1887, et conventio additionalis an. 1892, cum litteris ad Episcopos Reipublicae Em. Card. Secretarii a publicis negotiis an. 1893.

36. Pro Melita, cum Anglia, conventiones partiales an. 1890.

Sunt igitur 71, quorum 21, sub glorioso Pontificatu Leonis XIII. In actis S. Sedis vol. 37, pag. 157, refertur etiam conventio inita die 29. junii 1904, cum Hispania quoad ordines religiosos, exteros praesertim qui in Hispania vellent se constabilire. Sed cum Gubernium (ministerium) fere statim mutatum fuerit, non fuit ratificata; ideoque eam non recensemus.

651. Iamvero de initis usque ad annum 1862, edidit Romae an. 1869 opus praeclarum D. Nussi duplici recensione, in quarum prima referuntur ordine chronologico, in secunda ordine materiarum, ita ut appareat quid singulis concessum in qualibet materia, quidve promiserint. Integrum autem textum concordatorum edidit Moguntiae Fr. Kirhheim an. 1870.

In hac tamen germanica editione additum est Concordatum cum Republica Venezuelae anni 1882; sed immerito, quia ratificatio praescripta per articulum 31, locum non habuit.

Quaedam autem quamvis ratificata, tamen executioni mandata non fuerunt ut notatur in citatis collectionibus; quaedam etiam, procedente tempore, a respectivis guberniis quamvis per iniuriam denuntiata

sunt; ut fecit Italia (1859-60), Russia (1813) et Austria (1870). Republica Haitiana an. 1880; S. Salvatoris an. 1874, et Aequatoris quoad conventionem additionalem de decimis et reversales supracitatas, lege 12 oct. 1898. Novissime Gallia concordatum rupit per legem separationis Status ab Ecclesiis, de qua infra in appendice. Sed quoad concordatum regni utriusque Siciliae an. 1818, notandum est non fuisse abolitum neque a dictatore Iosepho Garibaldi, neque successive ab auctoritate regis Italiae, pro insula Siciliae. Ita iudicavit Tribunal appellationis catanense die 4. aprilis 1903. Articuli tamen oppositi legibus italicis habentur ut abrogati. Reliqui considerantur vigentes tamquam leges antiquae; ita Consilium Status, in una Menphitana, die 23. dec. 1904 (1).

De Concordatis autem celebratis sub glorioso Pontificatu Leonis XIII prodiit editio officialis tamquam appendix ad acta eiusdem Pontificis usque ad an. 1893. Publicatus est integer textus Conventionum.

§ 2.

FINIS.

652. Ex parte Ecclesiae, est eiusdem securitas et libertas, idest utilitas; sed utilitas relativa ac concreta; etenim melius esset pro Ecclesia si Status paratus esset servare omnes leges Ecclesiae et eidem praestare adiutorium, absque ulla concessione ex parte Ecclesiae; sed cum id non verificatur, Ecclesia concedit aliqua quae concedere potest, ut in reliquis sit libera, vel renuntiat usui quorumdam mediorum, quae de cetero non sunt rigorose necessaria. Etsi enim princeps nequeat iure

(1) Vide ephemeridem *Rivista di diritto ecclesiastico*, fasc. 169-170, mensis januarii et febr. 1905, pag. 68.

suo disponere de rebus ecclesiasticis, ex. gr. episcopos nominare, bene tamen id potest si Ecclesia concedat, et Ecclesia potest id concedere quibusdam sub conditionibus, idest dummodo personae de cetero idoneae praesententur. E contra, alia nequit concedere quia adversarentur legi divinae; ex. gr. Pius VII cum esset captivus apud Fontem Bellaqueum in Gallia, Napoleoni eum circumvenienti et opprimenti, primo concessit, die 25 ianuarii 1813, sed postea insigni exemplo humilitatis et fortitudinis revocavit metropolitas posse instituere episcopos ab ipso imperatore Galliarum nominatos, si sancta Sedes eos intra tempus determinatum, puta tres menses, non confirmasset. Poterat enim id locum dare pessimis episcopis, si impedita Sancta Sede, metropolitae non haberent apostolicum animum resistendi imperatori. Item Ecclesia potest renuntiare exercitio non necessario pro salute animarum, quorumdam iurium, quum id utile sit, ex. gr. si impediretur ab his adhibendis a potestate civili, quae e contra spondet libertatem et tutelam in reliquis praestituram. Igitur finis concordati est relativa et concreta utilitas Ecclesiae.

653. Ex quo apparet concordata non esse absolutae necessitatis, sed tantum relativae seu hypotheticae. Et id contra quosdam paucos qui asseruerunt esse necessaria in materiis mixtis, ad limites designandos. Verum ex catholica doctrina, Ecclesia est superior ratione finis; hinc ius habet disponendi de eis quae sunt necessaria vel utilia pro fine suo, etiamsi aliquod detrimentum temporale inde sequatur, quod est patienter tolerandum; et legislatio civilis incipit ordinare negotia humana, cum iam ab ecclesiastica lege ordinata sunt pro felicitate aeterna, ideoque ibi incipit legislatio civilis ubi desinit ecclesiastica. Ergo nulla est absoluta necessitas concordatorum.

§ 3.

MATERIA.

654. Regulariter ex parte Ecclesiae est aliqua concessio quae fit ab ea, et aliqualis remissio iurium suorum favore Status; ex parte Status est solemnis promissio de libertate et iuribus Ecclesiae tuendis. Hinc Ecclesia concedit de suo, ex. gr. principem praesentare Episcopos, vel remittit ius suum, ex. gr. renuntiat immunitati locali; hinc concedit quod non tenetur concedere, neque pertinet ad ius principis. E contra princeps concedit seu promittit id ad quod iam tenebatur; sed obligationi legis divinae addit vim pacti solemnis, ut fiat debitum ex pacto, quod erat debitum ex iure divino.

Princeps nihil concedit quod esset indebitum, etsi promittat pecuniam ex publico aerario Ecclesiis, et ministris aut institutionibus ecclesiasticis. Etenim 1° id solet fieri tantum post direptiones bonorum Ecclesiae ideoque est parva restitutio; 2° etsi fieret ante direptionem, esset concessio principis seu favor, tantum modus subveniendi Ecclesiae; etenim populus christianus tenetur occurrere expensis Ecclesiae, eo modo quo Ecclesia determinaverit; igitur si princeps subministrat ex aerario, substantialiter non facit favorem, sed tantum in modo esse potest, vel aliquando in quantitate, ut pii principes saepe fecerunt dando Ecclesiae non tantum necessaria sed abundantia; sed hoc in concordatis factum non est.

§ 4.

PERSONAE CONTRAHENTES.

655. Personae inter quas ineuntur concordata, sunt supremae potestates ecclesiastica et civilis.

Hinc cum summus Pontifex sit caput Ecclesiae sive

habeat regimen temporale sive non, ridiculi fuerunt qui contenderunt concordata caduca facta fuisse eo quod summus Pontifex non possideat amplius regnum (1). Nec enim inita sunt cum rege Romae, sed cum Vicario Christi. Idem dicatur de reliquis eius iuribus, ut de Legatis et Nuntiis mittendis, aut oratoribus principum suscipiendis.

656. Episcopi nequeunt auctoritate propria inire concordata; cum enim haec in pluribus derogent legibus generalibus Ecclesiae et eiusdem iuribus ac libertatibus, derogatio fieri potest tantum a suprema potestate; ad summum episcopus posset pacisci durante tantum suo espiscopatu, de iis quae subsunt liberae eius dispositioni.

§ 5.

NATURA CONCORDATORUM.

657. Animadvertimus pro usu forensi sufficere scire concordata obligare donec Ecclesia authentice declaret eadem cessare; parum autem refert an leges ecclesiasticae latae sint sponte vel ad petitionem principis; item an in pactum deductae vel non.

Pariter certum est etiam pacta dissolvi aliquando licite posse sive ob regulas generales sive speciales ex natura particulari alicuius pacti. Cum autem Ecclesia sit iudex supremus moralitatis et iudex competens sui iuris pro regimine societatis ecclesiasticae, hinc est et iudex competens dissolutionis concordatorum, ideoque si ea invalidet, certe amittunt suum valorem.

Hoc posito procedamus ad exponendam naturam concordati; de ea quaedam disputationes domesticae fuerunt et quaedam sunt cum regalistis. Sit

(1) Huebler, Konkordate und circumscriptionsbulle.

N. I.

DE CONCORDATI NATURA IUXTA PRINCIPIA CATHOLICA.

658. Exponamus primo sententias extremas.

Quidam dixerunt ex parte Status concordata obligare ut leges particulares; ex parte Ecclesiae non obligare sed esse meras concessiones et privilegia, quamvis deceat eadem conservari donec utiliter fieri potest, cum beneficium principis deceat esse mansurum; item servanda esse ab Ecclesia ex fidelitate promittentis; quia superior sibi debet observantiam eorum quae promittit subditis, etsi nullum verum ius eis exinde acquiratur. Hinc definiunt concordatum quod sit: *Lex particularis ecclesiastica pro aliquo regno, summi Pontificis auctoritate edita ad instantiam principis eius loci, speciali eiusdem principis obligatione confirmata se eam perpetuo servaturum.* Id si sermo sit de statu catholico, vel etiam infideli qui nomine et loco catholicorum contrahit; etenim quoad statum infidelem ut talis est agentem, concedunt esse ut pacta bilateralia servanda donec moraliter possibile sit; item pro haeretico, qui etsi de iure subditus Ecclesiae, non tamen ut talis intendit agere. Natura tamen est eadem ratione materiae, sed diversa vis ratione personarum.

Ex alia parte quidam concludebant concordata in omnibus esse veros contractus bilaterales ut conventiones internationales.

659. In antecessum notandum est, Ecclesiam habere quaedam iura nativa et quaedam acquisita; prima sunt essentialia et ei communicantur lege divina; secunda sunt accidentalia et acquiruntur facto aliquo contingente. Iamvero dubium non est iura adventitia sicut facto legitimo acquiruntur, ita alio facto aeque legitimo amitti posse, et proinde voluntate Ecclesiae etiam alie-

nari contractu quoque bilaterali. Ex. gr. in Ecclesia capacitas et ius acquirendi bona temporalia datur a Deo; est proinde aliquid immutabilis, cui Ecclesia nequit renuntiare, quia legem Dei auferre non valet, nec sui naturam immutare. E contra quod Ecclesia actuando suum ius divinum acquirendi, de facto haec vel illa bona aut iura sibi comparaverit, quid contingentis est; et proinde salva lege divina potest Ecclesia iuribus adventitiis renuntiare et eadem etiam alienare, ac semel legitime alienata, nequit amplius eadem revocare.

660. Sed non de his iuribus quaestio est; verum de communicatione iurium divinorum aut renuntiatione usui eorumdem. Valet enim Ecclesia quaedam sua iura communicare aut delegare; ex. gr. ius nominandi Episcopos concedere valet principibus; item modus exercendi quaedam iura potest esse multiplex; et non semper possibile vel utile est omnia iura vel omnibus modis eadem exercere; hinc mera disciplina pro temporum opportunitate mutatur. Potest igitur Ecclesia nonnullis in adiunctis se obligare circa modum quo exercebit quaedam sua iura, sive faciendo sive omittendo.

Concordata proinde ex parte Ecclesiae super his consistunt in nonnullis elargiendis aut renuntiandis. Et proinde in iis quae concedit, Ecclesia non alienat suam potestatem, quod esset irritum, utpote contra legem Dei, sed tantum delegat aut communicat, obligando se ad has concessiones conservandas nonnullis sub conditionibus, quae talem obligationem faciant licitam; quae ex processu quaestionis innotescent.

Idem est quando obligat se ad non-usum quorumdam mediorum; non se expoliat potestate eadem adhibendi, sed tantum se obligat ad eadem non adhibenda, stantibus conditionibus quae talem non-usum honestum faciunt.

661. His positis animadvertimus sequentia esse tenenda ab omnibus catholicis:

1° Ecclesiam posse et debere revocare concessiones factas principibus si ex mutatis circumstantiis vergant in perniciem animarum; etenim tunc fieret illicita ipsarum observatio et res deveniret ad eum statum a quo incipere non poterat; et quamvis, inito pacto, sint saepe toleranda damna physica, numquam sustinenda sunt damna ordinis moralis. In hoc casu ad summum sequitur restituenda esse principi ea bona quae tradiderit Ecclesiae, si non fuerint aliunde debita, quod raro fit.

2° Si autem princeps ex sua parte non observet concordatum, est in facultate Ecclesiae aut rescindere contractum aut urgere observantiam eiusdem, ex regula generali de contractibus. Princeps autem rescindens concordatum, recidit sub iure communi canonico. Imo cum summo Pontifici sit et ius condendi leges particulares, posset lege praecipere plura saltem quae in concordato continebantur, postquam concordatum rescissum est, et sic princeps amitteret utilitates ei derivantes ex concordato, adhuc persentiendo plura saltem eiusdem onera.

3° E contra princeps nequit iure suo resolvere concordatum si fiat noxium reipublicae civili, sed tenetur gravamina sua exponere Ecclesiae, quae profecto et ex sua honestate, et ex sua physica infirmitate (caret enim armis), modificabit concordatum. Sicut enim Ecclesia non contrahit cum intentione servandi pactum cum aderit detrimentum animarum, neque Status cum detrimento suo, nisi fuerit necessarium pro bono spirituali; tunc enim potest et debet ad hoc se obligare; et iudicium huius necessitatis spectat ad Ecclesiam; hinc si Ecclesia adhuc iudicaverit concordatum esse

servandum, tunc casus est in quo ob bonum spirituale sustinendum est detrimentum temporale, et proinde princeps ob Status subordinationem bono spirituali, adhuc teneretur observare concordatum.

Tamen Ecclesia de facto observat concordatum donec potest sine evidenti detrimento animarum, et multum cavet ne occasionem subministret calumniandi et contra se hostiliter agendi; hinc etsi verum esset concordata de iure posse ab Ecclesia revocari ad libitum, tamen hactenus hoc ius non exercuit, et certum est quod ex arbitrio neque exercebit in futuro, sed tantum ex necessitate; igitur remaneret ius theoricum, sed non practicum. Et quando principes ex sua parte non observant, Ecclesia non rescindit concordatum, sed urget eius observantiam, et quidem, non tam ex Status subordinatione quam ex vi pacti; et ratio est evidens; si Status non observat, hoc est ex eius hostilitate; si igitur laedit Ecclesiam et cum Ecclesia est ei favorabilis ob conservatas concessiones eidem factas, multo magis timendum esset de eius hostilitate, retractando has concessiones; item invocatur titulus conventionis, potiusquam superioritatis Ecclesiae, quia ille est magis communis et naturalis; ideoque appellatur ad iustitiam principis, si nihil sperari potest ex eius religione.

4° Quamvis Ecclesia ex rigore iuris possit, sola iudicare de concordato, tamen etiam expresse statuit aliquando supervenientes difficultates, amice se composituram; ita in art. 35. concordati austriaci: « Si qua « vero in posterum supervenerit difficultas, Sanctitas « Sua et Maiestas Caesarea invicem conferent ad rem « amice componendam ». Sed si Status non cederet Ecclesiae iudicio, profecto haec iure divino posset et

deberet sola procedere; nec enim salus animarum impediri potest quacumque auctoritate, aut pactione.

662. His positis iam videamus quid sentiendum sit de natura concordatorum ex principiis catholicis.

Dicimus 1. hanc expressionem *contractus bilateralis, aut synallagmatici* sumi posse lato sensu, familiari antiquis, vel stricto, magis usitato apud iuristas hodiernos. Si I., intelligitur pactum utrinque obligans et in utriusque contrahentis utilitatem (1). Sed praescinditur an contrahentes sint iure pares vel non; an dent de suo, vel tantum repromittant quod iam debitum est; etenim in sua generali notione pactum seu contractus (lege enim naturae et canonica nulla est differentia inter haec duo), est *duorum vel plurium in idem placitum et consensus,* idest consensus in idem cum intentione se obligandi, quae si sit ex una tantum parte, ut in donatione, contractus est unilateralis, si ex utraque parte, est bilateralis.

Secundus sensus est, contractum bilateralem eum esse qui inter iure pares habetur, ex. gr. inter duos privatos, vel inter duos reges, et in quo utraque pars aliquid concedit quod citra pactum non esset debitum, et quidem ex utraque parte aequivalens ad normam iustitiae commutativae; et nonnulli addunt etiam quod materia contractus sit de se indifferens ad standum sub utriusque contrahentis potestate.

663. Iamvero concordata non sunt contractus bilate-

(1) V. Heineccium, Elementa iuris civilis secundum ordinem institut. lib. III. tit. XIV. § 781. « Vel utrique contrahentes se « ad dandum quid vel faciendum obligant, vel alteruter tantum « obligatur; hinc contractus in bilaterales et unilaterales recte di- « viduntur ». Canonistae primum vocant contractum proprie acceptum, alterum ut donatio, mutuum etc. contractum improprie. Vid. Reiffenstuel lib. 1. Decretalium, tit. XXXV. num. 6. 7.

rales hoc sensu rigoroso; hinc non possunt in omnibus aequiparari conventionibus internationalibus; hae enim sunt inter iure pares; hinc non adest iudex superior, sed unaquaeque pars suo iudicio interpretatur pactum, et illud rescindit, et iudicium suum armis tuetur; (supponimus semper haec non agi ex mero arbitrio, sed ex ratione et iustitia). E contra Ecclesia est superior Statui, ideoque ipsa interpretatur concordatum, et iudicat de eius conservatione, et iudicium Ecclesiae obligat principem; hinc non est paritas iuridica inter contrahentes. Rursus regulariter princeps nihil dat non debitum antecedenter, ideoque rescisso concordato ex facto Ecclesiae, si umquam verificaretur, nihil regulariter est ei ab Ecclesia restituendum. Item etsi princeps aliquid temporale det de suo, non datur ut aequivalens concessionibus Ecclesiae, quia haberetur simonia. Neque materia eius quod ab Ecclesia conceditur Statui, est de se indifferens ad standum sub alterutrius potestate; non enim stare potest sub potestate Status nisi ex concessione Ecclesiae; ex. gr. nominatio episcoporum. Reiicimus proinde secundam sententiam extremam.

664. Sed videndum est an concordata neque dici possint contractus bilaterales primo sensu; imo ad omnes verborum et formularum quaestiones auferendas videamus an Ecclesia teneatur ex facto suae promissionis, acceptatae a Statu repromittente, ad servandas concessiones factas principibus, donec haec observatio possibilis est sine detrimento animarum.

665. Has concessiones esse servandas de facto, docent et fautores primae sententiae, sed tantum ex ratione convenientiae, seu sapientiae et benignitatis et fidelitatis legislatoris; sapientiae, quia leges sive generales sive particulares non sunt de facili mutandae, sed tantum ex gravi causa; benignitatis, quia beneficium principis

decet esse mansurum; fidelitatis, quia superior sibi debet observare quae promiserit, etsi res ex promissione non fiat debita subdito. Sed quaerimus an debeant quoque servari vi pacti, seu promissionis solemnis factae ob reciprocam repromissionem, et acceptatae.

666. Et in praxi est aliqua differentia: si enim sunt merae concessiones absque vi pacti, utique servabuntur ut plurimum, sed facilius mutabuntur, id est ex notabili causa, etsi non adsit rigorosa necessitas; et si retractantur sine causa, dici posset Pontificem egisse minus sapienter, sed non per iniuriam, contra pactum et laedendo obligationem pacti. E contra si adest vis pacti requiritur causa omnino gravis, seu necessitatis; secus non modo agitur minus sapienter, sed etiam iniuria infertur. Etenim ex pacto conservandi et pro futuro tempore aliquas concessiones principi, vel abstinendi ab usu quorumdam mediorum, utique non oritur in principe ius in *re*, sed ad *rem* habendam ab Ecclesia, sive in faciendo sive in omittendo consistat.

667. Pariter notandum est fautores primae sententiae accensere concessiones factas in concordatis, privilegiis onerosis; distinguunt enim privilegia in tres classes, gratuita, remuneratoria et onerosa; 1ª sunt ex mera benevolentia principis, et proinde sine iniuria retractantur ; habent tantum firmitatem ex quadam convenientia, quia beneficium principis decet esse mansurum; 2ª remuneratoria: dantur ob gratitudinem ad merita remuneranda; habent maiorem firmitatem, sed retractantur iure a principe quoties voluerit, dummodo det aliam remunerationem, si adhuc merita non satis compensata sint; 3ª onerosa, cum dantur intuitu oneris quod privatus sibi adsumit in bonum publicum; ut si vectigalia quaedam cedantur ob mutuam pecuniam datam reipublicae. Habent adhuc magnam firmi-

tatem; sed de iure possunt a principe retractari, dando quanti interest, nisi et hoc per accidens vi boni publici nequeat dari: ad summum concordata accensent privilegiis onerosis cum Status dat aliquid de suo, quod regulariter non fit; hinc regulariter sunt gratuita. Tamen semper differentia est et cum sunt onerosa; nam semper potest concedens, eadem retractare dando quanti interest; e contra si obligant ex pacto, tantum valent retractari ex necessitate, idest declaratur ea vim amisisse.

668. Hoc posito, cum versemur in re positiva et theologica, medium proprium dirimendi controversiam est inspicere fontes positivos, id est ipsa facta Ecclesiae et eius expressam doctrinam; si enim Ecclesia aliquid clare docet, certum est, et quaecumque principia generalia et iuridica in contrarium obiiciantur, doctrinam non infirmabunt; erunt tantum difficultates, seu componendae erunt inter se duae veritates, sed neutra erit neganda; etenim et Ecclesia cognoscit haec principia generalia; hinc si clare proponat doctrinam quae videtur contraria, non est haec deneganda; sed dicendum est falsas esse interpretationes principiorum propositas ab iis qui contrarium docent eius, quod Ecclesia clare tradit.

669. Iamvero certum est Ecclesiam, considerare concordata ut obligantia ex iustitia; etenim Summi Pontifices asserunt eadem esse pacta vel obligare ex pacto; et esse contractus bilaterales, et absque partium consensu abrogari non posse; imo obligationis iustitiae expressam mentionem faciunt, ac tandem aliquando irritum declarant quidquid ab alterutra parte contra fiat.

Ita Iulius III. (1550-55): « Nos attendentes concordata « praedicta (cum Germania) vim pacti inter partes ha- « bere, et quae ex pacto constant, absque partium con-

« sensu abrogare non consuevisse nec debere... statuimus iuxta ipsorum concordatorum continentiam « et tenorem... ».

Et Leo PP. XIII in epistola ad Gallos *Nobilissima Gallorum*, 3 febr. 1884: « Cum igitur pactis conventis « inter sacram civilemque potestatem, publice aliquid « constitutum est, tunc profecto quod *iustitiae* interest, « interest idem rei publicae, concordiam manere integram ».

Idem Pontifex in epistola ad Archiepiscopum Monachensem, die 29 aprilis 1889 de Concordato inito a Pio VII cum Maximiliano rege, ait: « Cui ab altero e « paciscientibus derogari vel abrogari nequit, altero « ignaro abnuente ».

Et in alia epistola ad Gallos, *Au milieu des sollicitudes*, 16 febr. 1892: « Sur le maintien de ce pacte « solennel et *bilatéral* (le Concordat) toujours fidèlement observé de la part du Saint-Siège ».

Item Pius PP. X in Encyclica *Vehementer* 11 feb. 1906, in qua queritur de rescissione concordati arbitrarie peracta a Republica Gallica, cum « *ultro citraque « constaret obligatio ideoque dissolvi ab alterutro « dumtaxat eorum qui pepigerant nequaquam pos- « set* » (1).

Imo Summi Pontifices aliquando asserunt quod contra Concordatum fiat ab alterutra parte, irritum esse et inane. Ita Leo X Const. *Primitiva illa*, an 1516, in qua promulgat concordiam initam cum Francisco I, Galliarum rege, art. 27 ait: « Consentimus... illam veri « contractus et obligationis inter nos et Sedem Apostolicam praedictam ex una, et praefatum regem et

(1) Vide integrum textum in vol. II in appendice ad hunc art. III de Concordatis N. V.

« regnum suum ex altera partibus legitime initi, vim « et robur obtinere »; et art. 28: « Nec non irritum et « inane quidquid secus super iis vel eorum aliqua a « quopiam quavis auctoritate etiam per nos et succes- « sores nostros praefatos, scienter vel ignoranter con- « tigerit attentari decernimus ».

Et Benedictus XIV, in Concordato cum Ferdinando VI, rege Hispaniae, diei 11 januarii 1753 declarat (circa finem): « Irrito e di nessun valore ed effetto quanto si « facesse in qualsivoglia tempo contro tutti o alcuno « degli stessi articoli ». Plura allegare supervacaneum est. Vide De Angelis: *Praelectiones iuris canonici*, vol. I, pag. 99 et seqq.

670. Unicum documentum in contrarium allatum, est epistola Pii IX, ad vice comitem De Bonald die 19 iunii 1871 (De Angelis, pag. 103); sed haec est epistola gratulatoria, non confirmatoria doctrinae. Hic defectus valoris in his litteris non est ex defectu potestatis in subscribente, sed *voluntatis*.

Non enim intendit Summus Pontifex confirmare ut veras, omnes doctrinas contentas in libris quos laudat, praesertim cum tangunt quaestiones quae libere agitantur in scholis catholicis; hinc aliquando necessariae fuerunt declarationes authenticae contra eos qui nimis innitebantur his litteris. Sancta Sedes quamvis uti possit qualibet forma in sua doctrina proponenda, tamen quando id facit, solet uti Bullis, Encyclicis et aliis gravissimis documentis datis ad Episcopos, vel Decretis Sacrarum Congregationum.

671. Ad hanc rem declarandam, animadvertendum est; Mauritium De Bonald in suo opusculo edito an. 1871, cui titulus *Deux questions sur le Concordat de 1801*, duo quaerere: 1° an gubernium Gallicum quod dicebatur anno 1870 *Defensionis nationalis* successerit in

iuribus consuli Napoleoni concessis; 2° an ex violationibus guberniorum Galliae posset Pontifex iustam causam habere revocandi concordatum; et huic quaesito respondet affirmative, pugnando contra regalistas, qui has concessiones volunt irrevocabiles tamquam alienationes; et ait revocari ad *nutum* Pontificis; sed argumenta allata probant tantum revocari *iudicio* Pontificis cum vergunt in detrimentum animarum. Ceterum officialis Papae scriptor supracitatae epistolae declaravit quod concordata « rivestono la forma di conven-« zioni, le quali essendo patti bilaterali, obbligano tutte « e due le parti » (De Angelis, pag. 100). Et summus Pontifex Leo XIII, saltem ter, ut ex documentis numero antecedenti allatis patet, contrariam doctrinam ei quam fautores alterius sententiae propugnant, expressit; item S. P. Pius X, quo sospite fruimur, in supra citata Encyclica, *Vehementer*.

672. Sed fautores huius sententiae dicebant citatas formulas, adhiberi consuetas in concordatis, esse impropriandas; ita exigere ipsarum conciliationem cum principiis ab ipsis enunciatis et quae supra exposuimus.

Resp. Locum esse impropriationi quando verba legis sunt dubia et obscura, non autem cum sunt clara; in re autem nostra sunt clarissima, et sancta Sedes decepisset imperantes si tot vicibus solemnissimis verbis promisisset se servaturam concordata, si reputaret se ad id vi pacti non obligari. Iamvero hoc est omnino iniuriosum sanctae Sedi nec admitti potest; imo est et nocivum, quia iam nullus princeps contraheret cum sancta Sede, ideoque permanens fieret illa conditio hostilitatis quae movet Ecclesiam ad aliquid remittendum in exercitio non necessario suorum iurium favore Status ut sit secura in reliquis necessariis. Hinc verba clara sanctae Sedis sunt sumenda in suo proprio sensu.

673. Neque dici potest Ecclesiam esse quae proponit principia generalia quae huic theoriae adversantur; etenim etsi principia sint vera, non sequitur esse reiiciendam expressam Ecclesiae doctrinam, quia eisdem videtur contraria, sed potius dicendum est hanc contrarietatem esse apparentem tantum; secus Ecclesia vel correxisset principia, vel theoriam seu formulam, id est vel accommodasset theoriam principiis, vel principia theoriae quae videtur contraria.

674. Neque dicatur et a nobis supponi, posse ab Ecclesia concordata retractari si vergant in perniciem animarum: etenim haec conditio non est specialis pro concordatis, sed generalis pro quolibet pacto, ideoque necesse non est eam exprimere.

675. Expendamus cetera argumenta primae sententiae. Negant concordata obligare Ecclesiam vi pacti, 1° quia cum Pontifex faciat principi concessiones spirituales et princeps repromittat quaedam temporalia, ex. gr. honorarium pro parochis, haberetur simonia seu commutatio spiritualis cum temporali.

2° Quia contractus bilateralis supponit paritatem iuridicam contrahentium; hinc et uterque in eadem conditione est pro eodem contractu interpretando, aut dissolvendo; etenim si sint personae imperfectae, tenentur stare iudicio personae perfectae superioris; si sint perfectae, non habent iudicem, sed unaquaeque prosequitur ius suum iudicio suo. Iamvero Summus Pontifex non est in eadem conditione iuridica ac princeps, sed ille praestat ratione finis, cum sit caput societatis absolute supremae; e contra princeps est tantum caput societatis relative supremae, quae Ecclesiae est subordinata ratione finis. Hinc Ecclesia est legitima interpres concordati et iudex cessationis eius, non autem princeps qui tenetur stare iudicio Ecclesiae.

3° In contractu bilaterali quisque cedit aliquid de suo; sed Status, regulariter loquendo (praescindimus enim ab eo quod aliquando fieri potest per accidens), nihil promittit quod iam non sit debitum; promittit enim Ecclesiae libertatem et defensionem, quam debet ex iure divino.

4° Si Ecclesia aliquid non modo concederet retractabile eius arbitrio, sed vere cederet, id est alienaret, sequeretur per concordata imminui ius Ecclesiae et primatus pontificii; hinc cum iam fuerint Pontifices saltem 258 et concordata 72, ius Ecclesiae et Pontificis potuisset per successivas diminutiones evanescere (1). Sed hoc

(1) Diximus pontifices fuisse saltem 258. Dico saltem, quia annualis publicatio cui titulus: *La Gerarchia cattolica*, pro anno 1904, adsignat Summo Pontifici Pio X, numerum 258; dum iuxta chronotaxim Imaginum Basilicae S. Pauli, quae annis antecedentibus erat in usu, ei competeret numerus 264. Ratio differentiae est quia anno 1904, adoptata est chronotaxis libri *pontificalis* et fontium eiusdem; ideoque exclusi sunt a serie Pontificum S. Anacletus (utpote iudicatus idem cum S. Cleto); S. Felix II (qui proprie non pontifex fuit sed vicarius S. Liberii pontificis; Christophorus, Donus II, Bonifacius VII, Ioannes XVI, Ioannes XIX, Benedictus X, Alexander V (electus in Concilio pisano) et Ioannes XXIII eius successor, ob diversa criteria in iudicanda legitimitate electionum, temporibus maxime procellosis; ex eodem motivo additi sunt Leo VIII sub n. 132 inter Ioannem XII et Benedictum V, et Silvester III sub numero 147, inter Benedictum IX, et Gregorium VI. Tamen et in hac chronotaxi noviter adoptata, ne fieret confusio, numeratio progressiva pontificum eiusdem nominis, conservat eumdem numerum ac in praecedenti Basilicae Ostiensis. Ita ex. gr. quamvis omissus fuerit Felix II, Felix III dicitur semper III, et tantum in parenthesi indicatur esse Fel. II. Et sic de reliquis. Illud quoque notandum est Benedictum IX ter occupasse pontificatum quia renuntiavit et post aliquod tempus rursus electus est; ideoque signatus est sub numero progressivo 146-148 et 151. Hinc pontificatus recensiti in chro-

repugnat indefectibilitati Ecclesiae et immediatae communicationi auctoritatis quae Pontifici fit a Deo; etenim quisque Pontifex recipit integrum ius primatus a Christo, et non ab antecessore.

Tandem 5° specialis impugnatio mota est contra formulam a Philippo De Angelis propositam, concordata esse concessiones quoad materiam, quae adsumebant formam contractus bilateralis. Dictum est enim formam repugnantem materiae, in ea introduci non posse.

676. Videamus quomodo propositis difficultatibus respondendum sit. Iam responsum est secundae et tertiae difficultati desumptis ex paritate iuridica et paritate cessionis; diximus enim nos concedere hoc sensu rigoroso concordata non esse contractus bilaterales; vel etiam dici potest quoad secundum, Pontificem et principem esse pares quatenus contrahentes formaliter, quia Pontifex voluntate sua non operatur in concordato ut superior imperans principi, sed ut par, qui init pactum, et paciscentes sunt aequales quatenus intendunt assumere veram obligationem, quae iure naturae regitur pro utroque; ideoque sunt pares coram iure naturae; tamen Pontifex est iudex supremus moralitatis, ideoque et iuris naturae; hinc ipse interpretatur omnia pacta et iudicat de ipsorum cessatione; hinc materialiter Pontifex non est par, id est quatenus consideratur non ut contrahens, sed ut iudex supremus omnium obligationum; et nequit se expoliare hac superioritate, ideoque non est in hac positione iudicis supremi ex sua voluntate, sicut ex ea est contrahens; hinc Pontifex interpretando concordatum, aut illud resolvendo,

notaxi adoptata an. 1904. sunt 258. sed personae pontificum sunt tantum 256. Hoc autem anno 1906. neutra chronotaxis relata est in praedicta *Gerarchia cattolica:* Summus Pontifex tamen Pius X. conservatur cum numero 258, chronotaxis libri pontificatis.

non sese gerit ut contrahens (cum contrahentes ut tales sint pares), sed ut Pontifex, sicut rex iudicans (vel per se vel per alios) causam contractus quem habuit cum suo subdito.

Haec difficultas a De Bonald et sic proponebatur: Superior quatenus talis, nequit obligari erga inferiorem; atqui Ecclesia est superior et contrahit ut talis. Ergo Ecclesia nequit obligari.

Resp. Nequit obligari contra suam voluntatem, transeat mai., ex sua voluntate negatur, et negatur consequens.

Ratio obiecta ea est ob quam nonnulli dixerunt concordata Ecclesiae cum principe catholico qui ut talis se gerit, non habere vim pacti, sed tantum concordata cum infedelibus aut acatholicis, aut catholicis qui se ut catholicos non gerunt; quia nempe supponebant superiorem ut talem non posse se obligare erga inferiorem; quod est falsum, cum ratio superioritatis importet tantum ius interpretandi obligationem, eamque dissolvendi si non amplius conciliabilis cum officio curandi bonum societatis sibi commissae, id est in casu nostro, si vergat in perniciem animarum.

677. Superest prima, quarta et quinta difficultas. Quoad 1^{am} de simonia; crimen simoniae consistit in studiosa voluntate comparante bonum spirituale cum temporali; est enim simonia studiosa voluntas emendi aut vendendi aliquid spirituale vel spirituali adnexum; ex qua comparatione rei spiritualis cum temporali fit iniuria bono spirituali; iamvero in concordatis haec comparatio non adest; non enim Summus Pontifex intendit concedere iura spiritualia principi, ex. gr. praesentandi Episcopos, pro compensatione pecuniae vel alterius commoditatis temporalis quae a principe datur Ecclesiae; sed iura spiritualia ipse principi concedit in

utilitatem concretam et relativam Ecclesiae; igitur deest animus simoniacus, seu studiosa voluntas comparans spiritualia temporalibus. Aliud est enim haec privilegia concedi a Pontifice intuitu protectionis temporalis quam spondet princeps, aliud concedi ut aequivalens bonis his temporalibus iuxta mentem tradentis. Imo quod datur a principe, etsi materialiter inspectum sit temporale, est enim brachii saecularis auxilium, vel honorarium clericis, non est temporale si formaliter consideretur, sed spirituale ratione finis, seu ratione utilitatis spiritualis, quam Ecclesia capit ex protectione et tutela principis.

678. Ad 4um id est quoad imminutionem iurium Ecclesiae et primatus pontificii quae sequeretur ex hypothesi; iuxta adversarios; profecto si potestas Ecclesiae vel Pontificis imminueretur ex pactis susceptis, et obligantibus, admitti non posset haec obligatio. Verum negamus ex pacto imminui potestatem paciscentis; secus Dei omnipotentia imminuta esset quia Noe promisit in perpetuum non amplius diluvio vastaturum terram; et idem dicatur de sexcentis aliis Dei promissionibus sive veteris sive novi Testamenti. Certissimum enim est has promissiones a Deo libere factas, ab eo servandas esse: « iota enim unum aut unus apex non « praeteribit a lege, donec omnia fiant. Et coelum et « terra transibunt, verba autem Dei non praeteribunt ». Ergo aliqua aequivocatio latet in proposita difficultate; dicimus erga distinguendum esse ius Ecclesiae et primatus pontificii, constituens eius potestatem, et exercitium huius potestatis seu iuris. Ipsa potestas et ius prosequendi finem Ecclesiae mediis proportionatis, est inalienabile et plenum, ideoque nequit imminui, atque immediate confertur a Deo cuilibet summo Pontifici legitime electo.

Iamvero potestas Ecclesiae et Pontificis potest pluribus modis exerceri, id est Pontifex potest exercere ius suum praescribendo diversa media, eligendo inter multa, ex iis quae sunt idonea fini Ecclesiae consequendo. Si igitur videat in concreto, etiam attenta hominum malitia, usum quorumdam mediorum quae de cetero non sunt rigorose necessaria, non esse moraliter possibilem, vel saltem esse minus opportunum, potest ab his adhibendis abstinere; item potest hanc suam voluntatem declarare, imo et pacto ad id se obligare; etenim pacto licet sese obligare ad id quod est proprio fini assequendo utile; atqui ex hypothesi, utile est in concreto, Ecclesiae et Pontifici renuntiare usui quorumdam mediorum; ergo licet ad id se obligare. Hinc Papa promittit pro se et suis successoribus, donec salus animarum aliud non exigat. Hinc si in concordato ineundo adfuisset aliquis error facti, ex quo eius applicatio iam ab initio esset noxia Ecclesiae, statim posset resolvi.

679. Et ut magis intelligatur quomodo ius pontificium non imminuatur, attende Pontificem per concordatum non sese expoliare potestate sua, sed tantum adsumere obligationem circa modum ea utendi, conservando principi aliqua privilegia et abstinendo a quibusdam actibus iurisdictionis, nisi aliud requirat animarum salus. Si igitur extra hunc casum contra concordatum agat, utique venit contra obligationem suam, sed valide agit, utpote qui non potuit sibi et successoribus auferre potestatem iure divino traditam, sed tantum potuit conformiter fini Ecclesiae adsumere obligationem circa usum eiusdem. Non enim quilibet usus potestatis est licitus; et sicut esse potest illicitus ex rerum circumstantiis si vergat in destructionem et non

in aedificationem, ita et si pacto rationabili aliud promissum sit.

680. Contra id, facere videntur supra allegata verba Leonis X praesertim, et Benedicti XIV, quod sit irritum quidquid contra pacta conventa etiam scienter, a se vel a successoribus attentatum fuerit.

Verum haec intelligenda sunt quoadusque subsistat vis concordati; potest tamen Pontifex illud improbare si vergat in detrimentum animarum, cum haec conditio ex ipsa rei natura et lege divina sit semper subintellecta; et si erret iudicando vergere in detrimentum animarum cum non vergit, a nemine potest corrigi, cum in hoc superiorem non habeat, et tunc non amplius procedat ut contrahens sed ut Pontifex.

Hinc si Pontifex disponat contra concordatum advertenter, sed non advertat ad clausulam irritantem, nihil agit; si ad eam advertat et eam revocet (seu ex iustis causis deroget, quod semper praesumitur), valet: sed tunc non agit ut contrahens sed ut superior.

681. Hinc intelligitur et quod papa Innocentius III. in cap. 20. de Elect. ait canonem Lateranensem contra illegitimos sub Alexandro III. sibi non ademisse facultatem dispensandi: « Cum ea non fuerit prohibentis « intentio, qui successoribus suis nullum potuit in hac « parte praeiudicium generare, pari post eum, imo eadem « potestate functuris, cum non habeat imperium par « in parem ».

Item Victor III. revocans privilegium quod imperatori concessum dicebatur a Nicolao papa, confirmandi summos pontifices, quo, ut notum est, imperatores gravissime abusi fuerant, respondit: « Neque Papam, neque « archidiaconum, neque episcopum aliquem seu cardi« nalem, licite facere id potuisse. Sedes Apostolica do« mina est non ancilla, nec alicui subdita, sed omnibus

« praelata, et ideo nulla omnino ratione sub iugum a « quoquam mitti potest. Quod a Nicolao papa factum « esse dicitur iniuste profecto ac temere praesumptum « est. Non tamen cuiusquam stultitia vel temeritate « amittit Ecclesia dignitatem suam, neque vos id sen« tire ulla ratione debetis ».

En igitur salva plenitudo iuris pontificii; nam si usus mediorum quae sibi Pontifex interdicit et retractatio concessionum factarum principi, sit necessaria pro salute animarum, rursus Pontifex adhibet ea media et concessiones revocat. Hinc et fautores primae sententiae admittunt concordata cum infidelibus aut haereticis, etsi sint quoad materiam eiusdem naturae ac concordata cum catholicis, id est concessiones, tamen esse servanda ut pacta: « Ita eam se gerere (Ecclesiam) « oportebit, ut pacti speciem in iisdem retineat eaque « perinde ac pacta servet », ait Tarquini in suo iure publico.

Quaedam autem clausulae vehementiores haberi possunt quando concordata respiciunt iura Ecclesiae adventitia, quae alienari valent. Ita in Concordato inter Urbanum VIII. et Ferdinandum II. regem Romanorum an. 1630, ad quod appellat R. P. Dominus Turinaz (1), legitur: « Ad quam (observationem), quaelibet pars con« traveniens seu contrafaciens, *praecise cogi possit* ». Sed in eo Concordato Ecclesia renuntiat tantummodo quibusdam bonis temporalibus in regno Bohemiae iam distractis, habita in compensationem constitutione taxae super sal. Iamvero quod semel et absolute alienatum est, non amplius ad Ecclesiae dominium spectat, et iniuste atque invalide repeteretur.

682. Ex his apparet dissoluta et difficultas domini

(1) *Les Concordats*, deuxième édition, Paris an. 1888

De Bonald in cit. op. *Deux questions*, cum ait contractum esse « conventionem factam cum intentione « se obligandi inter duas vel plures personas capaces « sese obligandi, circa materiam capacem suscipiendi « obligationem ». Quo posito ait Pontificem non posse sese obligare, quia est essentialiter independens, nec res spirituales sunt obiectum obligationis, cum poni debeant non prout exigunt pacta, sed ipse finis Ecclesiae.

Verum ex dictis apparet posse Pontificem agnoscere usum quorumdam mediorum non expedire; hinc bene utitur sua suprema potestate, libere suscipiendo obligationem non utendi quibusdam mediis; et quoniam videt praesentem statum socialem esse perseveraturum, hinc promittit pro se et successoribus, qui ius accipiunt plenum a Christo, sed gravatum quoad exercitium obligationibus susceptis ab antecessoribus, quae non opponuntur plenitudini iuris, sed tantum exercitii, idest usui quorumdam mediorum quae sunt in concreto minus opportuna. Igitur sicut plenitudo iuris divini primatialis non minuitur in Pontifice contrahente ex obligatione libere suscepta per concordatum, ita neque in successoribus. Successores enim sicut succedunt iuribus accidentalibus, ex. gr. dominio acquisito ab antecessoribus, ita et oneribus iuste susceptis; est autem in natura societatis perpetuae, ut onera suscipiantur nomine ipsius societatis, sicut et eius nomine iura acquiruntur, non autem tantum nomine personali, rectorum actualium. Igitur in proposita difficultate aderat aequivocatio; nomen enim iuris sumi potest vel pro potestate plena et independenti adhibendi media opportuna pro finis socialis consecutione; et sic ius Ecclesiae non minuitur nec minui potest, et a singulis Pontificibus immediate a Christo accipitur; vel nomen iuris sumi potest pro

potestate licite adhibendi quaedam media non necessaria; et tunc imminui potest et limitari ex pacto, quin imminuatur perfectio societatis et independentia supremae potestatis; sic et in contractibus internationalibus, quamvis inter pares, non minuitur ipsum ius regium in se inspectum, sed quoad nonnulla media non necessaria, imo ex hypothesi non opportuna in concreto.

683. Societas autem, quae est persona perpetua, in perpendenda utilitate sua non sistit in momento temporis, id est non considerat quid in singulis momentis ei magis utile sit, sed quod est magis utile respiciendo integram eius vitam. Hinc etsi aliquando esse posset utilius hic et nunc rescindere concordata, tamen quando id non est rigorose necessarium pro salute animarum, faciendum non est, quia si principes viderent haec rescindi arbitrio Ecclesiae, eadem non contraherent; hinc non haberentur tot Ecclesiae utilitates; ergo inspiciendo utilitatem generalem Ecclesiae, sunt sancte servanda.

Ex. gr. si concordatum a Pio VII. initum non esset cum Gallia, forsitan haec nobilissima natio defecisset a fide ut Anglia; hinc esto rescindendo honeste concordatum quasdam utilitates haberi posse, tamen principes si putarent concordata rescindibilia ad nutum Ecclesiae, eadem non contraherent; hinc multo maiores utilitates fuissent amissae.

Rursus vel principes seu gubernia actualia, et societas sunt imbuta amore erga Ecclesiam vel non. Si 1um et exercebunt iura a concordato concessa modo convenienti utilitati Ecclesiae, et modificabunt libenter concordata in ea parte qua nimis gravarent Ecclesiam; si 2um, tunc si ab Ecclesia rescinderentur, occasionem sument et ei negandi ea pauca quae servant stante concordato. Hinc Ecclesia non denuntiat concordata nisi

ex rigorosa necessitate; tunc enim eadem servare peccatum esset; et quod peccatum est, neque semel admitti potest.

Item nota adversus De Bonald, aliud esse materiam capacem alienationis, aliud obligationis; ius Ecclesiae nequit alienari, sed potest Ecclesia sese obligare circa modum illud exercendi donec salus animarum aliud non exigat; hinc falsum erat suppositum quartae difficultatis, nempe ad habendum contractum bilateralem aliquid esse alienandum.

684. Sed potestne fieri ea quae in concordatis concessa sunt, evadere Ecclesiae noxia tractu temporis? Id fieri posse ex vitio hominum, evidens est; sed id erit quia non eo modo adhibeantur Ecclesiae concessiones, qui ab Ecclesia intenditur; igitur ex hac defectione a pactis, poterit concordatum denuntiari; item ex mutatis circumstantiis; ex. gr. si dioeceseos circumscriptio non amplius respondeat multitudini plebis; hinc si et error facti ab initio adfuisset; secus non est possibile evadant noxia. Ex. gr. maius ius quod principibus concedatur, est praesentandi episcopos; iamvero vel exprimitur vel subintelligitur praesentatos esse debere idoneos; si igitur idonei praesentantur, hoc ius numquam evadet noxium.

685. Quoad quintam rationem: formula, *Concordata esse concessiones quoad materiam, et contractus bilaterales quoad formam,* inducta fuerat ut exprimeretur Ecclesiam concordatis concedere de suo, non autem principem; rursus Ecclesiam non alienare sua iura, sed concedere, ita ut remaneat iudex superior; sed ad exprimendam vim pacti quae supervenit concessioni, ex quo pacto reciproco, concordatum assimilatur contractui bilaterali, dictum est induere formam contractus bilateralis; ita in epistola card. Antonelli

diei 19 julii 1850 ad praesidem Consilii ministrorum regis Sardiniae, de concordatis dicitur: « Mentre non « lasciano di essere nel loro oggetto di disciplina ec« clesiastica, assumono però la *caratteristica* di quei « che diconsi (trattati) internazionali ».

Item Tarquini da concordatis cum infidelibus ait *induere speciem contractus;* sed quoniam in iure attenditur vis obligandi vel non, hinc et nomen formae adhibere optime possumus, eam non physice sed iuridice considerantes; forma enim iuridica, est natura contractus attento titulo obligationis.

Iamvero dictum est formam informare non posse materiam sibi repugnantem; sed hoc est nova aequivocatio; difficultas enim supponit ab auctoribus illius formulae nomen formae adhibitum esse sensu scholastico; et quamvis et sic non deficerent responsiones, tamen ne nos implicemus subtilitatibus quae non sunt ad rem, dicimus nomen formae hic adhibitum esse sensu iuridico ad significandum concessiones factas a Pontifice, accedente mutuo pacto, aequiparari quoad plures effectus, contractibus bilateralibus, quorum vim assumunt, servatis servandis.

Haec de quaestione circa naturam concordatorum inter catholicos.

N. II.

ERRORES REGALISTARUM.

686. Aulici in aliam devenerunt sententiam, id est 1° non posse principem alienare suam independentiam; neque, dicunt, stat comparatio inter concordata et conventiones internationales; nam in his res est de externis relationibus; in illis de internis negotiis regni, in quo princeps est independens. 2° Mutata forma regiminis, non amplius subsistere concordata, ut declaravit minister Status

De Beust, vir ceteroquin protestans, in Parlamento Austriae die 30 Iulii 1870. 3° Posse a principe rescindi arbitrio suo, si sint noxia Statui, et non posse revocari a Summo Pontifice.

687. Respondetur: Ad 1um si sermo sit de Statu catholico, hic iure est dependens ab Ecclesia indirecte, seu ratione finis spiritualis. Iamvero quae Status promittit Ecclesiae in concordatis, promittuntur intuitu finis spiritualis. Ergo per concordatum non renunciat independentiae quam non habet, sed determinat modum agendi iuxta dependentiam quam habet. Hoc notamus pro iis regalistis qui sunt vel videri adhuc volunt catholici.

2° Si sermo sit de Statu seu gubernio acatholico vel saltem quod ut tale se gerit, tunc vel considerat Ecclesiam ut societatem perfectam, vel ut imperfectam. Si 1um potest cum ea contrahere sicut cum alia *potentia;* hinc sicut pro utilitate subditorum contrahit conventionem, ex. gr. commercialem cum alia natione, ita pro utilitate spirituali aliquorum saltem subditorum, contrahit cum Ecclesia. Religionem enim considerat ut utilem vel reapse, vel saltem in opinione subditorum catholicorum. *Reapse,* si admittat necessitatem alicuius religionis, etsi se incompetentem agnoscat ad eam determinandam quae exclusive vera sit. Et vidimus supra agentes de relationibus Status acatholici cum Ecclesia, Statum acatholicum debere admittere saltem possibilitatem veritatis catholicae religionis. Igitur cum agnoscat necessitatem alicuius religionis, et catholica nihil habeat evidenter adversans naturali honestati, et possit esse vera, aut saltem haberi ut talis ab eius sectatoribus, quibus proinde ius est ei adhaerendi, gubernium rem utilem facit si cum auctoritate religiosa catholicorum ordinat res ecclesiasticas per concorda-

tum, ut norma fixa, ab utraque parte approbata habeatur; iuvat enim plurimum regulas extare determinatas ob innumeras relationes societatis religiosae cum civili, et magnum influxum religionis in publicam honestatem et tranquillitatem.

688. Insuper non raro Status acatholicus tenetur pactis internationalibus ad agnoscenda iura Ecclesiae catholicae respectu ad suos subditos catholicos. Id superioribus saeculis saepe constitutum est, quando princeps catholicus cedebat acatholico aliquod suum territorium a catholicis habitatum, vel cum regio catholica sponte se dabat principi acatholico, vel etiam hic tale ius catholicorum sanciebat in constitutione fundamentali Status.

689. Et notandum est ex concordato maiorem esse utilitatem pro gubernio acatholico quam pro Ecclesia; cum enim agamus de gubernio quod Ecclesiam non considerat ut infallibilem, cumque aliunde ne in tyrannidem incidat, libertatem eidem concedere debeat, tutius est gubernium si Ecclesia determinet suam agendi rationem, quam si libertate sua utatur; per concordatum enim praevidetur modus agendi Ecclesiae et basis determinata et positiva operationis habetur.

690. Si autem gubernium esset omnino incredulum et atheum, saltem admittere debet factum, nempe populos credere religioni etsi religio sit chimaera, et proinde populos indigere cultu religioso, religionemque, ut ostendit et experientia, plurimum posse ad homines in officio continendos. Igitur ex politica consideratione habere debet ut utilem rei religiosae ordinationem, quae fieri debet cum ea auctoritate quam credentes religioni habent ut competentem. Si enim ipsum ordinaret rem religiosam, in tyrannidem incideret et turbaret publicam tranquillitatem.

691. Quaeri potest quomodo gubernium acatholicum possit considerare Ecclesiam ut perfectam societatem; et profecto eam non habet ut talem obiective, sed iuxta persuasionem suorum subditorum eidem adhaerentium, quibus hoc ius agnoscit, id est participandi societati religiosae quam putant a Deo institutam ut perfectam societatem.

692. Si autem 2° gubernium acatholicum habeat Ecclesiam ut societatem imperfectam, tunc adhuc contrahit cum ea non modo eam considerando ut perfectam in opinione fidelium et eis morem gerendo pro bono pacis, sed etiam quia obligatio contrahi potest a persona perfecta cum alia imperfecta (etsi habeantur quaedam differentiae in ea interpretanda et iudicanda), sicut contrahit Status cum societate, ex. gr. industriali.

693. Sed subiungebant regalistae, non posse concordata aequiparari pactis internationalibus, quia haec respiciunt relationes externas, e contra concordata respiciunt negotia et relationes internas regno, et ipsas personas subditorum.

Respondemus primo iuxta principia catholica; secundo ad hominem.

1° Iuxta rei veritatem; negotia religiosa sunt interna regno, ratione personarum conc., ratione materiae et auctoritatis nego; etenim auctoritas religiosa quae praeest negotiis ecclesiasticis, est auctoritas societatis a civili distinctae, independentis et superioris, et ea negotia afficiunt cives non prout cives sunt, saltem directe et primario, sed prout membra societatis religiosae. Ergo hoc sensu iuridico seu specifico, attendendo naturam auctoritatis civilis, negotia religiosa sunt ei externa, et externa est auctoritas religiosa. Quod si consideremus personas, utique sunt internae regno; sed sub respectu religioso dependent ab auctoritate reli-

giosa, quae etsi moretur extra regnum, est tamen eidem interna, quia praeest tum principi tum populo; sed est superior; hinc falsum est in hoc principem esse independentem; est unice independens in negotiis internis ratione materiae et personarum; non autem in negotiis internis tantum ratione personarum, sed non materiae. Igitur verum est concordatum cum principe catholico proprie aequiparari non posse contractui internationali, sed tota differentia est in favorem Ecclesiae, quia conventio internationalis est inter iure pares; concordatum inter iure dispares, et Ecclesiae convenit superioritas.

2° Ad hominem; etsi Status non agnoscat divinitatem Ecclesiae, tamen agnoscit negotia religiosa non esse suae competentiae, vel saltem non haberi ut suae competentiae a subditis catholicis; et ideo contrahit concordatum vel quia agnoscit catholicis ius esse considerandi negotia religiosa ut extranea Statui, vel saltem in hoc morem gerit populo pro bono pacis.

694. Transeamus ad secundam difficultatem; aiebant: Mutata forma regiminis, iam deficit alterutra persona contrahens; hinc concordatum est caducum. Iamvero duplici modo id evenit; 1° et semel ex parte Ecclesiae cum in concilio Vaticano Summus Pontifex declaratus est infallibilis et praeditus suprema potestate; hinc quaedam gubernia occasionem sumpserunt hostiliter se gerendi in Ecclesiam, quia non contraxerant cum Ecclesia monarchicae formae, sed mixtae ex aristocratia et principatu. Sed saepius evenit et eveniet ex parte Status; praesertim factum est ut caderent dynastiae quibuscum contractum fuerat, vel monarchiae converterentur in gubernia repraesentativa; igitur deficit persona laica quae contraxerat, et praesertim populus non

tenetur ratum habere quod factum est a principe absoluto, absque consensu repraesentantium suorum.

Respondemus conventiones afficere ipsam societatem, etsi contrahantur eius nomine ab auctoritate nunc praesidente societati; hinc iura et onera acquiruntur societati mediantibus rectoribus; et quoniam societas est persona perfecta, semper de se perdurant etsi mutentur rectores et regiminis formae. Et proinde est duplex persona consideranda; ea cuius administratio geritur, et ea quae eamdem gerit; illa est societas et permanet; haec est persona gubernans sive physica sive moralis; et quoad formam mutatur in Statu. Igitur sicut ex hac mutatione non corruunt tractatus internationales, ita nec concordata, quae his aequiparantur; imo neque corruunt per se ceterae conventiones etiam cum subditis, etsi minoris sint firmitatis. Novi autem rectores, quoniam regunt nomine eiusdem societatis et loco antecedentium, sicut haereditant ipsorum iura, ita et onera. Quod autem dicunt saltem cadere concordata quae a monarchia contracta sunt sine consensu populi, includit errorem, id est monarchiam non esse legitimam formam gubernii.

695. Et nota concordata sustineri etsi a sancta Sede contrahantur cum gubernio, ut dicitur, de facto, idest non legitimo in sua origine, sed qui nunc potitur publica suprema potestate. Etenim et gubernia de facto etsi non habeant ius possidendi supremam auctoritatem, tamen donec eam possident, iure procurant quae tendunt ad publicam utilitatem, inter quae sunt et concordata. Imo aliquando tenentur per accidens perseverare in possessione iurium maiestaticorum, si absque gravi societatis damno non posset legitimus princeps reintegrari. Hinc et princeps legitimus si restituatur, tenetur agnoscere validitatem tractatuum

internationalium et aliorum actuum quorum finis erat recta administratio reipublicae, et tantum valet reiicere quae directe tendebant ad eum excludendum a suo throno; sed concordata pertinent ad primam categoriam; ergo debent observari. Ad summum de quibusdam articulis respicientibus iura personalia principis, ex. gr. iuspatronatus familiare, quae fuissent abolita per praecedens concordatum, poterit abrogatio impetrari.

696. Consideravimus mutationem formae societatis civilis; sed quid de mutatione quae per concilium Vaticanum evenit in Ecclesia?

Resp. I. Iuxta catholica principia nullam mutationem evenisse; nam concilia non condunt veritates dogmaticas, sed declarant; ergo infallibilitas et suprema potestas non sunt datae summo Pontifici a concilio Vaticano, sed a Christo Domino, et concilium tantum haec definitive declaravit.

Resp. II. Si res sit cum gubernio quod infallibilitatem concilii non admittit, et proinde putet mutatam esse formam Ecclesiae, tunc respondemus quod sicut non nocet valori concordati mutatio regiminis civilis, sic ex hypothesi neque noceret mutatio regiminis ecclesiastici; nam concordatum est inter Ecclesiam et Statum, inter supremam potestatem Ecclesiae et Status, quodcumque sit subiectum huius supremae potestatis; si enim mutatur, successor haereditat iura et onera antecessoris.

697. Quod si quaedam praecise concordata sint non cum Ecclesia, sed cum Sancta Sede prout talis est, animadvertimus:

1° S. Sedem non defecisse nec ei substitutum esse subiectum, ex. gr. morale, puta synodum permanentem; 2° omnes norunt S. Sedem semper exegisse et ante

concilium Vaticanum plenam obedientiam suis decretis, ex parte fidelium; 3° definitionem concilii non minuisse eius efficaciam sed confirmasse; Status autem conqueri posset si concessis seu agnitis S. Sedi quibusdam iuribus per concordatum, ipsa in peiorem conditionem devenisset per definitionem concilii, quia non tam efficax esset praestandis quae praestare deberet in favorem Status; sed cum efficacior facta sit, nullum detrimentum exinde Status capit.

698. III. difficultas regalistarum ait I. principem rescindere posse iudicio suo concordata si sint noxia Statui; etenim ipse independens est in iis procurandis quae Statui necessaria sunt.

Resp. I. directe iuxta principia catholica: Status est independens directe conc., indirecte nego; id est cum bonum temporale nequeat adversari bono spirituali, Status nequit illud prosequi cum huius detrimento; sed concordata tendunt ad bonum spirituale; ergo nequeunt cassari ex motivo temporali ab auctoritate civili, sed recurrat ad Ecclesiam quae videbit an consuli possit bono spirituali per alia media; si id est possibile, modificabit concordatum; et si sermo sit de vera utilitate temporali, semper invenietur aliquod temperamentum; si e contra agatur de detrimento temporali necessario pro bono spirituali erit sustinendum, et concordatum in sua vi perseverabit.

Resp. II. ad hominem; cum concordata ineantur ut pacta internationalia, hinc collatis consiliis sunt modificanda; et Ecclesia solet hanc clausulam apponere in concordatis. Ceterum si agatur de gubernio incredulo, si putaret adversari necessario bono Status ea quae Ecclesia non vult modificare, tunc ea resolveret ex sese, sicut fit et in questionibus internationalibus

si iudicamus alteram partem iniuste dissentire; recurritur enim tunc ad arma.

699. Altera pars difficultatis aiebat non posse Pontificem solum modificare concordata. Hoc autem dicunt vel quia putant negotia disciplinaria Ecclesiae indigere regia approbatione tamquam suprema sanctione, vel quia putant Ecclesiam alienasse iura quae in concordatis concedit principi; sed utrumque falsum est; falsum est 1um, quia Ecclesia est independens a Statu; falsum pariter 2um, quia etsi Ecclesia possit limitare exercitium suorum iurium, salvo suo fine, nequit tamen imminuere ipsum ius consequendi finem suum per media idonea, ut supra diximus.

700. Ceterum in praxi verissimum est, gubernia esse tenacissima concessionum sibi factarum et eas de facto considerare ut irrevocabiles; hinc conclusio quae esset deducenda, in hoc consisteret, parce faciendas esse concessiones et regibus bonis; quia postea succedentibus malis, eis abutuntur, et quamvis de iure possent revocari, tamen id in praxi difficillimum est et ut plurimum mala maiora excitaret.

§ 6.

DE CONCORDATIS INEUNDIS ET DISSOLVENDIS.

Quoad primum:

701. Cum concordata sint conventiones, hinc ut rite ineantur oportet habeant conditiones requisitas pro pactis valide ineundis, id est adsit 1. potestas ex parte contrahentium; 2. voluntas; 3. materia licita obligationis.

De 1° et 3° non est difficultas, cum et Ecclesiae et

societatis civilis supremae auctoritates facultate polleant concordata ineundi; item circa materiam, cum Ecclesia possit spiritualia concedere modo supra explicato, et multo magis Status libertatem Ecclesiae tueri eique temporalia quaedam ministrare.

702. Sed posset per accidens esse error circa materiam, aut dolus, vel metus aut violentia ex parte voluntatis; iamvero haec opponuntur voluntario, aut simpliciter aut secundum quid, cum vel cognitionem ex parte mentis auferant, vel consensum aut saltem libertatem consensus. Hinc dolus et error in substantialibus opponuntur validitati contractus.

Proinde Clemens XII in Consistorio diei 6 Aug. 1731, declaravit Concordatum initum an. 1727 a Benedicto XIII cum rege Sardiniae opera marchionis de Ormea, super spoliis beneficiorum vacantium, nullam prorsus vim, subsistentiam et efficaciam habere, causa erroris, circumventionis et doli.

703. Item violentia. Metus autem quosdam actus facit nullos, quosdam rescindibiles; et rescissio fit a iudice ad querelam partis, quando iudex adest; sed in statu extrasociali quaelibet pars recedit iure suo a pacto inito ex metu gravi iniuste incusso ad extorquendum actum; item si partes sint pares, id est quotiescumque iudex non adest.

704. Hinc cum Pontifex non habeat iudicem superiorem, solvit se, si ei inferatur iniuria per metum in concordato contrahendo vel in quacumque facienda concessione. Et id etsi iuramento firmaverit; iuramentum enim est accessorium quod sequitur principale, et Pontifex solvit se et ab hoc iuramento, utpote pariter extorto.

Id evenit cum Paschalis II. in quaestione de investituris, ab Henrico V. imperatore captivus ductus est

cum pluribus cardinalibus. Imperator enim necem minabatur et innumera mala captivis et Ecclesiae. Hinc Pontifex, non timore sui, sed cleri et Ecclesiarum, plura imperatori concessit, quae, recuperata libertate et securitate, retractata sunt in concilio Lateranensi II. causa cognita ab episcopis. Item recentiori aevo Pius VII. revocavit quae indebite Napoleon ab eo extorserat, ut notavimus n. 652.

705. II. Solvitur concordatum ad denuntiationem partis innocentis, si altera non stat pactis conventis.

III. Si ex mutatione circumstantiarum, res incidat in eum casum a quo incipere non poterat, id est materia fiat physice aut moraliter impossibilis seu illicita. Id tamen iudicio Ecclesiae, quae est iudex superior ex duobus contrahentibus, et iudicat etiam in causa propria, ut princeps si contrahat cum suo subdito; sicut Ecclesiae diximus, attento iure, spectare et interpretationem concordati etsi in facto Ecclesia curet et generatim promittat, collatis consiliis amicaliter controversias esse finiendas. Sed si auctoritas civilis rationabilem compositionem non admittat, tunc Ecclesia, utpote iuridice superior, utitur potestate sua.

Quoad 7.am quaestionem specialem, de Concordato Napoleonico pro Gallia, vide initio vol.is 2.i appendicem ad hunc III articulum.

INDEX ET SUMMARIUM

LECTORI BENEVOLO

PRAEFATIO

§ 1.

Ius Ecclesiae in hominem.

§ 2.

Hominis recessus a Deo, logica gradatione.

§ 3.

Hominis recessus a Deo, ordine historico.

PROLEGOMENA

ART. I.

PARS PRIMA GENERALIS

LIBER PRIMUS

De iure Ecclesiae tanquam perfectae societatis, in se inspecto.

§ 1.

Finis Ecclesiae remotus et proximus.

§ 2.

Potestas ordinis, iurisdictionis et magisterii.

§ 3.

CAPUT I.

De societate iuridica perfecta generatim.

ART. I.

De iuridica societate generatim.

PAG.

ART. II.

SECTIO I.

De potestate societatis perfectae in suos, generatim.

§ 1.

Societas iuridica est persona moralis.

§ 2.

De quantitate iuris societatis comparate ad ius singulorum sociorum.

§ 3.

Quae et quanta sit potestas societatis perfectae relate ad socios.

§ 6.

Divisio potestatis societatis perfectae in suos.

SECTIO II.

De potestate legislativa speciatim.

§ 1.

Notio et divisiones legis.

§ 2.

De legis promulgatione.

§ 3.

De materia legis in genere.

SECTIO III.

Speciatim de potestate iudiciali.

§ 1.

Enucleatur natura potestatis iudicialis.

§ 2.

Adnotanda pro recto exercitio potestatis iudicialis.

SECTIO IV.

Speciatim de potestate executiva.

§ 1.

Existentia et natura potestatis coactivae.

§ 2.

Ius praeventionis.

§ 3.

Ius censurae.

ART. III.
De relationibus iuridicis societatum perfectarum.

I. *De societatibus imparibus.*

II. *De societatibus iuridice paribus.*

§ 3.

De relationibus iuridicis societatum perfectarum quae distinguuntur materialiter.

De duello.

De bello.

CAPUT II.

De iuridica perfectione Ecclesiae.

ART. I.

Ecclesiae notio.

ART. II.

De distinctione Ecclesiae a societate civili.

ART. III.

De natura societatis legitimae, Ecclesiae competente.

ART. IV.

De perfectione iuridica Ecclesiae ex sui natura.

ART. V.

De perfectione iuridica Ecclesiae ex positiva voluntate divini Fundatoris.

Obiectiones et difficultates.

I. Ex ratione.

§ 2.

Adversarii iuris poenalis Ecclesiae.

§ 3.

Doctrina expressa Ecclesiae.

§ 4.

Ecclesiae praxis.

§ 5.

Difficultates genericae contra poenas temporales.

§ 6.

An Ecclesiae competat poenas inferre ex scopo mere vindicativo.

§ 7.

Rationabilitas poenarum quae fuerunt in usu ecclesiastico.

§ 8.

De poena capitali.

§ 9.

De Tribunali Inquisitionis.

ART. VII.

De vi armata.

§ 1.

De iure proprio Ecclesiae.

§ 2.

De iure Ecclesiae devolutivo, arma tractandi ad defensionem plebis christianae.

CAPUT III.

De relationibus iuridicis normalibus Ecclesiae et societatis civilis.

ART. I.

De iuridica necessitate societatis civilis.

ART. II.

De fine societatis civilis.

ART. III.

De relationibus iuridicis Ecclesiae et societatis civilis catholicae.

§ 1.

Principia generalia.

§ 4.

De iuribus et officiis Status erga religionem, intuitu finis temporalis.

SECTIO I.

De connexione religionis cum moralitate et publica tranquillitate.

SECTIO II.

Cura defensiva religionis naturalis.

SECTIO III.

De ordinatione positiva religionis in statu merae naturae.

SECTIO IV.

Iura et officia Status erga religionem revelatam, intuitu civilis utilitatis.

SECTIO V.

Reassumptio et applicatio eorum quae exposita sunt.

SECTIO VI.

Demonstratio theologica officii principis defendendi et adiuvandi veram religionem.

SECTIO VII.

Difficultates.

SECTIO II.

De indifferentismo et naturalismo iuridice.

SECTIO III.

Liberalismus.

A. Liberalismus absolutus.

B. Liberalismus moderatus.

C. Catholicismus liberalis.

D. Effectus liberalismi.

SECTIO IV.

Quando status teneatur officio suscipiendi revelatam religionem.

§ 6.

Natura protectionis status erga Ecclesiam.

ART. IV.

De obligationibus Ecclesiae erga Statum civilem.

ART. V.

De relationibus iuridicis Ecclesiae cum statu non catholico.

§ 1.

Cum statu christiano acatholico.

ART. VI.

De relationibus Ecclesiae cum gubernio illegitimo.

CAPUT IV.

Iuridicae relationes Ecclesiae cum aliis societatibus religiosis.

CAPUT V.

Relationes iuridicae status catholici cum sectis dissidentibus.

ART. I.

PAG.

Quando concedenda sit moderna libertas conscientiae.

ART. II.

De concursu positivo principis seu status catholici ad actus falsae religionis.

§ 1.

De recognitione legali iurium et officiorum quae societas acatholica religiosa sibi vindicat.

QUAESTIO V.

De agnitione effectuum civilium, actuum religiosorum sectae toleratae.

QUAESTIO VI.

De punitione iniuriarum adversus personas, quatenus titulo religioso in secta tolerata qualificatas.

QUAESTIO VII.

De iniuriis in ipsam falsam religionem toleratam.

QUAESTIO VIII.

An puniri possint transgressiones praeceptorum falsae religionis.

QUAESTIO IX.

An positio actuum falsae religionis, possit ab auctoritate civili urgeri et promoveri.

§ 2.

De actione civili in organizanda falsa religione eaque conservanda ac regenda.

ART. III.

Quid princeps possit pro conversione subditorum.

CAPUT VI.

De relationibus iuridicis Ecclesiae et status ex factis contingentibus legitimis.

ART. I.

De identificatione subiecti utriusque potestatis ecclesiasticae et civilis.

ART. II.

De delegatione, mandato et gratuita concessione alterutrius potestatis.

ART. III.

De concordatis.

§ I.

Origo.

N. II.

Errores regalistarum.

Sequitur appendix de concordato napoleonico pro Gallia etc. in volumine secundo.

